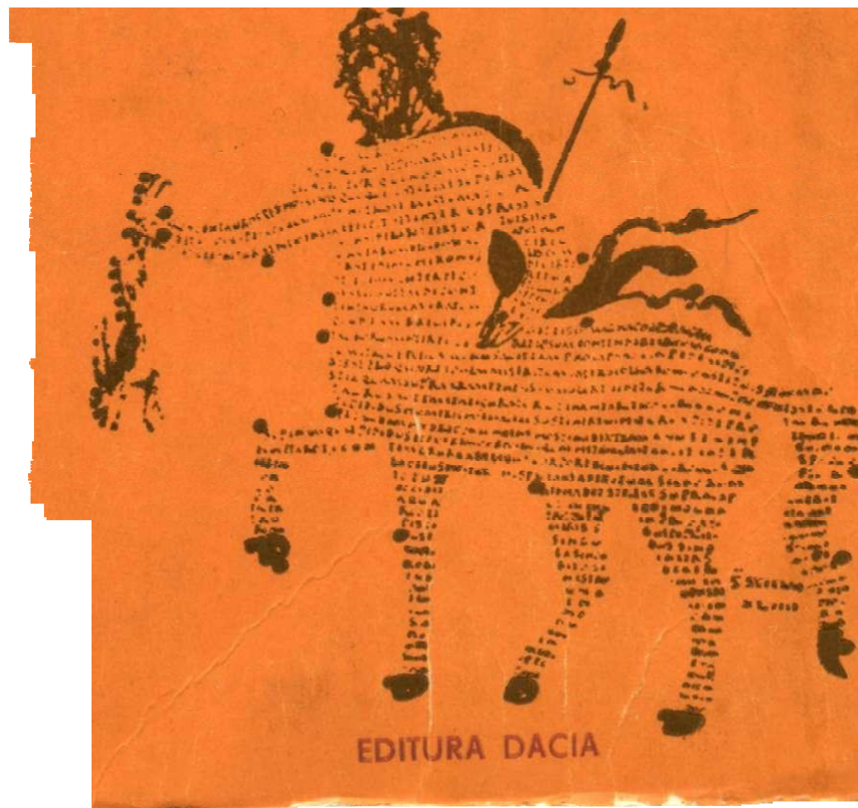
C INSTITUTUL DE ISTORIE $1 TEORIE LITERARA
„GEORGE CĂLINESCU"

cRestorraatîe

Romanâ.

veche

Colectivul de redactare:

Liliana Botez, V. Cândea, Gh. Ceauşescu, I. C. Chițimia, Nedret Mamut, Mihai Moraru, Stela Toma, Cătălina Velculescu

CRESTOMAȚIE

de

LITERATURA ROMÂNĂ VECHE

Voi. II

coordonatori

I. C. Chitimia, Stela Toma

EDITURA DACIA
CLUJ-NAPOCA, 1989

Coperta de: IOAN HORVAT BUGNARIU

*****l^mSm^^^

A

Lector: VIRGIL BULAT
Tehnoredactor: L. HLAVATfIY

Apărut: 1989. Bun de tipar: 23.03.1939. Comanda nr.: 2777.
Coli de tipar: 13,75. HîrUe: velină 70 g/mp. Format: 61X86/16.

Tiparul executat sub comanda nr. 582
la ÎNTREPRINDEREA POLIGRAFICA CLUJ '
Municipiul Cluj-Napoca
B-dul Lenin nr. 146.
Republica Socialistă România

1

ISBN 973—35—0035—6

ABREVIERI

An. Acad. Rom.	„Analele Academiei Romane", Bucureşti, 1879 ş.u.
An. Inst. Ist. Cluj	„Anuarul Institutului de Istorie din Cluj", 1958 ş.u.
An. Univ. Buc.	„Analele Universității Bucureşti", 1964 ş.u.
Arh. Olt.	„Arhivele Olteniei", Craiova, 1922 ş.u.
Arh. St. B.	Arhivele Statului Bucureşti.
Arh. St. Br.	Arhivele Statului Braşov.
Arh. St. Cl-N.	Arhivele Statului Cluj-Napoca.
BAR	Biblioteca Academiei Române
BOR	„Biserica Ortodoxă Română", Bucureşti, 1874 ş.u.
BRV	*Bibliografia românească veche,* 1508—1830, I—IV, Ioan Blănii, Nerva Hodoş şi Dan Simonescu, Bucureşti, 1903—1944.
Bul.Com.mon.ist.	„Buletinul comisiunii monumentelor istorice". Vălenii de Munte, 1908 ş.u.
Cercet. ist.	„Cercetări istorice", Iaşi, 1925 ş.u.
Cercet. Ut.	„Cercetări literare", Bucureşti, 1934 ş.u.
CRV	*Carte românească veche*
DR	„Dacoromania", Cluj, Bucureşti, 1920 ş.u.
Gl. Bis.	„Glasul bisericii", Bucureşti, 1944 ş.u.
LL	„Limbă şi literatură", Bucureşti, 1955 ş.u.
LR	„Limba română", Bucureşti, 1952 ş.u.
Mitr. Ard.	„Mitropolia Ardealului", Sibiu, 1956 ş.u.
Mitr. Ban.	„Mitropolia Banatului", Timişoara, 1951 ş.u.
Mitr. Mold.	„Mitropolia Moldovei", Iaşi, 1925 ş.u.
Mitr. Olt.	„Mitropolia Olteniei", Rîmnicu Vîlcea, 1950 ş.u.
RESEE	„Revue des etudes sud-est europeennes" Bucureşti, 19G3 ş.u.
Rev. bibi.	„Revista bibliotecilor", Bucureşti, 1966 ş.u.
Rev. ist.	„Revista istorică", Vălenii de Munte, Bucureşti, Iaşi, 1915 ş.U.
Rev. ist. rom.	„Revista istorică română", Bucureşti, 1931 ş.u.
RIAF	„Revista pentru istorie, arheologie şi filologie", Bucureşti, 1882 ş.u.
RITL	„Revista de istorie şi teorie literară", Bucureşti, 1964 .ş.u.
RRH	„Revue roumaine d'histoire", Bucureşti, 1960 ş.u.
Rsl	,,Romanoslavica", Bucureşti, 1958 ş.u.
SCB	„Studii şi cercetări de bibliologie", Bucureşti, 1955 ş.u.
SCIA	„Studii şi cercetări de istoria artei", Bucureşti, 1954 ş.u.
SCILF	„Studii şi cercetări de istorie literară si folclor", Bucureşti, 1952—1963.
SCL	„Studii şi cercetări lingvistice", Bucureşti, 1950 ş.u.
S'LLF	„Studii de limbă literară şi filologie", I—III, Bucureşti, 1969—1974.

I. **LITERATURA ISTORIOGRAFICĂ**

GR. URECHE, LETOPISEȚUL TARII MOLDOVEI

sec. XVII **Moldova**

Gr. Ureche este primul dintre marii noştri istoriografi care a scris o cronică despre evenimente româneşti în limba română. S-a considerat în mod greşit, dintr-o interpretare neîntemeiată, că înaintea lui ar fi scris o asemenea cronică Eustratie Logofătul. Apoi Mihail Moxi a întocmit un *Cronograf* universal (1620), dar acesta este un alt tip de istoriografie.

Născut prin 1595 şi stins din viață în 1647, Gr. Ureche a studiat în tinerețe în şcolile din Polonia, unde se găsea împreună cu tatăl, său, Nestor Ureche, în refugiu. Şi-a făcut acolo o bună pregătire de clasicist şi de umanist. A ocupat posturi însemnate de dregător în țară pînă la cel de vornic.

Observînd că Moldova nu avea o istoriografie aşa cum întâlnise în Polonia, Ureche s-a apucat, în baza unor izvoare diverse în limbile Slavonă, latină şi polonă, să scrie *Letopisețul Țării Moldovei,* cu o ştiință care era numai a lui la vremea respectivă.

Scrierea concepută era una dintre cele mai grele, pentru că era vorba de începuturile istoriei poporului român, ale formării lui şi a limbii sale. Gr. Ureche a îndeplinit cu bună reuşită ceea ce şi-a propus, vorbind de aceste începuturi, de fondul limbii române, de primele evenimente de istorie moldovenească şi de altele în veacuri lungi, pînă a ajunge la cele din vremurile apropiate vieții lui.

Cronica sa, în forma păstrată, se încheie cu un titlu de capitol, fără conținutul acestuia: *Cinci au venit Lobodă cu oaste căzăcească şi au gonit pe Avon Vodă den scaun, 7103* [1595], — nimic mai mult —, fiindcă cel mai probabil copistul cronicii pe curat, un Simion Dascălul, care s-a şi amestecat cu unele adaosuri, n-a apucat să copie/*> întreg originalul lui Gr. Ureche.

Scrierea lui Ureche surprinde nu numai prin ştiința lui de istoric, filolog şi geograf-etnograf, ci şi prin expresia literară nesilită Şi plină de culoare şi de prospețimea limbajului timpului, după cum vom vedea.

Gr. Ureche a deschis porțile istoriografiei româneşti cu trudă şi pricepere deosebită, pentru o epocă veche care intrase în negură. Lui VTiron Costin i-a venit mai uşor să-l urmeze şi să continue rela, :area evenimentelor, despre care izvoarele vorbeau mai mult si mai clar, la unele din ele participînd personal.

Dar însemnătatea cronicii **constă mult** în arta şi stilul literar propriu, în care exprimarea **de tradiție** populară de veacuri este marcată vizibil de simplitate şi expresivitate vie, autorul neeăutînd **cu** dinadinsul expresia, ci avînd-o la îndemînă, îngrijindu-se numai să se exprime clar. Nimereşte astfel uşor frumusețea scrisului, în tonuri personale, devenind impuls pentru urmaşi şi pentru noi tonalități literare.

PENTRU DISCALICATUL ȚARII AL DOILEA RIND

După răsipa[1] țării dintăi[2], cum spune mai sus că s-au pustiit de nevoia oştilor lui Flac hatmanul rîmlenescu, mai apoi, după multă vreme [...], cîndu păstorii din munți ungureşti[3] pogorîndu după vînat au nemerit la apa Moldovei, locuri desfătate cu cîmpi deschişi, cu ape curatoare[4], cu păduri dease, şi îndrăgind locul, au tras pre ai săi de la Maramoroş şi pre alții au îndemnat, de au discălicat întăi supt munte, mai apoi adăogîndu-să şi creseîndu înainte, nu numai apa Moldovei, ce nici Sireatul nu i-au hotărît[5], ce s-au întinsu pană la Nistru şi pană la mare. Nici războaie mai făcea ca să-şi apere țara şi pămîntul său de către știti şi gotthi şi di către alți vecini şi limbi" ce era pinprejur. Ce avându purtătoriu[7] domnii lor carii rădicasă dentru sine, în Țara Leşască de multe ori au intrat şi multă pradă şi izbîndă au făcut; din cîmpi tătarii i-au scos. Aşijdirea şi munteanilor nu numai nevoie şi groază le făciia, ce şi domniile schimba şi pre cine vrea ei primiia; pre ardealeni nu-i lăsa să să odihnească, ci pururea le făcea nevoie şi cetăți căteva le luasă şi le lipiia cătră țara Moldovei, carile toate mai înainte la locurile sale să vor arăta. Mai apoi şi [cu] turcii carii să vedea că ca o negură toată lumea acoperea, războaie minunate au făcut de multe ori i-au şi biruit, mai apoi de o au şi supus [Moldova] supt giugul lor, de multe ori i-au asudat[8], rocoşindu-se[9] şi nu fără multă moarte şi pagubă în oameni, pană o aşăza[10].

Ediția P. P. Panaitescu (1958), p. 69—70

i *Răsipă* - dezorganizare, stricare; [2] *țara dintăi* = Dacia; [3] *munții ungureşti* = Carpații orientali (dinspre Ardeal); [4] *a cura* = a curge; [5] *a hotărî* = a opri, a pune hotar; [6] *limbă* = neam; [7] *purtătoriu* = conducător; [8] *a asuda* (pe cineva) = a face să-l treacă apele; [9] o *se rocoşi* = a se răscula; [10] *a aşăza* = a organiza, a întări.

Intr-un capitol (exemplar de succint şi esențial) Ureche prezintă panorama introductivă a întemeierii statului moldovean, cu dezvoltare „pînă la Nistru şi pînă **la** mare", relațiile acestui stat cu vecinii, suzeranitatea turcilor care „ca o negură toată lumea acoperea" şi **pe** care însă „de multe ori voievozii i-au şi biruit" impunîndu-le'respect față de un stat mic, care a fost în stare să poarte ^războaie minunate".

Descălecarea Moldovei de către păstorii din Maramureş, după o veche legendă, este perfect plauzibilă cu viaţa şi rezistenţa populaţiei româneşti în munţii şi codrii ţării de nepătruns de către invadatori. Aceşti oieri veneau din zona foştilor daci liberi, care îşi cunoşteau ţara şi pămîntul de sub picioare şi-1 simţeau al lor de multe veacuri.

Descrierea descălecării, sub conducerea unui comandant, peste toată Moldova veche, luptele cu „sciţii", „goţii" şi „tătarii", de asemenea cu vecinii de mal tîrziu, nu sînt scene de poem inventat, ci reminiscenţe ale realităţii, istorice, narate cumpănit şi poetic (dacă se citeşte atent expunerea), în limbajul vremii, clar şi particular al lui Ureche, prin anumite expresii: „răsipa ţării dentar', „locuri desfătate cu cîmpi deschişi", „nici Şiretul nu i-au hotărît [oprit]", „de multe ori i-au asudat" (au făcut să-i treacă apele) etc.

Condeiul lui Ureche scrie fără nici o siluire, într-o limbă care era a tuturor românilor, dar în sintagmele ei distinse, întrebuinţate magistral de autor.

DOMNUA LUI PATRU VODA, PE CARILE L-AU PORECLIT ARON

Vă leatul **6963 [1455], după doi ani a domniei lui Bogdan Vodă,** scrie letopiseţul **cel** moldovenescu **c-au venitu fără de veaste Patru** Vodă ce l-au porecliţii **Aron şi au aflatu pre Bogdan Vodă la satul** Kăuseanii, **din jos** de tîrgul **Suceavii, şi l-au lovitu, vineri în răvărsa**tul zorilor, octomvrie **16. Şi acolo i-au tăiatu capul lui Bogdan Vodă.** Deacii au stătut la domnie **Aron Vodă [...].**

DOMNIÎA LUI ŞTEFAN VODA, CE-I ZIC CEL BUN, FICIORUL LUI BOGDAN VODĂ *ŞI* DE MULTE RĂZBOAIE MINUNATE CE AU FĂCUT. C!NDU S-AU DOMNITU, FOST-AU CURSUL ANILOR 6965 11457] APRILIE 12, JOI

Acest domn, Ştefan **Vodă, după doi ani a domnii** lui Patru **Vodă** Aron, ridicatu-s-au de **la Ţara Muntenească cu** multă mulţime **de** oaste muntenească şi din **ţară adunaţi şi** au **intrat** în **ţară. Şi silind** spre scaunul **Suceavii, i-au ieşitu înainte Patru Vodă Aron pe Si**reatiu, la Doljăşti, la **tină, şi s-au lovitu în zioa de joi mari, aprilie 12,** şi înfrînse Ştefan **Vodă** pe **Aron. Ci Aron Vodă nu să** lăsă **cu** atîla, ci de iznoavă[1] s-au **bulucitu[2] şi al doilea rîndu să Iovi la** Orbie şi **iară birui Ştefan Vodă. Şi-1 prinse pe Patru Vodă Aron** şi-i tăie **capul, de-şi răsplăti moartea tătîne-său, lui** Bogdan **Vodă.**

CINDU S-AU STRINSU ŢARA LA DIREPTATE

Deaciia Ştefan **Vodă strîns-au boiarii ţării, şi mari şi** mici, **şi altă** curte **măruntă, dimpreună cu mitropolitul Theoctistu şi cu mulţi** călugări, **la locul ce să chiamă Direptatea si i-au întrebatu pre toţi: iaste-le cu voie** *tui* **uror să Ie fie domnii? Ei cu toţii** au **strigat** într-un **glas: „In mulţi** ani **de la Dumnezeu să domneşti". Şi deacii cu toţii l-au rădicatu domnu şi l-au pomăzuitu[3] spre domnie mitropolitul Theoctistu. Şi de acolea luo Ştefan Vodă steagul ţării Moldovei** şi **să duse la scaunul Suceavii [...].**

Ibidem, p. 89—91.

[1] *De iznoavă* = repede; [2] *a se buluci* — a se pregăti; [3] *a pomăzui* = a unge.

Ştefan **cel Mare** a dominat istoria Moldovei şi a rămas simbolul înţelepciunii şi al vitejiei româneşti sub conduceri lucide. Letopiseţul domniei lui, pus la cale de voievod însuşi, conţinea date precise şi Ureche ştie să le exploateze în vorbă bună, accesibilă pentru toate veacurile, în legătură cu urcarea domnului pe tron.

Pe deasupra, ceea ce interesează în primul rînd este simplitatea şi tradiţia îndelungată a exprimării vii, precum şi evitarea barbarismelor, fapt care dă farmec literar scrisului: „strîns-au boiarii ţării, şi mari şi mici, şi altă curte măruntă [. . .] şi i-au întrebatu pre toţi: iaste-le cu voie tuturor să le fie domnu? Ei cu toţii au strigat într-un glas: *«In* mulţi ani de la Dumnezeu să domneşti!» Şi deacii cu toţii l-au rădicatu domnu".

Gr. Ureche nu vrea să facă literatură, dar ca iese de la sine, din ceea ce era limba înţelept purtată a întregului popor. Trebuia numai să ştie să aleagă şi să folosească ce era mai expresiv. Şi această calitate o posedă, după cum se vede, din plin.

CINDU AU LUAT ŞTEFAN VODĂ CHILIIA ŞI CETATEA ALIiA DE LA PAGÎNI

Vă leatul **6973 [1465]** meseţa ghenarîe **23,** adunîndu Ştefan Vodă multă oaste de ţară vrîndu să răscumpere cetăţile cârpe Ie luase paginii de la alţi domni, pogorît-au cu toată putearea sa spre cetatea Chiliei. Şi sosindu la cetate miercuri spre joi, la miazănoapte, au încunjurat cetatea. însă joi nu s-au apucat de harţu, iară vineri dins-de-dimineaţă au început a bate cetatea şi aşa toată zioa s-au hărţuit pană în seară. Iară sîmbătă să închinară cei din cetate şi întră Ştefan Vodă în cetatea Chiliei. Şi acolo petreeîndu trei zile veselindu-să, lăudîndu pre Dumnezeu, îmblînzia[1] oamenii în cetate. Deacia şi la Cetatea Albă au tras şi multă năvală făcîndu, dobîndi şi Cetatea Albă. Şi aşa amîndoao cetăţile, cu multă moarte şi perire de ai săi, le dobîndi, carîîe întărindu-le cu bucate şi cu slujitori, au lăsat pre Isaiia şi pre Buhtea pîrcăîabi, ca să le grijească, iară el s-au întorsu la scaunul său la Suceava,

Iară în al zeacilea an a domnii sale, în anii 6974 [14661, iulie 10, au început a zidi mănăstirea Putna, spre slava lui Dumnezeu şi a Preacurații Maicii Fecioarii Măriei.

Ibidem, p. **92**

[1] *A îmblînzi* = a îmbuna, a cîştiga încrederea.

De la stilul liber şi sfătos, între oameni care aşează lucrurile țării, din fragmentul **precedent, de** data aceasta se foloseşte **stilul** energic, de acțiune şi luptă epopeică dusă cu turcii din **cetățile** Chilia şi Cetatea Albă, în consonanță **cu** actul de „a bate toată **ziua** cetatea Chiliei", pînă la predarea celor din **ea, a** avea după **aceea** un respiro, „a face apoi năvală" şi la Cetatea Albă, cucerită **„cu** multă **moarte** şi perire de ai săi", la urmă lăsînd cetățile în grija unor pîrcăîabi şi întorcîndu-se la Suceava.

Urmărind în cronică evenimentele în sine, nu se bagă de seamă că autorul adaptează stilul şi **expresia** la **desfăşurarea** şi caracterul faptelor, calitate de luat mereu în **considerație,** pentru a-i aprecia valoarea literară.

DE MOARTEA LUI ŞTEFAN VODA CELUI BUN, VĂ LEATO 7012 [1504]

Nu multă vreme, **dacă s-au întorsu Ştefan Vodă de la Pocutiia la scaunul său, la Suceava, fiindu bolnav şi slabu de ani, ca un om ce era într-atîtea războaie şi osteneală şi neodihnă, în 47 de ani, în toate părțile să bătea cu toții şi după multe războaie cu noroc ce au făcut, cu mare laudă au muritu, marți, iulie 2 zile.**

Fost-au acestu Ştefan Vodă om nu mare de **stătu, mînios şi de** grab **vărsătoriu de sînge nevinovat; de multe ori la ospeațe omorîia** fără **județu. Amintrilea era om întreg la fire, neleaneşu, şi lucrul său îl ştiia a-1 acoperi şi unde nu gîndiiai, acolo îl aflai. La lucruri de războaie meşter, unde era nevoie însuşi să vîrîia, ca văzîndu-I ai** săi, să **nu să îndărăpteaze**[1] **şi pentru aceaia raru războiu de nu biruia. Şi unde-1 biruia alții, nu pierdea nădeajdea, că ştiindu-să căzut jos, să rădica deasupra biruitorilor. Mai apoi, după moartea lui şi ficiorul său, Bogdan Vodă, urma lui luasă, de lucruri vitejeşti, cum să tîmplă din pom bun, roadă bună iase.**

Iară pre Ştefan Vodă l-au îngropat țara cu multă jale şi plîngere **în mănăstire în Putna, care era zidită** de **dînsul. Atîta jale era, de plîngea toți ca după un părinte al său, că cunoştiia toți că s-au scăpatu**[2] **de mult bine şi de multă aparatură. Ce după moartea lui, pană astăzi îi zicu sveti Ştefan Vodă, nu pentru sufletu, ce iaste în mina lui Dumnezeu, că el încă au fostu om cu păcate, ci pentru că lucrurile Iui ceale vitejeşti, carile niminea din domni, nici mai nainte, nici după aceaia l-au ajunsu [...).**

Ibidem, p. 120-121.

[1] *A îndărăpta* — a îndepărta, a fugi; [2] *a se scăpa* — a se lipsi, a pierde.

Din întreg capitolul privind moartea lud Ştefan cel Mare, în glo**rie** şi **în** dragostea poporului, se desprinde portretul magistral, fizic **şi în** trăsături caracterologice, pe care i-1 face autorul voievodului.

Portretizările în cronici se întîlnesc frecvent, însă ceea ce reali**zează** Ureche este un lucru excepțional, prin liniile pline ele realism **ale** omului care nu era lipsit de păcate omeneşti, de multe ori fiind crud şi „fără județ", dar recunosemdu-i-se calitățile de domn viteaz, „meşter" la războaie, care nu se lăsa învins, fiindcă „şi unde-1 biruia alții, nu pierdea nădeajdea, căci ştiindu-se căzut jos, să rădica deasupra biruitorilor".

Gr. Ureche **îi simte** şi îi prezintă puterea de luptător-erou şi prin **jalea** mulțimilor **care** l-au însoțit la moarte: „Atîta jale era, de plîn**gea** toți ca după un părinte al său, că cunoştiia toți că s-au scăpat **[s-au** lipsit] de mult bine şi de multă aparatură", jale prinsă, după **cum se** vede, nu numai în sentimente, ci şi în vorbă populară. Şi **mai adaugă** Ureche, pentru completarea portretului, că i s-a spus **sftntul** Ştefan Vodă, „nu pentru sufletu [...], ci pentru lucrurile lui **ceale** vitejeşti, carile nimenea din domni, nici mai nainte, nici după **aceaia l**-au ajunsu".

Autorul îl creionează viu, ca în portretul din *Evangheliarul* (1473) de la Humor, pe care probabil nu 1-a cunoscut pe atunci.

în orice caz, se poate observa că de fiecare dată vorbele îndătinate **se** armonizează cu evenimentele narate. Şi astfel, de la stilul poematic întrebuințat în „descălecatul al doilea", se trece la unul de oratoriu pentru urcarea pe tron a lui Ştefan cel Mare, pentru ca la moartea voievodiilui scrisul să capete tonuri de recviem.

CÎNDU AU PRIBEGIT PATRU VODĂ DE MULTE NEVOI ÎN TRANSILVANIA

Văzîndu Patru Vodă că-l împresoară vrăjmaşii săi de **toate părțile şi ai săi l-au părăsit toți, lăsat-au scaunul şi s-au dat** spre **munți, unde cunoseîndu că nici acolo nu să** va **putea amistui**[1]**, au gînditu să treacă la Țara Ungurească**[2]**. Şi aşa aflîndu-şi calea** des**chisă pin tîrgu, prin Piatră, au trecut pre lingă mănăstirea Bistrița. Şi să lăsă ca să poată ceva odihni, deasupra mănăstirii în munte. Văzu unde**[3] **ca un roiu di pretitinderile încunjurară mănăstirea, ca să-1 poată prinde. El cunoseîndu aceastea, au încălicat de sîrgu pre cal şi singur au fugit să hălăduiască, în 18 zile ale** Iui **septevrie. Şi**

întrîndu în munte, într-adîncu, fără drum, fără povață, au dat Ia strimtori ca acealea de nu era nici de cal, nici de pedestru, ci i-au căutat a lăsa calul. Şi aşa 6 zile învăluindu-să prin munte, flămîndu şi truditu, au nemerit la un rîu ce cura spre săcui. Şi mergîndu pre părîu în jos, au datu priste nişte păscari, carii daca i-au luat sama, cu dragoste l-au priimit. Iară Patru Vodă înfricoşindu-să de dînşii, s-au speriiatu. Iară ei cu jurămîntu s-au jurat înaintea lui, cumu-i vor fi cu direptate şi nimica să nu să teamă. Iară el le-au dat lor 70 de galbeni şi daca au văzut ei galbenii, cu bucurie l-au priimitu şi l-au dus la otacul[4] lor, de l-au ospătat cu pîine şi cu peaşte friptu, ospățu păscărescu, de ce au avut şi ei. Şi daca au înserat, l-au îmbrăcat cu haine proaste de a lor şi cu comanac în cap şi deacii l-au scos la Ardeal. Şi fiindu oastea ungurească tocmită de strajă, la margine, i-au întrebatu pre dînşii: „Ce oameni sînteți?" Ei au zis: „Sîntem păscari". Şi aşa au trecut prin straja ungurească şi niminea nu l-au cunoscut.

Deacii păscarii l-au dus la casa unui boiarin unguresc, carile au fostu avîndu priiteşug mare cu Patru Vodă, ci pre domnu nu l-au aflatu acasă, numai pre jupîneasa lui şi pre taină i-au spus ei de Patru Vodă. înțelegîndu de Patru Vodă, cu dragoste l-au priimit la casa sa şi i-au făcut ospățu. Şi un voinic[5] oarecarele, ce fusease aprod la Patru Vodă, prilejindu-se întru acel sat, fiindu scăpatu şi el dintru aceale răotăți, î spuseră lui de păscarii ceia ce venise din munte. Şi ştiindu el că Patru Vodă iaste în munți intrat şi nimica de dînsul nu să ştie şi cugetîndu întru inima sa ca doară va putea şti ceva de domnu său, au mersu la păscari, ca să poată înțeleage ceva, vreun cuvîntu dintru dînşii. Şi daca i-au văzut, îndată au cunoscut pre domnu-său, Patru Vodă, şi au căzut de i-au sărutat picioarile. Văzîndu Patru Vodă pre credincioasă sluga sa, multu s-au bucurat şi s-au mîngîiatu şi multe cuvinte de taină au lăsat cătră dînsuî. Şi îmbîînzindu-i-să inima, au adormit puținei. Nici zăbavă multă n-au făcut, că pană a odihni Patru Vodă, iară acea jupîneasa au gătit leagăn[6] cu cai şi 12 voinici într-armați. Şi daca l-au deşteptat, au şăzut în leagăn, numai cu aprodul şi au mersu pre locuri fără drum, pană au sosit la casa altui boiarin unguresc, ce şi acela era priiaten lui Patru Vodă, carile dacă l-au văzut, cu dragoste l-au priimitu şi l-au ospătatu. Şi îndată i-au gătîtu leagănu cu 6 cai, că loc de a zăbovi nu era, că dindărătu dupre urmă prinseease de veaste oastea de la straja ungurească, cum Patru Vodă au trecut pintre dînşii şi nu l-au cunoscut. Şi deacii s-au pornitu după dînsul, a-l cerca, ca să-l poată ajunge undeva. Ci Dumnezeu cela ce-i otcîrmuitoriu tuturor celora ce i să roagă cu credință, au acoperitu pe Patru Vodă şi i-au datu cale deschisă. Şi mergîndu cu nevoință, au sosit Ia Ciceu şi sămbătă în răsărita soarelui, septevrie 28 de zile, au întratu Patru Vodă în cetatea Ciceului şi au închis

porțile. Iară aceia ce-l goniia dindărătu, văzîndu că au hălăduit[7] Patru Vodă denaintea lor, s-au întorsu înapoi.

Acolo multă plîngere şi tînguire era de doamnă-sa Elena şi de fiii săi, de Iliiaşu şi de Ştefan şi de fiică-sa, Roxanda, şi de alți casaşi, pentru multă scîrbă şi nevoie ce le venise asupra, ştiindu din cîtă mărire au căzut la atîta pedeapsă. Deacii Patru Vodă au intrat în bisearică, de s-au închinat, mulțămindu lui Dumnezeu că l-au izbăvitu din mînule vrăjmaşilor săi.

Iară Suleiman împăratul turcescu cu ostile sale în urma lui Patru Vodă, la Moldova, multă pradă şi scădeare făcîndu țării şi călcîndu țara, au ajunsu pana la Suceava.

Ibidem, **154—156.**

[1] *A se amistui* = a se ascunde; [2] *Țara Ungurească* =? Ardeal, țara stăpînită de unguri; [3] *unde* = de aci; [4] *otac* — colibă; [5] *voinic* = ostaş; [8] *leagăn* = trăsură uşoară; [7] *a hălădui* = a scăpa.

Relatările de mai sus privind peripețiile lui Petru Rareş, în fuga lui spre cetatea Ciceului din Transilvania, din cauza asaltului conjugat al unor oşti vrăjmaşe, turceşti, tătare şi poloneze, sînt o pagină de adevărat roman istoric.

Încercarea duşmanilor de a-l încercui, fuga cu calul peste munte, părăsirea calului şi cățărarea pe stînci, rătăcirea în multe zile, nemîncat şi nedormit, întîlnirea pescarilor, care-l omenesc şi care îl trec prin straja ungurească în haine proaste, sprijinul primit de la o familie de cunoscuți devotați lui, întîlnirea unui ostaş de al său care-i sărută picioarele de bucurie, intrarea în cetatea Ciceului, unde îşi regăseşte familia şi scapă de urmăritori, toate acestea sînt momente impresionante, dar ele capătă viață şi dau emoție în vorba scriitorului, ca, de exemplu, despre slujitorul care îşi caută domnul în munți şi dă de el întîmplător la pescari: „şi cugetîndu întru inima sa că doară va putea şti ceva de domnul său, au mersu la păscari, ca să poată înțeleage ceva, vreun cuvînt dintru dînşii. Şi daca i-au văzut, îndată au cunoscut pre domnu-său [deghizat] Patru Vodă şi au căzut de i-au sărutat picioarile".

Țara a rezistat, pentru că domnul, supuşii şi pămîntul românesc au făcut un tot indisolubil şi semnele devotamentului, surprinse de Gr. Ureche, nu lasă rece pe nimeni la lectură.

De fapt, paginile de adevărat roman istoric continuă şi în capitolele următoare, cu călătoria lui Petru Rareş la Țarigrad, recîştigarea domniei pentru a doua oară, revenirea în țară şi readucerea familiei de la Ciceu la Suceava.

în aceste pagini, deasupra evenimentelor dramatice, se ridică şi trăiesc sentimentele şi psihologia personajelor, zugrăvite cu talent de autor.

DE O SEOTA MARE CE AU FOSTU IN ZILELE ACESTUI PATRU VODA, DE AU PERIT TOATA ROADĂ, VA LEATO 7093 [1585]

Domnindu Patru Vodă [Şchiopul! ţara Moldovei, mare secită s-au **tîmplatu în ţară, de au secat toate izvoarăle, văile, bălţile şi unde mai nainte prindea peşte, acolo ara. Şi piatră prin multe locuri au căzut, copacii au secatu de [secăciunej, dobitoacile n-au fostu avîndu ce paşte vara, ci le-au fostu dărămînd frunză. Şi atîta prafu au fostu, cîndu să scorniia vîntu, cît s-au fostu strîngîndu troieni Ia garduri şi la gropi de pulbere ca de omăt. Iar dispre toamnă deaca s-au pornitu ploi,** au **apucat de au crescut mohoară şi cu acealea ş-au fostu oprind sărăcimea foamea, că-i coprinsease pretitinderea foametea.**

Ibidem, 216.

în acest ultim fragment din *Letopiseţul Ţării Moldovei* al lui Gr. Ureche, cronicarul realizează un tablou de mare artă literară al secetei teribile abătută în 1585 peste Moldova, împreună cu alte cataclisme.

Prin zugrăvirea imaginilor, cu pulberea „adunată la garduri şi la gropi în troiene ca **de** omăt", cu uscarea copacilor **de** secetă şi dispariţia ierbii, încît vitele erau hrănite cu bruma de frunză rămasă, cu căderi apoi de grindină devastatoare, cu ploi după care a apărut mohorul, sărăcimea potolindu-şi cu el foamea, acest, tablou nu are **egal** în literatură. Nu **se** găsesc niciunde imaginile plastice de aci.

Este cert însă că Ureche le foloseşte în bună parte din limbajul şi amintirile celor mulţi, pe lîngă inventivitatea sa, mai ales că foarte probabil el nu se născuse cînd a avut loc seceta.

Aşadar, în totalitate luînd scrisul lui Ureche, el nu este sec şi simplist, ci variat şi plin de culoare literară, potrivită cu faptele narate sau descrise. Ureche este nu numai un învăţat, ci şi un bun literat.

TEXTE: Letopiseţul Ţării Moldovei pînă la Aron Vodă (1359—1595), întocmit după Gr. Ureche, Istratie Logofătul şi alţii de Simion Dascălul, ediţie critică de C. Giurescu, Bucureşti, 1916; *Letopiseţul Ţării Moldovei,* întocmit de Gr. Ureche Vornicul şi Simion Dascălul, ediţie C. C. Giurescu, Craiova, 1934; Gr. Ureche, *Letopiseţul Ţării Moldovei,* ediţia a Il-a, de P. P. Panaitescu, Bucureşti, 1958; Gr.' Ureche, *Letopiseţul Ţării Moldovei,* texte stabilite de Liviu Onu, Bucureşti, 1967.

STUDII: I. C. Chiţimia, *Probleme de bază,* p. 197—271; E. Negriei, *Naraţiunea în cronicile lui Gr. Ureche şi Miron Costin,* Bucureşti, 1972; Ion Rotaru, *Valori expresive în literatura română veche,* Bucureşti,' 1976, p. 56—147; Dumitru Velciu, *Grigore Ureche,* Bucureşti' 1979; Dragoş Moldovanu, *Etapele diferenţierii stilistice în proza 'românească veche,* în „Limbă şi literatură", 3/1981, p. 197—271.

MIRON COSTIN
(1633—1691)

A dotia mare personalitate a literaturii române din secolul al XVIl-lea (pe care îl putem considera ca un „secol de aur" al culturii române vechi) este Miron Costin.

Deşi Miron Costin este tratat de obicei ca un cronicar, el s-a ridicat' prin scrisul său — şi a ţintit acest lucru — la arta literară. Şi el şi antecesorul său, Gr. Ureche, ar fi putut să compună opere literare, după modelele pe care le-au avut la îndemînă în Polonia, dar şi unul şi altul au socotit că întîia cerinţă era întocmirea unei istorii a Moldovei în limba română. Se rămăsese la stadiul analelor în limba slavonă, care conţineau multe lacune, de completat cu noi ştiri din izvoare necunoscute pînă la ei.

Atunci instinctiv au turnat ştiinţa istorică în vorbă vibrant^românească, cel puţin acolo unde evenimentele şi faptele de viaţă se pretau la aşa ceva, scrisul românesc devenind o „îneîntare" pentru sufletul lor încărcat de un cald patriotism.

Viata toată a lui Miron Costin s-a desfăştirat şi a sfîrşit în zbuciumul'istoriei. Născut în 1633, copil fiind, apucă drumul refugiului spre Polonia, în 1634, împreună cu tatăl său, marele hatman lancu Costin, care (trecut şi el prin momente dramatice pînă aci, ca fiilopolon) nici n-a mai ajuns să-şi revadă ţara, stingîndu-se pe pămînt străin în 1650. Dar a fost bine primit şi în 1638 i s-a acordat cetăţenia şi titlul de nobil polon, lui şi celor trei fiii ai săi: Alexandru, Miron şi Potomir (a mai avut după aceea încă alţi opt). Moşia de la Nowosilka Nowa, de lîngă Bar, primită in arendă de la statul polon, a rămas în seama lui Miron Costin, care între timp şi-a făcut studiile la colegiul iezuit de la Bar, unde învăţătura era predată în limba latină.

Fiind nobil polon, avea obligaţia, prin rosturile polone de stat, să participe la expediţiile militare şi în acest sens, cînd nu avea decît optsprezece ani, în 1651, a luat parte la lupta de la Beresteczko împotriva cazacilor, introducînd în cronica sa mai tîrziu amănunte care nu se află în alte izvoare (de altfel, ştiri noi şi despre alte evenimente). însă, prin 1652—1653, s-a întors în Moldova împreună cu fraţii săi. Era spre sfîrşitul domniei dintîi a lui Vasile Lupu (1634—1653), intrat în conflict cu Gheorghe Ştefan, următorul domn al Moldovei (1653—1658), şi lui Miron Costin i-a trebuit un tact deosebit ca să treacă din graţia primului, pe care 1-a slujit cu devotament, în graţia celuilalt, care 1-a preţuit. Căsătorit cu Ileana Movilă, a intrat în'relaţii de familie dinastică, întărite şi prin căsătoria fratelui mai mic Velişcu Costin cu Catrina, fiica marelui vornic Toma Cantacuzino, influent şi de os domnesc, fratele marelui spătar Iordache Cantacuzino, ocrotitorul lui Miron Costin.

Miron Costin a fost numit în numeroase dregătorii, de la cea de sluger (1654) pînă la cea mai înaltă de mare logofăt de la sfîrşitul vieţii, cu anumite întreruperi (din cauza instalării de domnii diverse) între 1676—1691. între timp însă a luat parte la diferite expediţii militare şi a îndeplinit, de asemenea, o serie de misiuni diplomatice, pentru care era cel mai indicat. Astfel, ca diplomat, îndeplineşte, de exemplu, misiuni în Polonia în numele lui Vasile Lupu (1653) sau în numele lui Dumitraşcu Cantacuzino, pe lîngă marele hatman Jan Sobieski (1674), de asemenea la Constantinopol. Deprins cu „cavalerismul" din oastea polonă în care slujise, Miron Costin se înrolează şi în expediţii de oaste moldoveana, precum cea din 1658 (avea 25 de ani), în care, împreună cu alte armate, a intrat din Muntenia în Transilvania, pe la Braşov şi l-au asediat pe Râkoczi, silindu-l să părăsească scaunul Ardealului. Atunci a cunoscut el de aproape pe ardeleni. în 1662 îl însoţeşte pe Dabija Vodă spre Uivar (Neuhäusel), din Banat, în războiul turcilor cu nemţii şi are prilejul să cunoască alte meleaguri ale ţării româneşti, iar între altele se minunează, în drum, de picioarele podului lui Traian de la Turnu Severin. Iată-l şi în războiul turco-polon, în ciocnirile de la Cameniţa (1672) şi Hotin (1673), de partea polonă la început, alături de Petriceicu Vodă, părăsindu-l însă şi întorcîndu-se la ai săi în Moldova, stăpînită încă de turci (deşi aceştia fuseseră înfrînţi de poloni, sub comanda lui Jan Sobieski la Hotin). îl găsim încă pe Miron Costin, împotriva inimii lui, de partea turcilor împreună cu Duca-Vodă, la asediul Vienei, în 1683, despresurată totuşi de regele polon Jan Sobieski, spre bucuria tăinuită a scriitorului' (era în bune relaţii mai demult cu regele, chiar în corespondenţă).

Ştefan Petriceicu pîndea din Polonia încă din 1674 şi s-a şi instalat la domnie cu oaste polonă, la sfîrşitul anului 1683, în locul lui Gheorghe Duca, luat în captivitate, împreună (de formă!) cu Miron Costin şi alţi boieri adversari. Duca a rămas captiv, iar lui Miron Costin regele i-a făcut loc în castelul regal de la Daszow, unde de altfel a scris (1684), în onoarea regelui, poemul *Historia polskimi rytmami* (Istorie în versuri polone). Urcîndu-se pe tron Constantin Cantemir (1685), îl cheamă pe Miron Costin înapoi în ţară, prin fratele său Velişcu Costin. în urma lui însă intra în ţară (1686) însuşi Sobieski, în fruntea unei oşti (fusese şi solicitat chiar de Miron Costin şi de alţi boieri filopoloni), fiind întîmpinat cu onoruri la Iaşi de mitropolitul Dosoftei. Se spera într-o dezrobire de sub turci. Voievodul Cantemir îl trimisese pe Miron Costin ca staroste la Putna, în Vrancea, iar acum se retrăsese din calea invadatorului spre sud. Din expediţia polonă n-a ieşit nimic. Regele polon a plecat spre ţara sa şi cu el însuşi Dosoftei care se vedea vinovat de prea mult zel arătat polonilor. Boierimea luase ascendent în conducere şi Costinii îşi permit să-i reproşeze lui Cantemir nechibzuinţă în treburile de stat. Un complot, pus la cale (totuşi) contra lui Can-

temir de Costini şi divulgat de unii boieri laşi, s-a încheiat cu un deznodământ tragic: voievodul a pus să li se taie capetele celor doi fraţi, în decembrie 1691.

Aşadar, este întru totul adevărat că viaţa lui Miron Costin s-a scurs într-un continuu şi dramatic zbucium istoric.

LETOPISEŢUL ŢÂRII MOLDOVEI

1675 **Moldova**

Miron Costin a avut de gînd să realizeze o lucrare pornind din nou de la formarea poporului român, peste care Gr. Ureche trecuse mai repede, din graba de a intra mai îndată în istoria propriu-zisă a Moldovei, care îi cerea osteneală şi timp. De fapt, însuşi Miron Costin a încercat acelaşi sentiment, căci a renunţat la prima sa intenţie, continuînd pe Ureche şi lăsînd începuturile pentru mai târziu: „Fost-au gîndul mieu, iubite cititoriule, să fac letopiseţul Ţării noastre Moldovei din descălecatul ei cel dinţii, carele au fostu de Traian împăratul. Şi urdzisăm şi începătura letopiseţului, ce sosiră asupra noastră cumplite aceste vremi de aemu, de nu stăm de scrisori [scrieri], ce de griji şi suspinuri. Şi la acestu fel de scrisoare gîndu slobod şi fără valuri trebuieşte, iară noi prăvim [piivirn] cumplite vremi şi cumpănă mare pămîntului nostru şi nouă. Deci priimeşte, în ceasta dată, atîta din truda noastră, cît să nu să uite lucrurile şi cursul [istoria] ţării, de unde au părăsit a scrie răpăosatul Ureche vornicul [...], cu această făgăduinţă că şi letopiseţ întreg să aştepţi de la noi, de om avea dzile".

1 Spunea acestea în predoslovie, scrisă după încheierea primei părţi a letopiseţului şi trecerea acesteia pe curat, avînd de gînd, după cum se vede, să continue, pentru care lucru însă „n-a mai avut zile".

Tragedia vremurilor în care trăia se vede de la primele rînduri. Miron Costin l-a continuat pe Ureche de la 1595 pînă la 1661, rămînîndu-i încă de completat naraţiunea pe o perioadă de treizeci de ani pentru evenimente cunoscute personal. Deja după 1648 prezentase fapte din propria-i memorie. A folosit şi o serie de izvoare, mai ales pe Pavel Piasecki, *Chronicon gestorum in Europa singularium,* apărută la Cracovia în trei ediţii (1645, 1646, 1648) şi Amsterdam, 1649, de asemenea opera lui Aleksander Gwagnin (cu numele originar Alexandro Guagnino), *Sarmatiae Europeae descriptio,* Cracovia, 1578, în traducerea lui Martin Paszkowski, *Kronika Sarmacjej europejskiej,* Cracovia, 1611, precum şi poemul istoric al Iui Samuel Twardowski, *Wojna domowa z Kozaki i Tatary, z Moskiua,* Kalisz, 1681 (pînă aci editat fragmentar), pentru evenimentele dintre 1648—

1660. Alte izvoare citate: Dio Cassius, **Antonio** Bonfini, Jan Dlugosz, Martin Kromer, Laurențiu Toppeltin se refereau la letopisețul întreg, pe care n-a mai apucat să-1 scrie. Trecută pe curat în 1675, înseamnă că opera realizată a fost scrisă înainte de această dată. Tiparul care se reinstituise era **afectat în** special instituției religioase şi operele istoriografice nu **s-au** tipărit **spre** paguba culturii române. Dar *Letopisețul Țării Moldovei* s-a multiplicat prin copii manuscrise, în număr de peste cincizeci. Cu **toate** opiniile contrare, este aproape sigur că versiunea latină a letopisețului, păstrată în ms. 1398 din Muzeul Czartoryski de la Cracovia şi publicată de Eugeniu Barwinski (vezi bibliografia), a fost făcută de însuşi Miron Costin, care ținea să-i informeze pe poloni, **cum** a procedat şi prin alte scrieri ale sale: *Kronika Ziem Moldawskich i MuliăfiskicJi* (Cronica Țărilor Moldovei şi Munteniei) sau *Historia polskimi rytmami* (Istorie în versuri polone).

în relatările sale din *Letopiseț,* respectînd adevărul istoric, Miron Costin introduce adeseori expresia literară în narațiunea faptelor, în prezentarea caracterologică a unor figuri istorice, în psihologia altora sau în filozofarea sa asupra firii oamenilor şi asupra cursului istoriei, încît opera lui capătă din plin trăsăturile de roman istoric.

[DE DOMNIA LUI VASILIE VODA LUPU]

Fericită domniia lui Vasilie Vodă, în care, de au fostu cîndva această țară în tot binele şi bivşug[1] şi plină de avuțiie, cu mare feriiciie[2] şi trăgănată[3] pană la 19 ani, în dzilele aceştii domnii au fostu. In anii dentîiu cu prepusuri[4] de nepace iară între Ieşi şi^ între turci, iară apoi, după trei-patru ai[5], deşchidzîndu-şi calea împărățiia Turcului asupra persului cu soltan Murat pentru Vavilonul, aicea aceste părți la mare păci şi linişti şi mare fericii era [...].

Dacă au luat domniia, nevrîndu să hie nemulțemitoriu lui Moisei Vodă, pentru binele lui, ce făcuse casei lui, neamestecîndu-se nice cu un rău asupra casai lui, au scris carte la Moiseiu Vodă, cu mare mulțemită pentru oamenii săi, căci n-au avut nice o nevoie şi lăsindu-1 în voie, unde ari vrea să margă, ori spre ce parte volnic, fără nici o grije să fie, şi sfătuindu-1 să nu vie Ia Țarigrad, pentru multe **datorii ce avea Moîsei Vodă în Țarigrad [...].**

O! nesățioasă hirea **domnilor spre** lățire **şi avuție oarbă. Pre cit** să mai adaoge pre **atîta rîhneşte[6]. Poftile a domnilor şi** a **împărații**lor **n**-au hotar. **Avîndu multu, cum n-ari avea nemică le pare.** Pre cîtu îi **dă Dumnedzău,** nu **să satură. Avîndu domnie, cinste şi** mai mari şi **mai late țări poftescu. Avîndu țară, şi țara altuia a** cuprinde cascâ **şi aşea lăcomindu la altuia, sosescu de pierdu şi al** său. Multe **împărății în lume, vrîndu să ia alte țări, s-au stînsu** pre sine. **Aşea** s-aii **stînsu împărățiia lui Darie împăratu de Ale**xandru Maciiidon; **vrîndu să supuie țările greceşti şi toată Machido-**

niia Darie, au stîrnsu împărățiia sa, de au cădzut pre mînule lui Alexandru Machidon. Aşea împărățiia Cartaghinii vrîndu să supuie Rîniul, au cădzut la robiia rîmlenilor. Aşea Piru împăratu vrîndu să ia Ițaliia, au pierdut țările sale. Aşea şi Mihai Vodă, vrîndu să hie crai la unguri, au pierdutu şi domniia Țărîi Munteneşti.

Aşea şi Vasilie Vodă, avîndu fericite vremi la domniie în pace den toate părțile, că şi țara nu era nici cu o datorie îngreuiată, fără nice o dodeială[7] despre turci, carii avea începută sfadă cu perşii şi într-acele părți sta cu valuri[8], au început svadă cu Matei Vodă domnul muntenescu, pentru domniia acei țări, ori că nu-1 încăpea Moldova, ca pre un om cu hire înaltă şi împărătească, mai multu decît domnească, ori că siliia să vadză pre feciorul-său, Ion Vodă, la domnie, care hire au părinții spre feciorii săi, să-i vadză în viața lor ieşiți la cinste. Domnii la domnii pre feciorii săi poftescu să-i vadză ieşiți, boierii la boierii, slujtoriul să bucură să-şi vadă pre feciorul său harnic, pemeneanul[9] de hrana pămîntului pre feciorul său destoinic pofteşte să-1 vadză. Ori că l-au îndemnații pre Vasilie Vodă mare netocmală[10] şi nepriietenşug ce avea mai de demultu, încă den boieriia sa. Scoasesă domniia Țării Munteneşti de la împărățiie, pre mijlocul[11] lui cîzlar agga[12]* şi paşii de Silistria, feciorului său, lui Ion Vodă.

Prostatec[13] îl ținea Vasilie Vodă pre Matei Vodă. Deci, avîndu şi pre veziriul în partea sa, au făcut oşti de țară şi au purces în Țara Muntenească asupra lui Matei Vodă, 1 asin du în scaun pre feciorusău, pre Ion Vodă. Iară singur au intrat cu oşti în Țara Muntenească, cu ştirea veziriului şi a paşii de Silistria. Oşti avea cîteva, iară tot de țară şi lefecii şi ceialaltă oaste, fără puținei sîrbi, ce avea în leafă, călări.

Iară şi Matei Vodă, domnul Țării Munteneşti, nu dormiia, ce apărîndu al său, avea oşti şi streine şi de țara sa, ales pedestrime, hie cîndu[14] avea pană la o mie în leafă, fără dărăbjanții[15] de țară şi călări de ai noştri moldoveni, acolo mersi în leafă, cărora numele era livinții, şi Ieşi călări ținea pururea cîte 200 şi de osebi[16] unguri călări. Şi dideasă ştire şi la arcalele[17] sale, ce avea la împărăție, de silă ce-i făcea Vasilie Vodă. Deci, cu mijlocele[18] lui silihtar-paşa[19], bine n-au intrat Vasilie Vodă în Țara Muntenească, la o vale care să chiamă Rîbna, l-au tîmpinatu un ceauşu de la împărăție cu poruncă, numai să să întoarcă Vasilie Vodă îndărăptu. Şi în urma ceauşului au sositu şi o samă de oşti a lui Matei Vodă.

Numai ce au căutat lui Vasilie Vodă a să întoarce înapoi, vădzîndu cartea împărătească şi cine era soltan Murat împăratul, nu era de-a şuguire[20] cu dînsul. Deci purcegîndu îndărăptu Vasilie Vodă, să simețisă muntenii şi în chipul goanei, să gonească pre ostile lui Vasilie Vodă, lovisă Ia coada oştii. Ce, s-au întorsu apoi ostile de țară şi singur Vasilie Vodă şi au înfrîntu pe munteni şi au prinsu cîțva vii şi au şi peritu den munteni cîțva. Vasilie Vodă apoi, după

aceea au ieşit îndată den Ţara Muntenească, plinindu porunca împărăţiei şi şedzindu cîteva dzile la Ploscuţeni, la Putna, de acolo au pornitu pre ceauşul cel împărătescu, iară singur s-au întorsu şi au venit în scaunu.

Era pre acele vremi veziriul Tabani Buiuc, carile ţinea cu Vasilie Vodă şi păşea de Silistria, iară aşea şi numai să scoată pre Matei Vodă să pusesă cu toată voia. Şi fără ştirea împărătească ieşiia de la veziriul isprăvi[21] de domnia Ţării Munteneşti lui Ion Vodă, feciorului lui Vasilie Vodă. Cum şi atuncea, dacă au vădzut veziriul împiedecate isprăvile dentîi de silihtariul, au făcut altele, la singur păşea de Silistria, să ducă el singur pre feciorul lui Vasilie Vodă în scaunul Ţării Munteneşti, care lucruri apoi au mîncatu capul veziriului, oblicindu împărăţiia pen silihtariul războaiele şi vărsările de sînge între domni, de unde să pogoară. Nice te mira, cum de au putut domnii a îmbla în zarve, fără ştirea împărăţiei şi ales la un împărat leu ca acela. Deci, să ştii că ţările pre atunce acestea nu era aşea supuse, ce într-altă voie veghiată şi să temea turcii să nu se dea ţara Moldovei în partea leşilor, carii era pre acele vremi foarte tare [...].

Iară nici cu atîta nu s-au lăsat Vasilie Vodă, ce îndemnatu şi de veziriul şi ca o nemică socotindu a călca pre Matei Vodă, iară au strînsu oşti şi cu mai bună gătire, cu pedestrime, cu pusei, şi iară au purces în Ţara Muntenească asupra lui Matei Vodă şi cu aceea nebăgare în samă de Matei Vodă, cit aicea [în Moldova! în locul său pusesă domnu pre fecioru-său Ion Vodă, în scaunul ţărîi, cu boieri, cu ispravnici, cu domniie deplină, ţiindu ca-n palmă[22] domniia Ţărîi Munteneşti. Iară lunecoasă sintu lucrurile războaielor şi în puterea lui Dumnedzău mai multu stau. Nice un nepriietin, cît de slabu hie, cum să nu-1 ţiie nimea, nece-1 ţinu oştenii cei direpţi. Şi bine au dzîs unui: „Bella momentis constant", adecă „Războaiele in clipala ochiului stau". Că atîta era numai să ie acela războiu Vasilie Vodă şi să să aşedze în domniia Ţărîi Munteneşti. Iară roata lumii nu aşea cum gîndeşte omul, ce în cursul său să întoarce.

De care silă n-au mai putut nici silihtariul a-i trimite alte isprăvi iui Matei Vodă, să nu să detot descopere cu îmbletele împotriva veziriului, să-i răsaie[23] ceva împărăţiei cu scîrbă în partea sa, că, ales la turci, foarte cu siială sintu toate şi cu mare meşterşug şi taină strică unul altuia, cîndu va[24] unul pre altul să-1 surupe. Că să pîrască a vedere[25], şie strică, cine începe pîra. De multe ori cu laudă pre nepriietinul său mai curundu coboară şi ales supt împărăţiia lui soltan Murat cu mare siială era toţi. Iară totdeauna trimite silihtariul pre taină la Matei Vodă, îmbărbătîndu-1 să stea împotriva lui Vasilie Vodă, să-1 bată, iară despre scîrba împărătească să nu poarte grije, că iaste grija lui. Deci, şi Matei Vodă ş-au strînsu oastea toată şi vădzindu că Vasilie Vodă trage cu ostile sale spre Bucureşti, nu spre Tîrgovişte, au coborîtu şi elu spre Bucureşti cu oşti.

Vasilie Vodă, dacă au sositu la Praova[26], la sat anume Ojogenii, ştiindu din limbi[27] de gătirea lui Matei Vodă împotriva sa şi cu oşti cîteva şi streine şi de ţară, au făcutu sfat acolea la Ojogeni, socotindu şi trecătorile apelor şi locuri închise de păduri de pen toate părţile şi de bîhnişuri[28], înţelegîndu pre Matei Vodă că anume locuri ca acelea pofteşte să dea războiu, fiindu ostile mai tare hiecare la locul său şi la strîmtori, împotriva oştilor celor streine hie cîndu cei de loc sintu mai tari, au ales cu sfatul să nu treacă Praova, ce să stea acolea la cîmpu, să tragă pre Matei Vodă, să iasă cu ostile sale la cîmpu. Şi alegîndu-se sfatul, au purces toate ostile lui Vasilie Vodă în jacuri în podgorii, pe supt munţi, încotro să bejenise toată Ţara Muntenească, de pen toate acele olate[29], pană în Praova.

Şi aşea cu acela sfat — ce svetnici or hi fostu aşea de buni de războaie pre atunci! — răşchirată oastea pe la jacuri, în loc[30] au priceput Matei Vodă lucrul şi îndată au purces spre Praova. Şi direptu în prejma Ojogenilor, unde era Vasilie Vodă cu corturi, au stătut la trecătoare, dîndu ştire den cîteva puşci ce avea cu sine şi îndată au început a trece oastea în vad. Tot călăreţul au trecut cîte un pedestraş după sine şi au stătut în tocmală cu ostile, dencoace de Praova, tocmindu oastea pedeastră cu focul şi cu puşcile între oastea călăreaţă şi au purces cu toată oastea stolită[31] asupra iaberii lui Vasilie Vodă.

Nu avea de ce să apuca Vasilie Vodă cu oastea răşchirată în toate părţile şi aşea venirea-i asupra degrabă a lui Matei Vodă şi întemeiată[32]. Că oştenii lui Vasilie Vodă, unii veniia cu plean[33] îngreuiaţi, neştiindu lucrul ce este, alţii spăimaţi de sosirea oştilor aşea degrabă, mai multu de gătire la fuga îndată au stătut, nu de război. Şi aşea şpîrcuită[34] oastea şi fără nice o tocmală, au plecat şi Vasilie Vodă fuga şi toată oastea, cîtă nu era dusă în pradă, lăsîndu şi corturile şi puşcile şi pedestrimea toată pre mîna lui Matei Vodă. Şi de grijea gonaşilor, Vasilie Vodă au lăsat drumul pe care venisă, ce de-a direptul au năzuit la Brăila.

La Brăila zăbăvindu Vasilie Vodă cîteva dzile şi Matei Vodă dedesă ştire de olac[35] la păşea îndată de izbînda sa asupra lui Vasilie Vodă. Aşea de sîrgu lucrul, ori cu ştirea paşii, ori dentru sine, agii de Brăila şi de Mecinu [Macin] sfătuiia să prindze pre Vasilie Vodă, să-1 trimită la păşea. Şi să nu hie dat ştire Stamatie, ce au cădzutu apoi stolnic la Vasilie Vodă şi la alte domnii pre urmă, şi postelnic mare, ar fi încăput Vasilie Vodă la prinsoare. Ce şedzîndu sara la masă, i-au dat ştire şi de la bucate s-au sculatu, pentr-o[36] grădină, peste un gardu, suindu de pe spinarea unuia din slujitori şi acolo i-au scos calul şi au ieşit cu fuga din Brăila la Galaţi, lăsîndu toate în Brăila, cîte nu rămăsesă la Ojogeni.

înţelegîndu Ion Vodă, feciorul lui Vasilie Vodă, poticala[37] tătîne-său în Ţara Muntenească, au strînsu boierii ce era puşi la boierii pe lîngă sine şi le-au dzis, cum el, nefiindu de domnie, pentru

slabă sănătate ce avea (că era Ion Vodă om slabu şi deznodaţii[38] şi de mini şi de picioare, cum n-ar hi fostu feciorul lui Vasilie Vodă, care era ca un leu şi la hire şi la trup), iară tătîne-său lasă scaunul domniei. Şi au venit Vasilie Vodă iară în scaun [... J.

M. Costin, *Opere,* ediţia P. P. Panaitescu (1958), p. 108, 113—114, 115—117; comparaţie cu P. P. Panaitescu (1944).

[1] *Biv sug* == belşug; [2] *fericiie* = fericire; [3] *trăgănată* = prelungită; [4] *prepusuri* = gînduri, intenţii; [5] *ai* = ani; [6] *rîhneşte* = rîvneşte; [7] *dodeială* = supărare; [8] *valuri* = neajunsuri; [9] *pementean* = pămîntean, ţăran; [10] *netocmaJă* = neînţelegere; [11] *pre mijlocul* = prin intermediul; [12] *cîzlar-agga* = dregător turc; [13] *prostatec* = neiniţiat, naiv; [14] *hie cîndu* = oricînd, mereu; [15] *dărăbanţi* = dorobanţi; [16] *de osebi* = separat; [17] *arcale* = sprijinitori; [18] *cu mijloacele* = cu sprijinul; [19] *silihtar-paşea* = spătar (dregător turc); [20] *de-a şuguire* = de glumit; [21] *isprăvi* = decrete; [22] *ca-n palmă* = ca sigură; [23] *să-z răsaie* = să-i năzare; [24] *va* = vrea; [25] *a vedere* = deschis; [26] *Praova* = Prahova; [27] *limbi* = informatori; [28] *bîhnişuri* = locuri mlăştinoase; [29] *olate* = ţinuturi; [30] *în loc* == pe loc, îndată; [31] *stolită* = adunată (de luptă); [32] *întemeiată* = temeinică, puternică; [33] *plean* = pradă; [34] *şpîrcuită* = risipită; [35] *de olac* = în grabă prin olac (curier); [36] *pentr-o* = printr-o; [37] *poticala* = poticnirea, păţania; [38] *deznodat m* deşirat, rahitic.

Din întreaga desfăşurare a conflictului lui Vasile Lupu cu Matei Basarab, într-un complex de evenimente în răsăritul Europei şi în Orientul Apropiat, am reprodus numai unele fragmente pentru a vedea cît de iscusit, din punct de vedere literar, prinde Miron Costin firea celor doi domni, apoi atitudinea lui obiectivă şi corectă faţă de voievodul Moldovei, din cauza căruia tatăl său, lancu Costin, se refugiase cu familia în Polonia. Vede în el pe om, dar şi pe un ambiţios, îl laudă şi îl critică, nu trece cu vederea purtarea lui umană faţă de Moise Movilă, pe care 1-a scos din domnie (cu sprijinul Porţii Otomane), dar pe care 1-a luat sub ocrotire, dîndu-i „carte" scrisă „şi lăsîndu-1 în voie, unde ar vrea să meargă, fără nici o grije să fie", şi sfătuindu-1 să nu vie la Ţarigrad (îi scria chiar de acolo), „pentru multe datorii ce avea Moise Vodă în Ţarigrad[1]". Moise Movilă a trecut însă în Polonia împreună cu hatmanul îancu Costin şi cu alţi boieri.

Ca un preambul la uneltirile lui Vasile Lupu împotriva lui Matei Basarab căruia voia să-i ia tronul şi să-1 instaleze domn în Moldova pe fiul său, Miron Costin scrie pagini de poem în proză împotriva războinicilor şi cuceritorilor de ţări străine: „O! nesăţioasă hirea domnilor spre lăţire şi avuţie oarbă! Pre cît să mai adaoge, pre atîta rîvneşte. Poftile a domnilor şi a împăraţilor n-au hotar [•••]• Avîndu ţară, şi ţara altuia a cuprinde cască [deschide gura s-o înghită] şi aşea lăcomindu la altuia, sosescu de pierdu şi al său. Multe împărăţii în lume, vrîndu să ia alte ţări, s-au stînsu pre sine etc.[a] Şi Miron Costin citează asemenea acte nesăbuite, fără să

ştie că ideile lui vor fi confirmate, pînă în zilele noastre, de cazuri şi mai reprobabile în istorie. Dar Miron Costin, ca un mereu gînditor nu uită să avertizeze, mai pe urmă, că ,,lucrurile războaielor sînt lunecoasă". „Şi bine au dzis unul (adaugă el): *«Bella momentis constant»,* adecă «Războaiele în clipala ochiului stau»" (în traducerea lui de maestru-poet), sfîrşind cu ceea ce s-a adeverit de atîtea ori că „roata lumii, nu aşea cum gîndeşte omul, ce în cursul său să întoarce". Cuvîntul cade sub pana lui M. Costin cu percuţia necesară locului şi momentului. Matei Basarab este un înţelept al lumii, care nu se lasă surprins de nici un fel de uneltire. Matei Vodă nu era chiar „prostatec", avea şi el susţinător la Poartă, pe silihtar-paşa (dregătoria de spătar la turci), care îl apără şi dă de veste împărăţiei de uneltirile lui Vasile Lupu în înţelegere cu vizirul Tabani Buiuk, care, peste capul sultanului Murad IV, îi acordase decret de înlocuire a voievodului muntean, încît vizirul „şi-a mîncat singur capul", din asemenea fapte repetate, iar Vasile Lupu a trebuit să asculte de porunca Porţii şi să se întoarcă în Moldova.

însă Vasile Lupu nu renunţă la ideea de a ocupa tronul Munteniei şi, instalînd pe fiu-său Ion Vodă Lupu în scaunul Moldovei, a pornit din nou în fruntea unei oştiri, ajungînd tocmai în Prahova, unde Matei Basarab, pregătind bine o stratagemă (fusese îndemnat şi de omul său, silihtar-paşa), 1-a atacat pe Vaisile Lupu, cînd ostaşii lui se risipiseră după pradă („răşchirată oastea îi era pe la jacuri"). Şi cu oastea „şpîrcuită" [destrămată], neostoitul voievod a părăsit tot în grabă, nimerind în goană tocmai la Brăila. Aci urmează o scenă de aventură picarescă, pe care scriitorul o prezintă cu deosebit talent. Pe cînd lua masa, mulţumit că scăpase, i-a dat de ştire un credincios al său că Matei Basarab sosise să-1 înhaţe. Şi atunci a sărit ca ars de la masă, a luat-o la fugă prin grădină, a trecut gardul de pe spinarea unui slujitor, i s-a adus calul şi, în goană nebună, a lăsat tot ce mai avea cu el la Brăila, îndreptîndu-se spre Galaţi. Fiu-său, aflînd de cele întâmplate, a chemat pe boieri şi le-a declarat că el nu este „de domnie, pentru slabă sănătate ce avea" (era „deznodat — zice M. Costin — şi de mîini şi de picioare").

Vasile Lupu şi-a reluat scaunul cuminţit, căzînd la pace pentru o vreme cu Matei Basarab. Necazurile i-au venit mai tîrziu de la ai săi, din Moldova.

[DE NUNTA FIICEI LUI VASILE LUPU]

In anul **7153 [1645]** au făcutu şi nunta fiicăi sale Vasilie Vodă, ceii mai mari, doamnei Măriei, după cneadzul Ragivil[1], om de casă mare, den cnedzii Litfei[2]. Numai, cu ce inimă şi sfat au făcut aceea casă după om de lege calvinească, care lege este scornită de un mi-

tropolit de Fiandra[3] de supt ascultarea papei de Rîm, peste legăturile săboarelor[4] cu multe dumnezăireşti minuni legate. Iară calvinul numai pre singure pohtele sale trupeşti, osebite de sfînta săbornică[5] beserecă au scornitu aceea lege, la care, ca la o lege slobodă, în puţină vreme au cursu toată Fiandra şi EngJitera. De mirat au rămas vacurilor această casă, cum au putut suferi inima lui Vasilie Vodă să să facă. Şi multă vreme s-au frămîntatu acestui lucru în sfat şi cîţva boieri pre atunci apăra acest lucru, să nu Iiie, ales Toma vornicul şi Iordachie visternicul, care capete deabea de au avut cîndva această ţară, sau de va mai avea. Ei dzice lui Vasilie Vodă şi pentru legea rătăcită şi un lucru nu fără grije despre Impărăţiia Turcului. Iară Toderaşco logofătul şi Ureche vornicul sta asupra aceştii mintesă să facă.

Avea Vasilie Vodă pozvolenie[6] de la turci, ce era aceea voie din bani, nu din inima turcilor. Şi aşea s-au făcut nunta aicea, în Iaşi» la care cîţva domni den Ţara Leşască, singuri cu chipurile[7] sale au fostu, cu curţile lor, şi Pătraşco Moghila[8], feciorul lui Simion Vodă, mitropolitul de Chiev. Iară soli trimişi era de la Racoţi, cneadzul Ardealului, Chimini Ianăş, cu daruri şi de la Matei Vodă domnul muntenescu, singur[9] Ştefan mitropolitul Ţării Munteneşti, şi Radu logofătul, şi Diicul spătariul, că să împăcase amu domnii între sine.

N-au lipsitu nemică den toate podoabe, cîte trebuia la veselie[10] ca aceea, cu atîţe domni şi oameni mari den ţări streine. Meşteri de bucate, aduşi dintr-alte ţări, dzicături, giocuri şi de ţară şi streine. Curtea podobită toată şi strînşi boierii şi căpeteniile ţărîi, feciori de boieri, oameni tineri la alaiuri pe cai turceşti, cu podoabe şi cu peţiene[11] la şlice[12]. Şi aşea cu petrecanii trăgănîndu-se[13] veseliîa câteva săptămîni, au purces cneadzul Ragivil cu doamna sa în Ţara Leşască, cu dzestre foarte bogate.

La anul simţindu-se crăiia leşască în virtute [putere], îndemnat de papa de Rîmu şi de veneţiiani, carii avea dodiială de la turci Ia ostrovul Critului[14], au făcut sfat cu senatorii craiul Vladislav[15], numai să înceapă sfadă cu turcii, adecă cu impărăţiia lor [...]. Iară soli trimiţindu la toţi craii creştineşti craiul leşescu, aice la Vasilie Vodă pre cneadzul Ragivil au lăsat soliia cu această treabă, fiindu viitor[16] Ragivil, la anul după nuntă, la socru-său, aicea în ţară [...]-

Cneadzul Ragivil, după zăbava sa peste câteva săptămîni în Suceava, la socru-său, la Vasilie Vodă, pre doamnă-sa au pornitu pe la Sneatin[17] spre ţara sa, iară el singur au lovitu[18] pen Ardeal, pe la Racoţi cneadzul de Ardeal, tot cu acele trebi, pentru rădicarea lor asupra împărăţiei Turcului [...].

Şi cu vremile pană aice istovim o parte de domnie a lui Vasilie Vodă, că pană aice pre cît au fostu fericită domniia aceasta, cu atîta mai cumplite vremi s-au început de atunce, den care au purces den scădere în scădere această ţară pană astădzi.

Ibidem, p. 120—121. **123**

[1] *Ragivil* == Janusz Radziwill, mare nobil polon; [2] *Litia* = Lituania; [3] *Fiandra* = Fiandra; [4] *săboare* = soboare, adunări ecumenice; [5] *săbornică* = sobornică. ecumenică; [6] *pozvolenie* = învoire; [7] *singuri cu chipurile* = în persoană; [8] *Pătraşco Moghila* = Petru Movilă; [9] *singur* = însuşi; [10] *veselie* (< pol. *wesele)* = *nuntă;* [11] *peţiene* (sg. peţiană) == pană; [12] *şlice* = căciuli (boiereşti); [13] *a se trăgăna* = a dura; [14] *ostrovul Critului* = insula Creta; [15] *craiul Vladislav* = regele polon Wladysiaw IV (1632—1648); [10] *fiindu viitor* = venind; [17] *Sneatin* = Sniatyn, localitate la graniţa veche moldo-polonă, pe malul stîng al Prutului, actualmente Sneatîn în Ucraina; [18] *au lovitu* — au apucat, s-au abătut.

Este un capitol de viaţă civică care îşi reclamă o anumită căldură intimă, dar care a fost înfundată într-o largă panoramă de rigidităţi istorice şi de interese politice.

Fetele lui Vasile Lupu, Măria şi Ruxandra, au fost de o rară frumuseţe şi li s-a cerut mîna pătimaş de bărbaţi influenţi, rezultînd însă căsătorii care nu le-au făcut fericite. Celebrele nunţi vechi, de săptămîni întregi, au fost imortalizate de Ion Neculce şi se vede că nici Miron Costin nu le-a neglijat, dar nu pentru plăcerea vieţii, ci pentru dramele cîte se pot ivi sub lustrul fastului şi al reprezentanţelor cu blazon. La nunta Măriei, fiicei celei mari, cu principele Janusz Radziwill, dintr-o familie de magnaţi poloni, nunta desfăşurată în Moldova, nu la castelul ginerelui în Polonia, participă figuri ilustre din lumea mare şi largă, cu ceremonii şi distracţii amestecate, pe gustul amestecului de limbi, ceea ce Miron Costin nu uită să consemneze. „Teatrul" nunţii este de înălţime, dar ea avea loc după dezbateri aprinse în privinţa lui Janusz Radziwill, pe care unii dintre moldoveni îl agreau, alţii nu, ştiindu-1 reformat calvin. Iar nunta nu putea să şteargă dintr-o dată adversităţile şi nici faţa adevărată a lucrurilor.

Vasile Vodă voia să-şi întărească relaţiile cu Polonia, ceea ce turcii simţiseră, încît se şi opuseseră. Voievodul a trebuit să le cîştige învoirea cu bani grei. După un an însă jocul politic a început. Janusz Radziwill a sosit la socru-său (era cu el şi Măria) ca sol al regelui polon în vederea unei expediţii împotriva turcilor. Aventura îl tentează pe voievod, gata să oprească şi birul datorat Porţii Otomane. S-a răzgîndit însă la timp, spre binele lui.

Dar ce se întîmplă cu fată măritată? Pesemne că, deşi frumoasă, ea nu fusese bine primită între snobii poloni, socotită ca o piesă de schimb. Voievodul a prins de veste şi a vrut s-o oprească la Suceava, însă ea nu 1-a ascultat: „înţeles-am — zice Miron Costin

— din boieri bătrîni, cum să hie vrînd Vasilie Vodă, la Suceava„ să-ş despartă fata de domnu-său Ragivil, ce n-au priimit ea, doamna Măria, fata sa, dzicîndu tătîne-său să fie socotit întîi lucrul, nu mai pre urmă". A fost o replică teribil de dureroasă pentru părinte şi pentru socotelile lui. Cea mai mică, Ruxandra, smulsă cu sila de Timus Hmielniţki, a fost şi mai nefericită cu bărbatu-său (aci descrie nunta făcută cu alte ceremonii şi tabieturi).

Miron Costin nu scrie simple note de istorie, ci captează mereu drame de viaţă omenească în cursul istoriei şi le punctează des cu expresii de limbaj inspirat.

Pe deasupra *Letopisețul* lui Miron Costin (în manuscris) era plin. de ştiri rare, privind evenimente şi personalităţi istorice de care ştia numai el, fiind dispus să le aducă la cunoştinţa polonilor. De aceea, putem spune încă o dată aici că traducerea în limba latină, descoperită în arhive polone, nu putea să fie intenţionată şi realizată de altcineva afară de el.

[EROI DE DRAMA ŞI COMEDIE SAU ÎNLOCUIREA LUI VASILE LUPU LA DOMNIE]

Precum munţii cei înalţi şi malurile cele înalte, cîndu să năruiescu de vreo parte, pre cît sintu mai înalţi, pre atîta şi durat[1] făcu mai mare, cînd să pornescu, şi copacii cei înalţi mai mare sunet fac, cîndu să oboară[2], aşea şi casele cele înalte şi întemeiate cu îndelungate vremi, cu mare răzsipă purcegu la cădere, cîndu cad. într-acela chip şi casa lui Vasilie Vodă, de atîţea ai întemeiată, cu mare cădere şi răzsipă şi apoi şi la deplină stingere au purces de atuncea.

Ştefan Gheorghie logofătul, care era logofăt mare la Vasilie Vodă, după moartea lui Toderaşco logofătul, ştiindu Vasilie Vodă pre tată-său, Dumitraşco logofătul, la atîte domnii boieriu vestitu cu ocine[3] întemeiate, care nici o casă aicea în ţară moşii ca acele, ocine, sate, curţi n-au avut. După ce ş-au gătit lucrurile spre domnie f...], la Racoţii şi la Matei Vodă, au legatu voroava şi cu o samă de boieri în ţară, cu Ciogoleştii anume şi cu Ştefan sărdariul, cuprinzîndu-i[4] cu giurămîntu să ţie taina. Au ales cu sfatul lor, numai să aducă oşti ungureşti şi munteneşti asupra lui Vasilie Vodă.

Sunase[5] amu den la cîţva la urechile lui Vasilie Vodă acestea şi întîiu de la un turcu Ia Focşeani şi de la munteni încă au scris, ce n-au credzut Vasilie Vodă [...].

îşi trimisese Ştefan Gheorghie logofătul giupîneasa Ia ţară, în pilda[6] că o trimite pentru trebile casei. Iară singur, tocma în dzua cîndu cîntă beserîca canonul sfîntului Andrei de Ia Crit, la 8 ceasuri de noapte, gătindu-se Vasilie Vodă de beserică, încă nime nu venise den boieri la curte, au mînecat [s-au sculat devreme] să-şi ia dzua bună, dîndu-i ştire de acasă că-i iaste giupîneasa spre moarte, cu

hîrtiie scornită. Şi întrebîndu Vasilie Vodă de postelnici cine din boieri este afară, au spus postelnicii că iaste logofătul cel mare, dvoreşte[7] să-şi ia dzua bună, că i-au venit veste de boală foarte grea giupînesăi. Să hie dzis Vasilie Vodă: „Ce om fără cale[8], logofătul! Ştiindu-şi giupîneasa boleacă şi nu o ţine aicea cu sine". Şi i-au dzis să între, să-şi ia dzua bună. Au intrat Ştefan Gheorghie logofătul, cu faţa scornită[9] de mare mîhniciune, şi ş-au luat voie să margă spre case-şi. Spun să hie dzis Vasilie Vodă: „Să afle lucrul pre voia sa". Neştiutoriu gîndul omului spre ce meneşte! [..•].

Ciogoleştii cuprinşi şi lăsaţi de logofătul, cu care îşi ştiia voroava, au stătut la grije ca aceea, cît pri păşitul lor şi pre căutătură, cine le-ar hi luat sama le-ar hi cunoscut îndată vina. Ce, mirîndu-se, cum or face, să fugă, să-şi lase casele, carii era cu totul aicea în Iaşi, greu şi a doa moarte este, şi dzilele lor fîrşite poate hi; cum să dzice, s-au apucat de altă îndireptătură[10], scriindu un răvaş Ciogolea spătariul la Vasilie Vodă într-acesta chip:

„Milostive doamne. Eu, unul den slujitorii cei streini, mîncîndu pîinea şi sarea măriei tale dentr-atîţea ai, ferindu-mă de osîndă, să nu-mi vie asupra, pentru pîinea şi sarea măriei tale, îţi fac ştire pentru Ştefan logofătul cel mare, că-ţi este adevărat hiclean[11] şi s-au agiunsu cu Racoţii şi cu domnul muntenescu şi sintu gata ostile, şi a lui Racoţii şi a lui Matei Vodă, să vie asupra mării tale. De care lucru adevărat, adevărat să credzi, măria ta, că nu este într-altu chip".

Şi dacă au scris răvaşul într-acesta chip Ciogolea spătariul, au chemat la sine pre egumenul de Aron vodă[12], anume Ioasaf, care era pe acele vremi pe la toţi boierii duhovnic, şi, cu ispovedanie giurîndu pre egumenul [să aducă epistola sil să nu-1 vădească cine este [totuşi pînă la urmă s-a aflaţi.

Şi îndată chemîndu Vasilie Vodă pre Ciogolea spătariul, i-au spus acesta toate de-amănuntul şi cum iaste şi Ştefan sărdariul tot într-acela sfat.

Cu puţine cuvinte i-au mustrat Vasilie Vodă pre amîndoi Ciogoleştii, ce ei amîndoi să apăra tare, că i-au fostu tot cu credinţă şi n-au priimit acestea şi de i-ar trimite unul măcară dentru dînşii, să aducă de grumadzi pre Ştefan Gheorghie logofătul. Să hie dzis Vasilie Vodă: „în zedar această slujbă acmu; să-mi hie spus acestea, pană era în Iaşi logofătul". Deci, pre Ciogoleşti i-au pus la închisoare [...]. însă la mai mare grije au stătut Vasilie Vodă de serdariul, fiindu atîtea oşti pre aceea vreme şi marginea toată pre sama lui. Ce îndată au scris cărţi şi la serdariul Ştefan, să vie cum mai de sirgu la curte [...].

Vasilie Vodă, cum au înţeles de serdariul c-au venit la curte, iui s-au încredzut deodată, ce în dooă-trei rînduri au trimis să vadză, adevărat au sosit? Ce, dacă au ştiut că este în divan adevărat, îndată au ieşit în spătărie şi l-au chematu la sine, la adunare [..

L-au întrebatu [...] de lucrurile ce să vădescu despre unguri, cu amestecăturile lui Ştefan Gheorghie logofătul, ştie ceva, au ba? Tare s-au apucat serdariul că nu ştie nemică, cu mare giurămjnturi. Şi cum să hie el amestec Ia unile ca acelea, spre răul giupînului său, dzicîndu cu glas: „Cine au fostu, doamne, mai credzut la măriia ta şi cinstit ca mine? Şi m-ai scos den obiele şi den sărac m-ai îmbogăţit". I-au dzis Vasilie Vodă: „Aşea ştiu şi eu". Şi i-au dzis să margă, să grăiască cu Ciogolea, să audze ce spune Ciogolea spătariul [.. .J.

Ibidem, p. 135—139.

[1] *Durat* = doiruit, huruit; [2] *oboară* = doboară, se taie; [3] *ocină* = moşie moştenită; [4] *cuprinzîndu-i* = legîndu-i; [5] *sunase* = se zvonise; [6] *în pilda* = cu vorba; [7] *dvoreşte* = cere; [8] *fără cale* = fără judecată; [9] *scornită* = prefăcută; [10] *îndireptătură* = direcţie, acţiune; [11] *hiclean* = trădător; [12] de *Aron Vodă* = mănăstirea Aron Vodă.

Şi de această dată Miron Costin se arată inventiv din punct de vedere stilistic. în scrisul său nu există un anumit discurs stereotip şi uniform. Stilul său se armonizează perfect cu evenimentele narate, fiind cînd grav şi meditativ pînă la filosofare, cînd anecdotic şi burlesc, .cînd de caracterologie a personajelor ce intră pe scena istoriei, ca în cazul celor care participă la detronarea lui Vasile Lupu în 1653. Miron Costin este şi un bun psiholog şi le pătrunde în suflet prin propria lor vorbă. Logofătul Gheorghe Ştefan este un şiret de mare clasă, care ştie să inducă în eroare şi să pregătească lovitura de trădător, în schimb Qiogoleştii, partenerii lui* nici nu cred în reuşita pregătirilor tainice şi le iau în derîdere public. Cînd văd însă că se îngroaşă gluma, nu divulgă complotul pentru că se trezesc sincer la credinţă faţă de domnitor, ci pentru că nu ştiu cum să-şi apere pielea şi să-şi scoată capul din laţul în care şi-1 băgaseră singuri. Se simţeau vinovaţi („pri păşitul lor şi pre căutătură, cine le-ar hi luat sama — zice M. Costin — le-ar hi cunoscut îndată vina"). Gheorghe Ştefan a urcat pe tron, iar ei şi-au pierdut capul (deşi li s-a luat, oarecum pe bună dreptate, apărarea ca naivi). La fel cu serdarul Ştefan, care, neştiind că s-a descoperit complotul, perorează cu îndrăzneală înaintea domnului că nu ştie nimic: „Cine au fostu, doamne, mai credzut la măriia ta şi cinstit ca mine? Şi m-ai scos den obiele şi den sărac m-ai îmbogăţit" (o fi spus, n-o fi spus aşa, dar stilul lui M. Costin este magistral). I-au dzis Vasilie Vodă: „Aşea ştiu şi eu". Şi i-au dzis să margă, să grăiască cu Ciogolea [care spusese tot], să audze ce spune Ciogolea spătariul". Moment de înlemnire pentru serdar! De altfel, spre deosebire de complotişti, care se precipită în a se apăra cu cuvinte mari şi multe, Vasile Lupu dă dovadă de un calm extraordinar. Ascultă cu răbdare tot ce i se spune (deşi situaţia lui era gravă şi putea

să dea doar poruncă să fie ucişi) şi la urmă „îi execută" pe fiecare cu o scurtă propoziţie. Cînd Ciogoleştii, după o lungă apărare cer voie să i-1 aducă de grumaz pe Gheorghe Ştefan, el le spune scurt: „în zadar această slujbă acmu, să-m fi spus acestea, pană era în Iaşi logofătul"! Jocul de situaţii nu este de cronică din secolul al XVII-lea, ci de literatură de inspiraţie modernă. Acest lucru se vede şi din parantezele pe care le face tot timpul pentru compararea şi explicitarea multor întîmplări şi personaje cu fapte similare din istoria altor popoare sau pentru legarea anumitor fapte de antecedente istorice interne. Expunerea conţinutului nu este deci plată şi lineară, ci cu meandre de complexitate a vieţii şi istoriei. Miron. Costin este un scriitor, nu un simplu cronicar.

[PSIHOLOGIE ŞI ISTORIE]

Den cinci simţiri ce are omul, anume vederea, audzul, mirosul, gustul şi pipăitul, mai adevăratu de toate simţiri ieste vederea. Că pren aiidz, cîte aude omul, nu se poate aşedza deplin gîndul, este aşea ce să aude, au nu este, căci nu toate sintu adevărate, căte vin pîren audzul nostru. Aşea şi mirosul de multe ori înşală, fiindu multe mirodenii dentîiu grele, iară apoi mare şi iscusit miros facu. Gustul încă este aşea, că multe ne par că sintu dulci, apoi simţim amărăciune şi, împotrivă, multe amare că sintu ne par şi sintu dulci. Pipăitul, iară şi multe pipăim în chip de une şi sintu altele şi nu le putem a le cunoaşte cu singur pipăitul, fără vedere. Iară vederea singură den toate aşadză în-adevăr gîndul nostru şi ce să vede cu ochii, nu încape să hie îndoială în cunoştinţă.

Aşea şi noao, iubite cetitoriule, cu multu mai pre lesne a ne scrie de aceste vremi, în care mai la toate ne-am prilejit singuri şi pentru lungimea capetelor ce s-au scris den îndelungată domniia Iui Vasilie Vodă mai sus, den ieşitul cel dentîi den scaunul ţării a lui Vasilie Vodă, începem a scrie de domniia lui Gheorghie Ştefan Vodă, care ori cu direaptă cale, ori cu nedîrepte mijloace (rădicîndu-se asupra domnului său), au luatu domniia [...].

Ştiia şi Vasilie Vodă de toate ce să lucra în Iaşi pre urma Iui şi trimisă şi al doilea rîndu de la Hotin sol la cuscru-său, Hmil hatmanul căzăcescu şi la ginire-său, Timus, cerîndu agiutoriu cum mai de sirgu[1].

La Ieşi încă m-au trimis pre/mine, la Starostele de Cameniţă, la Patru Potoţchii, feciorul hatmanului Potoţchii, la ieşitul căruia den robia Crîmului mare agiutoriu r^ttîdesă Vasilie Vodă cu banii săi. Acestea aducîndu-i aminte, îl poftiia să să afle la primejdiia lui. Şi cu aceea solie aflîndu-I pre starostele, cale de trei dzile mai sus de Cameniţă, la nişte ocine a Iui, îndată au lăsat toate trebile sale şi au purces spre Cameniţă [...].

Nu pociu tăcea aice pentru cetatea Hotinului, ce nesocoteală a o lăsa îndată pre mîna altuia, de nu de altă nedejde, pentru trecătoarea, în care să hie fără grije, s-au cuvinit să să puie oameni sineţaşi[1]. Şi ce oameni? 30 de nemţi să hie pus, să o ţie despre[3] oastea Moldovei şi despre unguri cu aii[4]. Au n-au fostu hrană? Pîinea a unui satu de la Hotin ar hi putut a ţinea un anu, sau cîtă era numai în tîrgu. Şi aceea cetate, oricine va vrea să socotească, va afla că au fostu a răsipei casei lui Vasilie Vodă pricina. Şi de mi-i întreba, îţi răspundz, că de ar hi fostu doamna lui Vasilie Vodă în cetatea Hotinului, nu la Suceava, n-au fostu[5] în puterea lui Ştefan Vodă a bate cetatea Hotinului, cum au bătut fără grije cetatea Sucevei [.. .J.

Pentru cetate, tumpinîndu-mă în cale cu Cotnarschii, credincios pisariul lui Vasilie Vodă (că el veniia de la crai trimis pană la răscoale[6] de Vasilie Vodă şi eu mergeam în sus, la starostele de Cameniţă), m-au întrebat, ca un om deplin ce era: „Grijit-au bine cetatea Hotinului Vasilie Vodă? Pus-au oamenii săi şi puşcile, au ba?" Am răspunsu că nice un semnu, la purcesul mieu, să să grijască cetatea, n-am văzut. Au suspinat Cotnarschii, cum ar hi ştiut că să va lăsa nesocotită cetatea aceea [...].

Ibidem, p. 142—143, 144.

[1] *De sîrgu* = degrabă; [2] *sineţaş* = puşcaş; [3] *despre* = împotriva (oastei lui Gheorghe Ştefan); [4] *ai* — ani; [5] *n-au fostu* = n-ar fi fost; [6] *răscoale* == revolte populare petrecute în Polonia sub Jan II Kazimierz (1648—1668).

Miron Costin este un gînditor, mereu meditează şi face consideraţii de tot felul. Analiza celor cinci simţuri ale omului: văz, auz, miros, gust şi pipăit, de care ştie ca un bun fiziolog (ordinea tratării lor este grăitoare), pentru a argumenta superioritatea văzului în percepţia realităţilor istorice este magistrală şi unică într-o lucrare de istoriografie, în care se urmăreşte adevărul. într-adevăr, istoriceşte, auzul poate să înregistreze simple zvonuri neîntemeiate, mirosul, deşi nu este aplicabil la istorie, dar pentru demonstraţii înşală şi el, gustul amestecă dulcele cu amărăciunea, pipăitul nu dă singur cunoaşterea exactă fără văz, numai „vederea singură den toate [simţurile] aşadză în adevăr gîndul nostru şi ce să vede cu ochii nu încape să hie îndoială în cunoştinţă", zice Miron Costin, ca un savant, într-o formulare exemplară de ştiinţă modernă.

Bl filozofează şi spune toate acestea pentru a arăta că se încrede în primul rînd în ceea ce a cunoscut direct şi a văzut cu ochii lui (scrierea lui fiind în bună parte un memorial), noi înţelegînd totodată că, teoretizînd adevărul istoric, el a ţinut să fie obiectiv în

ceea ce a aşezat pe hîrtie, aşa cum şi apare scrierea lui în toată întinderea ei. In jocul situaţiilor nefericite, el nu s-a înscris expres în nici o tabără, a acceptat starea de lucruri într-o atitudine loială, departe de orice ranchiună personală. De aceea a fost preţuit şi de un domn şi de altul. A fost un caracter. Iar cînd critică o face tot din judecata obiectivă a actelor, ca în cazul cetăţii Hotinului, care, dacă nu era cedată prea uşor, ar fi putut schimba soarta conflictului dintre Gheorghe Ştefan şi Vasile Lupu: „Nu pociu tăcea aice pentru cetatea Hotinului, ce nesocoteală a o lăsa pre mîna altuia, de nu de altă nedejde, pentru trecătoarea [peste Nistru], în care să fie fără grije, s-au cuvinit [s-ar fi cuvenit] să să puie oameni sineţaşi". Şi Miron Costin argumentează posibilitatea de a fi păstrat cetatea şi a o face inexpugnabilă.

[INVAZIA LĂCUSTELOR]

Cu un an mainte de ce s-au rădicat Hmil hatmanul căzăcescu asupra leşilor, [1647], aproape de secere, eram pre atuncea la şcoală la Bar, în Podoliia, pre cale fiind de la sat spre oraş. Numai ce vădzum[1] despre amiadzădzi un nuor, cum să rădică deoparte de ceriu, un nuor sau o negură. Ne-am gîndit că vine o furtună cu ploaie, deodată; pană ne-am timpinat[2] cu nuorul cel de lăcuste, cum vine o oaste stol. In loc[3] ni s-au luat soarele de desimea muştelor[4]. Cele ce zbura mai sus, ca de trei sau patru suliţe nu era mai sus, iară carile era mai gios, de un stat de om şi mai gios, zbura de la pămîntu[5]. Urlet, întunecare, asupra omului sosindu, să rădica oarece[6] mai sus, iară multe zbura alăturea cu omul, fără sială[7] de sunet, de ceva. Să rădica în sus de la om o bucată mare de ceea poiadă[8] şi aşea mergea pe deasupra pămîntului, ca de doi coţi, pană în trei suliţe în sus, tot într-o desime şi într-un chip. Un stol ţinea un ceas bun şi dacă trecea acela stol, la un ceas şi giumătate sosiia altul şi aşea, stol după stol, cît ţinea de la aprîndzu[9], pană îndesară. Unde cădea la mas[10], ca albinele de gros dzăcea; nice cădea stol preste stol, ce trecea stol de stol şi nu să porniia, pană nu să încăldziia bine soarele spre aprîndzu şi călătoriia pană îndesară şi pană la căderea de mas. Cădea şi la popasuri, însă unde mînea[11], rămînea pămîntul negru, împuţit. Nice frundze, nice pai, ori de iarbă, ori de sămănătură, nu rămînea. Şi să cunoaşte şi unde poposiia, că era locul nu aşea negru la popas, ca la masul aceii mîniei a Iui Dumnedzău. Cîteva dzile au fostu aceia urgie; den părţile de gios în sus mergea. Şi tot atuncea au fostu şi aicea în ţară lăcuste şi după acela an si la al doilea, însă mai puţine. Si apoi si în dzilile a lui Ştefan

Vodă[12], au fostu lăcuste, însă pre une locuri şi nu ca aceea desime, ca în cela an, de care s-au scris. Iarna să găsiia în pămîntu îngropate pre multe locuri.

Ibidem, p. 166.

[1] *Vădzum* = văzurăm; [2] *ne-am timpinat* = ne-am întîlnit; [3] *în loc* = pe loc; [4] *muşte* = insecte, lăcuste; [5] *de la pămîntu* = lîngă pămînt; [6] *oarece* = ceva, puţin; [7] *sială* = frică; [8] *poiadă* = roi, şuvoi, mulţime; [9] *aprlndzu* = prînz, amiază; [10] *mas* = popas (de noapte); [11] *mînea* = poposea (noaptea); [12] *Ştefan Vodă* = Gheorghe Ştefan (1653—1658).

Dotat cu un acut spirit de observaţie, ceea ce l-a făcut să vorbească şi despre importanţa văzului între celelalte simţuri ale omului, Miron Costin are în *Letopiseţul* său interesante portretizări sau descrieri de lupte ori de fenomene ale naturii.

Invazii de lăcuste au fost consemnate în multe scrieri vechi şi de mai tîrziu, dar nu se va găsi niciunde un tablou de exactitatea, noutatea şi expresivitatea celui al mişcărilor pe care le execută un nor de lăcuste în zborul lor razant cu pămîntul şi în mare viteză, cînd, întîlnind în goană pe Miron Costin, acesta a observat că nu se izbeau şi nu se atingeau de el, ci întregul şuvoi aerian făcea un ocol sau un salt ondulator pe lîngă şi peste el şi, lăsîndu-se dincolo mai jos, îşi continua zborul compact: „Urlet, întunecare, asupra omului sosindu, să rădica oarece mai sus, iară multe zbura alăturea cu omul, fără sială [sfială] de sunet, de ceva. Să rădica în sus de la om o bucată mare de ceea poiadă şi aşa mergea pe deasupra pămîntului, ca de doi coţi".

Nu oricine a întîlnit în cîmp şi a observat din interior o invazie de lăcuste. Putem spune însă că descrierea şi observaţiile lui M. Costin sînt de mare importanţă ştiinţifică, pentru că el este probabil primul care a consemnat *de visu* şi practic fenomenul fizic al ultrasunetelor care intervine în orientarea anumitor zburătoare, putînd evita ciocnirea cu un obstacol chiar pe întuneric, fenomen descoperit şi fundamentat ştiinţific de-abia în epoca modernă.

Dar literar interesează culorile tabloului dinamic, apariţia la orizont a unei neguri, care întunecă lumina soarelui, se apropie ca o furtună grozavă şi se dovedeşte totuşi un nor de lăcuste, care zboară rapid în stoluri, stol după stol, cu popasuri de zi şi de noapte. Ziua se aşeza pe pămînt, pentru popas, întîi primul stol, apoi cel ce urma se aşeza după primul şi tot aşa, pe rînd, încît înşirarea aşezării era plină de ordine, stolul de la urmă devenind de frunte. Nu se poate spune că scriitorul nu are spirit de observaţie. Unde se aşezau lăcustele „nice frundze, nice pai, ori de iarbă, ori de sămanătură, nu rămînea". Totuşi la popasul de zi pămîntul nu rămînea „aşa negru", ca la popasul de noapte, cînd toată vegetaţia era distrusă complet, gîngăniile ţinînd probabil să ia o cină bogată.

Descrierea invaziei lăcustelor este inegalabilă în literatura universală.

DE NEAMUL MOLDOVENILOR

16S6—1691 Moldova

După ce între timp a redactat pentru poloni *Kronika Zicm Moldawskich i Multanskich* (1677) şi *Historla polskimi rytmami* (1684) (în ultima se dovedeşte şi poet în limba polonă) Miron Costin s-a întors spre sfîrşitul vieţii (1686—1691) la „urdzitura" letopiseţului, cu care îşi începuse scrisul, şi, fără să se mai gîndească la un letopiseţ întreg, reuşeşte să prezinte însuflcţitor formarea poporului român şi începuturile lui istorice, precum şi să combată convingător aberanta „basnă" a slabului de ştiinţă şi de minte Simion Dascălul, despre originea românilor din tîlharii de la Roma, scribul simplu şi incult amestecînd epocile, ceea ce Miron nu pierde din vedere să combată.

Izvorul principal a fost Laurenţiu Toppeltin (din Mediaş), *Origines et oceasus Transylvanorum,* Lyon, 1667, celelalte izvoare citate fiind auxiliare. Unele dintre pagini au caracter de poem în proză, altele de diatribă retorică împotriva defăimătorilor neamului românesc. Argumentarea în privinţa aceasta se bazează nu numai pe informaţii documentare, *ci* şi pe o solidă logică.

Interesează însă în primul rînd paginile de artă literară.

CĂTRE CETITOR5U

începutul ţărilor acestora **şi** neamului moldovenesc şi muntenesc **şi** cîţi sînt **şi** în ţările ungureşti cu acest nume, români **şi** pină astăzi, de unde sînt **şi** de ce săminţie, de cînd şi cum au dăscălecat[5] aceste părţi de pămînt, a scrie, multe vreme la cumpănă au stătut cugetul nostru. Să încep osteneala aceasta, după atîtea vacuri[2] de la discălecatul ţărilor cel dintăi de Traian împăratul Rîmului, cu cîteva sute de ani peste mie trecute, să sparie gîndul. **A** lăsa iarăş nescris, cu mare ocară înfundat neamul acesta de o samă de scriitori, iaste inimii durere. Biruit-au gîndul să mă apuc de această trudă, să scoţ lumii la vedere feliul neamului, din ce izvor şi săminţie sintu lăcuitorii ţărîi noastre, Moldovei **şi** Ţării Munteneşti, **şi** românii din ţările ungureşti, cum s-au pomenit mai sus, că tot un neam **şi** o dată discălecaţi sînt, de unde sînt veniţi strămoşii lor pre aceste locuri,

supt ce nume au fost întîi la discălecatul lor şi de cînd s-au osăbit şi au luat numele cest de acmu, moldovan şi muntean, în ce parte de lume iaste Moldova, hotarăle ei până unde au fostu întîi, ce limbă ţin[3] şi pînă acmu, cine au lăcuit mai nainte de noi pe acest pămînt şi supt ce nume, —- scot la ştirea tuturoru, carii voru vrea să ştie neamul ţărilor acestora.

Dzice-va neştine: „Prea tîrziu iaste! După sutele de ani, cum să vor putea şti poveştile[4] adevărate, de atîtea vacuri?" Răspunz: „Lăsat-au putemicul Dumnezeu iscusită oglindă minţii omeneşti, scrisoarea, dintru care, daca va nevoi[5] omul, cele trecute cu multe vremi le va putea şti şi oblici[6]. Şi nu numai lucrurile[7] lumii, staturile[8] si-ncepăturile tarilor lumii, ce si singură lumea, ceriul si pămîntul" [...].

îndemnatu-m-au mai mult lipsa de ştiinţa începutului aceştii ţări, de descălicatul ei cel dinţii, toate alte ţări ştiind începuturile sale. Laud osîrdiia răpăosatului Urechie vornicul, carile au făcut de dragostea ţărîi letopiseţul său, însă acela de la Dragoş Vodă, de discălicatul cel al doilea al ţărîi aceştiia din Maramorăş scrie. Iară de discălicatul cel dintâi cu romani, adecă cu rîmleni, nimica nu pomeneşte, numai ameliţă[9] la un loc, cum că au mai fost ţara o dată discălicată şi s-au pustiit de tătari. Ori că n-au avut cărţi, ori că i-au fostu destul a scrie de mai scurte vacuri, destul de dînsul şi atîta, cît poate să zică fieştecine că numai lui de această ţară l-au fost milă, să nu rămîie întru întunerecul neştiinţei, că celelalte ce mai sînt scrisă, adăosături de un Simeon Dascălul şi al doilea, un Misail Călugărul, nu letopiseţă, ce ocări sînt [...].

Daca n-au fost dară dinţii scrisoare în ţară şi nici streinii n-au ştiut şi nimica n-au scris, de unde sînt aceste basne, cum ca să fie fost moşii ţărîi aceştiia din temniţile Rîmului, daţi întru ajutoriul lui Laslău craiul unguresc? Şi românii acum era în Maramorăş în zilele acelui craiu, ceşti dincoace, de unde iaste acum Moldova, iară cei dincolo, unde iaste acum Ţara Muntenească, iară în munţi, pre Olt, unde şi acum să pomeneşte Ţara Oltului şi rîmlenii cei discăîicaţi de Traian în Ardeal, acum era în Ardeal.

Eu, iubite cetitoriule, nicăirea n-am aflat nici la un istoric, nici latin, nici leah, nici ungur, şi viiaţa mea, Dumnezeu ştie, cu ce dragoste pururea la istorii, iată şi pană la această vîrstă, acum şi slăbită.

De aceste basne să dea samă ei, şi de această ocară. Nici iaste şagă[10] a scrie ocară vecinică unui neam, că scrisoarea iaste un lucru vecinie. Cînd ocărăsc într-o zi pre cineva, iaste greu a răbda; dară în veci? Eu voi da samă de ale mele, cîte scriu [...].

Puternicul Dumnezeu, cinstite, iubite cetitoriule, să-ţi dăruiască, după aceste cumplite vremi anilor noştri[11], cîndva şi mai slobode vacuri, întru care, pe lîngă alte trebi, să aibi vreme şi cu cetitul

cărţilor a face iscusită[12] zăbavă, că nu iaste alta şi mai frumoasă şi mai de folos în toată viiaţa omului zăbavă, decît cetitul cărţilor [. .

Ibidem, p. 241—244; comparaţie cu ediţia C. Giurescu (1914).

[3] *Au dăscălecat* — au ajuns (în); [2] *vacuri* = veacuri; [3] *ţin* = vorbesc; [4] *poveste* = istorie; [5] *va nevoi* = se va strădui; [6] *oblici* = a afla, a lămuri; [7] *lucruri* = fapte, evenimente; [8] *staturi* = stările; [9] *ameliţă* == menţionează; [10] *şagă* == glumă; [11] *anilor noştri* = ale anilor noştri; [12] *iscusită* = plăcută.

Predoslovia lui Miron Costin la *De neamul moldovenilor* este o capodoperă din punctul de vedere al structurii stilistice. El porneşte la scris cu perioade lungi şi tărăgănate de exprimare şi destăinuiri personale, care traduc excelent îndoielile şi greutăţile pe care le presupunea realizarea unei opere de prestigiu, privind începuturile vieţii şi istoriei poporului român. Gînduri şi alternanţe de meditaţie se aşează la sfîrşitul frazei în propoziţii regente, după cele subordonate, ca nişte păsări obosite în zborul lor pe vreme nefavorabilă: „multă vreme la cumpănă au stătut cugetul nostru", „să sparie gîndul" sau „iaste inimii durere". Şi dintr-o clată, ca uri sunet grav din instrument de percuţie, regenta se aşează imediat şi viguros în fruntea frazei următoare şi antrenează după ca întreaga orchestră a exprimării posibilelor, chiar singurelor împliniri ale ţelului propus: ,,Biruit-au gîndul să mă apuc de această trudă, să scoţ lumii la vedere feliul neamului din ce izvor şi sămînţie sînt lăcuitorii ţărîi noastre, Moldovei şi Ţărîi Româneşti şi românii din ţările ungureşti etc. etc." Iar de aci înainte toate afirmaţiile poartă timbrul verbului înaripat pentru dovedirea adevărului istoric şi neadevărului că românii s-ar trage din nişte tîlhari romani. Mai pe urmă, în capitolul al patrulea, *De Traian împăratul,* Miron Costin vine cu temeinice argumente logice şi se întreabă: „Din temniţe cu sutele de mii de oameni cum s-ar afla?". Şi în continuare: „cît vac [timp] iaste de cînd au venit Traian pre aicea şi cînd s-au bătut Laslo craiul unguresc cu tătarii?", pentru că într-adevăr între expediţiile lui Traian şi respectiva invazie a tătarilor în Ungaria, în care intervine, într-o legendă miraculoasă, şi Ludovic cel Sfînt (1077—1095), trecuseră mai bine de nouă secole (scriitorul vorbeşte, la ştiinţa de atunci, de 800 de ani), ceea ce, la neştiinţa nefericitului copist impostor, n-avea cum să bată la ochi.

Ptevenind la predoslovie, Miron Costin arată că în vremea cînd un „Lăslău" ar fi primit ajutor de la Ptoma, românii erau constituiţi de multe veacuri în popor distinct, cu viaţa lor proprie şi existenţă în Moldova, în Muntenia, Transilvania şi în alte provincii („Maramorăş" etc).

Şi pentru că el era un om de carte, iar cartea şi scrisul erau temeiul ştiinţei, nu uită să dorească cititorului, cu o vorbă care a devenit celebră şi rămîne de valoare universală, „să aibă vreme şi cu cetitul cărţilor a face iscusită zăbavă, că nu iaste alta şi mai frumoasă şi mai de folos în toată viaţa omului zăbavă, decît cetitul cărţilor".

Miron Costin exprima, la vremea lui, înţelepciune şi gîndire românească în strălucită vorbă literară.

DE ITALIA

Iaste ţara Italiei plină, cum să zice, ca o rodie, de cetăţi şi oraşă iscusite[1], mulţime şi desime[2] de oameni, tîrguri vestite, pline de toate bivşuguri[3] şi pentru mare iscusenii[4] şi frumuseţuri a pămîntului aceluia, i-au zis raiul pămîntului, a căruia pămînt, oraşăle,. grădinile, tocmelile[5] la casăle lor cu mare desfătăciune[6] traiului omenesc, nu are toată lumea, supt ceriu blîndu, voios şi sănătos, nici cu căldură prea mare, nici ierni grele. De grîu, vinuri dulci şi uşoare, untudelemn, mare bivşug şi de poame de tot feliul: chitre[7] năramze[8], lămîi şi zahăr. Şi oameni iscusiţi, la cuvînt stătători[9], peste toate neamurile, neamăgei[10], blînzi, cu oamenii streini dintralte ţări nemăreţi, îndată tovarăşi, cum ar fi cu ai săi, cu mare omenie, supţiri[11], pentru aceea le zic gentiloni[12], cum zic grecii: celebri[13], şi la războaie neînfrînţi într-o vreme, cum vei afla la Istoriile Rîmului, de vei ceti de dînşii.

Aceea ţară iaste acum scaunul şi cuibul a toată dăscăliia şi învăţătura, cum era într-o vreme la greci Athina, acum Padova la Italia,, şi de alte iscusite şi trufaşă[14] meşterşuguri[15] [.'..].

Multe obiceiuri într-acest neam trăiesc, a italiianilor, pană astăzi: aşa de oaspeţi la casăle lor, nemăreţi, voioşi şi libovnici[16] (nu ştiu din ce muntenii, o samă, s-au abătut puţintel den aceasta hire[17]), aşa la petrecanii[18], la întrebare unul pre altul de viiaţă, firea, clătirea[19]. Cine au fost la Italia, să vază pre italiani, să ia aminte, nu-i va trebui mai mare dovadă, să crează că un neam sînt cu moldovenii [...«}.

Ibidem, **p.** 246—247.

[1] *Iscusite* = frumoase; [2] *desime* = densitate; [3] *bivşuguri* = belşuguri; * *iscusenii* = plăsmuiri; [5] *tocmală* = rînduială; [6] *desfătăciune* = desfătare; [7] *chitre* = citrice; [8] *năramze* = portocale; [9] *stătători* = statornici (de cuvînt); [10] *neamăgei* = neamăgitori; [11] *supţiri* = plini de fineţe; [12] *gentiloni* = gentilomi (< ital. *gentilomini);* " *celebii* = cilibii, nobili (< turc. *celebi,* deci nu din greacă); [14] *trufaşă* (pl.) = măreţe, superbe; [15] *meşterşuguri* = arte; [16] *libovnici* = iubitori (îndrăgostiţi); [17] *hire* = mod de a ii; [18] *petrecanii* = petreceri; [19] *clătirea* = înclinarea, dispoziţia.

Lectura pasajelor reproduse lasă impresia descrierii dintr-o călătorie personală şi cunoaştere directă a pămîntului Italiei şi a oamenilor ei. Dar Miron Costin n-a ajuns în Italia şi ceea ce spune o face după cărţi, însă o spune atît de bine şi frumos, încît peisajul este o repictare, în alte culori (datorite limbii) a frumuseţilor naturale italiene, mai calde şi mai grăitoare, decît în limba cărţii de informare (de pildă, Toppeltin). Este arta cuvîntului bine găsit şi bine plasat, baza creaţiei literare.

Comparaţia cu izvoarele (lucru nenecesr aici) îl înalţă pe Miron Costin ca scriitor.

VIAŢA LUMII

1671—1673 **Moldova**

A lumii cîntu cu jale cumplită viiaţa,
Cu griji şi primejdii, cum iaste şi aţa
Prea supţire şi-n scurtă vreme trăitoare.
O, lume hicleană, lume înşălătoare,
Trec zilele ca umbra, ca umbra de vară;
Cele ce trec nu mai vin, nici să-ntorcu iară.
Trece veacul desfrînat, trec ani cu roată,
Fug vremile ca umbra şi nici o poartă
A le opri nu poate. Trec toate prăvălite
Lucrurile lumii şi mai mult cumplite.
Şi ca apa în cursul său cum nu să opreşte,
Aşa cursul al lumii nu să conteneşte.
Fum şi umbră sînt toate, visuri şi părere.
Ce nu petrece lumea şi-n ce nu-i cădere[1]? [...].
Vremea petrece toate; nici o împărăţie
Să stea rn veci nu-o lasă, nici o avuţie
A trăi mult nu poate. Unde-s cei din lume
Mari împăraţi şi vestiţi? Acu de-abiia nume
Le-au rămas de poveste[2]. Ei sînt cu primejdii
Trecuţi. Cine ai lumii să lasă nădejdii?
Unde-s ai lumii împăraţi, unde iaste Xerxes,
Alixandru Machidon, unde-i Artaxerxes[3],
Avgust[4], Pompeiu şi Chesar? Ei au luat lume[5],
Pre toţi i-au stins cu vremea, ca pre nişte spume.
Fost-au Ţiros[6] împărat, vestit cu războaie,
Cu avere preste toţi. Şi multă nevoie
Au tras hîndii[7] şi tătarii şi Asiia toată.
Caută la ce l-au adus înşelătoarea roată:

Prinsu-l-au o fămee[8], i-au pus capul în sînge.
„Satură-te de moarte, Ţiros, şi te stinge
De vărsarea sîngelui, o, oame[9] înfocate,
Că de vrăjmăşia ta nici Ganghes[10] poate
Cursul său să-1 păzească". Aşa jocureşte[11]
împărăţiile lumii, aşa prăvăleşte.
Nici voi, lumii înţelepţii[12], cu filosofia
Hălăduiţi[13] de lume, nici theologhia
V-au scutit de primejdii, sfinţi părinţi ai lumii,
Ce v-au adus la moarte amară pre unii [..•].
Moartea, vrăjmaşa, într-un chip calcă toate casă,
Domneşti şi-mpărăteşti, pre nime nu lasă,
Pre bogaţi şi săraci, cei frumoşi şi tare.
O, vrăjmaşă, priiatin ea pre nimeni n-are.
Naştem, murim, odată cu cei ce să trece[14],
Cum n-ar fi fostu în veci, daca[15] să petrece.
Painjini sîntu anii şi zilele noastre [...].
Ia aminte dară, o, oame, cine eşti pe lume,
Ca o spumă plutitoare rămîi fără nume.
Una fapta, ce-ţi rămîne, buna[16], te lăţeşte[17],
în ceriu cu fericie în veci te măreşte.

Ibidem, p. 319—323.

[1] *Cădere* = pieire; [2] *de poveste* = în istorie (politică); [3] copiat greşit *Arta.rcrs* = Antaxerses, rege persan (464—425), fiul lui Xerxes (485—465); [4] *Avgust* = August, propriu-zis Caius Octavianus (63—14), primul împărat roman; •' *au luat lume* = au cucerit lumea; [6] *Ţiros* = Cirus, rege persan (558—529): [7] *hîndii* = indienii; [8] *fămee* = femeie (legendă că ar fi fost omorî! de 0 femeie; a pierit într-o luptă); [9] *oame* = omule; [10] *Ganghes* = Gangele; [11] *jocureşte* = joacă; [12] *lumii înţelepţii* = ai lumii înţelepţi; [13] *nici hălăduiţi* = nu scăpaţi; [14] *să trece* = trec; [15] *daca* = dacă; [16] *buna* = fapta bună; [17] *te lăţeşte* = te înaltă.

Calitatea do literat creator a lui Miron Costin este dovedită şi de operele salo în versuri, între care, în limba română, se distinge poemul *Viaţa lumii,* ca idee şi tehnică versificatoare.

Creaţia este realizată pe tema universală, cunoscută sub numele d< *fortuna labilis* (destinul schimbător), tratată de Horaţiu, Ovidiu (de care a avut idee Miron Costin) şi de alţii, care apare în evul mediu sub redundantul „ubi sunt?": „Ubi Plato, ubi Porphirius, / Ubi Tullius aut Virgilius [...], / Alexander ubi rex maximus?" etc, ceea ce se înscrie şi în poemul lui Miron Costin: „Unde-s ai lumii împăraţi, unde iaste Xerxes, / Alixandru Machidon, unde-i Artaxerxes", motiv imprimat de Francois Villon în *Balade des dames du temps jadis,* cu acel splendid refren „mais ou sont Ies neiges d'antan!" şi reluat de asemenea de G. Călinescu în versurile sale.

Miron Costin cîntă soarta nestatornică şi nesigură a lucrurilor **în** lume, în ton elegiac. Dacă Dosoftei, **în** ce are mai frumos şi viu, a apelat la versul popular alert, Miron Costin creează frumoase imagini în maiestoase versuri de treisprezece silabe: „Fum şi umbră sînt toate, visuri şi părere, / Ce nu petrece lumea şi-n ce nu-i cădere [pieire]?" („Pulvis et umbra sumus" zicea Horaţiu) sau „Painjini sînt anii şi zilele noastre" (în sensul pînzei de păianjen), M. Costin reluînd o imagine din cărţile populare.

Trebuie să înţelegem că Miron Costin nu este un pesimist, el filozofează cu seninătate şi calm, vorbind, în legea trecerii, şi de pieirea astrelor („Şi voi lumini de aur, soarele şi luna, / îritunecaveţi lumini, veţi da jos cununa"). Dacă ar fi fost pesimist, punea jos condeiul şi nu mai scria nimic, mai ales prin cîte încercări a trecut personal. S-ar fi ocupat poate numai de viaţa civică şi politică, aşa cum au făcut atîţia alţii din vremea sa.

Miron Costin însoţeşte poemul şi de bune idei teoretice, privind construcţia versurilor, precum şi de explicaţia unor nume proprii, ceea ce dovedeşte cunoştinţele lui complexe.

în general judecind lucrurile, Miron Costin este un creator de literatură, inventiv şi nou, nu un simplu cronicar (de aceea am şi evitat acest termen în legătură cu el). El. a avut chemare şi inspiraţie literară (o arată şi operele în limba polonă), care i-au pus pana **în** mînă şi l-au stimulat să scrie, învingînd „cumplitele vremi" prin care a trecut, lăsînd în urma sa realizări monumentale.

TEXTE: Miron Costin, *Letopiseţul Ţării Moldovei,* în M. Kogălniceanu, *Letopiseţele Ţării Moldovei,* voi. I, Iaşi, 1845, p. 211—348 (cu litere chirilice); ediţia a Il-a cu titlul nou *Cronicele României sau Letopiseţul Moldaviei şi Valahiei,* voi. I, Iaşi, 1872, p. 243—373 (cu litere latine); ediţia Ioan St. Petre, Bucureşti, Editura Cugetarea — Georgescu Delafras, Bucureşti, 1943; ediţia P. P. Panaitescu, Bucureşti, Editura Fundaţiilor, 1944; Miron Costin, *Opere,* ediţie critică de P. P. Panaitescu, Bucureşti, Ed. de stat pentru literatură şi artă, 1958 (conţine întreaga operă); idem, ediţia a Il-a, 2 voi., Bucureşti, 1965; Miron Costin, *Opere alese,* ediţie de Liviu Onu, Bucureşti, Editura ştiinţifică, 1967; Miron Costin, *De neamul moldovenilor,* ediţie de C. Giurescu, Bucureşti, 1914 (prima ediţie critică); *Mironis Costini Chronicon Terrae Moldavicae,* ediţie de E. Barwihski, Bucureşti, 1912.

STUDII: P. P. Panaitescu, *Influenţa polonă în opera şi personalitatea lui Grigore Ureche şi Miron Costin,* Bucureşti, 1925, p. 83—133; Ramiro Ortiz, *Fortuna labilis. Storia di un motivo poetico da Ovidio al Leopardi,* Bucureşti, Cultura Naţională, 1927; G. Pascu, *Cronicarii moldoveni Gligorie Ureche şi Miron Costin,* Iaşi, 1936, p. 30—119; I. C. Chiţimia, *Probleme,* p. 273—297; Dumitru Velciu, *Miron Costin,* Bucureşti, 1973; Puiu Enache, *Viaţa şi opera lui Miron Costin,* Bucureşti, 1975; Dan Horia Mazilu, *Barocul în literatura română din secolul al XVlI-!ea,* Bucureşti, 1976, p. 190—282; Ion Rotaru, *Valori expresive,* p. 147—192; Eugen Negriei, *Naraţiunea în cronicile lui Gr. Ureche si Miron CoUin,* Bucureşti, 1972, p. 151—327.

LETOPISEȚUL CANTACUZINESC

[Sec. **XVI—XVII]** **Tara Românească**

Corpusul de cronici cunoscut azi sub numele de *Letopisețul cantacuzinesc* poartă, în manuscrisele vechi, titlul de *Istoria Țării Româneşti de cînd au descălecat pravoslavnicii creştini.* Autorii şi datele alcătuirii acestei *Istorii,* precum şi numărul şi întinderea unităților componente sînt încă greu de precizat, îndoielile decurgînd din lipsa unor indicații precise, contemporane, asupra fiecărei etape de redactare. Principalele unități componente ar fi următoarele: *Analele* redactate în slavonă (în care unii cercetători disting şi o *Cronică a lui Radu de la Afumați), Istoria lui Mihai Viteazul* (scrisă inițial în slavonă sau în română), *Cronica lui Matei Basarab* şi partea, finală, de la răscoala seimenilor şi dorobanților pînă la 1690, unde de asemeni s-ar disceme, după unele păreri, mai multe scrieri independente.

Probabil că încă din secolul al XVI-lea se strînseseră la un loc diferitele fragmente cu caracter istoriografie ce preced *Istoria lui Mihai Viteazul,* alcătuindu-se astfel corpusul preluat prin intermediar grecesc în traducerea arabă a lui Macarie Zaim, făcută la mijlocul secolului XVII. La curtea lui Matei Basarab s-au alăturat însă cronicilor interne, transpuse acum în româneşte şi aduse la zi, alte trei importante izvoare, scrise tot în țara noastră, dar aparținînd totodată şi altor orizonturi literare: *Viața lui Nifon,* redactată în greacă-bizantină, după 1517, de Gavril Protul; *Vitejiile prea piosului şi prea viteazului Mihai voievod,* poemul neogrec al lui Stavrinos, scris îndată după uciderea voievodului; *Istoria* în versuri greceşti a lui Matei al Mirelor. La integrarea lor în *Letopisețul* intern, traducerile româneşti din aceste izvoare au trecut prin transformări impuse de schimbarea funcției lor, ca şi de necesitatea de a se conforma unei anumite mentalități şi unui stil istoriografie propriu.

Se înțelege că, datorită unei compoziții atît de variate, se întîlnesc în *Letopisețul cantacuzinesc* diverse modalități de expresie. De la începutul probabil al *Analelor* în slavonă pînă la partea finală, atribuită (integral sau parțial) lui Stoica Ludescu, „slugă bătrînă" a Cantacuzinilor, s-au scurs peste 100 de ani, timp în care s-au schimbat nu numai autorii, ci însuşi rolul atribuit istoriografiei în complexul culturii scrise şi al acesteia din urmă în întregul culturii româneşti.

Letopisețul cantacuzinesc a cărui parte de început s-a redactat inițial în slavonă, a fost tradus (fragmentar sau în întregime) în greacă, arabă, latină, germană. Folosind materia narativă a acestui *Letopiseț,* cronicarul Bălenilor, partidă boierească adversară Cantacuzinilor, a scris *Istoriile domnilor Țării Româneşti;* Axinte Urieariu

a alcătuit *Istoria paralelă,* **Mihai Cantacuzino o altă** *Istorie a Țării Româneşti.*

Asemeni celor mai multe scrieri din literatura noastră veche, *Letopisețul cantacuzinesc* **se păstrează numai în copii tîrzii, din** care **şi reproducem fragmentele prezentate în continuare.**

[VLĂDUȚ ŞI NEAGOE BASARAB]

[Analele în slavonă], Decii fiind Pîrvuleştii zavidiți[1] la Vlăduț vodă de oarecari pizmaşi şi ascultînd minciunile lor, cerca vreme să-i dobîndească; iar nevrînd Dumnezeu, ei însă au prinsu de veste şi au fugit peste Dunăre, rădicînd domnu pre Neagoe voievod Basarabu. Şi strînsără cîteva semi[2] de oaste, luîndu într-ajutor pre Mahmet bei, ce-i zicea Mihaioglu. Viind cu toată oastea lui la Bucureşti, au făcut cu Vlăduț vodă războiu mare. Iar nişte boieri ai lui l-au viclenit [pe Vlăduț], de i-au tăiat capul.

Let. cant., p. 205

[Viața lui Nifon]. Iar de Vladul vodă ieşi veste mare pretutindenea pentru războiu şi pentru noroc bun pînă cînd au ținut sfatul acelui neam ales de Dumnezeu, al Băsărăbeştilor. Iar deaca lepădă sfatul acelui neam şi primi al altora, ca Avesalom, feciorul lui David, cînd s-au sculat asupra tătîne-său, aşa şi Vladul au priimit sfatul fărdelegiuitoriilui Bogdan şi sări asupra acelui fericit de Dumnezeu neam. Atuncea pogorî şi pre dînsul mîniia lui Dumnezeu. Că deaca să iuți Vlad vodă şi să ațîță foarte cu mînie mare asupra acelui neam drept, care tocmise şi ijderise[3] Bogdan cel făr de lege, pre care-1 afurisise fericitul Nifon şi l-au lepădat de sfînta biserică pentru preacurviia lui, cum s-au spus în cuvîntul mai dentîi, grăia minciuni cătră domn pentru tînărul Neagoe, zicînd aşa:

— Doamne, eu am înțeles cu adevărat că Neagoe va să te scoată den scaun. Iar tu nevoiaşte să-i sfărîmi capul, sau să-i tai nasul, sau să-i scoți un ochiu.

Deci domnul foarte priimi sfatul lui, părîndu-i că iaste adevărat, şi să ispiti să facă acest lucru şi trimise să aducă dentru acel neam drept pre iubitul Neagoe la dînsul. Iar alți boieri deaca înțeleseră, ziseră domnului:

— Doamne, părăseşte-te de aceasta, nu asculta cuvintele lui Bogdan, că Neagoe iaste cu adevărat fecior al nostru şi nu are întru sine hicîeşug, cum ştiu toți boiarii Țării Munteneşti cu toată adeverința.

Iar domnul zise:

— Deaca iaste aşa, voi îl aduceți şi jurați pentru dînsul.

Iar ei să nevoia să-î împreune să stea cu Bogdan de față. Ci el, calcătoriul şi afurisitul, totdeauna sfătuia pre domn pre uciderea lui Neagoe şi a neamului lui. Aşa totdeauna îndemnînd Bogdan pre

domn, să aprinse cu mînie spre uciderea lor, şi vrea să nu ştie nimeni de aceasta. Şi de n-ar fi trimis Dumnezeu pre un călugăr de le-au spus, pre toţi i-ar fi pierdut. Ci cu ajutoriul lui Dumnezeu şi pentru rugăciunea sfîntului Nifon să mîntuiră de mîniia şi de moartea cea năpraznică şi au scăpat la un ostrov, den care au trecut Dunărea, ca Isus Navii Iordanul. Şi merseră iar la Mehmet paşa şi-i spuseră toate patemiile cîte li s-au întîmplat de la Vlad vodă. Iar paşa să aprinse cu dumneziire spre răscumpărarea acelui neam (măcar deşi era păgîn) şi strînse oaste mare şi trecu Dunărea dimpreună cu dînşii şi făcu războiu lîngă oraşul Bucureşti şi birui prea oastea Vladului vodă. Iar el văzînd oastea lui biruită şi căzută, vru să fugă, iar, cu împiedecarea lui Dumnezeu, fu prins de oastea lui Mehmet paşa şi-1 duseră în Bucureşti la paşa legat. Iar deaca-1 văzu paşa, zise-i cu ocară:

— O, călcător de jurămînt, iată, să-ţi fie după cuvîntul jurămîntului tău şi să taie sabiia mea capul tău.

Cum să şi umplu, că însuş paşa cu mîna lui i-au tăiat capul în oraş în Bucureşti, supt un păr, ca şi pre Avesalom cînd îl săgeta Ioav, fiind el încurcat de păr de ramura unui stejariu, în lunca Efremului. Şi să umplu judecata şi răscumpărarea lui Dumnezeu, cea dreaptă. Şi-i luară trupul de-l duseră la mănăstirea din Deal, care o făcuse frate-său Radu vodă, de-l îngropară.

Let. cant., p. 21—23.

[1] *A zavidi* = a pîrî; [2] *seamă,* pl. *semi* = n-umăr, cantitate, sumă; [3] *a ijderi* = a da naştere, a scorni.

Cele două fragmente relatează aceleaşi evenimente istorice: neînţelegerile dintre Vlăduţ vodă (fiul lui Vlad Călugărul, frate cu Radu cel Mare, descendent al Mirceştilor) şi Pîrvuleşti (familie de boieri olteni cunoscuţi şi puternici), precum şi venirea la domnie a lui Neagoe (fiul nelegitim al lui Ţepeluş vodă, deci descendent al Dăneştilor, aparţinînd în acelaşi timp şi familiei Pîrvuleştilor).

în timp ce primul fragment aparţine vechiului letopiseţ intern, scris în secolul XVI, cel de-al doilea derivă din *Viaţa lui Nifon,* integrată în *Istoria Ţării Româneşti* (prin eliminarea pasajelor exclusiv hagiografice) abia în secolul XVII. în rîndurile din letopiseţul intern, naraţiunea concisă are ca scop notarea cîtorva puncte de reper pentru fixarea în memorie a unei relatări orale cu mult mai dezvoltate. Existenţa acestei relatări se reflectă chiar în fragmentul din *Viaţa lui Nifon,* scriere alcătuită de Gavril Protul, prin prelucrarea mărturiilor culese în mediul curţii domneşti a lui Neagoe Basarab îndată după sfinţirea mînăstirii de la Curtea de Argeş. Povestirea evenimentelor se cristalizează în jurul unui raport typos-antitypos, specific istoriografiei medievale. Basarăbeştilor şi lui Vlăduţ, aproape contemporani autorului, li se identifică în Antichitate typosul adecvat: Isus Navi şi Avesalom, feciorul lui David, cînd „s-au sculat asupra tătîne-său", iar momentele naraţiunii se succed conform modelului antic. Comparaţia cu modelul (Iosua 3; Samuel 2, 16—19) evidenţiază însă diferenţe hotărîtoare. Gavril Protul nu copiază, ci surprinde alţi oameni şi alt moment istoric. Stilul scrierii sale nu corespundea însă funcţiei îndeplinite de istoriografie în cultura românilor din secolul XVI, de aceea intercalarea ân letopiseţ se face abia către mijlocul secolului următor, cînd se produce o deplasare vizibilă în funcţia şi mijloacele de expresie ale acestei istoriografii. Dibăcia insinuării, tehnica intercalării vorbirii directe, referirea la un model celebru, prezente la Gavril Protul, revin frecvent şi în paginile ultimei părţi a letopiseţului.

Referirile la Avesalom ocupă un loc de seamă în *învăţăturile* scrise de Neagoe Basarab într-un timp apropiat de cel al redactării *Vieţii lui Nifon.* Alături de necruţătoarele asemuiri ale celor care-şi trădau voievozii cu „Iuda care au vîndut pre domnul său", trimiterile la „Avesalom, feciorul lui David" ne dezvăluie existenţa încă unui topos aparţinînd culturii medievale, care îşi găsise o formă mentală şi o expresie lingvistică românească.

„SA RIDICE DOMN, CA PIIARE ŢARA DE TURCI!"

[Radu de la Afumaţi]. într-aceia vreme şi pre Theodosie l-au ajuns moartea la Ţarigrad.

Iar după aceea, Mehmet beiu au cerşut domniia de la împăratul aici în Ţara Românească, zicînd că-1 pohteşte ţara să fie el domn. Drept aceea împăratul crezu pre Mehmet bei şi i-au dat domniia în Ţara Rumânească. Iar Stoica logofătul, fiind într-acea vreme la Poartă în Ţarigrad, curînd au trimis aice în Ţara Românească, la toţi boiarii, ca să rădice domn cum mai curînd pre Radul vodă din Afumaţi, pentru că piiare ţara de turci. Intr-aceea curînd s-au adunat boiarii toţi şi mari şi mici şi toată curtea şi au rădicat domn pre Radul vodă din Afumaţi, ginerile lui Băsărab vodă, la leatul 7030 [1522]. Şi au venit Mehmet bei cu steag de la Poartă, cu mulţime de turci şi au intrat în ţară. Iar Radul vodă cel Tînăr s-au gătit şi au ieşit înaintea lui cu oaste, şi au făcut războiu la sat la Glubavi, şi au biruit Radul vodă pre Mehmet bei şi au fugit Mehmet bei, de s-au mai gătit încă de războiu.

Let. cant., p. 43—44

[Costandin Cantacuzino postelnicul]. Atunce, pre acea vreme, era împărăţiia lui Odriiu. Şi s-au întîmplat de au fost acolo şi Costandin Cantacuzino postelnicul, însă chemat de vizirul, ca să-1 întrebe de zăbava haraciului, cum au fost. Şi-1 pedepsea[1], zicînd că au făcut Ghica vodă şi rumânii ruşine împăratului

de n-au adus haraciul la vreme; şi cum împăratul biruiaşte de la răsărit pin la apus, şi nu iaste altă ţară mai rea decît Ţara Rumânească, că nu apucă o nebunie să să potolească, alta rădică. Atuncea Chiupriuliul vezirazimul foarte rău s-au mîniiat, poruncind gineri-său, lui Mustafa paşa, să vie aicea în ţară el domn (adecă paşă). Şi rîndui 4.000 de turci să vie cu dînsul. Şi au poruncit să omoare pre Ghica vodă.

Iar Costandin postelnicul, bunul creştin şi vrednic de slujbă, el deaca înţelese de aceasta, mult plînse şi să văieta pentru săraca de ţară, cum să-şi piarză legea, şi sfintele biserici să să facă meceturi turceşti. Şi-şi căuta ajutor într-o parte şi-ntr-alta, şi pre nimenea nu-şi găsia, făr'cît pre cel mare, puternicul Domnul şi Dumnezeul nostru Isus Hristos, carele au izbăvit pre izrailteni din mîna lui faraon, şi pre Noe din potop, şi pre Lot din Sodom, şi pre David din mîinile lui Saul, şi pre tot neamul omenesc i-au răscumpărat cu sîngele lui şi i-au scos din mîna diavolului. Aşadar întări şi inima robului său Costandin postelnicul şi vitejaşte cuteză de întră tocma la viziriul. Şi cu mare groază deschise buzele lui, şi cu multe lacrămi i să ruga ca să să milostivească încă o dată pre Ţara Rumânească, să le iarte greşalele, prinzîndu-se tare că nu vor mai face ce au făcut, ci va da haraciul împăratului la vremea lui şi ce-i va fi porunca vor face. Şi multe ca acestea zicea. Şi-i aducea aminte în tot chipul.

Atunce dede Dumnezeu de-şi conteni viziriul mîniia şi îndată opri pre gineri-său, Mustafa paşa, să nu vie aicea. Şi pentru voia lui Costandin postelnicul, au iertat pre Ghica vodă de moarte şi pre Ţara Rumânească de a lor greşală. Că pre acel Costandin foarte-1 avea Chiupriuliul iubit, căci îl aflase că grăiaşte drept şi ţine cu raiaoa împăratului şi pohteşte binele săracilor. Avut-au săraca de ţară noroc pentru acel om bun, carele sta în toată vremea pentru binele ei şi-1 durea inima de creştinătate şi de pămîntul ţării, ca să nu-1 piiarză. Că şi el era moşnean într-însa, cu case şi cu olate, ca şi alţi boiari. O mare ciudă[2] făcu Dumnezeu cu Ţara Rumânească, că o scoase din mîinile paginilor şi bisericile le mîntui de legea lui Mehmet, şi-i trimise mare bucurie. Lăudat să fie numele lui în veci!

Let. cant, p. 144—146.

[1] *A pedepsi* = a certa; [2] *ciudă* L minune.

Primul dintre fragmentele citate aparţine *Analelor* în slavonă şi •este posibil să fi fost redactat chiar în vremea furtunoaselor domnii ale lui Radu de la Afumaţi. întreaga lui construcţie stă sub semnul strigătului de deznădejde: „piiare ţara de turci", care-1 apropie de *Cronica lui Ştefan cel Mare* sau de inscripţia de la Războieni. Concizia propoziţiilor şi predominarea coordonării în fraze transmit mersul precipitat al evenimentelor. Primejdia iminentă a transformării ţării în paşalîc se impune în prim plan prin cele două verbe la

prezent ce se diferenţiază clar de ansamblul relatării la trecut: „zicînd că-1 *pohteşte* ţara să fie el domn", şi *„piiare* ţara". Simplitatea exprimării îşi capătă adevărata ei valoare, dacă o alăturăm picturii contemporane de la bolniţa Coziei sau celei de la Curtea de Argeş, mărturiile unui rafinament artistic păstrat intact într-o vreme de războaie aproape fără răgaz. Scrise la puţină vreme după încheierea *învăţăturilor lui Neagoe Basarab* sau a *Vieţii lui Nifon* de Gavril Protul, paginile cronicii îşi au propriul lor stil, clar definit în raport cu al acelora. Scopul cronicarului nu stă în notarea unei mulţimi de fapte sau de date exacte, ci în fixarea cîtorva repere esenţiale în legătură cu o singură direcţie a evenimentelor, considerată decisivă pentru istorie: luptele cu turcii.

După mai bine de un secol şi jumătate, s-a scris partea de cronică ce avea menirea să reabiliteze memoria postelnicului Constantin Cantacuzino. Autorul — Stoica Ludescu, probabil — a reconstruit literar chipul celui ucis, folosind modelul uman oferit de cronicile anterioare. De aceea în caracterizarea lui sînt reluate şi adaptate formulări rostite altă dată în legătură cu Neagoe sau Matei Basarab. Reactualizarea scenei din *Cronica lui Radu de la Afumaţi* se face preluîndu-i-se chiar şi strigătul de alarmă: „săraca de ţară, cum să-şi piarză legea şi sfintele biserici să să facă meceturi!" Dar s-au schimbat şi condiţiile istorice şi stilul cronicilor. Spre deosebire de Radu de la Afumaţi, Constantin postelnicul nu mai poate ieşi înaintea invadatorilor cu oaste, ca „să facă război" şi să-i biruiască. Acum abia dacă „vitejaşte cuteză de intră tocma la vizirul. Şi cu mare groază deschise buzele lui şi cu multe lacrămi i să ruga". Cronicarul ar părea total împăcat cu împrejurările umilitoare în care se făcea alegerea domnitorului ţării, dacă nu am citi printre rînduri sensul acelei comparaţii, pline de revoltă şi amărăciune, a imperiului otoman cu puterea „lui faraon" şi „a diavolului", cu Sodoma şi cu potopul, termeni cărora li se atribuia o putere de damnare nimicitoare.

înmulţirea determinărilor în propoziţii ca şi amplificarea şi complicarea subordonării în frază diferenţiază clar al doilea fragment citat de cel dintîi şi amintesc în bună măsură acea irumpere a formelor decorative specifice epocii.

„ŞI AŞA FĂRA VESTE IAU TĂIAT PRE TOŢI"

[Mircea Ciobanuj. Mircea vodă iar au venit domn al treilea rînd. Şi au trimis la boiarii carii era pribegi în Ţara Ungurească, de i-au chemat, făcînd mare jurămînt. Deci ei crezîndu-1, s-au sculat de au venit, Stănilă vornicul şi toţi boiarii şi cu toată curtea, de s-au închinat la Mircea vodă, de credinţă şi legătură ce-au făcut. Iar cînd au fost la martie 3 deni, cu meşteşug mare au chemat pre Stănilă vornicul şi pre toţi boiarii şi pre amîndoi episcopii şi toţi egumenii cu mulţime de călugări, în cetate în Bucureşti. Şi aşa fără veste au

năpustit într-inşii pre beşliii[1] lui şi pre mulţi turci, de i-au tăiat pre toţi, vărsîndu-se mult sînge nevinovat. Da-va seama înaintea lui Dumnezeu! Şi au domnit Mircea vodă 5 ani şi 8 luni, murind în scaun. Ingropatu-s-au în biserica domnească, în Bucureşti, septemvrie 21 deni, 7068 [15601.

Let. cant., p. 50.

[Mihnea al 111-1ea]. După aceasta, trecînd puţină vreme, Mihnea vodă fiind îndemnat de dracul, ca să să ridice cii sabie asupra turcilor, tare s-au turburat[2] asupra boierilor, zicînd că nu vor să stea cu el şi pentru dînşii nu să poate scula asupra turcilor; iar ei ticăloşii nimic nu ştiia gîndul lui cel viclean, ci făr de veste i-au chemat într-o noapte să-i ospeteze în casele domneşti. Deci începu a-i sili cu vinul şi cu băutura şi care cum ieşiia la primblare, oamenii Mihnii vodă îi sugruma într-altă casă. Iar celor de la masă le părea, ticăloşii, că cei ce ies afară scapă de băutură şi să duc pre la casele lor, de să vor fi odihnind. Şi aşa să trăgea tot unui cîte unul, pre rînd, ca să iasă afară, să scape; şi care cum ieşiia îl sugruma. Şi zicea în surle şi în trîmbiţe şi bătea în tobe ca să nu-i auză nimenea răcnind şi nu lăsa nici o slugă boierească să între în divan să priceapă, însă boierii pre carii i-au omorît aceştia au fost: Radul Cîndescul vel vornec cu 2 fraţi ai lui anume: Negoiţă şi Moise vel logofăt; Udrişte vel spătar, şi Diicul Buicescul vel cluciar, Radul Fărcăşanul vel stolnic şi Danciul Pîrîianul vel postelnic şi Preda logofăt fii-său, şi Badea Comăneanul vel comis, şi Stroe Bîrsescul clucer, şi Vasilie Cîmpineanul vel armaş şi Mihai de la Pătroaie vel căpitan za roşii şi pre alţi mulţi boieri, aruncîndu-i jos pă ferestri din casele domneşti, cu ştreangurile în grumazi. Iar dorobanţii să bucura, şi-i călca cu picioarele şi-ş bătea joc de trupurile lor. Şi nici la biserică nu-i lăsa să-i îngroape ca pe creştini, ci afară prin gunoaie.

Iar pre jupănesele lor le năcăja în tot feliul şi le lua toată agoniseala lor. Au doar făcea acestea Mihnea vodă de ucidea boierii că era ceva vinovaţi, ce numai de pizma cea rea ce era plămădită în inima lui, ca să să ridice asupra turcilor cu războiu. Deci ştiind că nu-i vor pristăni[3] boierii, i-au omorît. Şi nimic n-au folosit. Numai ce va da seamă înaintea lui Dumnezeu la înfricoşatul judeţ!

BAR, ms. rom. 4649, f. 256—256v.

[1] *Beşiiu* = călăreţ tătar de gardă; [2] *a se turbura* = a se nelinişti, a se supăra; [3] o *pristăni* = a fi de acord, a încuviinţa.

în literatura română a dobîndit o faimă deosebită scena uciderii boierilor din porunca voievodului Alexandru Lăpuşneanu, aşa cum a transmis-o *Letopiseţul* lui Grigore Ureche şi a prelucrat-o apoi, în spiritul secolului XIX, Costache Negruzzi. Dar mai ştim — din alte surse — că într-un chip similar a reuşit să scape Mihai Viteazul de cămătarii ce încercau să se infiltreze în conducerea ţării. Faptul că Mircea Ciobanul şi Mihnea III Radu (fragmentele citate aici) folosesc acelaşi procedeu demonstrează că avem în faţă ceva mai mult decît un motiv literar comun mai multor scrieri. Aici, ca şi în alte locuri, ne întîmpină unul din acele modele de a acţiona în anumite situaţii, modele a căror preluare nu implica o anulare a personalităţii protagoniştilor, ci o continuă reactualizare a modelului însuşi.

Alexandru Odobescu a folosit pentru elaborarea nuvelei *Mihnea cel Rău* paginile similare ale lui Costache Negruzzi, ceea ce ne întăreşte convingerea că în secolul XIX se mai păstra încă posibilitatea de a recepta tipologic, nu doar cronologic, faptele reţinute de vechea noastră istoriografie.

Mulţimea de amănunte din cel de al doilea fragment (de la numele boierilor ucişi, la menţionarea ritmului obsedant al trîmbiţelor şi tobelor), aşezată alături de relatarea concisă din primul, caracterizează încă o dată evoluţia *Letopiseţului Cantacuzinesc:* de la simplitatea şi lapidarul notării cîtorva noţiuni considerate definitorii, spre acumularea de detalii specifică celei de a doua jumătăţi a secolului XVII, acumulare în care se pierde uneori însuşi miezul naraţiunii. Variantele de cronici pline de amănunte şi episoade colaterale, de intervenţii ale autorului care îşi expune explicit (şi nu o dată declamator) propriul punct de vedere, nu reprezintă formele iniţiale, „complete", care ar fi evoluat în timp spre simplificare, prin pierderea detaliilor. Dimpotrivă, acele stufoase variante reprezintă un stadiu tîrziu, ce s-ar putea numi „baroc", al istoriografiei.

„RĂZBOI MARE, DE DIMINEAŢA PÎN-ÎN SEARA"

[Lupta de la Călugăreni]. Iar pin vru a veni ajutoriul de la Batir, turcii trecură Dunărea şi începură a robi şi a prăda. Şi-şi puseră tabăra la sat la Călugăreni. Iar Mihai vodă deaca văzu că i să zăboveşte ajutoriul, el îşi strînse oastea cită avu şi pripi de să loviră cu turcii de faţă, în apa Neajlovului, în vadul Călugărenilor. Şi fu război foarte mare, la avgust 13 deni, de dimineaţa pîn-în seară; şi mult sînge se vărsă, cît şi apa era amestecată cu sînge. Atuncea Sinan paşa, văzînd că nu-i sporeşte, mturnatu-s-au cu ruşine. Deci el strînse toţi paşii şi toate căpeteniile oştilor şi făcură năvală mare asupra lui Mihai vodă, ca să izbîndească într-un chip, şi luară cîteva tunuri. Atunci Mihai vodă văzînd atîta hrăborie mare, el încă îşi strînse toţi boiarii şi toţi căpitanii şi ieşiră întru întîmpinarea lor de faţă. Şi aciişi Mihai vodă, cu mîna lui, tăie pre Caraiman paşa şi înfrînseră pre turci înapoi. Iar boiarii şi căpitanii, pre

/

capete, năvăliră asupra turcilor, de-i tăia şi-i îneca în tină. Deci ou cîtă hvală venea Sinan paşa la acel război, mai cu multă ruşine /să întoarse. Şi luo Mihai vodă toate înapoi şi multe steaguri turceşti.

Let. ca?iL, p\ 61.

[Radu Şerban]. Şi cînd fu a treia zi, trecu munţii. Iar deaca înţelese Sechil Moş, el începu a să lăuda zicînd:

— Ia să vedeţi acum acel rumîn gros ce va să pată; numai să-mi întinz aripa ciastă dreaptă, numaidecît îl voi birui.

Iar Şărban vodă rugă pe Dumnezeu şi-şi rîndui ostile şi repede să porniră asupra ungurilor. Şi de toate părţile fură ocoliţi, şi aşa le dede o sabie şi-i afundară la o tină mare, omorîndu-i şi înecîndu-i acolo foarte rău, cît nu scăpară mai nimenea. Atunce la acel război aflâ-să ucis şi acel Sechil Moş crai, pentru nebuniia lui, şi-şi pierdu toată oastea, şi-şi pierdu şi capul. Iar Şărban făcu mulţămită mare lui Dumnezeu şi să întoarse iar înapoi de veni la scaunul lui în Tîrgovişte [...].

Şi toţi [...] ieşiră în tîmpinarea lui Şărban vodă. Şi numaidecît trecură muntele, tăbărîndu-se în luncile Braşovului. Şi dederă război mare în zioua lui sfeti Petru. Şi aciişi dede Dumnezeu de birui pre văjmaşul lui, pre Batîr Gabăr. Şi multe trupuri fură tăiate de oastea lui, făcîndu-se de dînşii o movilă mare în lunca Braşovului. Iar Batîr Gabăr fugind, i-au căzut gujma din cap, şi ca un cîine s-au ascuns şi de-abiia au scăpat, cu mare ruşine. Şi nu-i folosiră nimic penele cele multe ce purta, pîn au scăpat de s-au închis la Sibiiu, că de la singur Dumnezeu au luat acea plată. Atuncea Şărban vodă dede mare mulţumită lui Dumnezeu şi cu izbîndă mare purceseră de acolo să vie aici în ţară.

Let. cant., p. 86, 88.

[Lupta de la Plumbuita], Fost-au război mare, de dimineaţa pînă seara. Făcut-au tătarii mare năvală în multe rînduri, cît să amesteca unii cu alţii, bătîndu-se tot cu săbiile goale. Şi nimic nu putură folosi. Ci cînd fu în deseară, au dat Dumnezeu de au fost izbînda lui Matei vodă, iar Radul vodă au dat dosul, fugind cu mare spaimă şi cu capul gol. Şi multe trupuri au căzut jos de sabie /. .. / Făcutu-s-au de trupurile acelora o movilă mare în marginea oraşului, dăspre Dudeşti, ca să să pomenească. Iar Matei vodă încă s-au întors în oraş, la scaunul lui, dînd laudă mare lui Dumnezeu pentru că l-au izbăvit de vrăjmaşii şi ai lui, şi ai ţării.

Let. cant., p. 102—103.

[Lupta de la Finta]. Iar Matei vodă deaca înţelese aşa, foarte să îngrijă tare şi [...] tăbărîtu-s-au la sat la Finta, pre apa Ialomiţii [...] învăţînd pre toţi:

-A Feţii miei voinici viteji, rugaţi pre Dumnezeu şi vă îmbărbătaţi, ca să staţi toţi gata de război. Că iată, vrăjmaşul nostru Vasilie vodă soseşte acum. Să nu care cumva să fie vreunul cu gîndul îndoit, ci cu credinţă şi cu bărbăţie, cu arme goale şi să le staţi împotrivă, precum aţi fost şi mai nainte. Să nu care cumva numele vostru cel bun să să surpe jos, că nu ne va fi de nici un folos / . . . /

Deci aşa, pentru cuvintele lui cele dulci şi bune, foarte să îmbărbătară şi da război tare, bătîndu-se toată ziua în puşci şi în tunuri, în săgeţi, în sabie, faţă cu faţă. Mai vîrtos boiarii cei mari şi al doilea cu coconii lor, cu slugile lor, tot cu săbiile goale întră într-inşii de-i gonea şi-i răspîndea în toate părţile. Atuncea şi Matei vodă cu toţi împreună năvăli asupra vrăjmaşilor foarte tare, cît îl şi răniră cu un glonţ la piciorul sting, den josul genunchiului.

Iar cînd fu în deseară, făcu Dumnezeu o minune mare, că trimise lui Matei vodă un nor ploios, care să ivi dăspre austru, fiind ceriul prea seninat. Şi venea asupra taberilor prea iute, cu un vînt foarte viforos. Şi aşa trecu preste tabăra lui Matei vodă. Iar cînd sosi la tabăra lui Vasilie vodă, acolo-şi năpusti toată apa, ca cum ar cură un rîu prea iute. Şi picăturile era groase şi vîrtoase ca o piatră. Unde-i loviia, ticăloşii îndată cădea dupre cai jos. Şi să făcu în tabăra lor apă multă, ca o baltă tinoasă.

Şi aşa fiind, îndată să năpusti toată tabăra lui Matei vodă şi intrară pren mijlocul lor făr de nici o frică, tăindu-i foarte rău / ... /

Strîns-au trupuri căzute în război / . . . / de au făcut o movilă mare la Finta. înfipt-au acolo şi o cruce mare. Făcut-au şi altă movilă, din jos de Tîrgovişte, lîngă drumul cel mare.

Let. cant., p. 110—111

Descrierilor de bătălii reproduse mai sus li se pot adăuga altele asemănătoare: lupta între Andrei Bathory şi Mihai Viteazul, presupusa luptă de la Mirăslău, înfruntarea dintre Leon vodă şi Matei Basarab la Bucureşti, „deasupra viilor din jos de mînăstirea lui Mihai vodă", luptele lui Constantin Şerban (*Let. Cant.* p. 74—75, 80, 97—98, 140, 141) etc. Folosind expresiile subliniate, se poate reconstitui o schemă literară comună, impusă desigur şi de similitudinile existente în viaţa reală. „Fost-au război mare, de dimineaţa pînă seara" ne aminteşte formula din balade sau basme: „şi se luptară, se luptară, zi de vară pînă-n seară". Bătăliile au loc în preajma unui „sat", pe malul unei ape, în „luncile" pline de „o tină mare" unde nu o dată „apa era amestecată cu sînge". Duşmanii vin cu „hvală mare" dar se întorc „mai cu multă ruşine", „fugind cu mare spaimă şi cu capul gol" (acceptarea umilinţei capului descoperit indică puterea ani-

hilatoare a sentimentului de groază). Războinicii se bat în „năvală mare", „de față", cu „săbiile goale". Din trupurile rămase pe locul bătăliei se face o „movilă mare", „ca să se pomenească" evenimentul. Frecvența adjectivului „mare" dezvăluie dimensiunile reațe ale emoției celui care povestește aflat adeseori sub impresia participării directe la evenimente. Deşi utilizează o schemă comună, fiecare din cronicari are un fel al său propriu de a povesti (Astfel de scheme repetabile mai sînt „codrii Cosminului", „cetatea asediată" etc).

în descrierea bătăliei de la Călugăreni — fragment din *Istoria lui Mihai Viteazul* — se rețin mai multe amănunte decît în enunțarea simplă din *Cronica lui Radu de la Afumați:* „şi au făcut războiu [...] şi au biruit Radul vodă [.. .] şi au fugit Mehmet bei". Dar pagina despre Călugăreni (repovestită cu amplificarea detaliilor de Radu Popescu, adusă în literatura modernă de Nicolae Bălcescu) apare ca o simplă schiță în raport cu mulțimea informațiilor ce alcătuiesc descrierea bătăliei de la Finta. Pentru prima dată în istoriografia munteană (probabil prin similitudine cu *Viața lui Nifon* şi cu *Istoria* vlădicăi Matei, care se inserau cam în acelaşi timp în corpusul oficial de cronici) se reproduce „cuvîntul" adresat de voievod, înainte de o bătălie, oştenilor săi şi se menționează intervenția directă a divinității în favoarea celui ce luptă pentru dreptate. Cuvintele atribuite lui Matei Basarab descind direct din sfaturile despre războaie date de Neagoe în *învățăturile* a căror traducere în româneşte tocmai se realiza. Cronicarul domnesc de la mijlocul secolului XVII reține de mai multe ori astfel de concordanțe voite de comportament între Matei Basarab şi predecesorul său din celalt veac.

Două dintre fragmentele reproduse de noi [Radu Şerban] descind din *Istoria* lui Matei al Mirelor, *Istorie* care, la introducerea ei în *Letopisețul* de curte (probabil în vremea lui Matei Basarab), a fost prescurtată, simplificată şi transformată în spiritul istoriografiei locale.

„DOUA VASE RELE": GHINEA ȚUCALA ŞI RADU VĂRZARIUL

[Răscoala seimenilor} Şi aşa [dorobanții şi seimeniil fiind turburați, cînd fu într-o zi, să strînsără toți în curtea domnească ca să ucigă pre doi boiari a lui Matei vodă, anume pre Ghinea Țucala vel vistier şi pre Radul Vărzariul vel armaş, aruncînd prihană[1] cum el sfătuiaşte pre domn să nu, le dea lefe. Şi aşa fiind ei turbați, ca neşte porci fără de nice o ruşine, suiră-să sus, în casăle domneşti şi dedără năvală unde zăcea domnul lor, căutîndu-i pre acei boiari supt căpătîiul lui, supt paturi, prin poduri, prin cămări şi prin lăzi, pănă-i găsiră. Şi aşa, dinnaintea lui, i-au luat, cît să cutrimura de groaza lor, dezbrăcîndu-i de haine (iară unul dintre slujitori, scoțind cuțitul, s-au slobozit la armaşul Vărzariul şi i-au tăiat o bucată din trup şi puind-o în năframă zicea că o va duce la casa lui şi o va frige şi o va mînea cu femeia şi cu copiii lui şi blestăma zicînd că fiind el neguțător l-au adus la atîta lipsă şi sărăcie), şi bătîndu-i fără milă pîn i-au scos afară la cîmp şi acolo i-au omorît, înaintea tuturor oştilor. [...] Intr-aceea turburare a lor, întîmplîndu-se lui Socol mare cluciariu Cornățanul a fi bolnav, zăcînd la gazda lui, ca neşte hoți şi pre el l-au ucis. Şi li-au jăcuit casăle, luîndu-le tot ce-au avut.

BAR, **ms. rom. 196, f. 64v—66v**

[,,Costandin sin Radului Vărzariul"] Să povestim şi de Costandin, ce era la Grigoraşco vodă vel paharnic, sin Radului armaşul Vărzariul, fiind şi el amestecat în sîngele lui Costandin postelnicul, precum era învățat la tată-său. Că, adevăr, cum nu poate face den mărăcine strugure şi din rug smochine, aşa nu să poate face din neamul rău, bun; ci din varza cea rea, ce-i zic morococean, au ieşit fie-său şi mai morococean el. Că au luat acolo, la acel război plată, căzînd într-o tină, tins, ca un cîine ucis. Sămînța acestor nelegiuiți şi îndrăciți s-ari cădea, ce ar fi parte bărbătească, să să scopească, ca să nu mai răsară muştar şi ardei, ci să să topească şi să să concenească[2]. Atuncea au perit şi Preda vel logofătul Bucşanul şi Ivaşco Cepariul şi alții mulți. Că pre sfaturile lor cele rele puseră țara, pentru că se făcea soți şi priiateni şi-i învăța să omoare boiarii cei buni şi înțelepți, ca să poată da jaf țării. Doamne, judecă-i cu matca focului!

Let. cant., p. 151—152.

[„Poveste a unor boiari răi"] Ghinea era grec, lăcătar de la Rumele, şi încă de mic îşi dobîndi această poreclă, ce-i zic Țucala, adecă olariu. Că olariul dincătro-i iaste voia, dintr-acolo-i pune mănuşa. Aşa zicea şi acel Ghine, că încătro-i va fi voia, într-acolo va învîrti roata şi va lua plata [...].

Iară Radul armaşul era de moşie rumân. Şi tată-său era grădinariu de verze la Ploieşti. Pentru aceia numele său s-au poreclit de i-au zis Vărzariul. O, rea sămînță au fost, că nu s-au făcut varză bună, ci de mic au răsărit fiiul dracului. Deci cu reaoa a lui slujbă, ce să învățase încă din copilărie, ajuns-au la Matei vodă vel armaş, pre vremea ce era şi Țucala vel vistier. Acesta era om îndrăcit şi făr de ruşine şi iubitor a vărsa sîngele oamenilor. Inceput-au a-şi arăta veninul asupra săracilor, că să lăsa ca un şarpe mînios, de muşca pre unii şi pre alții. Şi pre cine afla că era cu ceva putere, el le arunca prihană şi năpăşti şi le lua tot ce avea. Nu scăpa de la el nici boiariu, nici călugăr, nici neguțător, nici nimeni. Pre unii omora la casa lui şi le ascundea trupurile în gunoaie, iar pre alții îi purta pren tîrg tăindu-le urechile şi nasurile, arunca-i pren ocne. De frica lui îşi lăsa casele şi moşiile şi fugea. Toți țipa şi să cutremura şi nimenea nu le putea folosi; puțini scăpa de la el

neprădați, ca de la un pîrjol. Că el, ca un drac, numai ce tuşia şi arunca cu buzduganul în sus, şi cine-1 auziia să ascundea de glasul lui. Şi fiind el atîta de sîngerat, nici pre atîta nu s-au lăsat, ci-1 îndemnă dracul de sămănă vrajbă mare, ca un fecior de grădinariu, între Matei vodă şi între Vasilie vodă şi între Racoți, craiul Ardealului, zicînd către unul şi către altul multe minciuni şi cuvinte ficlene, pîn i-au prilăstit[3] şi au plămădit pizma mare în mijlocul lor. Şi pentru aceste spurcate ale lui fapte, vărsat-au mult sînge şi robii din dăstul. Şi au căzut asupra acestor 3 țări limbi streine, de le-au călcat şi le-au prădat cum au fost mai rău, precum la istoriia lui Matei vodă toate sînt scrise. Pentru aceea trimise Dumnezeu la acei 2 oameni răi plată degrab. O, slugi rele ca acelea să fie de 3 ori anathemaî Că cu al lor sfat rămase domnul cu nume rău şi cu scandelă; şi avînd avuție, să răsipi ca prahul. Şi țara încă să pustii. Da-vor seama de toate ce au făcut înaintea înfricoşatului județ al domnului nostru Isus Hristos.

Let. cant., p. 153, 154—155.

[1] *Prihană* = reproş, vină; [2] *a conceni* = a stîrpi; [3] *a prilăsti* = a ispiti, a înşela.

Prima povestire despre Ghinea Țucala vistier şi Radul Vărzariul vel armaş se desfăşoară pe un ton aproape neutru (surprindem totuşi o umbră de compătimire) față de soarta celor doi boieri ai lui Matei vodă şi de aspră condamnare față de seimenii şi dorobanții „turbați ca nişte porci fără de nici o ruşine".

Celelalte două fragmente reproduse de noi au fost scrise după moartea postelnicului Constantin Cantacuzino, la a cărui ucidere contribuiseră şi intrigile lui Constantin vel paharnic, fiul lui Radu Vărzariul. Cronicarul nu scapă nici un prilej de a consemna în scris — lucru ce echivala, din punctul lui de vedere, cu o înfierare perpetuă — soarta nefericită, dar deplin meritată a celor vinovați de asasinarea postelnicului. Moartea lui Constantin paharnicul se petrece după cel mai riguros tipic al pieirii personajelor nefaste, aşa cum îl cunoaştem din descrierile de bătălii: el cade „într-o tină, Uns, ca un câine ucis". în locul unui cuvînt de compătimire, cronicarul alcătuieşte un pamflet, expus sumar în însăşi desfăşurarea evenimentelor, dar reprodus ou adevăratele lui proporții după încheierea paginilor dedicate domniei lui Grigoraşcu vodă. Pentru a-şi convinge cititorii de nocivitatea acțiunilor fiului lui Radu Vărzariul, Stoica Ludescu selectează evenimentele astfel încît să ilustreze proverbul: „cum nu poate face den mărăcine strugure şi din rug smochine, aşa nu să poate face din neamul rău, bun" (cf. Luca 6, 44). Ce fel de om putea fi Constantin paharnicul dacă tatăl său, prieten cu alt „vas rău", Ghinea Țucala, făcuse asemenea ticăloşii? se întreabă retoric autorul cronicii. Cu o ştiință a discreditării bine stăpînită (în nimic mai prejos decît Radu Popescu), el îşi alege din limbajul cotidian un lexic dur şi-şi ridică sistemul de aluzii şi invective pe temelia amănuntului degradant al presupusei ocupații inițiale a lui Radu armaş: „grădinariu de verze la Ploieşti". întîmplările reproduse în pamflet creează o atmosferă de „sfîrşitul lumii", construită după sugestii venite din *Apocalips.* Această atmosferă o contrazice însă vizibil pe aceea transmisă nouă — pentru exact aceeaşi perioadă — de *Cronica lui Matei Basarab.* Observăm astfel încă o dată cum o realitate unică narată din puncte deosebite de vedere ne apare sub înfățişări divergente. în cazul nostru „diferențele" izvorăsc nu doar din discrepanțele între personalitățile autorilor, ci şi din marea schimbare intervenită la sfîrşitul secolului XVII, în menirea şi — implicit — stilul istoriografiei.

[CEREMONIA ÎNSCĂUNĂRII]

Deci boierimea şi cu alți cu toți nu avură cum face într-alt chip, ci cu toții făcură sfat şi aleseră dintru dînşii pre un boiariu anume jupan Costandin Brîncoveanul, marele logofăt, de-1 rădică să le fie domn, că-1 ştiia că iaste înțelept şi să trăgea din odraslă domnească.

Atunce cu toții să închinară lui cu mare bucurie şi toți cu un glas bun, ziseră:

— într-un ceas bun să ne fii, măriia ta, domn pană la adinei bătrînețe.

Şi îndată-i duseră în sfînta mitropolie cu mare cinste, luundu-1 de mînă părintele Theodosie mitropolitul, pînă l-au băgat în sfîntuî oltar, pre poarta cea mare împărătească şi acolo l-au purtat împrejurul sfîntului prestol[1], sărutînd masa cea sfîntă şi evanghelia cea dumnezeiască şi cinstita cruce. Şi închinîndu-se, au îngenuchiat înnaintea prestolului, de i-au citit deasupra capului molitvele de domnie patriarhul Dionisie şi l-au blagoslovit. Şi aşa ieşind de acolo, l-au pus în scaun domnesc pînă i-au cîntat „mnoga leta", mergînd toată boierimea de i-au sărutat mîna.

După aceea ieşind afară, numaidecît purceseră cu toții de merseră la curtea domnească, ieşindu-i-nainte toți preoții cu litie şi cu cîntări dumnezeieşti, pînă l-au băgat în biserica domnească, de au sărutat sfintele icoane şi au şezut în scaunul cel domnesc.

Atunce Costandin vodă au strigat către toți boiarii cu glas de bună cinste, zicîndu-le:

— Iată, am ascultat eu rugăciunea dumneavoastră de mi-am lăsat toată odihna şi toate moşiile mele şi mai mult fără voia mea m-ați rădicat domn. Acum dară să cade şi dumneavoastră să vă arătați credința cea adevărată, cum că vă veți afla în toată vremia lăngă noi cu slujbă dreaptă şi credincioasă şi veți face toate poruncile domniei fără nici o îndoială, precum şi noi ne făgăduim să aveți dumneavoastră şi toată țara de la noi dreptate.

Aşijderea şi boiarii răspunseră:

— Cum de vreme ce au dăruit Dumnezeu pre muriia ta cu domniia după pofta noastră, sîntem bucuroşi foarte să ne dăm credinţa neclătită.

Şi cîte unul, cîte unul, pre rînd, fiind sfînta evanghelie aşezată în mijlocul bisericii, puseră mîinile toţi pre dînsa, jurîndu-se şi legîndu-se cu numele marelui Dumnezeu, cum vor sluji domnului lor, cu credinţă şi cu mare dreptate, dînd la mîna domnu-său şi o scrisoare a lor încredinţată[2], precum iaste mai sus scris.

Isprăvindu-se de aceasta, cu toţi dimpreună să închinară şi ieşind din biserică, suindu-se toţi în casele domneşti, şezînd în cinstitul scaun, alergă cătră dînsul toţi boiarii mari şi mici şi toate gloatele, sărutînd mîna, zicea:

— într-un ceas bun să ne fii măriia ta domnu şi să ne stăpîneşti cu pace în toată viaţa măriei tale.

Şi aciiaş porunci Costandin tuturor logofeţilor domneşti de scriseră cărţi pre numele lui la toate tîrgurile şi la toată ţara, dînd veste de pristăvirea[3] lui Şerban vodă şi de domnie noao a lui Costandin vodă.

Let. cant., p. 190—191.

? *Prestol* masa din altar; [2] *încredinţată* = autentica; *pristăvire* = moarte.

Cronicile munteneşti redau ceremonialul alegerii şi înscăunării unui domnitor, conform unei anumite scheme, vizibilă — cu modificări — şi în istoriografia Moldovei (să ni-l amintim pe Ştefan la Direptate): „norodul" sau „ţara", în concordanţă cu voinţa divină, cere ca un anumit boier, (de obicei urmaş — fie şi indirect — al altor voievozi) să ia „coroana şi scaunul a toată Ţara Rumânească" *(Let. cant.,* p. 23). Acest boier, luat „cu sila" *(Let. cant.* p. 100), „mai mult fără voia" lui (textul reprodus aici) primeşte domnia numai după îndelungi rugăminţi, determinat fiind nu de propria lui dorinţă de putere, ci plecîndu-se „glasului năroadelor" *(Let. cant.,* p. 23). în schimbul acestei „ascultări" la care se supune, voievodul le cere celor din jurul său propria lor desăvîrşită supunere.

Acestei scheme ideale (întîlnită în *Let. cant.* atît în partea preluată din *Viaţa lui Nifon,* cît şi la începutul *Cronicii lui Matei Basarab* sau în adăugirile tîrzii făcute — prin reîntoarcerea la izvor — fragmentelor ce rezumau *Istoria* lui Matei al Mirelor) i se răspunde deseori printr-o atitudine vădit critică. Radu Popescu povesteşte — stăpînit de o adevărată desfătare a demitizării — ce eforturi au făcut în realitate aceşti voievozi ca să ajungă la domnie şi ce dedesubturi îndoielnice ascundea strălucitorul ceremonial. Aşa cum am văzut şi în exemplele anterioare, relatările despre acelaşi eveniment,, venite din izvoare diferite, se contrazic între ele, nouă revenindu-ne deseori îndatorirea de a reconstitui adevărul *istoric,* aflat dincolo **de** adevărul *literar* al istoriografiei.

în legătură cu ceremonialul alegerii domnitorului, amintim comentariul lui Ion Neculce la înscăunarea lui Mihai Racoviţă: «Să făcea a nu-i place să primească domnia, ca şi fata cie ce dzisă unui -voinic: „Fă-te tu a mă trage şi eu oi merge plîngînd"».

Stilul este stăpînit şi reverenţios, în vădită antinomie cu stilul pamfletului reprodus puţin mai înainte.

TEXTE: Istoria Ţării Româneşti de cînd au descălecat rumânii, ediţie Nicolae Bălcescu şi A. T. Laurian, „Mag. ist. pt. Dacia", IV, 1846, p. 231—372; V, 1847, p. 3—32; *Letopiseţul Ţării Rumânesti,* ediţie Stoica Nicolaescu, „Rev. ist. arh. fii.", XI, 1910, p. 97—99, 105—186, 347—355; M. Gaster, *Fragmente dintr-o cronică a Ţării Româneşti,* „Rev. ist. rom.", VII, 1937, p. 156—163; *Variante ale* **Letopiseţului cantacuzinesc,** ediţie N. Simache şi Tr. Cristescu, Buzău, 1942; *Istoria Ţării Româneşti (121)0—1690). Letopiseţul cantacuzinesc,* ediţie critică de Constant Grecescu şi Dan Simonescu, studiu introductiv de Dan Simonescu, Bucureşti, 1960 [= *Let. cant.].*

STUDII: Nicolae Bălcescu, *Cuvînt preliminariu despre izvoarele istoriei românilor,* „Mag. ist. pt. Dacia", I, 1845, p. 10; N. Iorga, *Cronicile muntene. Intîiul memoriu. Cronicile din secolul al XVII-lea;* „An. Acad. Rom.", secţ. ist., s. II, t. XXI, 1898—1899, p. 303—326; C. Giurescu, *Contribuţii la studiul cronicilor muntene,* Bucureşti, 1906; Ilie Minea, *O versiune a cronicii lui Stoica Ludescu (Manuscrisul lui Şerban Logofătul),* „Cercet. ist.", I, 1925, nr. 1, p. 2—7; M. Berza, *Matei al Mirelor şi* **Cronica cantacuzinească,** „Cercet. ist.", IV, 1928, nr. 2, p. 117—125; Iulian Stefănescu, *Epopeea lui Mihai Viteazul în lumea greco-rusească în secolele XVII şi XVIII,* „Rev. ist. rom.", IV, 1934, p. 141; *Viaţa sfîntului Nifon,* ediţie şi studiu introductiv de Tit Simedrea, BOR, LV, 1937, nr. 5—6, p. 257—299; Constant Grecescu, *Mărturiile comisului Jştoc,* „Rev. ist. rom.", VIII, 1938, p. 87—94; Demostene Russo, *Studii istorice greco-române,* voi. I, Bucureşti, 1939; *Viaţa sfîntului Nifon,* ediţia unui text grecesc, traducere şi studiu introductiv de Vasile Grecu, Bucureşti, 1944; Gheorghe I. Brătianu, *Tradiţia istorică despre întemeierea statelor româneşti,* Bucureşti, 1945 (ed. a Il-a, Bucureşti, 1980); I. Ionaşcu, *Despre logofătul Stoica Ludescu şi paternitatea cronicii* Istoria **Ţării Româneşti,** „An. Univ. C. I. Parhon", s. şt. soc, ist., 1956, nr. 5, p. 261—299; Dan Simonescu, *Cronica lui Baltazar Walther despre Mihai Viteazul în raport cu cronicile interne contemporane,* „St. mat. ist. medie", III, 1959, p. 7—99; Vasile Grecu, *Eine gar schbne Erzählung uber Michael den Wojewoden. Ein venezianes Volksbuch,* Berlin, 1960; I. I. Georgescu, *O copie necunoscută a Letopiseţului cantacuzinesc,* „Mitr. Olt.", XIII, 1961, nr. 7—9, p. 498—504; I. C. Chiţimia, *Unele consideraţii în legătură cu originalul cronicii lui Mihai Viteazul,* „Rsl", VI, 1962, p. 27—38; P. P. Panaitescu, *începuturile istoriografiei în Ţara Românească,* „St. mat. ist. medie", V, 1962, p. 195—257; Şerban Cioculescu, *In marginea întîiei cronici a Ţării Româneşti,* în voi. *Varietăţi critice,* Bucureşti, 1966, p. 29—44; Dan Simonescu, *Le chroniqueur Mathieu de Myre et une traduction ignoree de son* **Histoire,** RESEE, IV, 1966, nr. 1—2, p. 81—114 (vezi şi' „Glasul bisericii", 1968, nr. 3—4, p. 436—453); P. P. Panaitescu, *Contribution ă Vhistoirc de la litterature de chancellerie dans le sud-est de VEurope,* RESEE, V, 1967, nr. 1—2, p. 21—39; *Literatură română veche (1402—2647;,* ediţie îngrijită, introducere şi note de Gheorghe Mihăilă şi Dan Zamfirescu, voi. I,

II, **București^ 1:969; Virgil Cândea, Letopisețul Țării Românești** (1292—**1664)** *în versiunea arabă a lui Macarie Zaim,* **„Studii"**, 1970, nr. 4, **p. 673—692; Sorin Niță,** *Stabilirea înlănțuirii diferitelor variante ale* **Istoriei Țării Românești, „Studii. Revistă de istorie", 1971,** nr. 2, **p.** 333—**350 (vezi și** *Mathematics in the archeological and historical sciencences^* **Edinburg, 1971, p. 401—409); Liviu** Onu, *Date noi cu privire la Stoica. Ludescu,* **LR,** XXI, **1972, nr. 1, p. 17—26;** C. **Velculescu,** *Observații asupra* **Cronicii lui Mihai Viteazul din Letopisețul cantacuzinesc,** RITL, XXII,. **1973, nr. 2, p. 219—223; Mircea** Anghelescu, *Asupra cronicilor muntene din a doua jumătate a secolului al XVII-lea,* RITL, XXV, 1976, nr. 1, **p. 65—69;** *De la Negru Vodă la Neagoe Basarab. Interferențe'literar artistice în cultura românească a evului de mijloc,* București, 1976; *Continuitate și salt în transmiterea variantelor* **Letopisețului cantacuzinesc,** RITL, XXV, **1976,** nr. **1, p. 51—63;** Nicolae Edroiu, *'Mihai Viteazul în lumina cronicilor din veacurile XVII—XVIII,* „Rev. ist", XXX. 1977,. nr. **7,** p. **1257**—1274; *Legende: reflexe în istoriografie,* RITL, XXVII, 1978, p. 23**—33;** Johann Filstich, *Tentamen Historiae Vallachicae,* studiu introd., ediție și note de Adolf Armbruster, traducere de Radu Constantinescu, București, **1979;** Idem, *Rumänische Chrpniken,* ed. A. Armbruster, București, **1984;** Alex. Stănciuleseu-Bîrda, **Letopisețul cantacuzinesc — varianta Căldărușani —** BOR, XCVIII, 1980, nr. 5—6, p. 655—662; Nicolae Stoicescu, *„Descălecat" sau întemeiere?* in voi. colectiv *Constituirea statelor feudale românești,* București, 1980. (V. *S:* Iosipescu* *Românii din Carpați...,* „Revista **de** istorie", **1980,** nr. 10, p. 1879—1881); Ștefan Andreescu, *Consider ations sur la date de la premiere chronique de Valachie,* RRH, XII, 1973, nr. **2,** p. 361—373; idem, *Din nou despre prima cronică a Țării Românești,* BOR, C, 1982, nr. **10,** p. 853—867; idem, *Moștenirea politică a lui Mihai Viteazul în secolul XVII,* „Anuarul Inst. A. D. Xenopol", 1985, 1986; Tudor Tooteoi, *Ascalon — a mistaken toponym in the „Life of Niphon II",* RESEE. XIX, 1981, nr. 3, p. 611—612; A. Pippidi, *Pornind de la o carte nouă...,* „Anuarul Inst. A. D. Xenopol,. 1988, p. 432 ș.u.

CRONOGRAFE

Cronograf se numește, de obicei, o *cronică universală,* concepută de la „facerea lumii" pînă la o dată apropiată de cea a redactării. Deși cuvîntul *cronograf* reprezintă modelul după care a fost calchiat termenul *letopiseț,* acesta din urmă a fost folosit și pentru a denumi cronicile în care sînt narate evenimente ale istoriei unui singur popor. Ordonarea materialului istoric în cronografe este făcută, pentru partea de istorie antică, în spiritul ideii mesianice, iar pentru partea de istorie creștină, în cel al vestirii izbânzii forțelor creștine asupra „limbilor" păgîne. Modelul genealogic în tratarea evenimentelor precreștine, mai vizibil în așa-numitele *rodoslovii* (v. Antim Ivireanul, *Chipurile Vechiului și Noului Testament. .. începînd de la Adam și pogorînd pînă la Hristos)* este aplicat și în cazul evenimentelor de istorie națională (v. *Kronika Polska* a lui J. Bielski, derivată din *Kronika wszytkiego swiata* a lui M. Bielski sau *Letopisețul de la zidirea lumii pînă la 1601,* în care N. Costin înglobează^

mai multe capitole din *De neamul moldovenilor).* Configurarea cursului istoric după modelul *arborelui genealogic* (v. și *arborele lui lesei),* cu modelul îndepărtat în hinduism, unde arborele cu rădăcinile în cer era echivalat cu o *axis mundi,* este strîns legată de alte două modalități de a concepe istoria și anume cea a *corespondențelor* sau *catenelor* (v. *Palia istorică),* modalitate potrivit căreia evenimentele mai vechi sînt prefigurări sau prevestiri ale celor actuale ori viitoare, și cea a *succesiunii monarhiilor (translatio imperii, cele 4 monarhii din viziunea lui Daniel, incrementa atque decrementa,* etc). în afara acestor idei generale asupra dispunerii materialului, cronografele nu aveau însă o structură prea rigidă, în ele fiind incluse, acolo unde anumite corespondențe cronologice ori tematice păreau să permită acest lucru, diverse istorii *(diaforoi istorioi),* povestiri, hagiografii, inscripții, versuri, sentenții ș.a., cu o predilecție vădită pentru *miraculos* și pentru *oracole.*

Traducerile românești ale cronografelor s-au făcut atît după manuscrise grecești și slavone, cît și după ediții, dar regimul circulației lor în literatura română a fost cu precădere manuscris, ceea ce a făcut să apară un număr deosebit de mare de interpolări, contaminări și prelucrări parțiale. De altfel nici sursele după care s-au făcut traducerile nu erau mai puțin expuse, chiar în cazul tipăriturilor, acestor procese. Dintre tipurile de cronografe care au circulat în literatura noastră, cel al lui Moxa, cel tradus după ramura occidentală a cronografelor rusești (Iosif Lamski, 1617) și cel tradus după Dimitrie Tuptalo Rostovski (1651—1709) au suferit mai puține modificări pe teren românesc. Cele mai puternice transformări apar în cronografele traduse în românește după ediții grecești de la Veneția (tipul Dorothei și tipul Kigalas). De altfel acestea alcătuiesc marea majoritate a manuscriselor românești de cronografe. Prin intermediul lor au pătruns în cultura română nu numai date de istorie antică și bizantină, ci și date despre evenimente mai recente, precum cele provenite din *Turcogrecia* lui M. Crusius (1526—1607), inclusă în edițiile venețiene de cronografe grecești, sau precum cele privitoare la istoria Veneției și la sistemul politico-administrativ al acestui oraș. Cronografele au avut un rol important și în modernizarea și diversificarea lexicului românesc, începînd din sec. al XVII-lea (D. Mihăescu). Cel mai important aport al lor a constat însă în configurarea unei viziuni generale asupra istoriei universale și asupra locului istoriei românești în cadrul acesteia.

Din punct de vedere literar, influența cronografelor s-a manifestat prin vehicularea unui număr foarte mare de teme și subiecte istorice, de elemente de caracterologie a personajelor, de topoi descriptivi și chiar de forme de versificație, pe care, într-o măsură sau alta, le regăsim atît în folclor, cît și în opera unor scriitori români

ca Dosoftei, Miron Costin, N. Milescu, Antim Ivireanul, Constantin Cantacuzino stolnicul, N. Costin ş.a., pînă la Eminescu (v. voi. I, p. 200).

PENTRU CUM AU ÎNTREBAT AVGUST CHESARIU[1] ÎMPĂRAT PRE DUHURILE NECURATE LA VRĂJEALNIŢĂ[2], LA CAPIŞTEA[3] LUI APOLON DUMNEDZAU, ŞI CE RASPUNSU AU LUAT

Pre vremea ce era împărat samodărjeţu[4] acesta împărat Avgust Chesariu şi oblădui toată lumea supt ascultarea lui, precum ne spun svintele scrisori a besearecii[5], şi în dzîlele acestuia au fost şi naşterea. Domnului Nostru Isus Hristos, şi precum spune şi sveatii Evsăvie Pamfilu[6] dentru videniia care au vădzut Daniil proroc de spune Ia pisaniile sale[7] şi arată şi pre Avgust Chesariu* cum au fost şi el un împărat den cei patru împăraţi mari ce au vădzut, adecă cînd au vădzut Daniil ceale patru gadene[8] mari, adecă împărăţii, şi o împărăţîie dentr-acealea arată să fie una aceasta a lui Avgust Chesariu. Că ce că şi acesta împărat încă au împărăţit lumea toată.

Aşijdirea spune acesta Evsăvie precum acesta împărat, Avgust Chesariu, pre vreame ce împărăţiia s-au dusu la nişte eleni ce să chema delfii şi acolo, în cetatea delfilor, au fost o capişte a lui Apoîon dumnădzău. Şi era acolea la capişte şi vrăjealniţă de-ş vrăjiia elenii, ca nişte rătăciţi. Deci oamenii grăiia, iară dracii răspundea de ce-i întreba. Şi aşea credea elenii că sînt dumnădzăi vii de le răspunde şi le grăiescu şi le era pre voie de ce căuta sau nu le da nădeajde. Şi într-acesta chip îi cuprinseasă de era a loru[9], precum să rătăcjşă de le slujiia. Iar împăratul acesta, dac-au mărsu la vrăjealniţă, acolo la capiştea lui Apolon, la Delfi, au întrebat cine va împăraţi pre după dînsul. Iar vrăjealniţă nemic nu vrea să-i răspundză, ce tăcea.

Iar împăratul Avgust întrebă, oare că ce tace vrăjealniţă de nu-i răspunde?

Şi iarăş mai întrebă o dată, după dînsu să-i spuie, cine va împăraţi?

Iar vrăjealniţă i-au răspunsu dzîcîndu aşea:

Az[10], ficioru den jidovi mă oblăduiaşte, Dumnădzău a fericiţilor împăraţi.

Şi aceasta casă va lipsî şi drum bătut de sîrgu să va face.

Ce te du de aici, de la a noastră casă!

Iată că şi duhurile necurate au mărturisit pentru Hristos că va împăraţi lumea, şi cea de sus şi ceasta de giosu, şi viilor va fi împărat şi morţilor.

Şi într-acesta chip ş-au luat Avgustu Chesaru împărat răspunsul şi s-au dus. Şi audzîră ş-alţîi mulţi carii s-au prilejit acolo de aceasta şi mult s-au minunat.

BAR, ms. rom. 86, f. 429[r-v]

[1] *Avgust Chesariu,* Caius Iulius Caesar Octavianus Augustus (63 î.e.n.—14 e.n.), împărat roman, nepot al lui Iulius Caesar; [2] *vrăjealniţă* = oracol; [3] *capiştea* = templul păgîn; [4] *samodărjeţ* = autocrat; [5] *scrisori a besearecii* = Historia Ecclesiastica; [6] *sveatii Evsăvie Pamfilu* = sfîntul Eusebiu de Pamfilia (cea. 265—cea. 339), episcop de Chesaria Palestinii; [7] *VT,* Daniel 7.1—28; Ilist. eccles., IX; [8] *gadene* = fiare; [9] *a loru* = ai lor; [10] *az* = eu (aici: *pe mine* (?). Cuvîntul lipseşte în alte versiuni ale textului).

în afara versiunii reproduse mai sus, care îşi are sursa, după cum se indică în text, în *Istoria bisericească* a lui Eusebiu, în literatura română episodul mai este cunoscut şi într-o formă mult mai redusă, derivată din *Lexiconul* lui Suida (sec. X), tipărită de Dosoftei în *Parimii preste an* . . ., la 1683. în această din urmă formă, răspunsul oracolului este versificat de către Dosoftei şi apare precizat numele profetesei (Pythia), iar conţinutul oracolului diferă parţial. Pythia, spre deosebire de sibile (v. comentariul la *Acrostihul sibilin,* infra) nu a fost adoptată în creştinism, de unde precizarea, în versiunea din *Parimii*..., că va fi izgonită în iad.

DIN A LUI SUIDA

Oti[1] Avgust Chesari, deaca stătu împărat, mearsă la capiştea idolească să-ntreabe pre Pythiia idolul cine va-mpărăţî după dînsul. Şi-i dzîsă:

Cucon evreu îm-porunceaşte,
a dumnedzăi fericiţi ce-mpărăţeaşte,
această casă să lipsăsc
şi la iad de-acmuş să lăcuiesc.
Deci te du mîlcom din capiştile nostre!

Şi, ieşind de la vraje, Avgust au rădicat în Capetolie oltariu. Ş-au scris deasupra lătineaşte:

Oltariul acesta-i a-ntîi născutului Dumnădzău.
O nomos autos esti tu protogonu Theu[2].

[1] *Oti* = că (abia), gr.; [2] gr., *în chirilice).*

Dosoftei, *Parimiile preste an* .. ., f. 139[v]

în versiunea din cronografe, în spiritul interpretării lui Eusebiu, împărăţia lui August este văzută ca o ultimă împărăţie, conform viziunii lui Daniel, fără să se observe neconcordanţa dintre această interpretare datînd din primii secoli ai creştinismului şi realitatea politică a sec. al XVII-lea. Contradictorie este şi poziţia faţă de actul mantie, care, pe de o parte, este inspirat de demoni, pe de alta îl vesteşte pe Isus. Dar, interesul pentru formula oraculară îl face pe traducătorul român, de altfel ca şi pe alcătuitorul cronografului,

să ignore aspectul canonic al chestiunilor. Faptul că, în reproducerea acestor formule oraculare, criteriul prezenței în cronograf era tematic şi nu cronologic sau de altă natură este dovedit şi de prezența, alături de textul reprodus mai sus după BAR, ms. rom. 86, a unui alt episod cu caracter similar, relatînd consultarea oracolului din Memphis de către Faraon, în vremea lui Moise, episod aşezat în cronograf în cu totul alt loc decît ar fi cerut-o desfăşurarea cronologică a evenimentelor.

PRECUM Ş-AU VRĂJIT ŞI FARAON ÎMPĂRAT LA CAPIŞTE LA VRĂJALNIŢA

Pre acea vreame ce trimisease Dumnezeu pre Moysi proroc şî pre frate-său, Aaron, preot şi proroc, la Eghipet la Faraon, ca să scoată pre jidovi din robiia lui Faraon, şi-arătă Dumnezeu minuni mari cu mîna lui Moysi şi a lui Aaron. Şi tot nu vrea Faraon să lase jidovii după învățătura lui Dumnezeu, precum mai întîiu am scris la poveastea aceasta. Ce au scos Moysi pre jidovi din robiia lui Faraon. Iar împăratul Faraon, văzînd atîtea minuni ce făcea Moysi, pre care nu le putea să le facă vrăjitorii lui cei mincinoşi cu dracii lor, ci nu mai putu răbda Faraon, ci se duse la Memfida lor, adecă la capiştea eghipteanilor, la vrăjalnița lor cea mare, şi făcu jărtvă dracilor dumnezeilor lor. Şi întrebă Faraon şi zise:

— Carele iaste Dumnezeu mai mare dintru toți voi dumnezeii, ce să zice Dumnezeul lui Israil, cel mai mare du preste toți dumnezeii, să-m spuneți să ştiu!

Că gîndea Faraon că nu mai este alt Dumnezeu, făr-de acei diiavoli ce credea ei. Iar duhul cel necurat răspunse din vrăjalnița şi zise aşa:

— Iaste în ceriu şi mărire multă de pară de foc, din carea iase lumină fără săvîrşire şi fără moarte, de carea să cutremură toate, ceriul şi pămîntul, marea şi tartariurile[1], şi dracii cei mai din adînc au înghețat şi au mărmurit de frică. Acesta iaste Dumnezeu fără părinte şi singur el părinte, şi părinte şi fiu singur iar el. Şi iaste cu tre[i] bogății şi iar singur neîmpărțit.

Iată că aicea singuri diiavolii mărturisesc Sfînta Troiță şi întru un ypostas Dumnezeu, neamestecată şi neîmpărțită.

Şi iarăş mai ziseră necuratele duhuri aşa:

Şi noi parte mică de înger am fost, ci ne-au scăpat. Iar tu, oblicind, du-te tot tăcînd!

Aceaste cuvinte auzind Faraon de la aceale duhuri reale, îndată au şi pus de au scris aceaste cuvinte de prorocenii în leaspede de piiatră. Şi sînt acolo scrise la capişte. Şi de acolo s-au pogorît iarăş la Eghipet. Şi mult s-au minunat de aceasta, el şi cîți au fost cu dînsul.

Bibi. Fii. Acad. Cluj-Napoca, ms. rom. 51

[1] *Tartariurile,* Tartaros, în mitologia greacă, loc de osîndă, înconjurat cu trei ziduri şi cu un brîu de foc.

Am reprodus textul acesta, după un ms. din familia ms-ului BAR 86, dar copiat mai tîrziu, între 1755—1757, în Țara Românească, de Stanciul logofețelul, deoarece prezintă interes aici o mențiune, şi anume cea privitoare la căderea îngerilor, mențiune care are probabil rolul de a explica darurile mantice ale demonilor.

[VERSURI DE PE COLOANA RIDICATĂ DE ÎMPĂRATUL CONSTANTIN]

Aşijderea au mai rădicat împăratul Costantin ş-alt stîlp zidit den temeiu încă mai mare şî mai înalt de acesta care să veade şi pînă astădzi în Țarigrad, mare şi minunat, în locul ce să chiamă Avrat Pazar turceaşte, cum am dzîce la Tîrgul de muieri. Şi pre acela stîlp sînt săpate în marmură oameni călări împlătoşeați şi încoifați, cu sulețăle pren mîni şi cu pavețe, de să văd ca avidoma. Şi are şi acela slove de carte greceşti, ce nu să vădu de apur ce-i înaltu. Si slovele acealea sînt scrisă stihuri părechi, carele dzîc aşea:

Stîlp în patru muchi, den temeiu, cu tărie,
aici l-au zîdit Costantin împăratul,
ca să vadză toți mirare de înălțime
şi să-1 vestească oameni în toată lumea,
precum la Rodos ş-alt stîlp au fost minune,
asea-i si acesta: aicea-i de minune.

Căce că la Rodos au fost făcut de demult, de pre la eleni, un om iarăş de marmure, mare şi minunat. Dece pre unde să strîmteadză marea de întră corăbiile la stanişte, au fost zidit acel chip de omu mare şi înalt, cu meşterşug, cît i-au fost un picior într-un țărmure şi alt picior în celălait țărmure. Şi pentre picioare-i, pre dedesuptu, au fost trecînd corăbiile de au fost întrînd la stanişte. Atîta au fost lucru minunat şi acolo aceia, precum şi la Țarigrad iaste minune mare stîlpul acesta, să-1 vadză om şi să-1 prăvască.

BAR, ms. rom. 86, f. 155^{v}—156^{r}

Provenită, după cum se menționează în text, din relatarea unui vizitator al Constantinopolului („... să veade şi pînă astăzi în Țarigrad ... în locul ce să chiamă Avrat Pazar turceaşte, cum am dzîce la Tîrgul de muieri..."), ştirea despre columna ridicată de Constantin împăratul ca o replică la Colosul din Rhodos nu apare în sursele greceşti după care s-a tradus acest tip de cronografe. Că este vorba despre o relatare *de visu* o arată şi precizarea că slovele greceşti „nu să vădu de apur ce-i înaltu...". Pentru identificarea inscripției trebuie emendate unele inexactități conținute în text:

este vorba, pe de o parte, de o confuzie privitoare la locul unde se află columna respectivă, pe de alta de o confuzie privind persoana ctitorului acestei columne. Cum inscripţia indică drept ctitor pe Constantin împăratul, dar nu oferă nici o precizare asupra datei ridicării columnei, cel care a introdus episodul în cuprinsul cronografului românesc, probabil ca şi cel care a transmis textul ci, au socotit că este vorba de împăratul Constantin cel Mare (cea. 280—337), drept care inscripţia a fost inserată în cronograf la sfîrşitul capitolului consacrat vieţii acestuia. în sursele privitoare la viaţa lui Constantin cel Mare nu se găseşte însă nici o menţiune despre ridicarea unei astfel de columne. în schimb, este cunoscută din alte surse columna ridicată pe locul fostului hipodrom, în sec. al X-lea, de către Constantin Porfirogenetul (905—959), fiul lui Leon înţeleptul. Inscripţia de pe această columnă a fost reprodusă, în traducerea latină, de către umanistul german J. Hartung (cea. 1505—1579) în a sa *Bibliotheca sive Antiquitates Urbis Constantinopolitanae,* apărută în 1578. Comparînd textul reprodus de Hartung, care avertizează şi el că nu a respectat „cuvînt de cuvînt", în traducerea sa, textul grec al inscripţiei, ne dăm seama că, exceptînd partea privitoare la restaurarea columnei de către Roman (al II-lea, 959—963), fiul lui Constantin Porfirogenetul şi cea referitoare la materialul din care era făcută columna, în rest conţinutul lor concordă întru totul.

Iambi sunt
Hoc quadrilater miraculum
tempore corruptum, nune Constantinus dominus
cujus filius Romanus gloriae sucesor
restauravit idem, ut sit melius quam vetus spectaculum:
etenim Colossus admiratio erat in Rhodo
et nune hoc aes, sive ferrum, est magno miraculo, hoc loco.

Alcătuitorul român al cronografului avea ştiinţă şi despre hipodrom, căci îl pomeneşte în altă parte în cuprinsul manuscrisului („la At-Meidan, cum am dzîce La meurarea calilor...", f. 186v), dar, probabil în urma unei confuzii între cele două denumiri turceşti, nu indică cu exactitate nici locul unde se află columna. De altfel, aşa cum s-a ohservat mai demult, cronografele jprezintă interes mai mult din punct de vedere literar decît istoric. Pentru alcătuitorul cronografului era importantă replica monumentală creştină dată Colosului din Rhodos (v. de exemplu referirile la antichitate în scrieri creştine, infra, p. 73), caracterul emblematic al inscripţiei în versuri şi, nu în ultimul rînd, emoţia în faţa grandorii monumentului: „...iaste minune mare stîlpul acesta, să-1 vadză om şi să-1 prăvască."

[POVESTEA NINIILOR]

Avea împăratul în curţî-ş un logos, om mititel, pre anume Dever, şi grozav la obraz şi zbîrcit, carele să afla la measăle împăratului de-i făcea glume şi rîsuri şi să zăbăviia împăratul cu dînsul. Iar într-o dzî să duseasă împăratul de îmbla pren Ţlajrigrad de cerca pentru strîmbătăţîle oamenilor, precum mai sus scrisăm că în toate săptămîni[le] ieşiia de făcea această cercare. Iară împărăteasa ş-au aflat prilejul ş-au întrat într-o cămară mică ce avea de taină şi scotea dentr-un săcriiu svinte icoane ce avea şi să închina spre dînsăle şi le săruta. Iară fiindu-i degrabă, au fostu uitat uşea cămării deschisă. Iară măscăriciul acela, logosul, găsind uşea cămării deschisă, au întrat acolea şi zări pre împărăteasa cum să înebina svintelor icoane şi le săruta. Şi împărăteasa nu l-au fost vădzut. Deci logosul acela s-au şi mai apropiiat şi vădzu svintele icoane bine. Atunce l-au zărit şi împărăteasa şi numai ce să miră unde-1 vădzu. Şi o întrebă ce sînt acealea. Iară împărăteasa deade samă că-i sînt tinereatăle si frămseatăle [ei?], de ce le sărutu şi le drăgăluiescu.

Iar dac-au venit împăratul ş-au şedzut Ia masă, iar Dever acela logosul dvoriia şi el acolea la masă şi făcea glume împăratului să rîdză. Şi feace sămnu şi pentru împărătease, precum are ninie, că aşea să dzîcea acealea greceaşte la împărătease. Şi arăta cum le-au fost sărutînd pre ninii, adecă pre frămseaţă-ş împărăteasa. Iară împăratul, ca un vrăjmaş svintelor icoane, ş-au şi luat prepus spre împărăteasa că are icoane ascunsă şi să închină la dînsăle. Şi i să aprinsă inema de mînie şi să sculă înfocat de la masă şi întră la împărăteasa şi începu a o ţinea rău ş-a o mustra. Şi o făcea închinătoarei de bodzî şi de idol[i] şi rătăcită de leage şi eretică şi altele multe ca aceastea. Iară împărăteasa pricepu-1 că iaste lucrul spurcatului Dever acesta şi ca o înţăleaptă deade samă cătră împăratul şi dzîsă: Ai credzut cuvintele acelui pucios, a măscăriciului, a lui Dever, cum am icoană de mă închin, de care lucru nu-i cum au spus el cătră împărăţiia ta, ce în vreamea ce ai ieşit den curţî şi te-ai dus pen direptatea năroadelor, am venit şi eu de am întrat în cămară-mi şi mi-am luat oglinda şi-m tocmiia podoabele pre mine şi mă căuta în oglindiă] şi vădzîndu-mă că sînt frumoasă şi-m şeade bine cu nărocul împărăţiei tale şi, fiind toate roabele meale cu mine, au nemerit şi acel rîs de oameni şi m-au întrebat ce sînt aceastea. Eu i-am spus că sînt niniile meale şi, vădzîndu-mă în oglindă, îm părea bine şi săruta chipul şi frămseatăle. Iară împăratul, deacă audzî aceastea cuvinte spuind împărăteasa, credzu şi să potoli mîniia şi să uită. Iar împărăteasa goni prilejul lui Dever, a măscăriciului, şi-i aflâ prihană şi pusă de-1 bătură foarte **asuprit. Şi, daca-1 bătură, îi dzîsă împărăteasa: De ţî-i voia ş-altă dată să te fereduiască aşea, iar tu mai pomeneaşte de ninii Ia masa împăratului. Iară cu vreame, la o masă şedzînd împăratul amîndoi cu îm-**

părăteasa de să veseliia şi cu doi-trei den casa împăratului, iară împărăteasa feace sămnu către împăratul să întreabe pre Dever pentru ninii să-i spuie ceva. Şi-1 întrebă împăratul să-i spuie de ninii. Iar Dever ş-au pus o mînă la gură şi cu alta arăta către împăratul şi-i dzîcea: Lasă-mă, lasă-mă, că pentru ninii nu voi mai spune nemic. Iară împăratul rîdea, că ştiia că l-au certatu împărăteasa pentr-aceasta.

Textul de mai sus, reprodus după BAR, ms. rom. 86, f. 292r-v, prezintă importanţă în primul rînd pentru istoria teatrului în Bizanţ şi în spaţiul ortodox, temă ale cărei aspecte se bazează încă pe un material documentar insuficient. Avem în acest text atestări privitoare la menţinerea obiceiului de a ţine la curtea împărătească *logoşi* sau măscărici, în perioada iconoclastiei. Textul prezintă interes şi pentru istoricul formării terminologiei teatrale româneşti. Prin intermediul său pătrunde în limba română şi un termen neo-grec — *ninii* — care a fost ulterior eliminat de cuvîntul cu etimologie necunoscută *păpuşă*. Cuvîntul *logos,* de asemenea cu etimologie necunoscută, apare în epocă şi la Cantemir, cu acelaşi sens, de unde se poate deduce că practica ţinerii măscăricilor la curtea domnească era cunoscută şi la noi, cu aproape un secol înaintea atestării acestui obicei în *Condica* lui Gheorgachi.

TEXTE: Cele mai importante manuscrise ale versiunii Pătraşcu Danovici sînt: Ms. 5, *Furstlich Hohenzollern'sches Museum-Sigmaringen,* copiat parţial (ff. 216—458), cea. 1679, de Vasile Grid, la Braşov; *BAR,* ms. rom. 3517, copiat în Moldova în a doua jumătate a sec. al XVII-lea de către doi copişti (I: ff. 1'—25v, 27'—100^ 103'—271v ,i H: ff. 25'—27\ 101'—102v, 272'—608v); *BAR,* ms. rom. 86, copiat în Moldova, în 1689, de Gavril diac ot Bălţăteşti; *Ms.* din Biblioteca Publică „V. G. Korolenko" — Harkov, inv. 819167, copiat în 1683 în Moldova, de către Gheorghe diac sîn Andronic, cu porunca şi cheltuiala hatmanului Alexandru Buhuş, şi dedicat mitropolitului Dosoftei. Versiunea Kigalas—Dosoftei se păstrează în *BAR,* ms. rom. 3456, copiat în 1732 de către Gavril diacul ot Focşani; ms. reproduce fidel o versiune pe care, în 1686—1689, cînd se afla la Strii, în Polonia, lucra Dosoftei. Textul inscripţiei de pe coloana împăratului Constantin a fost reprodus, după *BAR,* ms. rom. 3517, f. 182, de către N. A. Ursu în *Dosoftei, Opere, I,* 1978, p. 382 şi note, p. 492. Celelalte texte sînt inedite.

STUDII: F. A. Lehner, *Furstlich Hohenzollern'sches Museum zu Sigmaringen,* 1872; (M. Eminescu), *Recenzie* la „Pomăritul" lui D. Comşa în „Convorbiri literare", XI, 1877—1878, p. 198—199; M. Voileanu, *Codicele Mateiu Voileanu,* 1891; Ov. Densusianu, *Note asupra a trei manuscrise româneşti din Paris,* „Revista critică-literară", III, 1895 I. Ştefănescu, *Legendele despre Sf. Constantin în literatura română* „Rev. ist. rom.", I, 1931; D. Russo, *Studii istorice greco-române,* I—II 1939; I. Ştefănescu, *Cronografele româneşti: tipul Danovici,* „Rev. ist rom.", IX, 1939, reluat în *Opere istorice,* 1942; Al. Elian, *Eminescu şi vechiul scris românesc,* „Studii şi cercetări de bibliologie", I, 1955 D. Strungaru, *Cel mai vechi cronograf românesc de provenienţă rusă* „Rsl.", X, 1964; idem, *Cronografele româneşti de provenienţă rusă,* în *Omagiu lui P. Constantineseu-Iaşi,* 1965; Al. Elian, *Dosoftei, poet laic,* „Contemporanul", 1967, nr. 21; P. Cernovodeanu, *Cronografele româneşti de tipul Dorotei,* „Studia bibliologica'', III, 1969; G. Bogaci, *File vechi, file îngălbenite* 1970; P. Cernovodeanu, *Preoccupations en matVzre d'histoire universelle dans Vhistoriographie, roumainc. aux XVII-e et XVIII-e siecles,* „Revue roumaine d'histoire", IX, 1970, nr. 4; idem, *Cronograful Mitropolitului Dimitrie al Rostovului în ţările române,* „Mitr. Olt.", 1970, nr. 5—8; E. Turdeanu, *Cronograful român de la Sigmaringen,* „Rumanian Studies", 1971—1972; v. şi idem, *Apocryphes* .. p. 331—338; P. Cernovodeanu, *Eminescu şi cronografele româneşti,* „Caietele Mihai Eminescu", II, 1974; O. V. Tvorogov, *Drevnerusskje h'onografy,* 1975; N. A. Ursu, *Dosoftei necunoscut,* „Cronica", XI, 1976, nr. 6; P. Cernovodeanu, *Variante autonome ale Războiului Troadei şi circulaţia lor,* „RITL", XXV, 1976, nr. 1; K. H. Schroeder, Radu Constantinescu, *Historia destructionis Troiae.* 1978: A. Stăneiuleseu, *Cronografele — elementele influenţei bizantine la români,* „Mitr. Ban.", 1980, nr. 4—6; D. Mihăescu, *La plus ancienne synthese roumainc des chronographes neo-grecs venitiens du XVII-e sitele,* „RESEE", XVIII, 1980, nr. 3 şi XIX^ 1981, nr. 1 şi nr. 2; V. Vintilescu, *Eminescu şi literatura înaintaşilor,* 1983; A. Pippidi, *Tradiţia politică bizantină în ţările române,* 1983.

II. LITERATURĂ ETICA SI FILOSOFICA

DIOPTRA

[Cea 1660] Tara Românească

Dascăl do slovenie la Şcoala domne ica din Tîrgovişte, Staicu grămăticul este cunoscut pentru cîteva traduceri efectuate într-o perioadă în care activitatea tipografică din Ţara Românească stagnase. Dintre acestea, datată mai exact (1667—1669) este numai ireducerea unei scrieri de polemică religioasă împotriva catolicilor şi a curentelor reformatoare. Lucrarea, al cărei izvor nu a fost. încă identificat cu exactitate, provine din mediul ortodox kievean »de iă începutul sec. al XVII-lea. în cadrul aceluiaşi, manuscris (BAR, rnş. rom. *1570)* se află şi un index de cărţi oprite; acesta prezintă importanţă pentru studierea apocrifelor religioase în general şi mai ales pentru cele care au circulat în spaţiul ortodox răsăritean, dar, fiind el însuşi o traducere, nu constituie un izvor sigur pentru studierea apocrifelor religioase care au circulat în literatura română. Cartea de polemică religioasă şi indicele, aşa cum se prezintă ele în fc ta din ms. citat, fuseseră pregătite pentru tipar, dar nu au fost publicate. Indicele a fost reprodus de N. Cartojan în anexă la voi. j '. lucrarea sa *Cărţile populare* . . .

O altă traducere atribuita lui Staicu grămăticul de către Diomid Strungarii şi confirmată recent, după criterii de grafie şi lexic, de către N. A. Ursu, este cea a „cronografului rusesc', după]osif Lamski, în fapt traducerea aşa-numitei redacţii occidentale, rai'. distinctă în cadrul cronografelor ruseşti. în cuprinsul versiunii româneşti a acestei scrieri apar cîteva versuri fără calităţi artist şi unele menţiuni interesante cu privire la personaje mitologi i autori antici, reflexe, prin intermediar ucrainean, ale epocii de i; rire a istoriografiei umaniste din Polonia secolului al XVT-lec

Un alt manuscris atribuit lui Staicu grămăticul *(BAR,* ms. rom. *312)* conţine elemente de gramatică slavonă cu o serie de exemplificări româneşti, noţiuni de prozodie şi un fragment de lexicon. - a scrierilor din acest codice se găseşte tot în literatura ucraineana de ia începutul sec. al XVII-lea, traducerile avînd la bază ediţia d Evie din 1619 a gramaticii lui Meletie Smotriţki şi lexiconul tip de i'amvo Berinda la Kiev în 1627.

Altă traducere făcută de Staicu grămăticul este cea a *Dioptrei,* după o ediţie ucraineană dintre cele apărute între 1612—1654 la Evie, Vilno sau Kutein a scrierii lui Vitalie de la Dubna. *Opus tripartitum* de edificare moral-religioasă, cu influenţe apusene şi cu

apeluri la exemple antice, *Dioptra* lui Vitalie de la Dubna a constituit, se pare, unul dintre modelele formale ale *Divanului* lui Cantemir. Importanţa traducerii româneşti constă în faptul că în cuprinsul ei apar circa două sute de versuri, modeste ca realizare artistică, dar considerate semnificative ca mostre de versificaţie românească înainte de Dosoftei. Ca mărturie a unei direcţii destul de importante de receptare în literatura română a unor mediate reflexe umaniste prin filieră polono-ucraineană, ele îşi păstrează însă semnificaţia culturală. Ele oferă totodată un bun termen de comparaţie pentru aprecierea valorii literare a operei lui Dosoftei şi, implicit, pentru a arăta desprinderea de firava tradiţie a versificaţiei silabiee slavone prin apelul pe care îl va face acesta la alte surse: poezia populară românească, versificaţia polonă cultă, stihurile politice neogreceşti.

Ca moment în istoria versificaţiei româneşti, versurile iui Staicu grămăticul din traducerea *Dioptrei* prezintă importanţă şi pentru faptul că au prilejuit o prelucrare destul de izbutită artisticeşte, în secolul următor, datorată ierodiaconului Gherasim (1789).

DIOPTRA

CAREA SÂ CHEAMĂ OGLINDA

SAU ÎNCHIPUIREA CEA ADEVĂRATĂ A VIEŢII OMENEŞTI ÎN LUME [.. .]

GRAIU ÎNAINTE CĂTRA CETITORIU

'Priimeaşte cu dragoste, iubite petitoriu, de la mine păcătosul, acest puţin dar siovenesc[1], Trei Dioptre, cum ai zice Oglinde de lume văzătoare[2], în carele fieteşcare dosto[i]nicie, măestrie, spiţă şi meseреae întru înşelătoarea lume, pe amăruntul, ticăiciunea şi nevoile le veri vedea. Că cumu e oglinda cea de fire de arată firea fieşcăruia după asemănarea firii, aşa şi această oglindă toate firile ceaic ce sînt în lume le ia şi, de va fi într-însele ceva bine sau rău, îl împarte şi-1 desparte, şi se veade că acolo viiaţa sa o veade tot omul.

Şi în oglinda cea dentîiu den destul va vedea ticăloasa deşertăciune a lumii aceştiia şi viiaţa cea cu nevoie a celor ce petrec într-însa şi cum lumea aceasta cu totul în rău zace şi tot ce iaste într-însa, deşartă a deşertăciunii.

Iară într-a doa veri vedea năravurile ceale reale şi măcstria cea înşelătoare, chipuită o va vedea.

Oe-acii şi într-a treia se va îndirepta cum celor ce obidesc deşertăciunea lumii li să cade să robească lu Is. Ks. şi cu care înţeleagere ii se cade a-ş lua moştenirea cetăţii sale. Pentru că nu avem aicea cetate petrecătoare, ce cu lacrăme şi cu suspini necurmat să căutăm intru [venitoare] moşia noastră cea cerîurească. Că de vreame [ce] ce! lăudat de lume[3] Ulises, ca un chip al filosofilor, atîta-ş iubi a sa moşie[4] (cea proastă şi săracă foarte, un cuib de mare) ce o chierna

Itaca şi atîta doriia, de nu va merge acolo, macara să se apropie ca să poată de departe vedea încaile fumul, dară cine întru credincioşi aşa tare de inimă va fi, carele pururea să vază den destul sus la ceriu urzirea cea prea frumoasă a moşiii noastre şi să nu slobozească în izvor de lacrăme cu suspini într-această zăpodie? de piîngere şi să nu-ş puie gîndul întru suire cătră dinsa şi inima lui. Sau cine să fie aşa de nesimţitoriu să rabde peste toate zilele legăturile robiei şi rane întru delungata gonire şi să nu pohtească a vieţui slobod şi veasel întru bogata impărăţiia sa. Ah, cîtu e de bună şi cîtu e de dorită moşiia noastră cea ceriurească, de ară avea toţ creştinii parte, de unde toţ început am luat şi toţ den dumnezeiasca sămînţă ne-am născut, toţ den ceriu am pogorît. Pămîntul nu iaste moşiia noastră, streini sîntem pre acest pămînt, cetăţeani ai ceriului, trupul adecă pămîntean iaste, ce omul nu iaste trupul, om iaste sufletul în trup, mintea iaste ceriurească şi dumnezeiască, rod a lui Dumnezeu sîntem. Zice filosoful, arată: Sufletul den afară vine în trupul cel muritoriu a lăcui, ca un strein oarecum, şi cît oarece a petreace în trup şi peste puţin i se încuie sălaşul şi trupul în prah se întoarce, iar sufletul cel înţelegătoriu se întoarce întru moşiia de unde au venit, unde nu e moarte, nici foamete, nici seate, nici boale, nu e plîns, nici întunearec, ce lumină veacinică, necurmată zi. Nu e acolo soare, nici lună şi nu schimbă iaie cu încungiurăril[el lor zilel[el şi nopţile, ce iaste lumina aceii vieţ[i], mielul carel[e] întunearecul soarelui şi întunearecul lunii îl covîrşaşte cu lumina lui. Nu e acolo iarnă, nici vară, ce veacinică primăvară iaste. Acolo pururea cresc florile şi toate cîte sînt acolo, frumoase şi drăgăstoase sînt.

G, prea dulce şi drăgăstoasă moşie ceriurească! Acolo şed apostolii, acolo purtătorii de biruinţă mucenici cîntă. Cununează-se[6] fătaşii[7], şed preaslăviţii dascăli, bucură-se mărturisitorii, împărătesc prorocii şi patriarşii. Care limbă va putea zice nemăsurata fericire a împărăţiei ceriurcşti? Fericit ară fi cine ar putea aceasta, ce nu va putea care nu e iscusit[8].

Acolo tuturor lucrurilor iaste destulie şi presos, vistiiaru! ei plin de rîgîiaşte den ceasta în ceaia! Acolo întărită pace! Şed oamenii mie[il în frumoseaţea păcii şi în sălaşurile nădejdii. Şi se vor adăpa den saţiul casii tal[e] şi den izvorăle dulceţilor tal[e] veri adăpa pre ei. Acolo prea mare slobozie! Cel de sus Ierusalim slobod iaste, carel[el iaste mumă tuturora noo. Acolo mulţime de aur iaste, cetatea de aur curat". Acolo prea slăvite săîaşuri, precum iaste zis: Cîtu-s de bune casele tale, Iacove, şi umbrarele tale, Iisraiiliule! Acolo paturi împodobite şi moi. [Lăuda-se-vor preacuvioşii întru mărie şi să vor bucura spre aşternuturile sale.J Acolo necurmată cîntare şi bucurie. [Glasul cel de bucurie şi de mîntuire întru sălaşele drepţilor!] Acolo nu e rău, nici nevoi. [Nu va veni cătră tine răutate şi rană nu să va apropia cătră trupul tău.] Acolo nu e nimic împuţit, ce toate curate. [Nu va avea în cetatea aceea nemica ce-i spurcat a-ntra.] Acolo nu va putea nimea să greşască. [Acolo cale curată şi cale sfîntă să va chema. Nu va trece pre acolo acel necurat.] Cei ce vor vieţui acolo, fii lu Dumnezeu se vor chiema şi sînt. [Chiema-se-vor şi fii ai lui Dumnezeu celui viu.] Acolo vor fi toţ împărat. [împărăţi-vor cu mieluşălul lui Dumnezeu şi mieluşălul lui Dumnezeu cu dînşii.] Acolo ne vom îndulci de tot binele. [Eu îţ[10] voi arăta ţie tot binele.] Acolo dorirea noastră se va sătura. [Sătura-mă-voi cînd mi să va arăta mărirea ta.] Acolo toţ să vor ferici. [Ferice de ceia ce vor petreace întru casa ta, Doamne!] O, prea fericită moşie, mai bună iaste o zi în curţile tale decît mii!

De acum să-m îngăduieşti, drag cetitor, căci cu asupra am lungit cuvîntul, mai vîrtos de acea moşie a noastră ceriurească, că liubovul[11] ei mă duse spre multă cuvîntare. Bine iaste întru adevăr tuturor oamenilor să se înveaţe de dinsa. Cu dinsa şi tu, de veri vrea mai cald[12] să te înveţ de moşia noastră cea ceriurească, des într-aceaste mici oglinde să te cauţi, că te vor îndirepta viiaţa ceştii vremi a o urî şi cea veacinică a o iubi şi-ţ vor arăta toate deşertăciunile carele sînt în lume pe amăruntul, descoperindu-ţ toate măestriile. Şi înşelăciunile ei ţi le vor descoperi şi-ţi vor arăta adevărata cale la impărăţiia noastră cea ceriurească. Ce cătră dinsa fără greşală, cum place lu Dumnezeu, şi de vrăjmaşii cei sufleteşti şi trupeşti, de pornirile lor, fără pacoste să te păzească a călători şi pre cale a spori să te spodobească[13] adevăratul Dumnezăul nostru, Is. Hs. Amin.

^ [Versuri din] DÎOPTRA
carea să chiamă Oglindă

Sau închipuirea cea adevărată a vieţii omeneşti în lume, den multe dumnezeeşti scripturi şi părinteşti dogmate tocmită şi pre limba slovenească schimbată şi scrisă de destoinicul părintele Vitalie egumenul de la Dubna să-i fie lui pomeană de vecie, iar pre limba rumânească adusă de Staicu[14] dascălul şi izvodită.

Cartea I. Cap I

Să urîm dară toate cîte sînt supt soare
Că sînt a vîntului mîngîiare-înşălătoare
Şi să dobîndim şi viaţă deplin plinitoare.

Cartea I. Cap III

O, mare ruşine şi asupreală
Şi, ce voi zice, norod fără opreală
Sau în lume idol scobit
Mai vîrtos viiarme pămîntean ticăit
Atîta te nevoeşti pre pămînt a te văznosi[15]
Şi Spăsitoriului nu vei a te închipui.

Cartea I. Cap VI
Ceale ce face înţeleptul întru-înceaperi,
Nebunul aceastea le face întru sfîrşenii.
înţeleptului iaste mai nainte a gîndi
Iar nebunul fără dăjde[16] a le grăi.

Cartea a Il-a. Cap XV
N-ai venit Vavilonul acesta a-l sălăşlui,
O, goniiuie, ce cu îacrăme a pomeni
Cel ceriurescul Sion, unde lăcuiaşte
Părintele nostru, şi într-ale lui, răpaos ne găteaşte. **mă**

Cartea a Il-a. Cap XXI
Nu auzi trupul, lumea şi pre diiavolul strigîndu-te
Şî *In* fără fundul iadului a te munci ducîndu-te,
Ce pe Hs. auzi, pe Domnul şi Mîntuitoriul tău
Şi cu drag îl priimeaşte pre el în casa sufletului tău.

Cartea a Il-a. Cap XXXII
Cel ci vei creştineaşte viiaţa ta a o sfîrşi[17],
Neştiuta ţ moarte, dator eşti a o pomeni,
Carea cositoriuîui se încîiipuiaşte,
Pentru că, fără vreame, pre toţi-i coseaşte.
Şi nu trîmbitează,
Cînd lucrează.

Toate firile de Dumnezeu sînt tocmite după politiia[18] firii sale[19]. Nu se satură calul de carne, nici leul de iarbă, că nu sînt aseamenea aceastea firii lor. Iar sufletele noastre, pentru căci sînt duh, cum se vor sătura de lucrurile trupeşti? Care asemănare iaste aurului cătră duh? Că nimic nu iaste, den ceale puse înaintea noastră de lume, chipuite sufletelor noastre.

Hameleonu'ui i se pune înainte vînt, pe carele aşijderca-l iubeaşte trufaşul. Sufletele noastre nu sînt hameleon.

Struţului-[20] îi iaste aseamenea hierul, ca şi lacomului, aurul. Altora tina, ca trupeanilor, iar altora veninul, ca pizmaşilor.

Şi pentru că nimic nu iaste dentr-aceastea aseamenea sufletului nostru, nu poate sufletul să se sature de lucrure pămînteşti.

MM, ms: rom. 2341, ff. 1r—3v 6r, S', 12' •13r, 19r, 121* 132r, 151'-\ 173v—174

[1] *slovenesc* = literar; [2] într-o serie de manuscrise româneşti ulterioare ale *D'ioptrei,* în locul termenului *văzătoare* care corespundea originalului slavon *(trl zercala mirazritehiaja),* apare, datorită unei greşeli de copist, cuvîntul *rîzătoare;* [3] în originalul slavon sensul sintagmei era *Ulises cel lăudat de Omir* [Homer], dar traducătorul, necunoscînd probabil numele lui Homer, a considerat că este vorba de *o mirom* şi a tradus: *de lume;* [4] *moşie* = patrie;

termenul *patrie* apare, în acest context, în ms-ele româneşti ale *Dioptrcj* de la sl'îr.şitail sec. al XVIIl-loa; [5] *zăpodie* = vale; [6] *cunuuează-se* - sînt încununaţi; [7] *fătaşii* = părinţii; probabil calc semantic după *roditeli;* în contex': *părinţi ai bisericii;* [8] *iscusit* = învăţat; [9] în continuare, în cele mai vechi ms-e româneşti, este păstrat, pentru citatele biblice, şi textul slavon,'iar, marginal, se fac trimiterile, după cum urmează: Psalom 143, [13], Isaia 32, [12?J, Psakvr, 35, [16], Galat. 4, [26 şi 31], Apoc. 21, [10—27], Cis. [Num.] 24, [5], Psalom **149,** [5], Psalom 117, [15], Psalom 105, [?], Apoc. 21, [22], isaia 11, [5], Isaia **1,** [?], Apoc. 20, [recte 21, 22], Ishod [Exod] 33, [3?]; [10] scris: *uţ;* [11] *Hubouul* = iubirea; [12] *mai cald* = mai ardent; [13] *să te spodobească* = să te învrednicească; [14] nume criptografiat; pt. modificările marginale, v. BAR, ms. rom. 2472, f. 4v; *[15] *a te văznosi* — a te înălţa, a te trufi; [16] *fără dăjde* == inutil, fără a fi nevoie; [17] scris: *Cel ce va creştineaşte viiaţa sa a o sfîrşi;* am introdus în text. modificările copistului, modificări impuse de coerenţa textului si de confruntarea cu originalul slavon; la versul 4, trimitere marginală: Tsus Navi 6, [20]; [18] *politiia:* bună deprindere; aici: obicei specific; scris: *policiia;* cf. BAR, rom. 2472, f. 92^; [19] *sale* = lor; [20] scris: *strusului,*

Ca procedeu compoziţional, *dioptra* desemna perspectiva *pair.-ramică* asupra lucrurilor terestre (perspectivă *critică* în baroc, *istorică* în „sociogonia" romantică, etc). Procedeul deriva din înţelegerea, actului artistic ca „oglindă"[4] a realităţii. în literatura medievala se poate vorbi chiar de existenţa unei specii literare, cea a *Dioptrelor (Specula)* sau *Oglinzilor.* Majoritatea scrierilor care ar putea fi subsumate acestei specii au caracter de *modele (îndreptare)* morale. Acest lucru se vede clar din felul în care este glosat, în traducerea latină, titlul *Dioptrei* bizantine a lui Filip Solitarul: *Dioptra sive Regula...,* termenul *regula* avînd aici sensul originar de *îndreptar, instrument de măsură* (v. şi supra, p. 69 sfîrşitul predosloviei *Dioptrei:* „. .. des într-aceaste mici *oglinde* să te cauţi, că te vor *îndrepta . . .*"). Regulile de comportament preconizate de scrierile de acest fel nu erau încă, în literatura medievală, prea clar diferenţiate; ascetul, slujitorul bisericii, mireanul („omul de lume") sau domnitorul primeau, prin intermediul acestor scrieri, o educaţie moral-religioasă în linii mari similară. Acest fenomen explică şi elementele de educaţie religioasă din compoziţia unor scrieri parenetice adresate urmaşilor la tron (v. *învăţăturile lui Vasile Macedoneanul către fiul său Leon* sau *învăţăturile lui Neagoe Basarab către fiul său Teodosie).* Odată cu diversificarea principiilor de educaţie în umanism, *dioptrele* se specializează şi ele, apar *oglinzile princiare, manualele cetăţeneşti* ş.a. (Al. Duţu, *Cărţile de înţelepciune . . .,* passim). Dioptra devine un procedeu compoziţional care se ataşează tot mai mult temei *universului ca spectacol* şi celei adiacente, a *lumii ca teatru.*

hi Dioptra a cărei predoslovie am reprodus-o mai sus, perspectiva din care sînt examinate lucrurile omeneşti este cea ascetică (cf. *Regula* ... sf Augustin). „Oglinda cea de fire" la eare se face referinţă în p. . osiovie este, metaforic, cunoaşterea profundă, dincolo de aparenţă („măestria cea înşelătoare'*'--), a vanităţii celor omeneşti („deşartă a deşărtăciunii").

Scrierea este împărţită în trei cărţi sau dioptre, fapt pentru care e mai potrivit a i se zice, conform titlului din unele manuscrise, *Trei dioptre,* spre a o deosebi de scrierea bizantină omonimă a lui Filip Solitarul. Fiecare parte are cîte 40 de capitole.

Partea I se ocupă „de urgisirea lumii aceştii deşarte" şi este, cum se vede din titlurile capitolelor care o compun, o examinare a lucrurilor omeneşti din perspectiva vremelniciei traiului pămîntesc. Sînt examinate astfel: scopul acţiunilor omeneşti *(Pentru deşartele $fÎT-şenii a lucrurilor omeneşti),* gîndirea şi exprimarea *(Pentru deşartele judecăţi, Pentru nebăgarea în seamă de graiul, Pentru deşartele laude omeneşti),* demnităţile *(Pentru deşartă măriie),* frumuseţea trupească, hainele, nobleţea sau vechimea spiţei, trufia, bogăţiile, distracţiile, mîngîierile şi speranţele, argumentîndu-se inanitatea tuturor acestora, supunerea la imperiul morţii, caracterul pasager al vieţii pământeşti, alienată de dumnezeire şi ruptă de traiul veşnic *(Pentru străinătatea lumii aceştiia),* recomandîndu-se pocăinţa, pomenirea morţii, cultivarea tristeţii şi a amărăciunii *(Pentru folosul scîrbelor).*

Partea a Il-a, „carea arată că iaste lumea întoarsă întru năravurile ei", insistă asupra înrobirii mirenilor către lume şi mai ales către năravurile ce sînt considerate a fi preponderent sau exclusiv laice: trufia, lăcomia, curvia ş.a. înţeleptul, ca şi în *Divanul* lui Cantemir, este îndemnat să vadă dincolo de aparenţele înşelătoare ale Lumii. Partea a III-a, care „învaţă că să cade celor ce urăsc această deşartă lume, cu mare destoinicie să slujească lui Is. Hs.", este, în principal, un elogiu al vieţii pustniceşti şi, totodată, un fel de pravilă monahală în care sînt expuse cele mai de seamă porunci (legi) ale traiului călugăresc: postul, tăcerea, iubirea de pustie, ascultarea sau „posluşania", răbdarea, rezistenţa la tentaţii („iscuşenii"), frica de Dumnezeu etc. Fiecare capitol se bazează pe dezvoltarea *themei,* adică a unui citat din *Biblie,* mai ales din *Cartea Psalmilor;* urmează ilustrarea themei cu unele exemple de istorie biblică şi cu cîteva adagii, constituind un fel de concluzie a capitolului, formulată exhortativ şi, în majoritatea cazurilor, versificată. Numărul de versuri româneşti care apar în traducerea lui Staicu grămăticul după scrierea lui Vitalie de la Dubna a celor *Trei dioptre* este destul de mare (peste 200 de versuri). Partea a III-a nu are, nici în traducerea românească a lui Staicu, pasaje versificate (le vom găsi însă în versiunea menţionată, din 1789, a ierodiaconului Gherasim). Cele mai vechi manuscrise româneşti ale traducerii lui Staicu grămăticul atestă un efort în vederea realizării formei versificate (modificări topice pentru realizarea rimei, înlocuiri de cuvinte cu sinonime ale acestora, în glose marginale; în acest din urmă caz este vorba uneori de intenţii artistice, alteori numai de intervenţii privind exactitatea traducerii).

Tendinţa anahoretică a scrierii este foarte pronunţată. Citatul-temă al primului capitol al cărţii constituindu-1 cunoscutele cuvinte ale *Evaîgheliei după Matei* (6, 24): „Nimeni nu poate sluji la doi stăpîni", sensul acestora este extrapolat, opoziţia dintre idealul creştin şi lăcomie („Nu puteţi sluji lui Dumnezeu şi lui Mamona") din pasajul original devine în *Trei dioptre* o opoziţie tranşantă între idealul creştin şi traiul mirenesc în genere: „Să urîm dară toate cîte sînt supt soare". Scrierea nu ignoră totuşi exemplele istorice, adagiile morale antice şi nici ornamentele retorice, pe care le foloseşte ingenios în susţinerea scopului urmărit. Evocarea lui Ulise, de pildă, se încadrează în tipicul folosirii exemplului antic în scrierile religioase medievale, în sensul că personajele ilustre antice sînt luate drept termeni de comparaţie pentru fapte şi personaje din istoria biblică sau ecleziastică (v. de exemplu compararea lui Orfeu şi Hermes cu David din *Stihurile la dumnezăiescul David,* în *Biblia de la Bucureşti:* „Tacă Orfefs, leapădă Ermi lăuta..."; cf. şi comparaţia dintre loan Damaschin şi Orfeu în *Vieţile svinţilor* a lui Dosoftei: „ ... cătră potrivirea ceaterii lui ceii dulci şi minunate, vor fi nebăgate în samă cîntecele lui Orfei".

TEXTE: BAR, ms. rom. 2341; *BAR,* ms. rom. 2472.

STUDII: D. Strungarii, *Staicu grămăticul,* în „Rsl", IV, 1960; idem, *Cronografele de provenienţă rusă,* în „Rsl", X, 1965; idem, Staicu *grămăticul. Contribuţii la istoria scrisului românesc din sec. al XVII-lea,* Rezumat al tezei de doctorat, 1973; M. Moraru, *Precizări privind una dintre sursele Divanului lui Cantemir,* în RITL, t. 33, 1984, nr. 1.

RADU ŞI ŞERBAN GRECEANU

Cărturarii Şerban şi Radu Grcceanu originari din satul Greci (fostul judeţ Vlaşca) s-au afirmat în viaţa politică şi culturală a ţării în timpul domniilor lui Şerban Cantacuzino[1] şi Constantin Brîncoveanu; Şerban Greceanu (c. 1655—c. 1725) a deţinut, rînd pe rînd, funcţiile de logofăt, vel-vistier, vel-logofăt şi ispravnic; Radu Greceanu (?—e. 1710) a fost doar logofăt şi cronicar oficial al domniei lui Constantin Brîncoveanu.

S-au remarcat, de asemeni, printr-o asiduă activitate pe tărîm cultural: ca *versificatori* au alcătuit „stihuri la stemă" (ce preced *Biblia de la Bucureşti* — 1688), *Pravoslavnica mărturisire* — 1691, *Mărgăritarele* — 1691, *Evanghelia greco-română* — 1693, *Mineele* — 1698; ca *traducători* au realizat tălmăcirea *Mărgăritarelor* lui loan Hrisostom — 1691, a *Pravoslavnicei mărturisiri* de Petru Movilă — 1691, a *Mineelor* — 1698 (după textul grecesc al lui Maximos Margunios), a poemei greceşti dedicate postelnicului Constantin Cantacuzino, *Poveste de jale şi pre scurt asupra nedreptei morţi a preacinstitului Cantacuzino, marelui postelnic al Ţării Româneşti* — cea

1696—1699; ca *editori,* au contribuit la revizuirea textului si, probabil, la alcătuirea primei ediţii integrale a *Bibliei de la Bucureşti* din 1688 (care se pare că ar fi fost tălmăcită de Nicolae Milescu şi, în parte, de Dosoftei)[2]; *ca autori* se disting prin realizarea unor predoslovii structurate pe principiile politice fundamentale ce dirijează activitatea culturală din Ţara Românească la sfîrşitul secolului al XVII-lea, cum ar fi cele 'două predoslovii, „către voievod" şi cea „către binevoitoriul cititoriu" la *Mărgăritare,* predoslovia la *Pravoslavnica mărturisire,* la *Slujbele Sfintei Paraschiva celei Nouă Şi a Sfîntului Grigorie Decapolitul* (1692), la *Evanghelia greco-română* si la cronică.

MĂRGĂRITARE
adică cuvinte de multe feliuri a celui întru sfinţi Părintelui nostru loan Arhiepiscopul Ţarigradului a lui Zîatoust.

1691 Ţara Românească

Această carte conţine cuvîntările rostite de cel mai de seamă predicator al răsăritului ortodox, loan Hrisostom[3], cu prilejul marilor sărbători ale anului. Ele simbolizează „apa izvorului vieţii **de** veci" şi slujesc edificării spirituale.

Traducerea, realizată la îndemnul lui Constantin Brîncoveanu, este precedată de opt versuri la stema ţării, în limba română, şi **se** continuă cu două prefeţe, una dedicată domnului, iar cealaltă cititorului.

PREDOSLOVIE

Prea luminatului, înălţatului şi slăvitului Io Constandin Basarab Vocvod, den mila lui Dumnezeii domnu şi oblăduitoriu a toată Ţara Românească, domnului mieii milostiv

Ce lucru mai bun şi mai dumnezeesc supt soare iaste, prea luminate şi înălţate Doamne, decît binele şi folosul de obşte? Ce lucru mai slăvit şi mai lăudat în lume iaste decît den neştiut a face ştiut, şi a cîştiga pre cei ce n-au cu ceea ce le lipseşte? Şi ce lucru mai sfînt şi mai plăcut lui Dumnezău, zic, iaste decît a povăţui neştine* la lumină pre cei ce trăiesc întru întunearecul necunoştinţei şi neştiinţei? Căci cel ce iaste lipsit de cunoştinţe şi ştiinţa lucrului umblă întru întunearecul greşălii, asemenea ca unul ce noaptea însă vrînd să şurîndu-se[5] nu numai că ce umblă nu ştie, ce şi cade mai de multe ori în mari vătămări şi nespuse ale lui pagube.

Ierocliu filosoful[6], în tîlcuirea ce face stihurilor Pithagorei[7] celor ce le zic de aur, zice: Moartea cuvîntătoriului suflet iaste nedumnezeirea şi necunoştinţa căreia împrejurul vieţii urmează şi răscoală cea fără-de-măsură, a netocmitelor şi necuvioaselor pofte; *câej* **aflindu-se, zice, în necunoştinţa celor mai bune ce sînt, de nevocT^aste-i a sluji celor ce mai reale sînt. [...].**

Cu nemica omul mai asemenea lui Dumnezău (ales împăraţii, craii, domnii şi alţi stăpînitori) nu iaste, fără ca făcutul bine şi folos de obşte cît pren omeneasca, zicem, putinţă iaste; căci precum Dumnezeu făcătoriu şi ziditoriu tuturor şi pricina pricinilor iaste, asa şi pronoitis[8] şi otcîrmuitoriu şi păzitoriu de obşte şi toatei fiinţe de bine făcătoriu iaste.

[... 1 însă nu numai să asamănă lui Dumnezău cu aceaia, ales biruitori cu bunăfacere, zice, de obşte, ce încă pren aceaia şi monarhul (adecăte domnul singur stăpînitoriu) să osebeşte den tirani. Zice, şi dovedesc toţi politicii şi sfinţii dascăli, căce domnul monarh, binele de obşte caută, şi la săvîrşitul carele iaste folos tuturor a-1 aduce să uită; iară tiranul ala al său numai bine priveaşte şi lui-şi numai adaos sileaşte a cîştiga şi, ca să-şi împle voia, singur îşi pune şi-şi face legi şi direptăţi poftele lui. Dirept aceia dară iaste şi ticăloasă şi plină de turbări şi de lacrimi aceia politie[9] şi ţară, earea suptu tiran, nu suptu domn, zace şi să află.

[...1 Istoreaşte Ghiorghie Kedrinos[10] în cartea istoriilor lui că ehemînd pre Platon filosoful[11] intru altele l-au întrebat si aceia: ce lucru decît politia[12] iaste mai de folos? [...] Iară dumnezeescui Platon i-au răspuns: Nimica altă fără cît a face pre toţi buni şi vrednici. Cu ce dară? Cu învăţături, cu cuviloase pilde, cu obiceie bune şi cu toate cealea care mai ştiuţi, mai învăţaţi şi mai buni iar putea iace, de nu pre toţi, macara pre mai mulţi.

Căci aceia iaste tot greul, toată greşală şi toată nevoia tuturor, a nu avea ştiinţa şi cunoştinţa lucrului. Aceia iaste mai mare ceaţă şi întunecare minţii şi ştiinţa şi cunoştinţa adevărului, că de la aceia pogoară şi spînzură toată greşala şi vina tuturor lucrurilor si hotărîrilor.

Dirept aciaia şi acel luceafăr al lumii, stîlpul şi coloana besearecii Răsăritului şi pravoslavnicii credinţi trîmbiţă loan Zîatoust zicea: Cîştigaţi cărţi, doftorii sufletului că aceasta iaste pricina tuturor realelor, neştiinţa şi necunoştinţa scripturilor şi adevărului.

Aceasta dară şi multe ca aceaste, prea luminate şi înălţate Doamne, dupre multe dovede şi aiavea fapte, îţi cunoaşte, şi ştim că îm !~ ta-ţi minte nu iaste alta, nici altele mai mult socoteşti, fără cît, cu ce moduri şi mijloace ai putea aduce şi a da folos şi bine de obşte, precum şi adevăraţi sîntem, că de ar fi pren putinţă, ani auzi[13]si noi

din gura Măriii Tale, de ticăloasa patriia noastră, cel cuvînt ce oarecînd Gaie Chesariu de Roma[13] lui zicea: „De cîrpaci o am găsit şi de marmură vă o am lăsat". Ioan Zonara[14] şi alţii mulţi, de viaţa acelui August istoresc.

[... 1 Zicem dară, pren toate aceasta iuţi şi greale vremi, a nu face şi pre alţii părtaşi la bunătate nu laşi, ce iată, în tot chipul ca un pururea privighetorii! domn şi bun stăpîn, la lumina cunoştinţei povăţuieşti şi den cea ce nu ştiu să ştie a-i aduce pre toţi nevoieşti. Şi aceasta mai aleasă şi mai de folos iaste, că nu numai la ceale politice pămînteşti[15] care ca umbra şi fumul trecu, ca şi la cele neputrede şi cereşti, unde iaste adevărata moştenire omenească a-i trage pren buna faptă te sileşti. Aceia ştiind-o adevărat, ca singură numai adecîte bună faptă, iaste nemoartă şi vecinică.

împăratul Vasilie[16], învăţînd pre fiul său cel mare Leon împărat[17], în capetele învăţăturii, aceasta în cel dentîiu scrie şi zice: „Cîştigă şi foarte iscusit folositoriu de viaţă, nu numai împăraţilor, ce şi celorlalţi, tuturor iaste învăţătura, căci cel ce cîştigă, aceaia şi trupeaşte şi sufleteaşte foarte se foloseaşte, i proci[18].

Şi iarăşi mai jos zice: „Că precum soarele pre pămînt, nefiind de faţă, toate întunecate şi neosebite sînt, aşa şi învăţătura den suflet lipsind, toate amestecate şi netocmite să află. Direpţ aceaia dară apucă învăţătura (zice) bunei fapte şi vei dobîndi viiaţa iubită de Dumnezău căci numai fapta bună de toate alte cîştiguri iaste nemoartă".

Coboară dară Măria Ta, ca un adevărat şi pre legi domn, mult silindu-te şi nevoind ori cu ce mijloc de a aduce şi ştiinţă în sufletele omeneşti, lucru iubit de Dumnezeu şi folos de obşte, mai vîrtos rodului[19] nostru românesc, văzîndu-1 atîta scăzut şi lipsit de multe şi ales den învăţătură (carea decît toate alte trebuinţe în firea omenească, aceea capul iaste); căci, iarăşi zic, aceea lipsind, nici omul desăvîrşit om să poate numi, nici lumina de-ntunerec osebi, nicî adevărul den neadevăr să poate cunoaşte şi judeca.

Pentru aceea dară, ca să poată avea fieştecarele cunoştinţa celora ce ar fi şi ar citi (că a citi neştine şi a nu înţelege, în zadar şi în deşertăciune iaste), Măria Ta noao mieilor şi plecatelor slugilor ai poruncit, ca şi aceste alease cazanii şi sfinte învăţături, cărora şi Mărgăritariuri le zic, ale preafericitului şi marelui sfînt şi dascăl Zlatoust Ioan, dupre limba grecească într-a noastră românească să le întoarcem.

Gură şi rost[20] de aur îi zicem împreună cu toată lumea, acestui Ioan, nu doară că fălcile, gingiile, dinţii, măselele şi limba-i şi că acestea care facu gura de aur i-au fost sau au putut fi, ce numai căci cuvintele şi graiurile lui mai scumpe şi mai folositoare era, şi încă sînt la cei ce le ascultă, decît aurul, mărgăritariul şi alte prea scumpe pietri. Şi căci den rostul lui cură învăţăturile mai iubite şi mai dulci, nu numai decît miiarea sau zahărul, cum s-ar zice, ce şi decît acea

amvroşie[21] şi nectar (de care elenii bănuiră că era mîncarea şi băutura dumnezeilor lor) mai cu dulciaţă şi mai cu dragoste au fost şi sînt.

Fîinit-am dară dupre puţina noastră ştiinţă, porunca Măriii Tale şi dupre putinţă-ne am silit aşa scoţîndu-le ca să poată fieştecare român, ce şi puţină învăţătură ar avea, să înţeleagă. Şi măcară dea Dumnezău toţi cititorii de ar pune acea nevoinţă şi osîrdia, ca citind cu mintea să poată înţeleage, şi ca sufletele ceale însetoşate de spăsenie[22] ca să se poată adăpa de-ntr-aceastea ca den apa izvorului vieţii de veaci, carea Domnul Dumnezău mîntuitoriul nostru Hristos zice şi făgăduiaşte samariteanii şi tuturor credincioşilor creştini. Ioan Evg., cap. 4 stih. 14.

|... 1 Cartea lui Meletie Sirig[23] împotriva ereziilor calvineşti şi întrebărilor lui Chirii Lucari[24], patriarhul Ţarigradului, ce au fost şi adaosele ce Dositei patriarhul Ierusalimului[25] iară împotriva acelor calvineşti eresii de aci de colea au adunat, încă cu voia-ţi şi bucuros a să tipări greceaşte ai fost. Care toate acestea nu cu mici sau cu puţine cheltuiale ale Măriii Tale s-au tipărit şi s-au făcut.

Rugăm dară şi, den adîncul inimii rugăm pre Dumnezău cel puternic şi milostiv, carele toate cîte sînt le-au orînduit şi tocmit, cu admcă şi vecinică înţelepciunea sa, pren care înţelepciune şi împăraţii împărătesc, şi puternicii scriu direptate, pentr-însa marii să măresc şi domnii biruiesc pămîntul (Solomon cap. 8 stih 15, 16) şi carele viiaţa şi lumina cea adevărată iaste. De aceea zic, rugăm, ca să lumineze şi să întărească pre Măria Ta la toate cele bune şi folositoare şi pînă la adinei ani şi prea cinstite bătrîneaţe să te trăiască şi fericit să te păzească. Patriii, noao şi rodului nostru pururea mîngîiare, bucurie şi slavă dîndu-te şi avîndu-le.

Al Măriii Tale mici, plecaţi şi direapte slugi Şărban al rioile Logofăt i Radul Logofăt.

BAR, CRV II 91 f 1r—10.

CATRĂ DE BINEVOITORIUL CITITORIU:

Iată, cititoare de binevoitorul, că-ţi întinz masă. Insă nu masă trupească, gătire persiană (cum s-ar zice) adecăte cu mirodii şi alte amestecături ca acealea, care numai ceriului gurii dau pre scurt gust şi plăceare, şi iarăşi după aceia flămînzeşti, însetoşăzi şi mai de multe ori peste saţiu mîncînd şi bînd bolnăveşti şi moarte în cea de apoi îţi pricineşti.

Ce masă zic, duhovnicească, de adevărata dulciaţă şi de toate bunătăţile plină şi bogată, şi cu tot feliul de roadă, în folosul sufletului împodobită şi gătită. Den carea hrănindu-se, cu cît mai mult ia, atîta mai mare poftă îi dă, şi-1 însănătoşază şi îmbărbătează.

Iaste dară aciasta, scumpele şi folositoarele de suflet şi de trttp **învăţături şi dăscălii ale marelui dascăl Sfîntul loan Zîatoust,** unul **den cei aleşi stîlp întăritoriu săborniceştii şi apostoleştii a** Răsări **tului şi adevăratei pravoslavnice credinţe şi îndireptătoriu.**

Cari prea dulci învăţături şi alease cazanii (Noi den noi-nc **adevărul mărturisim mişcat, ce den porunca prea înălţatului şi prea luminatului Domnului nostru loan Constandin Basarabă voevod** împinşi sîntem) **dupre limba grecească pre a noastră românească,** le-am **întors precum şi alte cărţi am făcut şi încă facem.**

Friimeşte dară iubite cititoare, aceastea cu întinsă şi drăgăstoasă **frunte şi cu inima curată. Şi citindu-le pune-ţi mintea** ca **să** înţelegi **ce** ceteşti, că **de vei înţeleage şi cu direptu şi creştin sufletu** le **vei** lua, **creade cum însuţi vei priceape, că atîta cunoştinţă şi** dulcea ?ă vei **simţi, cît saţiu că numai tu singur vei mărturisi [...].**

BAR, CRV II 91, f 10'— I4'

> *Şerban Cantacuzino,* domn, nepot de fiică a lui Radu Serban (1<78— 1683); a domnit în Muntenia; [2] vezi p. 114, capitolul *Biblia de la Bucur cti;* [3] *loan Hrisostom* = loan Zîatoust = loan Gură de Aur, patriarh al Consie.ntinopolului (347—407); autor de predici şi cuvîntări în care opune modului de viaţă agitat, axat pe jocuri, pe distracţii şi ceremonii modelul spiritual al ascetului creştin; [4] *neştine* = cineva; [5] *şurîndu-se* = a se furişa; 6 *JerocHu* <= Hierakles din Alabanda (sec. I î.e.n.);*Pitagora,* filosof si matemai-can ;580—500 î.e.n.); [8] *pronoitis* = protector, îngrijitor; [9] *politie* == cetate, oraş, stat; [10] *Kedrenos Gheorghe,* cronicar bizantin din sec. XI—XII; » *Platon,* iilosof grec (427—347 î.e.n.); [12] *politia* = viaţă obştească; [13] *Oct.vian* fiu adoptiv al lui Cezar. împărat roman aparţinînd celui de al II-lea triumvirat Marc Antonius, Lepidus, Octavian August); w *loan Zonaras,* cronicar bizantin (? — după 1159) scrie o istorie universală deosebit de interesantă adăugind la istoria sfîntă şi cercetarea unor etimologii semitice, precum şi ex'rase din Iosephus. Studiază raporturile romanilor cu Palestina. Relatează legenda lui Enea şi cea a Romei; citează versuri din Sofocle. Tratează istoria creştinismului. Include numeroase povestiri contemporane. Critică iconoclasmul; [15] *politice pământeşti* = rînduială statornicită; [16] *Vasile I Macedoneanul,* Împărat bizantin (867—886) neclintit, ortodox, cu deosebite talente militare^ bun judecător, constructor de palate şi mănăstiri, ocrotitor al săracilor: [17] *Leon VI,* împărat bizantin (886—912) şi filosof; [18] *I. proci* = şi celei [19] *rod* = neam; [20] *rost* = gură; [21] *amvrozie* = ambrozie == hrana pre **tă** a zeilor greci conţinînd germenii imortalităţii; [22] *spăsenie* = mîntuire; [23] / *ietie Sirigul* (1586—1664), profesor la şcoala patriarhiei din Constantin opal, [24] *Chirii Lucaris,* vezi capitolul „Mărturisirea ortodoxă"; [25] Dositei al Ierusalimului, patriarh al Ierusalimului; a trăit *între* anii 1641—1707; a fost \ •:iriarh între anii 1669—1707.

Predosloviile encomiastice **de** mai sus sînt străbătute de un puternic caracter *umanist-renascentist* ce apare **ca o** împlinire a unor oordonate spirituale date **de** *filonul elenic* **(vezi** apelul la izvoare ca Pitagora, Platon etc), **de** *elementele bizantine* **(vezi** citate din loan Zîatoust, loan Zonaras, împăratul Vasilie) şi de *achiziţiile din Occident* („cum ar fi elogiul cunoaşterii"; ex („...den neştiut a face ştiut. ..«).

Fraţii. Greceanu se folosesc de tema „fortuna labilis" („...la cea ie politice pămînteşti, care ca umbra şi ca fumul trecu..."). Această temă este dezvoltată cu mult mai nuanţat în predoslovia adresată cititorului. Bucuriile lumii materiale înfăţişate metaforic arm imaginea unei mese „cu mirodii" .. . „care numai ceriului gurii jilau pre scurt gust şi plăceare") sînt privite ca *deşertăciune,* în timp ;<e plăcerile spirituale sînt înţelese ca „de suflet şi de trup învăţături •folositoare". Ei promovează, în acelaşi timp, *principiul edijicăni ' morale* prin realizarea „faptei bune" („. .. cu nemica omul mai aseiic-nea lui Dumnezău... nu iaste, fără ca făcutul bine").

Cu toate acestea, autorii se desprind treptat din sfera eticului r iigios şi se orientează înspre cea a valorilor morale, umanizante. Modelele' spirituale tradiţionale se întrupează în forme noi, desise„ în secolul al XVII-lea, umanismului apusean: *elogiul autodeir sirii prin cultură* şi *veneraţia faţă de carte* — componente funnentale ale spiritualităţii umane („... în folosul de obşte al neamului omenesc" sau „. .. cu învăţături, cu cuvioase pilde, eu obiceae bune si cu toate cealea care mai ştiuţi, mai învăţaţi şi mai buni i-ar face*/'•")'; *elogiul virtuţii* — ca unică trăsătură capabilă să asigure consacrarea personalităţii umane („Dirept aceia dară apucă învăţătura bunei fapte si vei dobîndi viaţă iubită de Dumnezău, căci numai fapta bună de toate alte cîştiguri iaste nemoartă");*/interesul -ifu glorie* sau *elogiul guvernării înţelepte,* prin care autorii se referă la rolul conducătorului unei ţări în concentrarea tuturor T surselor materiale şi umane în scopul prefacerii, ridicării şi afirmării acesteia („. . . de cîrpaci o am găsit şi de marmură Vă o am lăsat ..").

Temele predilecte ale scrierilor sînt prezentate de fraţii Greceanu în formă voit-artistică. *Metaforele* („lumină" cu sensul de cunoaştere si „întunerec" sau „întunecarea minţii şi a sufletului", cu cel de neştiinţă, „luceafăr al lumii", „stîlpul şi coloana besearicii" semnificînd ştiinţa, „de cîrpaci" şi „de marmoră" simbolizînd vremelnicia şi, respectiv, durabilitatea în timp a unei opere majore, „. . .sufletele ceale însetoşate de spăsenie să se poată adăpa dentr-aceastea ca den apa izvorului vieţii..." relevînd importanţa cunoaşterii), sînt adevărate virtuţi de expresie românească.

Epitetele („iuţi şi greale vremi", „cuvioase pilde", „privighetoriu domn"); *comparaţiile* (învăţătura asemuită cu binefacerile aduse de soare pe pămînt,'cu mierea şi zahărul, cu ambrozia şi nectarul, în•: iepciunea si frumuseţea rostirilor lui loan Zîatoust aidoma aurului, r.iărgăritarului şi a altor pietre scumpe) conferă textului culoare şi vin să ateste pendularea literaturii noastre vechi între metafora de obîrşie autohtonă („miarea") şi resursele clasic europene („amvrosie şi nectar").

în construcţia naraţiunii lor, fraţii Greceanu se folosesc, adeseori, de *tehnica portretului.* în enumerarea, la superlativ, a trăsătu-

rilor sfîntului Ioan Gură de Aur, autorii urmează, pe de o parte tiparele genului, pe de alta, se folosesc de tema tradiţională a superiorităţii laturii morale faţa de cea materială. Pentru a-şi susţine ideea, ei se folosesc de unele imagini ce aparţin spiritualităţii comune, cunoscute în literatura română încă din scrierile lui Varlaam. Ca şi în viziunea acestuia *(Şeapte taine a besearicii)* şi în cea a fraţilor Greceanu, „cuvintele şi graiurile" sînt mai scumpe şi mai folositoare decît „aurul, mărgăritariul şi alte prea scumpe pietri".

Formulele de umilinţă, specifice genului encomiastic („prea micilor şi plecatelor slugilor ai poruncit... al măriii tale mici, plecaţi şi direapte slugi") completează tabloul bogat al figurilor de stil folosite de fraţii Greceanu şi fac lectura textului sugestivă, plastică şi atrăgătoare.

TEXTE: Radu Greceanu în colaborare cu Şerban Greceanu, *Mărgăritare* adică *Cuvinte de multe feliuri a celui întru sfinţi Părintelui nostru Ioan Arhiepiscopul Ţarigradului a lui Zlatoust,* 1691.

STUDII: C. Filitti, *Cine erau Fraţii cărturari Radu şi Şerban Greceanu?* „Rev. ist. rom.", IV, 1934, p. 65—70; G. Călinescu: *Istoria literaturii române de la origini pînă în prezent,* Bucureşti, 1941, p. 37; St. Ciobanu, *Istoria literaturii române vechi,* Bucureşti,; 1947, p. 306—310; Lucian Predescu, *O controversă literară religioasă. Contribuţia Fraţilor Radu şi Şerban Greceanu în cultura bisericească si laică,* „Glasul bisericii", XXI, 1962, nr. 5—6, p. 20—30; Virgil Cândea, *Nicolae Mzlescu şi începutul traducerilor umaniste în limba română,* „LL", VII, 1963; Eugen Negriei, *Figura spiritului creator,* Bucureşti, 1978; p. 165—182; Dan Horia Mazilu, *Cronicarii munteni,* Bucureşti, 1978, p. *194*—228; N. A. Ursu, note la ediţia *Dosoftei, Opere I,* Bucureşti, 1981.'

FIZIOLOGUL

[sec. XVII — sfîrşit] Ţara Românească

Către sfîrşitul secolului XVII s-au tradus în limba română variante ale *Fiziologului,* manualul de simbolică (nu de ştiinţe naturale) despre a cărui răspîndire în cultura europeană stau mărturie sute de reproduceri manuscrise, de picturi, miniaturi şi sculpturi, ca şi influenţe incontestabile asupra multor scriitori. Pildele din *Fiziolog* inserate de Neagoe Basarab în *învăţăturile* sale, alături de prezenţa anumitor animale cu funcţie simbolică în artele plastice (de la cahlele din vremea lui Ştefan cel Mare, la miniaturile de pe slujbenicul mitropolitului Ştefan, contemporanul lui Matei Basarab) atestă, în consens cu manuscrisele slavone păstrate, pătrunderea *Fiziologului* în cultura română înainte de traducerea lui în limba noastră.

într-una din primele copii păstrate (cea a ieromonahului Serafim de la Bistriţa), parabolele despre animale sînt puse sub semnul lui Luca apostolul, patronul pictorilor. In **celălalt vechi manuscris, alcătuit la 1695 de Costea Dascălul din Şcheii Braşovului, parabolele din** *Fiziolog* **apar adăugate la sfîrşitul** *Florii darurilor* **(la a cărei alcătuire autorul le şi folosise). Aşezarea** în **alte manuscrise alături de hagiografii sau de „cuvinte" de edificare, ne sugerează întrebuinţarea diferitelor povestiri despre animale ca material narativ ilustrativ. Spre a înţelege cum se făcea în comunicarea orală această îmbinare, recurgem la cercetarea atentă a romanului** *Varlaam şi Ioasaf* **sau a** *învăţăturilor lui Neagoe Basarab,* **unde principiile abstracte sînt pe de o parte explicate, pe de alta fixate în memorie cu ajutorul unor astfel de povestiri.**

Pornite de la cîte un izvor scris în slavonă, textele româneşti de la sfîrşitul secolului XVII **(din care vom reproduce în continuare cîteva fragmente) şi din** XVIII **s-au păstrat în copii din Ţara Românească şi sudul Transilvaniei. Se pare că varianta lui Damaschin Studitul, transpusă în limba noastră abia după jumătatea secolului** XVIII **(deşi îi servise ca sursă de inspiraţie lui Dimitrie Cantemir), s-a răspîndit mai ales în Moldova şi în jurul centrului cultural din Şcheii Braşovului.**

Se conservă încă numeroase picturi murale ce vădesc cunoaşterea directă a *Fiziologului,* **cartea legată deopotrivă** de **arta cuvîntului scris sau rostit şi de artele figurative.**

PILDA PENTRU VULPE

Vulpea deaca flămînzeşte, să culcă la soare, numai abiia adiind[1], ca cum ar fi moartă. Şi deaca o văd păsările, sar pre dînsa, socotind că iaste moartă şi încep a o scobi. Iară ea sărind îndată şupeşte[2] cîte una dintr-însele şi cu aceea să hrăneşte.

Pi 1 d ă. Aşa şi diavolul, cînd va să facă sminteală vreunui om, îl îndreaptă spre căi rele şi ascunde de dînsul lucrul cel rău, pînă-1 va săvîrşi, ca să să îndulcească puţinei. Şi aşa pri-ncet, pri-ncet, îl învaţă spre răotate, ca să piiaie[3] desăvîrşit, în veci.

BAR, **ms. rom.** 2513, **f.** 258

[1] *A adiia* = a respira; [2] *a şupi* = a smulge, a prinde repede; *piiaie* = să piară.

Această parabolă, izvorîtă din motivul narativ al înfruntării dintre patrupede şi zburătoare, poate fi raportată atît la poveştile populare româneşti despre vulpe, cît şi la numeroase fabule esopice, a căror traducere este contemporană cu a *Fiziologului.* Tot la sfîrşitul secolului XVII, Dimitrie Cantemir îşi construia *Istoria ieroglijică* — folosind schema luptei animalelor înaripate cu patrupedele, aşa cum

•a fost notată în varianta latină: Romulus a fabulelor esopice. în *Istoria* lui Cantemir un rol însemnat îi revine Vulpii, a cărei comportare aminteşte parabola din *Fiziolog* sau alte naraţiuni, înrudite cu ea.

Despre răspîndirca pildei în varianta citată aici sau în cea prelucrată de Damaschin Studitul, ne aduc mărturii picturile .unor biserici de ţară, unde, alături de alte animale-simbol, apare şi vulpea încercînd să insele o pasăre.

Dacă, prin materialul narativ, *Cuvînt pentru vulpe* se încadrează unei serii deosebit de prolifice, prin tîlcuire aparţine acelor numeroase texte din literatura de edificare în care se descria cu minuţiozitate procesul complex de formare a proastelor deprinderi şi se propuneau soluţii de îndreptare (reamintim fragmentul din *Varlaam şi Ioasaf* reprodus în volumul I al *Crestomaţiei).*

Traducătorul a reuşit ca prin conciziunea şi claritatea limbajului să facă aceste „cuvinte" uşor de înţeles şi de reţinut pentru cei ce le citeau sau le ascultau. Chiar regionalismele (ca sens sau lexic): *a adia, a supi* etc. sînt perfect inteligibile în structura limpede a frazei.

CUVÎNT PENTRU ALBINĂ

Albina, după cum zice Ezechiil proroc, iaste mai mică decît toate jigăniile cîte zboară, iar însă foarte meşteră, **şi** rodul ei iaste mai de treabă decît toate bunătăţile. Şi nimini nu poate pricepe lucrul ei **şi** iaste minunată în ochii tuturor. Osteninţele ei luminează besericile tuturor sfinţilor **şi să** cheamă spăsitoare de suflete creştineşti. Şi omul nici nu o paşte, nici nu o îmbracă, ci de toate îş poartă ea grijă.

Pildă. Aşa şi tu, oame, părăseşte-te de răotăţi şi **fă** bunătăţi şi-ţ adu aminte de ceasul morţii [.. .1 pînă nu **să** închid uşile pocăinţei. **Că** apoi vei rămînea afară de cetate, plîngînd şi jălcuindu-te făr de mîngîiare în veci.

BAR, ms. rom. 2513, f. 265ᵛ

Despre simbolica albinei în literatura română ar fi necesar să se alcătuiască un studiu special, pentru că înaintaşii noştri au manifestat o receptivitate aparte faţă de topoii ce o includ. Se ştie că parabolei albinelor ce nu se lasă gonite de fum (expusă doar în cîteva rînduri ale romanului *Varlaam şi Ioasaf),* Neagoe Basarab i-a dat o dezvoltare aparte, mărturie a simţului său de observaţie şi a îndemînării exprimării artistice. Tot aşa, preluînd o afirmaţie care, de la Vasile din Caesareea Capadociei, cunoscător şi iubitor de cultură antică, trecuse în cultura europeană, autorul *învăţăturilor* amplifică simbolul *puterii de discemămînt:* „Fiţi înţelepţi şi chibzuiţi de nu

mai mult, încai ca albinele", pentru că „albina ... să socoteşte şi să fereşte şi nu să pune pe florile cele amară, fără numai pre cele dulci şi îşi ia dintr-acelea hrană".

Pasajul din *Fiziolog* reprodus de noi s-a întîlnit cu credinţa populară în rolul benefic al albinei, frecvent inclusă în basme printre ajutoarele decisive ale eroului pozitiv. La această simbioză se raportează acele mişcătoare rînduri ale lui Neagoe, unde din simbol al *lucrătorului* (cum o prezintă *Fiziologul),* albina se transformă în simbol al *dragostei materne,* pe care însă nu o poate egala: „.. . O, maica mea... nu pociu să socotescu şi să număr osteninţele tale, cît te-ai ostenit pentru mine. Ce numai ce ştiu pre albină, că să osteneşte ea multu, că aceea niciodată de dulceţile florilor nu să poate sătura, nici de osteneală. Aşijderea ni să pare să fie ea mai ostenitoare şi decît alte păsări (N.N.: în *Fiziolog albina* face parte din categoria *păsărilor),* ce însă socotiiu şi chibzuiiu că aceea numai ziua ce să osteneşte, iar noaptea ea să odihneşte şi să răpaosă; iar pe tine, o draga mea maică, eu te ales mai ostenitoare decît dînsa".

Posibilitatea de a folosi în exprimarea propriilor gînduri simbolurile comune, conferindu-le o valoare nouă, îi caracterizează pe toţi cărturarii noştri însemnaţi din vechime. îl mai amintim doar pe autorul *Istoriei ieroglifice,* ce încadrează albinele grupei mai largi a „muştelor", pe a căror trudă se sprijină întreaga piramidă socială.

Importanţa textelor din *Fiziolog* stă în această asumare a lor ca parte integrantă a culturii noastre, atît sub aspect narativ cît şi simbolic.

TEXTE: M. Gaster, *II Physiologus rumeno* [text şi studiu] „Archivio glottologico italiano", X, 1886—1888, p. 273—304; C. **N.** Mateescu, *Un Fisiolog românesc din veacul al XVIII-lea,* „Calendarul revistei Ion Creangă pe anul 1914", p. 40 etc.; „Ion Creangă", 1914, nr. 2, p. 36 58; 1915, nr. 9, p. 257; nr. 10, p. 274; nr. 11, p. 298; nr. 12, p. 320; 1916, nr. 1, p. 2—11; nr. 2, p. 39; nr. 3, p. 67; nr. 4, p. 103; Margareta Mociorniţă, *Traduceri româneşti din „Fisiolog" (Cel mai vechi text)* [si studiu]; „Cercet. lit", I, 1934, p. 83—101; Cătălina Velculescu, *„Fiziologul" de la Bistriţa* [şi studiu], RITL, XXXI, 1982, nr. 2.

STUDII: D. Găzdaru, *Motivul „amărîtă turturică" în literatura română şi în literaturile romanice.* Bucureşti,, 1935; idem „Arhiva", XVIII, 1936, XLIII, nr. 3—4, p. 182—195; XLIV, 1937, p. 167—171; Măria Golescu, *Motive de animale în sculptura decorativă si semnificarea lor simbolică în arta religioasă,* **„Bul.** Corn. Mon. Ist.", XXXVI, 1943, p. 36—42; Măria Golescu, *Cum arată inorogul şi ce ştiu românii despre el,* „Cercetări folclorice" I, 1947, p. 62—76;'Mihai Moraru, *Alegoria animalieră... (Contribuţia* **Fiziologului),** RITL, XXI, 1972, nr. 3, p. 481—4P0; R. Oancea, *Fiziologul şi implicaţiile sale din* **învăţături,** ,',LL", II, 1974, p. 277—286; Radu Creţeanu, *L'influence des livres populaires sur Ies beaux arts,* „Synthesis", III, 1976, p. 101—120; Teodora Voinescu, *Radu Zugravii,* Bucureşti, 1981; G. Popescu-Vîlcea, *Miniatura românească,* Bucureşti, 1982; Elena Linţa, *Catalogul manuscriselor slavo-române din Cluj-Napoca,* Bucureşti, 1980, p. 180—183; Gabriel Ştrempel, *Catalogul manuscriselor româneşti,* voi. II, Bucureşti, 1983 (ms. **2150, 2513, 2516,**

neineluse în *Bibi. cp.);* P. Olteanu, *K istorij* **Fiziologa** *v slavjanskicfi i rumunskoj literaturach,* „Paleobulgarica", VIII, 1984, nr. *2,* p. 38—58; Andrei Paleolog, *Pictura exterioară din Țara Românească,* București, 1984; L. Valmarin, *Studii de literatură română..*Buc, 1987 (Vezi și RITL, 1988, nr. 1—2 ș.u.).

CHIRIACODROMION

1699 Transilvania

Cartea de instruire religioasă *(Chiriacodromion* = Calea Domnului) ce cuprinde 81 de predici — a ieșit din teascurile tiparniței mitropolitane din Bălgradul Ardealului (Alba-Iulia) datorită tipografului din Țara Românească, Mihail Iștvanovici, ucenic al lui Antim Ivireanul.

Prin structura și conținutul ei moralizator-didactic, lucrarea continuă o veche tradiție a spiritualității românești deschisă de *Evanghelia cu învățătură* de la Brașov (1581) și urmată de cea de la Bălgrad (1641), de *Evanghelia învățătoare* de la Govora **și** Dealu (1642—1644), de *Carte românească de învățătură* tipărită la Iași, în 1643 de Mitropolitul Varlaam.

O vreme s-a crezut că acest *Chiriacodromion,* a șasea tipăritură din această serie, reprezintă sau o retipărire a *Evangheliei* de la 1641 sau o nouă ediție a *Cazaniei calvine* (Iorga, *Istoria).* Cercetările au dovedit însă că avem în față o nouă ediție. Este vorba de o ediție revizuită și, pe alocuri modificată, a *Cărții românești de învățătură* a lui Varlaam. Ea conține 6 predici în plus față de cartea lui Varlaam: la Crăciun, la Bobotează, 2 la Paști, la cei patruzeci de Mucenici, la ziua proorocului Ilie reproduse, se pare, după culegerea de omilii *Cheia înțelesului* tipărită de Ioanichie Galeatowski la 1678. (De curînd, cercetătorul Eugen Pavel a făcut dovada și a altor izvoare.)

Chiriacodromionul a apărut în perioada trecerii Transilvaniei de sub dominația otomană sub cea austriacă. Deși diploma din 1691 a împăratului Leopold[1] garanta autonomia politică, administrativă, religioasă și culturală, tendințele de atragere a românilor spre catolicism, manifestate în epocă, au fost atît de puternice încît au dus la dezbinarea bisericii (așa cum reiese din conținutul declarației semnate la Albă-Iulia, în ziua de 7 octombrie 1698). In contextul supunerii noului regim, tipărirea în Transilvania a cărții *Chiriacodromion,* care conține predici în spirit tradițional ortodox, constituie un act de curaj. Reunind numele craiului Budei **și** al Țării Ungurești, al craiului Ardealului și al guvernatorului, titlul cărții vine să confirme trăinicia conștiinței independenței politice a Transilvaniei.

[PREDOSLOVIE]

Preasfințitului

si de Dumnezău alesului păstoriu Chir Atarmsie, arhiepiscopul și Mitropolitului scaunului Belgradului, al Vadului, al Maramureșului, <il Silvașului, al Făgărașului și a toată Țara Ardealului și a părților Țării Ungurești, Vidicului, Sălagiului și al Crasnii, ca unui adevărat stăpîn și după darul duhului sfînt, părinte sufletesc, plecate închināciuni.

Nice un lucru nu iaste mai bun și mai lăudat întru această lume, prea sfințite Părinte, decît folosul și facerea de obște[2]. Și iară a-și cîștiga cineva nume nemuritoriu. Și pentru ce aceste doao: pentru că ce că folosul și binele de obște aseamănă, zic, a fi lucru dumnezăiesc. Iară cîștigarea numelui nemuritoriu încă se veade a fi o ființă de pururea lăudată și cît viețuiește omul întru această lume, și după ce să mută dintru această viiața, cum pentru aceasta avem bune dovediri întru toate lucrurile celor vechi, că ce că aceia s-au trecut iară numele lor le vedem scrise și istorisite pînă astăzi în mii de cărți [...!•

Grijaște — zice — pentru nume, că acesta îți rămîne decît o mie de comori mari de aur. De care lucru, aceaste doao socotindu-le sfințiia ta de amîndoao ai nevoință ce ai sîrguit ca să se lățească cuvîntul propoveduirei dreptei evanghelii supt toată păstoriia turmei ce-ț iaste încredințată de la Dumnezău în eparhiia sfinții tale.

Iară cu cîștigarea numelui nemuritoriu, căci că n-ai crutat clieltuiale la lucrul acesteii sfinte cărți, însă împreună cu cinstitul protopop Gheorghie notareșul Dăianul și cu dumnealui Raț Iștfan Kișfaludi odărbirăul[3] Belgradului, ce cu osîrdie ai fost nevoitoriu împreună cu dumnelui a o bate în tipariu pentru folosul și luminarea neamului nostru românesc, căci că foarte au fost lipsă sfintelor besearici și pravoslavnicilor creștini de aici din Ardeal, de această dumnezăiască carte, neavînd pre înțeles din destul cuvîntul sfintei Evanghelii, iar acum îndestulîndu-să toți și strălucindu-le cuvîntul Evangheliei spre înțelesul limbii lor [.. .1.

Oamenii cei ce ședea întru întunerec văzură lumină mare și cei ce ședea în ținutul și în umbra morții lumină străluci lor: că ce cu adevărat moartea cuvîntătoriului suflet iaste nedumnezăirea și necunoștința sfințiii și a înțelegerii cuvintelor dumnezăiești. Pentru aceia dară și sfințiia ta, ca un bun priveghetoriu al turmei lui Hs., văzînd lipsa sfintelor besearici și necunoștința științii a prostului[4] norod, ai silit, din cît au fost putința, împreună cu cei mai sus pomeniți. însă ajutoriu nelipsind și de la prealuminatul și înălțatul biruitoriu a toatei Ungrovlahii, Io Costandin Brîncoveanul Basarab voevod[5], carele nu cu puțin s-au arătat (și pururea să arată) luminătoriu credinței pravoslavnice, întărind-o cu dumnezăiestile cărți, în

tot chipul tipărindu-le, carele fiind patronaş[6] al sfintei mitropolii de aici din Ardeal **şi** tuturor celor ce năzuesc supt a mării sale milă sfinţiii tale nu ţ-au trecut cearerea, ce după pohta sfinţiii talc cinstitului săbor[7] neîntîmplîndu-se de această dată neamului nostru românesc aici în Ardeal meşter pentru lucrul tipografiei măriia sa s-au milostivit pentru dragostea sfintelor besearici a mă trimite pre slujba sfinţiii tale **şi** a sfîntului săbor, ca, ce ar **fi** de lipsă sfintelor besearici, prin putinţă să se îndestulească, de care mila atotputearnicului Dumnezău să umbrească pre sfinţiia ta şi pre măriia sa, împreună **şi** pre cei ce au fost părtaşi cheltuialei la acest dumnezăi lucru, ca şi de acumu înainte să puteţi lumina sfînta besearec?: cu dumnezăieştile scripturi mai de viu[8]. Al căruia dar **şi** ocrotire: îl rugăm să fie ca sfinţiia ta pururea [.•.}.

BAR, CRV 115, f. 3-3

[1] *împăratul Leopold I,* împărat al Imperiului habsburgic; a domnit între anii 1658—1705; în urma războaielor cu turcii a încheiat pacea de la C • -u'itz; „diploma leopoldină" din 1691 recunoaşte principatul Transilvanie stituţiile şi individualitatea lui în cadrul imperiului; [2] *facerea de obşte* = a tace un bine pe plan obştesc; [3] *Racz Iştvan Kişfaludi odărbirău,* intendentul cetăţii Belgrad; [4] *prost* = simplu; [5] *Constantin Brîncoveanu* a domn" în Ţara Românească între anii 1688—1714; [6] *patronaş* = ocrotitor; protedor; [7] *săbor* = sobor, adunare, întrunire, sfat; [8] *mai de viu* = mai viu, mai pP0gnant.

Din predoslovia de mai sus, închinată, după moda vremii, rnitropolitului Ardealului, se desprinde ideea umanistă a promovării „faptei bune" spre „folosul de obşte". Virtutea, concretizată în *fapta buna,* asigură consacrarea numelui celui ce o împlineşte. Pcrtru a-şi argumenta teza, autorul predosloviei se foloseşte de *tema* — larg răspîndită în Evul Mediu — a *deşertăciunii bunurilor materiale* (care duc în final la „moartea sufletului") în antiteză cu *tema* umanist! a *elogiului adus gloriei:* „Grijaşte — zice — pentru nume, că acesta îţi rămîne decît o mie de comori mari de aur" sau: ,,[...] că ce că aceia s-au trecut, iară numele lor le vedem scrise şi istorite pînă astăzi în mii de cărţi".

Din multitudinea posibilelor „fapte bune" tipograful alege, '-pre exemplificare, fapta *tipăririi cărţilor* care, dintr-odată, proiect- iza predoslovia în curentul umanist al vremii. Cu prilejul tipăririi acestei cărţi „oamenii cei ce şedea întru întunerec văzură lumină mare [. ..] că ce cu adevărat moartea cuvîntătoriului suflet iaste [.. .] necunoştinţa sfinţiii şi a înţelegerii cuvintelor dumnezăieşti".

Paginile prefeţei la *Chiriacodromion* scot în evidenţă şi *concepţia despre moarte* a autorului ei. în viziunea acestuia, ca şi în a aceluia ce i-a fost model — Varlaam —, ca şi în cea a lui Dimitrie Cantemir sau în poezia ceremonialului de înmormîntare, moartea este imaginată ca o *trecere,* ca o *mutare* în altă viaţă („după ce să mută dintru această viiaţa").

Prin enumerarea participanţilor la realizarea cărţii, coboritori din diferite zone ale ţării (Moldova cu *Cazania* lui Varlaam, Transilvania cu cheltuiala mitropolitului Atanasie, a notăreşului Dăianu, a obărbirăului Raţ, Ţara Românească cu patronajul lui Constantin Brîncoveanu şi arta tipografului Iştvanovici), autorul predosloviei pune în lumină sentimentul de solidaritate şi unitate românească $e nu poate fi înăbuşit nici în cele mai tulburi împrejurări istorice: ,,[. ..] cu ce osîrdie ai fost nevoitoriu împreună cu dumnealui a o bate în tipariu pentru folosul şi luminarea neamului nostru românesc [...]".

în predoslovia la *Chiriacodromion* sînt evidente clementele de ' ...s şi retorică veche, într-o structură şi suită gramaticală clară. I' Uru a releva rolul cărţii în viaţa socială, Mihai]. Iştvanovici foloseşte *metafore* ca: „oamenii cei ce şedea întru întunerec văzură lumină mare", „cei ce şedea în ţinutul şi în umbra morţii", „moartea cuvîntătoriului suflet" şi epitete precum: „comori mari de aur" etc.

Ediţia de la 1699 operează unele modificări de conţinut faţă de cea de la 1643, ce se datoresc noului context politic. Varlaam asemănase *dominaţia turcească* din vremea lui cu potopul, cu focul Sodomei, cu robia evreilor, cu pustiirea Ierusalimului. în ediţia realizată la Alba-Iulia se păstrează elementele de comparaţie folosite de Varlaam, dar în scopul relevării unei noi realităţi istorice pentru Transilvania şi anume — *dominaţia habsburgică* — („cu venirea altor limbi streine pre noi"). în concepţia editorului, la fel ca în cea a lui Varlaam, noua soartă politică a Transilvaniei este înţeleasă din perspectiva *temei pedepsei divine.*

[CUVÎNT DESPRE CUMPĂTARE ŞI SIRGUINŢA SUFLETEASCĂ]

„[.. .] Precum mulţi creştini sînt şi acum ai vremii aceştiia carii [...] n-ce ţin tocmealele cele adevărate ale credinţii ceii bune ci dau loru-şi înşişi slobozie şi volnicie trupului întru mîncări şi în saţiul pîntecelui. Şi le este urît a posti şi a-şi da loru-şi vro osteneală sau nevoinţă, temîndu-se să nu-şi vateme sau să-şi mirşăvească[1] aici trupul lor cest putred ci făr-de nici o osteneală şi fără de nici o răbdare socotesc a fi moştenitori împărăţiei ceriului, îmfolînd pe calea cea largă care duce la peire, nebăgînd în seamă porunca adevăratului învăţătoriu [...] Şi acestea toate ştiindu-le ei, acopăr şi cînd cetesc sfintele Scripturi, unde află ceva pentru post, alte tălmăcituri fac şi după pofta inimii lor; iar nu după cum iaste gîndul Sfintei Scripturi şi al bogoslovilor[2] celor vechi, cari era pîirii de darul Duhului Sfînt, iară nu ca noi îmbuibaţi de mîncări şi neţiti de beuturile cele multe".

BAR, CRV 115 f. 21*

[1] *A mîrşăvi* = a slăbi; [2] *bogoslov* = teolog.

Dacă Varlaam în *Cartea românească de învăţătură* îşi exprimase deschis opiniile antiprotestante, considerîndu-i pe luterani şi pe calvini drept „eretici", editorul *Chiriacodromionului* a adoptat o atitudine mai diplomatică, dictată de noua situaţie religioasă, încă neclară, a Transilvaniei: actul de unire cu biserica apuseană fusese semnat, dar adevăratul mentor spiritual al întregii biserici ortodoxe rămăsese Constantin Brîncoveanu. Ca urmare, termenul „eretic" a fost cu desăvârşire evitat în ediţia de la 1699, iar aluzia la luterani şi calvini a fost formulată în chip evaziv („mulţi creştini ai vremii aceştia"). Cu toate acestea, unele epitete („trupul lor cest putred") pot dezvălui cititorului adevărata profesiune de credinţă, tradiţional ortodoxă, a realizatorului ediţiei. Spre deosebire de Varlaam, care şi-a sprijinit demonstraţia cu privire la însemnătatea postului pe argumente alese din *Vechiul Testament,* Mihail Iştvanovici s-a folosit de *Noul Testament* (I. Lupaş, *Carte).* Imaginea „porţii" ca element de comparaţie pe de o parte şi tendinţa de metaforizare pe de altă parte relevă expresivitatea poetică a limbajului folosit de editor.

[EPILOG]

a tipografului către cei ce să vor întîmpla a ceti cu bucurie

„[...1 După aceasta iarăşi cu cucerie ne rugăm unde vă s-ar întîmpla a găsi nescai greşale, au lunecături în lucrul acesta al nostru. Căci că pre multe locuri nu precum în izvodul cel vechi am lăsat, ce am schimbat au faţa cuvîntului, nu a vremii[1], am mai scăzut, am mai adosu, nu cu socoteală ca aceaia să facem strămutarea împotriva Sfintei Scripturi au în rînduiala dogmelor ce ţine şi porunceaşte prevoslavnica besearecă a Răsăritului, au arătîndu-ne mai iscusiţi în ştiinţă decît cei ce dintîi au tocmit izvodul[2] cărţii aceştiia să nu fie, ce mai vîrtos unde am mai adaus cîte ceva, am socotit mai spre întărire. Căci că întîi pre unde au şi avut mărturii din Sfînta Scriptură, n-au fost însemnate în ce loc şi în cîte capete şi stihuri şi mai şi ascultători lor asemănîndu-se ca şi cînd ar spune oarecine unui om strein vrun drum şi să fie **închisă într-o** casă să nu vază cu ochii **încotro-i îndireptează şi ieşind** de **acolea să n-aibe nice un folos.**

Deci pentru aceasta vă **rugăm, ştiindu-ne că nu vom fi scăpat nice noi de cea firească obicină[3], ori lunecare[4],** au **lipsă aţi găsi au în cuvinte, au în ortografie, au în gîndul sfintei Scripturi, au în slove. Pentru că şi tipariul au fost foarte vechi şi tocit** la **acesta lucru cu blîndeaţe** ne **smerim să îndireptaţi, nepuindu-ne în ponos[5] ca** să **vă arătaţi săvîrşitori cuvîntului aceluia ce ne porunceşte Domnul [...}.**

BAR, CRV f. 416r-v

[1] *A schimba faţa vremii* = a schimba timpul verbal; [2] *a tocmi izvodul* = **a** compara cu originalul; [3] *obicină* = obicei; [4] *lunecare* = deviere; [5] *nepmn-du-ne în ponos* = nefăcîndu-ne reproşuri.

în epilog, editorul îşi expune metoda de lucru. Recunoaşte că s-a folosit de „izvodul cel vechi" dar ţine să releve, bineînţeles, cu modestia specifică epocii (nu „arătîndu-ne mai iscusiţi în ştiinţă decît cei ce dintîi au tocmit izvodul cărţii aceştiia"), că nu l-a copiat întocmai. El îşi justifică modificările operate în text, adăugirile sau rezumările, prin noile cerinţe ale vremurilor. Cu alte cuvinte, mutaţiile politice şi religioase ce au avut loc în Transilvania au creat necesitatea găsirii unor argumente în plus faţă de cele ale predecesorilor pentru menţinerea şi întărirea credinţei strămoşeşti.

Cu acest prilej, autorul enumera şi dificultăţile întîmpinate pe întreg parcursul elaborării lucrării (necunoaşterea surselor, tiparul vechi şi tocit). Pentru a sublinia importanţa indicaţiilor bibliografice, editorul alege din diversitatea figurilor de stil *metafora.* în viziunea acestuia, nesemnalarea bibliografiei folosite în ediţia precedentă este echivalentă cu situaţia „cînd ar spune oarecine unui om strein vrun drum şi să fie închisă într-o casă să nu vază cu ochii încotro-i îndireptează şi ieşind de acolea să n-aibă nice un folos". Iată deci că alcătuitorul *Chiriacodromionului,* prin importanţa covîrşitoare ce o acordă *bibliografiei,* se situează pe poziţia filologului umanist.

TEXTE: Mihail Iştvanovici, *Chiriacodromion sau Evanghelie învăţătoare care are întru ea cazanii de toate duminicile preste an şi la praznicile domneşti şi la sfinţii cei amintiţi,* 1699, BAR, CRV, 115.
STUDII: G. Comşa, *Istoria predicii româneşti,* Bucureşti, 1921, p. 58—59; N. Iorga, *Istoria literaturii româneşti,* Bucureşti, 1928, voi. II, p. 79; N. Iorga, *Istoria bisericii româneşti,* ed. II, Bucureşti, 1930, voi. II, p. 211; *Documente istorice transilvane,* Cluj, 1940, voi. I, p. 464—467; Florea Mureşan, *Cazania lui Varlaam 1643—1943. Prezentare în imagini,* Cluj, 1944, p. 131; I. Lupaş, *Cartea românească de învăţătură de la 1643, retipărită într-o ediţie transilvană la Alba lulia în 1699,* „Mitr. Mold.", 1957, nr. 10—12, p. 791—806; Mircea Păcurariu, *Legăturile bisericii ortodoxe din Transilvania cu Ţara Românească şi Moldova în secolele XVI—XVIII,* Sibiu, 1968, p. 97; O. Schiau, *Cărturari şi cărţi în spaţiul românesc medieval,* Cluj-Napoca, 1978, p. 114; Doina Lupan, *Circulaţia tipăriturilor de la Bălgrad în cele trei ţări române şi contribuţia lor la realizarea unităţii spirituale a românilor,* „Apulum", X, 1980, p. 265—270; N. Stoicescu, *Unitatea românilor în Evul Mediu,* Bucureşti, 1983, p. 82—83.

IOAN ZOBA DIN VINT

SICRIUL DE AUR

1683 Transilvania

După o întrerupere determinată de năvălirea turcilor şi a ta-rilor în anul 1657, cînd Alba Iulia a fost distrusă de incendii, *m* 1683 se reia lucrul de carte la tipografia instalată la Sebeş. R iul de iniţiator şi de promotor al tipăririi cărţii romaneşti l-a avut «t această perioadă Ioan Zoba de Vinţ în calitatea sa de secretar al marelui sobor. în 1664, Ioan Zoba de Vinţ fusese înnobilat împreună cu fratele său, Oprea. Bunele relaţii cu casa princiară i-au facilitat obţinerea autorizaţiei de a publica cărţi în limba română. Nu (nem informaţii asupra împrejurărilor în care a luat fiinţă tipografia din Sebeş; prima carte tipărită aici poartă menţiunea „tipărit; tipografiia noao, în cetate, în Sas-Sebeş". Scopul cărţii era de a enl în ajutorul preoţilor români. Cînd mitropolitul Sava Brancovici a fost înlăturat, i s-a confiscat şi averea personală. Printre alte* buram a fost găsită şi o tipografie completă (inventarul din 9 iulie i care a fost dusă la Alba Iulia. Este posibil ca această tipografie - 1 fost asamblată la Sebeş. în eforturile făcute pentru înfiinţarea ulîi tipografii româneşti, românii au găsit sprijin la saşii din Sebeş. în 1684 tipografia este mutată la Alba Iulia. Ioan Zoba de Vinţ pui la această tipografie *Sicriul de aur* (1683), *Cărare pre scurt* spre *japte bune îndreptătoare* (1685), *Ghid spiritual pentru uzul absolvenţilor şcolilor calvine* (1685), *Ceasloveţul* (1687), *Molitvenicul* (1689); în ultimii săi ani de viaţă se mai tipăresc două cărţi, *liinduiala convivelor şi cu a văzglăşeniilor* (1687) şi *Poveste a 40 de rnuv(* (1689), fără aportul său. Ioan Zoba de Vinţ explică în *Molitveuic* ce l-a determinat să tipărească lucrări în limba română: „câ mulţi dintre preoţi neînţelegînd tipicurile, rînduialele, foarte cu nedestoinicie s-au isprăvit toate slujbele". Este conştient de opera de pionierat pe care o face şi de dificultăţile întîmpinate clin cauza limbii car* era încă formată: ,,Ştiu, iubite cetitorule, că vei afla lipsă de slove, in cuvinte, încă mai tare întru înţeles. Săvai că în cît am putut m-am silit".

SICRIUL DE AUR

(Propovedaniia a opta)

Cînd moare cineva care iaste singur, de i-au murit toată fămeia iui.

Cuvint din cartea lui Iov Patriarhul cap. 16 stih 6, 7:

„De voiu şi grăi, ce amărăciune-mi va trece? De voiu şi tăcea, ce nevoie să va depărta de la mine? Nu, ce mă osteneşte pre mine.

'[,. .1 Că oamenilor aşea le pare, cum bunii şi temătorii de Dumnezău să aibă noroc bun, iară răii să aibă noroc rău şi plată rea, bunii iară dobîndă bună, nu numai în ceriu, ce şi pre pămînt. Pentru că bunilor au făgăduit Dumnezău că-i va păzi şi-i va agiuta, iară pre răii câ-i va amistui în urgiia sa. Ce, o, lucru minunat! Că oamenii iui Dumnezău pat supărare multă în ceasta lume, iară răii să bucură; bunii zuoa şi noaptea plîngu cu amar mare. Care lucru minunat, cînd ară fi preceput Sfînt David craiu şi proroc, într-acest chip cuvintă, Psalm 72, zicînd: „Adevăr bunu-i Dumnezăul lui Israil, ce celor direpţi cu inima. Iară mie, puţin de nu să lunecară picioarele mele şi puţin de nu se vărsără paşii miei cînd pizmiia pre cei nebuni, cînd vedea pacea păcătoşilor. Că nu-s întru legăturile morţii şi-i sănătoasă virtutea lor. Şi în osteneală cu oamenii nu sînt şi cu oamenii nu iau supărare. Pentru aceea, ca un lanţ de aur cuprinde pre ei făliia, fietecarele de ei să îmbracă întru ncmiîă. Şi pentru grăsime stau afară ochii lor, merg în gîndurile inimii lor. Cugetară şi grăiră hiclenie, strîmbătate în falie grăiesc. Pun în ceriu gura sa şi limba lor îmbla pre pămînt. Pentru aceea întorcu-să oamenii lui încoace, storcu-se lui ape în pahar de plin. Şi zic: cum ară şti Dumnezău şi să iaste ştiinţă în nălţie? Iată, ceşti păcătoşi carii-s pre lume îri pace, mulţescu-şi bogăţiile. Adevăr, în deşărt mi-am curăţit inima şi am spălat în nevinovăţie mînule mele. Şi fuiu bătut toată zuoa şi fu supărarea mea în toate dimineţi". [.. .J.

(Propovedaniia a treisprezecea)

Cînd **moare dosăditul carele n-au luat parte** ini **bunătăţile înşelătoare a fiilor aceştii lumi.**

învăţătura

Nice un bine nu să agoniseşte cu muncă, cu osteneală şi cu grijă mai mare ca spăseniia de vecie a sufletelor.

1. **întîiu. Oca iaste aceasta. Că bunătăţile pămînteşti şi avuţiile** de **multe ori le agonisăsc cu strîmbătate; că furul cu furtişagul, vrăjitoriul cu vrăji tura, năsălnicul cu năsălnicia agoniseşte ceva cu păgubitura sufletului său. Iară spăseniia nime nu-şi poate dobîndi,** fără **numai prin poarta strimtă şi prin calea îngustă, cu truda şi cu grija, numai singur [... 1.**

Auziţi, creştinilor, că cu nice un preţ nu să poate agonisi spăseniia, fără numai ca sîngele Domnului Isus Hristos? De unde puteţi lua aminte direptatea învăţăturii, care iaste aceasta, că nice un bine nu să poate agonisi eu muncă, cu osteneală şi cu grije mai mare ca spăseniia de vecie. [...'].

Sicriul de aur este un text, primul în literatura română originală, de literatură omiletică. Critica internă făcută a produs numeroase argumente pledînd pentru originalitatea cărţii (v. bibliografia). „Discursul literar se dezvoltă pornind de la un pasaj seriptural, prilej pentru o pledoarie morală, comentat şi întregit cu numeroase citate din întregul evantai al cărţilor sacre. Comentariile ajung să trateze multiple alte probleme diferite de tema centrală, cea funebră, cum ar fi relaţiile între părinţi şi copii, căsătoria, viaţa familială" etc. (Anton Goţia, *Studiu introductiv,* p. VIII). *Sicriul de aur* înseamnă o încercare de transpunere în limbă românească a unei terminologii teologice, deci el reprezintă o contribuţie demnă de luat în seamă la constituirea limbii literare româneşti. Din punct de vedere literar, pe lîngă plasticitatea unor imagini („avuţiile de multe ori le agonisesc cu strîmbătate; că furtul cu furtişagul, vrăjitoriul cu vrăjitura, năsălnicul cu năsălnicia ...", „răutăţile şi greutăţile s-au apropiat ca o turmă sau ca un şirag mare") se remarcă utilizarea dialogului, autorul imaginîndu-şi un interlocutor care i-ar pune întrebări: „De-aici ară putea întreba cineva doară el au fost mai vinovat şi mai păcătos decît ceilalţi? Răspuns: Ba n-au fost Isaac mai păcătos . . .". Caracterul moralizator, cum era de aşteptat, este precumpănitor.

TEXTE: Sicriul de aur, „tipărită în tipografia noao, în cetate, în Sas-Sebeş", 1683; loan Zoba din Vinţ, *Sicriul de aur,* ediţie îngrijită şi studiu introductiv de Anton Goţia, Bucureşti, Editura Minerva, 1984, p_ LXI, 305 (ediţia mai cuprinde şi un glosar şi un indice lexical).
STUDII: Studiul introductiv al lui A. Goţia la ediţia citată; I. Lupaş„ *Nobilitatea popii loan din Vinţ* în *Studii, conferinţe şi comunicări istorice,* voi. 1, Bucureşti, 1928; Octavian Schiau, *Cărturari şi cărţi în spaţiul românesc medieval,* Cluj-Napoca, 1978; *Istoria literaturii române.* voi. 1, Bucureşti, 1964, p. 477—479.

PENTRU SINGURUL TIITORIUL GIND

1661—1664 [Moldova?!

Traducerea *Vechiului Testament* în limba română făcută de spătarul Nicolae Milescu la Constantinopol în anii 1661—1664, când îndeplinea acolo funcţia de capuchehaia al lui Grigore Ghica, domnul Ţării Româneşti, a prilejuit şi prima versiune românească a unui text clasic al umanismului european. Este *Raţiunea dominantă,* mic tratat de morală religioasă scris în *sec.* II e.n., atribuit unui discipol al filozofului alexandrin Poseidonios din Apamea. *Peri avtokratoros logismon* a fost mai întîi tradus în latină de Erasm din Rotterdam *(De superatrice ratione),* apoi în limbile franceză, germană, cehă, italiană, spaniolă, olandeză, engleză.

Urmaşii au fost sensibili la mesajele textului (fidelitatea faţă de tradiţie, sacrificiul pentru libertate, dragostea maternă etc), în care se găsesc motive ale tradiţiei ebraice şi elenistice. Pentru aceleaşi raţiuni Nicolae Milescu va fi păstrat în traducerea sa din *Vechiul 'Testament* acest text (apocrif pentru canonul biblic ortodox), care a circulat atît sub autoritatea — falsă — a celebrului istoric Josephus Flavius, cît şi ca a IV-a Carte a Macabeilor.

Raţiunea dominantă tratează despre evenimente din anul 168 î.e.n., cînd sirienii (diadohii lui Alexandru cel Mare) ocupaseră Ierusalimul, exercitînd o cruntă opresiune militară asupra locuitorilor şi încereînd convertirea lor forţată la modul de viaţă şi concepţiile greceşti. **Ei** pradă templul, interzic practicarea vechilor ritualuri, batjocoresc şi robesc pe locuitori. Supus unei aspre dominaţii politice şi economice, lovit în convingerile şi obiceiurile lui străvechi, poporul se răscoală sub conducerea macabeilor şi, în urma unor lupte crîncene, izgoneşte din ţară pe sirieni. Acest război popular de eliberare, care a adus **şi** unele îmbunătăţiri ale condiţiei ţăranilor, rămăsese în conştiinţa generală un exemplu de rezistenţă împotriva asupririi **şi** de fidelitate faţă de tradiţiile patriei. De mare popularitate se bucura istoria relatată de Iason şi repovestită în *A doua carte a Macabeilor* privind moartea în chinuri a şapte tineri (confundaţi în mod greşit cu macabeii înşişi), care, împreună cu mama lor şi bătrînul Eleazar, au rezistat atît făgăduielilor, cît şi ameninţărilor regelui sirian Antioh al iV-lea Epiphanes, refuzînd să sacrifice zeilor. Pseudo-Iosephus vede în lupta celor şapte tineri un conflict între raţiune şi pasiuni: călăuziţi de prudenţă (în sens de raţiune practică), întăriţi prin virtuţile curajului, dreptăţii şi înfrînării, eroii domină pasiunile plăcerii (lăcomia, pofta, trufia etc.) ca şi ale durerii (mînia, frica, suferinţa fizică etc). Iată de ce, fără să scadă valoarea literară a acestui episod, descris cu un puternic realism, autorul revine mereu asupra înţelesului său filozofic: „Vezi dar că raţiunea este capabilă să domine pasiunile?" Mai convingătoare decît expunerea teoretică, sistematică, din capitolele introductive ale tratatului, partea narativă trebuia să demonstreze adevărul tezei lui Pseudo-Iosephus.

Tradus mai întîi de Milescu, text revizuit şi tipărit în *Biblia de la Bucureşti,* 1688, tratatul a fost succesiv reeditat în diferitele ediţii ulterioare'ale *Bibliei* (Blaj 1795, Buzău 1854—1856), dar nu a atras decît recent atenţia cercetătorilor literaturii române vechi, care au văzut în *Raţiunea dominantă* primul text umanist tradus în limba română. Familiarizaţi cu filozofia şi literatura antică, traducătorii lui Pseudo-Iosephus ştiau că, filozofic şi literar, opera acestuia era o noutate în cultura română a vremii. Dar o noutate care răspundea unei curiozităţi în formare, mereu mai accentuată în deceniile ce vor urma. De aceea, ideea stoică fundamentală a lucrării *Despre raţiunea dominantă* nu va rămîne izolată în literatura noastră filozo-

fică. Peste zece ani Cantemir reia, în *Divanul,* referinţele la stoici, iar cînd. în aceeaşi operă îndeamnă ca „socoteala dreaptă şi întreagă pe greşitoarea poftă să o ştăpînească" el acceptă, negreşit, capacitatea raţiunii de a domina pasiunile.

Pe de altă parte, într-o epocă de înăsprire a dominaţiei otomane, episodul povestit în *Raţiunea dominantă* exalta ,,păzirea legii celei de moşie"), fidelitatea faţă de tradiţiile patriei.

A LUI IOSIP LA MACAVEI CARTE

adecă

PENTRU SINGURUL ŢIITORIUL GINI)

Cap I

Prea filosofesc[1] cuvînt vrînd a arăta, de iaste singur stăpînitoriu[2] paternelor[3] cel bun credincios gînd[4], svătuire-aşi dară voao dirept ca să luaţi aminte cu osîrdie la filosofie[5], pentru că şi de treabă[6] iaste spre ştiinţă la tot cuvîntul, şi, într-alt chip, a cei prea mare bunătăţi, zicu dară înţelepciunii[7], cuprinde laudă. De să arată dară[8] gîndul a birui celor opritoare paterni ale înţelepciunii — de lăcomiia pîntecelui şi de pohtă — iară şi de ale direptăţii contenitoare paterne a birui să arată, în ce chip răului nărav, şi celor ale vitejiei contenitoare paterni — a maniei şi uciderei şi durerii.

Cum dară poate fi, ar zice neştine, de biruiaşte[9] gîndul patemile, uitarea şi neştiinţa nu stăpîneaşte? De rîs ispitindu-se a zice, pentru că nu biruiaşte gîndul patemile sale, ce ceale ce sînt împotriva direptăţii şi vitejiei şi întregii firi. Şi pre aceastea nu ca doară să le surpe, ce ca nu la eale să să supuie. De multe părţi dară şi de aiurelea aşi putea voao să arăt că singur ţiitoriu iaste paternilor gîndul, ce mult mai vîrtos aceasta a dovedi dentru bărbăţiia celor ce pentru bunătate au murit, a lui Eîeazar[10] şi a celor 7 fraţi şî maicii lor. Pentrucă toţi acestea ceale pană la moarte dureri nepregetîndu-le, dovediră că biruiaşte gîndul patemile.

Pentru bunătăţi dară slobod sînt a lăuda pre bărbaţii cei ce pre aceaia vreme pentru bună bunătate[11] au murit cu maică-sa; iară pentru cinste ferici-i-aşi. Pentru că lăudîndu-se nu numai de cătră toţi oamenii de vitejie şi răbdare, ce încă şi de ceia ce i-au căznit, pricină fură a să surpa cea deasupra limbii[12] tiranie, biruind pre tirani cu răbdarea, cît a să curaţi fu pren ei moşiia[13]. Ce şi pentru cea ce cercăm acum a zice, dară, slobod va fi, începînd povestea în ce chip avem obiceaiu a face. Şi aşa, la cuvîntul care iaste pentru ei mă voiu învîrteji[14], mărire dînd celui întru tot înţelept Dumnezău.

Cercăm[15] dară acum de singur ţiitoriu iaste paternilor gîndul, şi aleagem ce poate fi gîndul, şi ce e patima, şi cîte-s ale paternilor chipuri, şi de biruiaşte gîndul pre toate aceastea.

Gîndul iaste dâră minte cu dirept cuvînt[16], mai cinstind viata înţeîepciunei, şi înţelepciunea iaste cunoaştere dumnezeeştilor şi omeneştilor lucruri ş-ale acestora pricini[17]. Aceasta dară iaste a Legii învăţătură[18], pren carea ceale dumnezeieşti cu cinste, şi ceale omeneşti cu folos le învăţăm. Iară chipurile înţelepciunii sînt mintea[19], direptatea, vitejia şi întregăciunea[20] minţii, iar mai chiar[21] decît toate iaste mintea dentru carea dară gîndul biruiaşte patemile. Şi firile[22] paternilor sînt ceale cuprinzătoare doao: dulceaţa şi durerea[23] şi dentr-aceastea amăndoao şi prejur[24] suflet iaste. Şi multe-s şi prejur dulceaţă, şi următoare sînt durerilor patimilor. Mainte dară de dulceaţă iaste pohta, şi după dulceaţă bucuriia. Şi mai-nainte de dureare iaste frica, şi după dureare mîhnirea. Iară măniia de obşte patimă iaste duîceţii şi durerii, de va cugeta neştine cînd s-au întîmplat la el. Iară întru dulceaţă iaste şi voia cea cu rău nărav, mai cu multe chipuri fiind decît toate patimile, însă la suflet mîndriia, iubirea de argint, iubirea de price[25] şi zavistiia, iară la trup a mînea de toate şi a mînea singur.

Precum doao răsăditurі[26] trupului şi sufletului fiind dulceaţa şi durearea, multe sînt odraslele răsăditurilor acestora. Dentru carele pre fieştecarea cel atotlucrătoriu gînd curăţindu-le şi privindu-le şi adăpîndu-le şi în tot chipul mai turnîndu-le, dumesteceaşte[27] cele ale năravurilor şi ale patimilor materii. Pentru că gîndul iaste povăţuitoriu bunătăţilor, iară paternelor singur ţiitoriu, şi caută oarece întîiu pentru el den ceale opritoare fapte ale întregăciunii minţii; că singur ţiitoriu iaste paternelor gîndul. Iară întregăciunea minţii iaste biruinţa pohtelor. Şi dentru pohte unele sînt sufleteşti, altele trupeşti, şi acestora amîndurora gîndul să arată a birui [Lacună]. Eu aşa socotesc. Deci den ceale den apă pohtind, şi den pasări, şi den dobitoace şi de toate fealurile de mîncări care sînt oprite noao după ieage ne ferim şi pentru a gîndului biruinţă. Pentru că să opresc ale pohtelor patimi, întoreîndu-se de mintea cea întreagă, şi să înfrînează toate ale trupului porniri de gînd.

BAR, CRV 86, p. 740 II — 741 I.

[1] *Prea filosofesc* = filozofic în cel mai înalt grad; [2] *singur stăpînitoriu* = stăpîn absolut; [3] *paternelor* — pasiunilor, în sens larg (emoţii, afecte); pentru autorul cărţii pasiunile sînt o parte înnăscută a naturii umane, ele trebuie să fie controlate iar nu stîrpite; [4] *cel bun credincios gînd* == raţiunea dreaptă; *gînd,* din traducerea românească, nu înseamnă, deci, minte; [5] *filosofie:* referirea, în fraza următoare, la scopurile cuprinsului filozofic al tratatului —- a) cercetarea unei probleme; b) dobîndirea virtuţii celei mai înalte — arată că autorul foloseşte termenul în înţeles foarte larg, atît epistemologic, cît şi etic; [6] *de treabă* = necesar; [7] *a cei prea mari bunătăţi .. . înţelepciunii* = a virtuţii celei mai înalte . .. prudenţa. *înţelepciune* în filozofia greacă, ca virtute, înseamnă atît capacitatea de a cunoaşte adevărul, cît şi de a-l aplica, de aceea traducerea prin „prudenţă" (în sens de „înţelepciune practică") este preferabilă; [8] în cele ce urmează autorul face descrierea pasiunilor opuse virtuţilor: a) *înţelepciunii* i se opun 1) *lăcomia pîntecului* şi 2) *pofta;* b)

dreptății i |se opune 3) *râul* nărav; c) *vitejiei* i se opun 4) *mînia;* 5) *uciderea* și 6) *durerea.* Stoicii cunoșteau numai patru pasiuni: dorința, frica, tristețea ți plăcerea; [9] *biruiaște* = stăpînește; [10] *Eleazar,* mare preot evreu în Ierusalim, în timpul domniei lui Ptolemeu al II-lea; după o tradiție relatată de mai mulți autori clasici, el ar fi trimis la cererea suveranului egiptean cîte șase învățați din fiecare dintre cele douăsprezece triburi ale Israelului, grupul de 70 (de fapt 72) de traducători ai *Septuagintei;* u *bună bunătate* (gr. *kalokagathia)* = caracterul și comportarea unui om desăvîrșit; [12] *limbii* — neamului; [13] *moșiia* = patria; [14] *mă voiu învîrteji* mă voi întoarce; *cercăm* cercetăm; [16] *minte cu direpț cuvînt* = mintea capabilă să cugete drept; ^ Pînă la Pitagora, înțelepți erau numiți aceia care se îndeletniceau cu cunoașterea lucrurilor divine și umane, a originilor și cauzelor acestora („pricini" pentru traducătorul român); înțelepții în chestiune sînt cei care s-au numit apoi, cu modestie, *filosofii,* iar îndeletnicirea lor reprezintă filosofia însăși; este cea mai veche definiție filozofică a filozofiei și sîntem în fața celor dintîi formulări în românește a acestei definiții; [18] autorul înțelege *Legea lui Moise;* [19] *mintea:* corect „prudență". „Mintea" este o inconsecvență terminologică a traducătorului; [20] *întregăciunea* — deplinătatea; [21] *chiar* = clar; [22] *firile* = naturile, originile, cauzele; [23] *dulceața și durerea* — voluptatea și durerea; [24] *prejur* = împrejur; [25] *price* «« ceartă; [26] *răsăditurí* = vlăstare; [27] *dumesteceaște* = domesticește, îmblînzește.

Spătarul Milescu a fost desigur atras de mesajul filozofic și epic al scrierii. Problema virtuților și a viciilor nu era firește nouă: cărțile de învățătură, omiliile, predicile și cazaniile reluau necontenit, în nesfîrșite variante, acest subiect comun filozofiei antice, medievale, ca și doctrinei religioase a vremii. Dar în tratarea teoriei sale Pseudo-Iosephus nu recurgea la obișnuita soluție a autorității scripturistice, la îndemnurile pioase sau evocarea amenințătoare a chinurilor postume.

Tratînd subiectul din perspectiva rațională a filozofiei stoice, autorul anonim recurge numai la virtuțile explicative ale acestei filozofii și la argumente de fapt (exemplul, pe care autorul îl socotește convingător și îl folosește în scopuri filozofice, este al rezistenței celor șapte frați). Dominarea pasiunilor este rezolvată în limitele personalității umane, cu mijloacele rațiunii, fără intervenții miraculoase. Episodul invocat nu este expus ca un martiraj, cum va face mai tîrziu literatura hagiografică, ci ca o luptă *(certamen)* **în sensul vechi al termenului, în care se manifestă caractere puternice, complet și frumos realizate (autorul relevă kalokagathia eroilor săi, idealul de desăvîrșire umană al antichității). Confruntarea dintre cei șapte tineri, încurajați de dascălul și de mama lor, și tiranul Antioh este astfel relatată încît să amintească cititorilor legenda Niobei. Pseudo-Iosephus, om de cultură grecească, nu putea, evident, ignora legenda niobizilor (posibilitatea unei influențe directe a fost chiar afirmată de unii cercetători).**

Capitolul XV al scrierii tratează tocmai drama mamei macabeilor după modelul Niobei, fiica lui Tantal și soția lui Amphion, regele Thebei. Mîndră de cei șapte fii și cele șapte fiice ale sale, Niobe a provocat gelozia Latonei (care nu avea decît doi copii). Apollon și Artemis, mîniați de mîndria Niobei i-a ucis toți copiii iar pe ea au transformat-o într-o piatră din care, vara, curgeau lacrimi. Suferințele Niobei au fost un motiv predilect al literaturii și artei antice.

Cap XV

Iară pre muma[1] celor tineri, care era cu Avraam la un suflet[2] nu o au mutat[3] cea denpreună patimă[4], nu fiilor[5]. Muma cea mai cu dor, doao lucruri fiind înainte, buna credință și a celor șapte fii mîntuire, cea după vreame[6] după a tiranului făgăduință, buna credință mai mult au îndrăgit ceaia ce mîntuiaște la veacinică viață după Dumnezău. O, în ce chip aș grăi după închipuire[7], ceale iubitoare de fii ale părinților patime, a sufletului și a chipului asemănare, la un copil minunat chip[8] mic de copil pecetluindu-se ? Mai vîrtos că maicile, fiind mai pătimașă[10] decît tații, la naștere sînt mai împreună pătimitoare. Pentrucă cu cît sînt mai slabe de inimă[11] și mai iubitoare la naștere[12] sînt maicele, cu atîta mai vîrtos sînt iubitoare de fii. Și decît toate maicile făcutu-s-au a acestor șapte mumă mai iubitoare de fii, carea cu șapte nașteri, cea cătră ei răsedind iubire cu dragoste[13], și pentru multele dureri ale fieștecăruia dentrînșii cea învățată mumă[14] avînd cea denpreună pătimire cătră ei, pentru frica cea dumnezăiască n-au băgat samă de a fiilor deșartă mîntuire. Și încă și pentru cea bună bunătate[15] a fiilor și cea cătră leagea lor bună patimă[16] mai mare avea dragostea la dînșii. Pentrucă direpți era și întregi la minte[17] și tari de suflete[18], iubitori de frați, iubitori de maică, așa cît și pană la moarte ceale ale legii păzind, asculta pre ea. Ce însă, măcară că atîtea fiind ceale de iubirea fiilor spre cea denpreună pătimire trăgînd, ei[19] pre mumă-sa asupra nici unuia dentru ei, ceale de toate fealiurile cazne au putut să mute gîndul ei. Ce cîte un fiiu și împreună pre toți muma îndemna la cea pentru bună credință moarte. O, fire sfîntă și iubire de părinți[20] și înțeleagere iubitoare, cu dragoste și hrană[21] și ale maicelor neînfrînte patimi! Cîte unul strămutîndu-se[22] și arzîndu-se, văzînd muma, nu se schimba pentru buna credință. Trupurile fiilor vedea prejur foc[23] topindu-se, și ale mînilor și ale picioarelor deagete pre pămînt adiind[24] și cealea ale capetelor pînă la bărbii cărnuri ca niște obraze[25] înainte zăcînd. O, mai amar acum maica [de! dureri ispitindu-se[26] pentru durerile ceale ce era asupra lor. O, singură muiare[27], buna credință întreagă născîndu-o nu te-au mutat cel dentîiu născut dîndu-și suflarea, nici al doilea care era în munci n-au văzut la tine jale, nici al treilea dîndu-și sufletul, nici ochii fieștecăruia văzînd, ca juncii asupra muncilor căutînd cazna lor și nările însemnînd înainte moartea lor n-ai plîns. Văzînd trupurile fiilor arzîndu-se și preste mîni mîni tăindu-se și preste capete capete tăindu-se de la grumazi și preste morți morți căzînd și movilă văzînd danțul fiilor pren munci[28], n-ai lăcrămat. Nu sînt așa ale sirinilor[29]

viersuri, nici glasurile de lebădă trag către iubirea auzului pre ceia ce aud glasurile de fii cu cazne pre maică strigînd[30]. Pentru că în ce chip la sfătuire întru al ei suflet[31] văzînd groaznici sfeatnici — firea şi naşterea şi iubirea fiilor şi a fiilor strămutături[32] — doi sorţi ţiind muma[33], de moarte şi de mîntuire pentru fii, n-au cunoscut pre cea ce mîntuia şapte fii spre mîntuire de puţină vreame, (ci) de cea de Dumnezău crezătoare a lui Avraam tărie, fata[34] ş-au adus aminte. O, maica neamului, izbînditoare de leage[35] şi scutitoare[36] bunii credinţe şi pren osteneala ficaţilor[37], purtătoare de bir[u]inţă. O, **ceaia care eşti decît bărbaţii spre tărie mai bărbată şi decît bărbaţii către răbdare mai viteează. Pentru că în ce chip chivotul[38] lui Noe întru cel den mulţimea lumii[39] potop purtînd lumea, tare răbda valurile, aşa şi tu păzitoare legii de toate părţile întru ceale ale patimilor răvărsîndu-te cu potop şi cu tare vînturi, cu ale cuielor munci cuprinzîndu-te vitejaşte ai răbdat cea pentru bună credinţă fortuna.**

BAR, CRV 86, p. 748 II — 749 L

[1] Cîteva manuscrise vechi o numesc Ana, Salomeea sau Salomonis. în tradiţia orientală numele ei ar fi fost Aşmuna sau Şamuna; [2] mama macabeilor era gata să-şi sacrifice fiii după exemplul lui Avraam care voise să-l jertfească pe Isaac; [3] *nu o au mutat* = nu i-a schimbat convingerea; [4] *denpreună patimă* = simpatia; [5] *nu fiilor:* corect „a fiilor"; dragostea pentru copii n-a. putut schimba hotărîrea mamei. In continuare, lacună în trad. 1688: o raţiune a fiilor stăpînă peste patimi şi credinţă mai scumpă mamei decît propriii ei copii. Din această frază au rămas în traducere cuvintele „cea mai cu dor"; [6] *Cea după vreame* = temporară, pieritoare; [7] *aş grăi după închipuire* = aş imita, aş mima. Pasajul trebuie înţeles: Cum aş putea înfăţişa pasiunile părinţilor iubitori de copii [care fac] ca asemănarea sufletului şi a feţii să se imprime în caracterul unui prunc?; [8] *chip* = caracter; [9] *pecetluindu-se* = imprimîndu-se; [10] *pătimaşă* = pătimitoare, pasională; [11] *slabe de inimă: gr., asthenopsychoi* = slabe de suflet, sensibile; [12] *iubitoare la naştere:* calc pentru gr. *polygonos* = foarte fecund, prolific; [13] *iubire cu dragoste* = gr. *philostorgia* = dragoste vie pentru ai săi; [14] *cea învăţată mumă:* în original *inagkasmenen* == constrînsă. [15] *bună bunătate:* gr. *kalokagathia,* v. nota 11 p. 96;. [16] *bună patimă:* gr. *eupeitheia* = docilitate, ascultare, supunere; traducătorii au citit *eupatheia* (desfătare) şi au redat prin calc; [17] *întregi la minte* = temperaţi; [18] *tari de suflete:* traducătorii au unit două calităţi, menţionate în text, „viteji" şi „cu suflet nobil"; [19] *ei* = ci. Fraza trebuie înţeleasă: deşi mama avea atît de multe motive să sufere împreună cu fiii săi, chinurile felurite n-au putut să-i schimbe hotărîrea de a-i îndemna să primească moartea; [20] *iubire de părinţi* = iubire părintească (în cazul de faţă maternă); [21] *înţelegere iubitoare, cu dragoste şi hrană* = dragoste părintească aprinsă şi hrănitoare; [22] *strămutîndu-se* = fiind torturat; [23] *pre jur foc* = cuprinse de foc; [24] *adiind* = zbătîndu-se; [25] *obraze* = măşti; [26] *ispitindu-se* = fiind încercată; [27] *O, singură muiare* = o, femeie unică; [28] *şi movilă văzînd danţul fiilor pren munci* — şi cum gloata privea încleştarea fiilor în chinuri; [29] *sirinilor* = sirenelor; [30] *lacună:* „cît de multe şi cît. de mari erau chinurile care o munceau pe mamă în timp ce fiii săi erau torturaţi cu roata şi focul!" şi alte două fraze; [31] *la sfătuire întru al ei suflet* = tribunalul ei interior; [32] *strămutături* = torturi; [33] *doi sorţi ţiind muma* = mama dispunînd de două decizii; [34] *fata* == mama; [35] *izbînditoare de lege* = apărătoare a legii (cea care face să triumfe legea); [36] *scutitoare* — protectoare; [37] *osteneala ficaţilor* = textual „prin lupta viscerelor" = (victorioasă) printr-o luptă interioară; [38] *chivotul* = corabia, arca; [39] *den mulţimea lumii* = care a umplut lumea.

Pentru ilustrarea temei fundamentale a cărţii — lupta pentru legea strămoşească prin dominarea fricii, poftei „şi a altor pasiuni — în afara eroismului tinerilor macabei este exaltată abnegaţia mamei lor care îşi învinge dragostea firească pentru copiii săi, manifestînd astfel un sentiment superior, acela de a-i vedea jertfindu-se pentru lege. Mecanismul psihologic al acestei decizii este admirabil expus în acest capitol care asociază calităţi literare cu o profundă cunoaştere a ideilor filozofice şi etice ale stoicilor. Referirile la motivele literare răspîndite în epocă (cîntecele sirenelor şi ale lebedei etc.) nu lipsesc în acest text pentru a cărui redare în limba română traducătorii au trebuit să depună eforturi deosebite, luptînd atît cu fraza cît şi cu terminologia de neobişnuită concentrare filozofică şi psihologică. Am încercat să dăm mai multă claritate textului prin îndreptarea punctuaţiei, dar deplina lui înţelegere presupune fie lectura în paralel cu originalul grecesc, fie compararea cu o versiune românească modernă, aşa cum am procedat pentru fragmentele publicate în „Raţiunea dominantă", p. 190—214.

TEXTE: BAR, Filiala Cluj-Ncipoca, ms. rom. 45. filele 447—455; *Biblia, adecă dumnezeiasca scriptură,* Bucureşti, 1688, filele 740 II — 750 II; *Biblia,* Blaj, 1795, p. 883 si urm; *Biblia sau Testamentul vechiu şi nou* IV, Buzău, 1855, p. 503—521.

STUDII: J. Freudenthal, *Die Flavius Josephus beigelegte Schrift Ueber der Herrschaft der Vernunft (IV. Makkabäerbuch), eine Predigt aus dem ersten nachchristlichen Jahrhundert,* Breslau, 1869; R. B. Townshend, în *The Apocrypha and Pseudoepigrapha of The Old Testament in English,* ed. by R. H. Charles, voi. II, Oxford, 1913, p. 653—685; Virgil Cândea, *Tratatul „Despre raţiunea dominantă", prima operă filozofică publicată în limba română (1688),* în *Raţiunea dominantă,* Cluj-Napoca, 1979, p. 172—214.

i

III. LITERATURĂ POLEMICA ŞI RELIGIOASA

MĂRTURISIREA ORTODOXA

1691 Tara Romaneasca

Mărturisirea ortodoxă este o operă de dogmatică realizată pe baza izvoarelor tradiţionale de Petru Movilă[1], personalitate marcantă în cultură, arhiepiscop, mitropolit al Kievului, Galiţiei şi a toată Rusia, ce s-a afirmat prin preocupări editoriale (scrieri originale, prefeţe, traduceri, corectări de texte) şi printr-o vie activitate în direcţia dezvoltării şcolii şi tipografiei româneşti (Cîmpulung — 1635, Govora — 1637 şi Trei Ierarhi, cu profesori, meşteri tipografi si material tipografic adus din Ucraina). S-a remarcat, de asemeni, ca reorganizator al învăţămîntului (a restructurat Colegiul de la Lavra Pecersca ce s-a unificat în 1632 cu Şcoala Frăţiei ortodoxe din Kiev; a întemeiat Academia movileană — prima universitate ortodoxă la nivelul exigenţelor institutelor de învăţămînt superior din Europa; aici s-a declanşat curentul kievo-movilian ce a iradiat în întreaga ortodoxie). *Mărturisirea ortodoxă* a apărut într-un context istorico-religios deosebit de frămîntat (biserica ortodoxă din Polonia se unise cu Roma şi se înfiinţaseră şcoli iezuite în scopul atragerii tinerilor ruteni şi moldoveni spre catolicism) şi a reprezentat poziţia bisericii ortodoxe faţă de acuzaţiile de erezie declanşate de apariţia, la Geneva, în 1633, a confesiunii de credinţă ortodoxă, dar cu tendinţe calvinizante, a patriarhului Chirii Lucaris, Această operă a lui Petru Movilă precum şi întreaga sa activitate neobosită pe tărîmul luptei pentru apărarea ortodoxismului a deschis, în lumea Răsăritului, o epocă de reformă a culturii bizantino-slave; în urma contactului cu umanismul apusean, cultura tradiţională a cunoscut prin Petru Movilă un proces de occidentalizare fără a se abate insă nici un moment, de la tradiţie.

în anul 1691 apare la tipografia domnească de la episcopia Buzăului, din îndemnul domnitorului Constantin Brîncoveanu. *prima ediţie în româneşte* a *Mărturisirii ortodoxe,* în traducerea lui Radu Greceanu, cu aportul filologic al stolnicului Constantin Cantacuzino. Traducerea s-a făcut după o ediţie grecească tipărită în Olanda în 1667. *Mărturisirea ortodoxă* a lui Petru Movilă s-a mai tipărit în 18 ediţii româneşti, în versiuni cile traducerilor lui Filaret Scriban, Barbu Constantinescu, Ghenadie Enăceanu.

Prin tălmăcirea lui Greceanu s-au transmis cuvinte şi forme arhaice de origine slavonă ori grecească, specifice textelor bisericeşti din secolul al XVI-lea si al XVII-lea. cărora traducătorul le redă înţelesul în româneşte între paranteze. De exemplu: *ipostasis* (adecăte supt stare); *pro'gnosis, proorizmas* şi *pronia* (adecăte mai nainte cunoştinţă, mai nainte horărîre şi mai nainte gîndire şi grijuire). în traducerea lui Greceanu sensul frazei este îngreunat, uneori, din pricina fidelităţii exagerate a traducătorului faţă de topica din originalul grecesc.

Dincolo de aceste neajunsuri, tălmăcirea lui Radu Greceanu este corectă, fluentă, literară, în spiritul limbii româneşti şi are meritul de a fi introdus, pentru prima oară, în circuitul culturii noastre, cea mai importantă operă a mitropolitului Kievului, Petru Movilă. Citatele din *Scriptură* întîlnite în originalul grecesc nu au fost luate după *Biblia de la 1688* ci s-au tradus din nou, cu acribie filologica şi cu intenţionalitate artistică.

Traducerea lui Radu Greceanu s-a retipărit prin grija preotului Nicolae M. Popescu şi a diaconului Gh. I. Moisescu, la Bucureşti, în 1942, însoţită fiind de o *precuvîntare* scrisă de mitropolitul Bucovinei, Tit Simedrea. Această ediţie reproduce, alături de traducerea lui Radu Greceanu, şi cel mai vechi text grecesc, o copie a versiunii aprobate în 1643 la Constantinopol ce se păstrează la Paris.

PRECUVÎNTARE

Prea luminatului, prea înălţatului şi prea slăvitului, den mila lui Dumnezău domn şi oblăduitoriu toatei Ţărîi Româneşti loan Constandin B. Basarab voevod domnului mieu milostiv

Iată, luminate şi înălţate doamne, pravoslavnica mărturisire a sfintei şi adevăratei beserecii Răsăritului şi pre limba românească, den porunca Măriei Tale, întoarsă. Carea de multă vreme, cu mare pohtă în gîndul Măriei Tale era să se isprăvească, dirept ca să vie şi aceasta în lumina şi în cunoştinţa rodului românesc.

Acesta este dară canon[2] şi îndireptariu, pren care dogmele dumnezeeştii şi apostoliceştii a Răsăritului beserecî să cunosc şi să îndireptează; asemenea ca arhitectonii, zidirile, cioplirile şi tot ce lucrează ei, cu acelea îndireptînd le fac.

Şi precum acei mari meşteri, fără de acel canon şi îndireptariu nice pot lucra, nici isprăvi vreun lucru lăudat în meşteşugul lor, aşa nici un creştin adevărat fără de aceasta, au ceva sfînt să lucreze, au vreo ispravă să facă de spăsenia sufletului nu poate. Petru Moghila, prea sfinţitul mitropolit al Kievului, mult a o face au ostenit şi au priveghiat, mai vîrtos pentru cei ce era supt păstoria[3] sa creştini ruşi.

între carii ruşi, cei ce urăsc direptatea şi vor să rătăcească şi alţii ca dînşii orb pre orb trăgînd, ca amîndoi în groapă să cază, (ciim zice Scriptura), multe zîzanii şi eresuri[4] au sămănat. Pintru sa smulgă şi să dezrădăcineze acea pacoste şi răutate dentru acei ade-

vârâţii creştini, această carte mult asudînd o au făcut precum ispita[5] şi hotărîrea a patru patriarşi a Ţarigradului, a Alexandriei, al Antiohiei, şi al Ierusalimului şi a multor arhierei şi clirici ai marii beserecii Ţarigradului o adeverează şi o credinţează.

Aşijderea şi cartea lui Nectarie[6] patriarhului Ierusalimului, o mărturiseşte şi o dovedeşte, cari în cartea cea grecească sînt acestea.

Aceasta dară şi Măria Ta vrînd să faci, ca un pururea privighetoriu şi adevărat domn, spre folosul de obşte al neamului rumânesc, ca şi altele multe bune ce ai făcut, poruncit-ai mie, plecaţii şi micii slugi să o prepuiu[7]; Şi aşa dupre puţina-m ştiinţă o am făcut. (Insă aceasta mărturisesc, că precum şi la alalte ce ani prepus şi am scos, împreună cu frate-mieu Şărbart, al doilea logofăt, de s-au tipărit, aşa şi la aceasta mai vîrtos ajutoriu şi îndireptătoriu mai grelelor cuvinte şi noime[8] am avut pe dumnealui Costandin Cantacuzino biv vel stolnic. Şi iată s-au tipărit tot cu a Măriei Tale poruncă şi cheltuială.

Unde Domnul Dumnezeu, carele mai nainte de a zidi lumea au cunoscut şi au ales vasele Tale (cum zice Apostolul) acela dară ce au cunoscut şi pre Măria Ta ales vas şi au orînduit spre oblăduirea şi otcîrmuirea Ţării şi a rodului nostru românesc cărui şi bătrîn moştean[9] eşti, pre acela, prea puternic şi numai singur veşnic, Dumnezeu rugăm, şi cu o inimă toţi rugăm, ca întru mulţi, norociţi şi fericiţi ani să te trăiască, să te păzească şi să te ţie noao multora, pururea ajutoriu, mîngăiere şi folos.

A Măriei Tale mică, plecată şi nevrednică slugă, Radul Logofăt Greceanul.

, Petru Movilă, *Mărturisirea* [...], trad. de Radu Greceanu, Bucureşti, 1942 p. 186—• 187.

[1] *Petru Movilă,* fiul domnitorului Simion Movilă (1596—1(546); s-a instruit în Polonia; [2] *canon* = cumpănă (fig.); [3] *păstorie* = conducere, îndrumare religioasă, bisericească; •» *eres* = abatere de la credinţa ortodoxă; f *ispită* = (aici) critica textului; e *Nectarie,* patriarh al Ierusalimului, (1660—1669); [7] *prepuiu* = a traduce; [8] *noimă* = sens, înţeles (al unui cuvînt); [9] *moştean* == băştinaş.

în această predoslovie Radu Greceanu aduce un adevărat elogiu mitropolitului Petru Movilă care şi-a dedicat întreaga activitate propăşirii spiritualităţii noastre. Rolul de conducător spiritual al colectivităţii din care Petru Movilă făcea parte este evidenţiat de traducător prin folosirea unei *metafore* bine cunoscute în cultura medievală —, aceea a „păstorului" ce poartă de grijă „turmei": „au ostenit şi au priveghiat mai vîrtos pentru cei ce era supt păstoria sa creştini ruşi". Radu Greceanu relevă împrejurările elaborării *Mărturisirii [. . .],* ecourile produse în Răsărit şi necesitatea traducerii ei în româneşte folosindu-se, de asemeni, de o *metaforă* deosebit de frecventă în epocă, cea a „luminii"; se mai foloseşte de *principiul* umanist-renascentist al *edificării morale* prin realizarea „faptei bune": „ca să vie şi aceasta în lumina şi în cunoştinţa rodului românesc" şi să fie „spre folosul de obşte al neamului românesc".

Pentru a evidenţia caracterul normativ al cărţii, Radu Greceanu se foloseşte de *comparaţie.* în viziunea sa, conţinutul acesteia are funcţionalitatea uneltei zidarului — cumpăna — ce slujeşte în construcţii la determinarea direcţiilor verticale. Abaterea de la dreapta credinţă este interpretată de Radu Greceanu ca „rătăcire" şi redată în chip *metaforic:* „orb pre orb trăgînd, ca amîndoi în groapă să cază". Această metaforă a cunoscut o largă răspîndire în Evul Mediu atît în cultura noastră orală, fiind reprezentată de proverbe că: „orbul pe orb povăţuind / cad amîndoi în mormînt", cît şi în cultura universală. Tabloul pictorului Bruegel, *Parabola orbilor,* bazat pe un text biblic este cea mai vie mărturie în acest sens (A. E. Elsen, *Temele).*

Predoslovia lui Greceanu la *Mărturisire [. . .]* face parte din literatura encomiastică. Ea se prezintă ca o adevărată „închinare" adresată voievodului ţării, în spiritul vremii în care a fost elaborată. Atît formula iniţială cît şi cea finală alcătuite din numeroase adjective privitoare la domn („prea înălţat", „prea luminat", „prea slăvit", „oblăduitoriu", „milostiv") şi, respectiv, la traducător („mică, plecată", „nevrednică slugă") înfăţişează raportul existent în epocă dintre domn şi scriitor, cel dintîi avînd merite hiperbolizate, cel de al doilea minimalizate.

în conţinutul lucrării se pleacă de la principiul universal potrivit căruia omul este o părticică a naturii, un microcosmos faţă de cosmos, în traducerea lui Greceanu aceste două noţiuni sînt definite prin *metaforele* „lume mică" şi „lume mare" care de fapt traduc exact termenii greceşti fără a-i prelua întocmai, cum s-a întîmplat ulterior cu neologismele respective; această modalitate de a traduce anumite noţiuni cu mijloace deja existente în limba română facilita accesul cititorului la înţelegerea textului. Microcosmosul are, în viziunea lui Radu Greceanu, însuşirile generale ale naturii: „căci ţine în sineş pilda a toatei marii lumi". Concepţii cosmogonice care consideră că lumea îşi are izvorul într-o putere spirituală supremă există, desigur, în mitologiile tuturor popoarelor, încă din cele mai vechi timpuri. Textul tradus de Greceanu reflectă însă concepţia cosmogonică creştină după care „lumea aceasta cea văzută şi materiile s-au zidit, zămisluit den fără de materie . . .". în creştinism, concepţia despre zidirea lumii este antropologică deoarece în centrul creaţiei se află omul. Dar spre deosebire de religiile de mistere unde sufletul dobîndeşte uneori materialitate sau este divizat fie în două,

fie în mai multe compartimente, în mitologia creştină există două lumi: lumea materială (în expresia lui Greceanu simplu şi clar denumită „văzută'" sau „suflet cuvîntătoriu" şi „trup material") şi lumea spirituală („nevăzută" sau cum o denumeşte traducătorul, de astă dată în *limbaj figurat, metaforic:* „aceia de gînd lume").

într-unui din fragmente Petru Movilă se referă la superioritatea reprezentărilor iconografice faţă de cultul idolilor. Poziţia sa îşi află izvorul în aceea a iconodulilor care nu admiteau ideea promovată •de iconoclaşti a posibilităţii unirii pur intelectuale cu divinitatea. Promotorii iconodulilor considerau că adevărul transcendental poate fi perceput numai cu ajutorul imaginilor deoarece acestea se aseamănă cu prototipul lor divin. Afirmaţiile lui Petru Movilă privitoare la importanţa icoanei reflectă argumentele iconodulilor ce-**şi** fundamentau concepţia despre icoană pe ideea de *întrupare:* imaginile lui Crist îl înfăţişează în natura lui umană, nu în cea divină.

Direcţia urmărită de iconoduli apăra, în primul rînd, dezideratele oamenilor de rînd, devotaţi tradiţiei, ce simţeau nevoia unor reprezentări concrete în credinţa lor **(W.** Tatarkiewicz, *Istoria).* Icoanele mijloceau înţelegerea conţinutului slujbei atunci cînd aceasta nu se oficia în limba vorbită de popor. Venerînd icoanele, iconodulii apărau integritatea creştinismului faţă de păturile conducătoare ce respingeau cultul imaginilor în consens cu musulmanii, evreii, maniheistii (W. Tatarkiewicz, *Istoria).* Aşadar, cultul icoanei devine, **şi** în concepţia lui Petru Movilă ca şi în literatura Bizanţului, un argument politic în lupta sa pentru apărarea specificului spiritual tradiţional şi a fiinţei noastre naţionale.

Pentru a explica deosebirea dintre icoană şi idoli tălmăcitorul Radu Greceanu se foloseşte de un limbaj plastic, simplu şi pe înţeles: icoana nu este altceva decît reproducerea chipului unei fiinţe umane reale („făţăşare ce pune în faţă lucru adevărat, care are fiinţa sa în lume"), în timp ce idolii ţin de închipuire („aflări omeneşti"). Arta literară a textului este dată, pe de o parte, de *limbajul metaforic.* Pe de altă parte, arta literară a traducerii rezidă în folosirea, cu naturaleţe, a limbajului vorbit (pe care azi îl vedem arhaic), în concreteţea exprimării lipsite de înflorituri. Formule ca: „punem în gîndul nostru", „ne suim cu gîndul", „să să umple gîndul mai lesne", sugerează o stare de spirit elevată printr-o imagine palpabilă, la îndemîna tuturor.

TEXTE: Petru Movilă, *Pravoslavnica Mărturisire a săborniceştii şi aposioleştU beserecii răsăritului,* trad. Radu Greceanu, Buzău, 1691; Petru Movilă, *Mărturisirea ortodoxă,* trad. Radu Greceanu, ed. îngr. de Nicolae M. Popescu şi Gh. I. Moisescu, pref. Tit. Simedrea, Bucureşti, 1942.

STUDII: Melchisedec, *Biserica ortodoxă în luptă cu protestantismul în special cu calvinismul în veacul al XVII-lea şi cele două sinoade din Moldova contra calvinilor,* „An. Acad. Rom." mem. secţ. ist., tom. XII, 1889—1390, p. 1—116; C. Erbiceanu, *Petru Movilă,* „BOR", XXXIII» 1900—1910, 5—10, p. 89—120; N. Iorga, *Istoria literaturii religioase a> românilor pînă 1688,* „Studii şi documente privitoare la istoria românilor", voi. VII, Bucureşti, 1904, p. 130—142, 149—152; Silviu Dragomir, *Contribuţii privitoare la relaţiile bisericii româneşti cu Rusia îh veacul XVII,* „An. Acad. Rom." mem. secţ. ist. tom. XXXIV, 1911—1912, p. 70—82; N. Iorga, *Istoria bisericii româneşti,* voi. I, ed. II. Bucureşti, 1929, p. 290—295, 297—300, voi. II, p. 310—313; P. P. Panaitescu, *Vinfluence de Voeuvre de Pierre Mogila, archeveque de K/rv, dans Ies Principautes roumaines,* Paris, 1926; Antoine Malvy, Marcel Viller *Introduction* în *La Confession orthodoxe de Pierre Moghila, me» tropolite de Kiev (1633—1646),* Paris, 1927; P. P. Panaitescu, *Cur.< de influentă polonă si rusă în vechea cultură a românilor,* Bucureşti,. 1932—1933, p. 315—339, 352—357, 367—379; T. G. Bulat, *Petre Movilă prinţ de Moldova, apărător al ortodoxismului,* Iaşi, 1941; Teodor Potrovici, Petru *Movilă, mitrojiolitul Chievului,* Bucureşti. 1941; N. Cartojan, *Istoria literaturii române vechi,* voi. II, Buoureşti, 1941, p. 11—12;. Teodor Bodogae, *Din istoria bisericii ortodoxe de acum 300 ani. Consideraţii istorice în legătură cu sinodul de la Iaşi,* Sibiu, 1943; Iustin Moisescu, *în legătură cu „Mărturisirea ortodoxă",* „BOR", LXVI, 1948, V—VIII, p. 200—210; Gh. Lungu, *Un important moment istoric al legăturilor culturale şi bisericeşti ruso-române: Petru Movilă,* Miijr. Mold., XXX, 1954, 11, p. 840—860; *Proverbe româneşti,* ed. alcătuită, prefaţă, glosar şi indici de George Muntean, Bucureşti, 1967, p. 300; G. Mihăilă, Dan Zamt'irescu, *Petru Movilă,* în *Literatură română veche,.* voi. II, Bucureşti, 1969, p. 260—263; Dan Horia Mazilu, *Udrişte Năsturel,* Bucureşti, 1974, p. 23—35, 80, 81, 92, 94, 96, 101, 123—124, 147, 219, 221; W. Tatarkiewicz, *Istoria esteticii,* voi. II, Bucureşti, 1978,. **p.** 58—70; V. Cândea, *Raţiunea dominantă, Contribuţii la istoria umanismului românesc,* Cluj-Napoca, 1979, p. 15, 48—50, 52, 55, 59—61; Albert E. Elsen, *Temele artei,* voi. I, Bucureşti, 1983, p. 261.

PSALTIRE

1651 *Transilvania*

Apariţia cărţii este legată de numele lui Simion Ştefan — mitropolit al Transilvaniei — prin a cărui grijă s-a înfăptuit şi prima traducere integrală în limba română a *Noului Testament* (vezi *Crestomaţie* . . voi. I).

Lucrarea se înscrie în coordonatele progresiste ale timpului, pe plan general, prin folosirea limbii naţionale în cultură, şi, în mod special, prin sublinierea (la fel ca în toate celelalte texte româneşti anterioare) unităţii de neam a locuitorilor Ţării Româneşti, Transilvaniei şi Moldovei (destinaţia cărţii „pre limbă *rumdnească"* cuprindea pe toţi românii). .'!""'" '

La mai bine de un secol de la cele mai Vechi traduceri ale psalmilor, păstrate în limba română, tălmăcirea de faţă face probă exer-

cițiului la care a fost supus în tot acest timp cuvîntul românesc scris: atenția sporită pentru înțelegerea textului se împletește cu adoptarea unei tot mai bogate experiențe a altor culturi privind grafica de carte.

Predoslovie cătră Măriia Sa Craiul Ardealului cinstitului și luminatului și înfrîmsățatului cu destoinicie și cu creștinătate milostivului Gheorghe Racoți[1].

[...] Cu multe lucruri frumoase arată și aduce înainte că nu-i nici un folos a grăi în limbă streină în săbor[2].

întîiu zice așa că cine grăiaște în limbă streină nu grăiaște oamenilor ce lui Dumnezău, nu spre înțelesul oamenilor și spre întrămaTea[3] lor, unde nime nu le înțeleage și nime nu să întrămadză den cuvintele lui.

A doa oară zice că cine grăiaște în limbi streine numai pre sine să întrămadză, nu pre adunare, unde pre el nime nu-1 înțeleage, iară noao ni să cade toate să le facem spre întrămarea adunării.

A treia, asamănă cuvintele în limbă streină cinghiilor[4], bucinilor, trîmbițelor și alăutelor. Acealea de sună numai și nu dau osebitură, de nimică-s întru soțiia[5] oamenilor, cu trîmbița de nu va sufla de gătit[6], au de încălecat și de gătit spre războiu, nime nu să va ști gata, nici ști de ce să ținea, că și Dumnezăul atotputearnicul, cisla[7] 10, porîncise oamenilor săi în pustie să se ție de glasul bucinului și în slujba dumnezeiască și la purceadere[8], că, de bucina cu 2 bucine, trebuia să se adune toată mulțimea, iară de bucina cu unul, numai bătrînii să aduna; cînd bucina de purces toată tabăra purcedea. Așea cuvintele în limbă streină, de nu să va tîlcui să se înțeleagă, de nimică-s sunetele lor întru adunare, ca și glasul cinghiilor, fără osibituri, că nime nu să întrâmă dintru eale.

A patra, cine grăiaște în limbă streină numai ce-i prost înaintea celora ce grăiaște, că ei nu-i înțeleg lui nemică, cum n-arî vrea să împreune cu ei ce știe el, și înțeleage, și iaste la inima Iui.

A 5: cine învață au să roagă lui Dumnezeu în limbă streină întru adunare[9] opreaște ascultătorii ca să nu poată zice amin, pre rugăciunea lui cumu-i obicina[10], că pre ce nu înțeleage nu poate zice amin, ca să întărească cu aceaia și să pecetluiască rugăciunea lui. Mai apoi întăreaște singur cu pilda sa că săva c-au vrut putea grăi, mai mult decît alții, Pavel în limbi streine și încă zice așea că mai voiaște într-adunare[11] să grăiască 5 cuvinte cu înțeles ca să înveațe și alții, decît zeace mii de cuvinte în limbi streine [...]. Sfintele taine, cumu-i botedzul și cina Domnului, i proceaia[12], trebuiaște să le slujim și isprava lor și folosul lor trebuiaște să le spunem și alte crânguri[13] a credinței direapte, trebuiaște să Ie răspundem cu înțeles, iară să Ie vom face acealea în limbă streină, în carea nu înțeleg ascultătorii, ei de acolea ce folos vor lua? Despre cina Domnului, zice Domnul Hristos să o facem spre pomeana Iui, iară să o va face învățătoriul în limbă streină și ascultătorii nu-i vor înțeleage, atunce necum să[14] fie spre pomeana lui Hristos, ce mai vîrtos va fi uitată pomeana sfinției sale în veci, pomeana morții lui Hristos și alte bunătăți a sfinției sale cu de totul să vor îngropa și uita, că ascultătorii aud sunetul și urletul cuvîntului strein, ce nici un folos nu-i pot lua. Pentr-aceaia să arată luminat și aiave, dintr-aceastea din toate, că rugăciunile dintr-adunări încă și dintr-alte locuri, liturghiile, rugăciunile și cîntările și alte slujbe dumnezeiești mimai ce-s în deșărt în limbă streină, celora ce nu o înțeleg; și înaintea lui Dumnezău încă nu-s voite carele-s în limbă streină și nu le înțeleg și cu vină să vor păgubi ceia ce slujesc slujba dumnezeiască în limbă streină neînțelegîndu-o, cum fac papii de Rîm și cei barați[15] leanișí și patări[16], ce să cheamă părinți, și deavestăvnici[17] și călugărițe, carii nemică nu știu carte și încă cîntă Tatăl nostru și ave Măriia și psalomi în limbă streină fără de toată știința, ce aceia-s ca gaițele[18] și ca păsările carele-s fără de toată știința și încă vor să grăiască ca și omul, așea și aceia ce grăiesc în limbi streine neînțelegîndu-o.

Acestea toate văzîndu-le și luîndu-le aminte, Măriia Ta, milostive doamne craiu, foarte dumnezeiaște și pre mare lauda lui Dumnezău ai porîncit noao, slugilor Măriei Tale împreună cu Semeon Ștefan, Mitropolitul din scaunul Belgradului, eșteje iprociaia[19], să izvodim psaltirea lui David den limbă jidovească pre limbă rumânească ca să o poată ceti, înțelegîndu-o și mic și mare. Pentrucă vedem aiave că tot cinul[20] besearicilor rumânești și grecești iaste den psaltire, că toate slujbele dumnezăiești sînt înfrîmsățate cu psalomi den psaltire. Pentr-aceaia foarte lăudăm obiceaiul lor că au slujbă și rugăciuni den Scriptura Sfîntă, nu din aflaturi omenești, că adevăr, în deșartu-1 cinstesc pre Dumnezău cu aflaturi omenești [...], ce numai aceasta au fost sminteala că n-au fost cetind în limba lor, ce în limbă streină, carea mulți n-au fost înțelegînd, neci popii, netocma[21] ascultătorii, pentru carea mulți au mers cu mare dor[22] la besearică, ca să înțeleagă rugăciunile și cîntările și mîngăierile cariîe sînt în psaltire, iară neînțelegînd au mersu acasă mîhniți, iară pentr-aceaia ne-am silit din porunca Măriei Tale și am izvodit și le-am isprăvit cu cheltuiala Măriei Tale, carele pohtim și noi de la Tatăl, domnul nostru Isus Hristos să fie spre lauda numelui sfinției sale, și pre întrămarea sufletelor tuturor creștinilor.

După aceastea rugăm același Dumnezău să te euste[23] pre Măria Ta cu toată cinstită casa și țara Măriei Tale, întru ani mulți și fericiți, înflorind cu pace și cu de toate bunătățile lui Dumnezău și să

te ia supt scutul şi supt arepile sfinţiei sale şi să-ţi fie stîncă tare, ca şi lui David, împrotiva a tuturor pizmaşilor ca să putem şi noi viia supt arepile Măriei Tale în pace [...].

BAR, CRV 60*.

[1] *Gheorghe Râkoczi al II-lea,* principe al Transilvaniei (1648—1657, 1658, 1650—1660); [2] scris pe margine: *besearică;* « *întrămare* = întărire, fortificare; [4] *cinghie* = harpă; [5] *soţiia* = tovărăşia; [6] *de gătit* = de pregătit; [7] *cisla* = numărul; se citează din a patra carte a lui Moise, *Numerii,* cap. 10; [8] *purcedere* = pornire, plecare (la drum); a scris pe margine: *săbor;* M *obicină* == obiceiul; [11] scris pe margine: *besearecă,* *proceaia* (sl.) = şi altele; [13] *crânguri* = (la pl.) ciclu, crug; " *necum să* = nu numai că, nici vorbă, nici gînd să . ..; [10] *baraţi* = preoţi catolici; » *patăr* = lipsit de judecată; nesocotit, fără minte; [17] *deavestăvnici* = îndrumător (liturgic); [18] *gaiţele* = păsări care pot imita sunetele scoase de alte păsări *(Garrulus glandarius);* [19] *esteje i prociaia* (sl.) = de asemenea şi alţii; [20] *cinul* = rînduiala, ordinea; « *netocma* = darămite, cu atît mai mult (sau mai puţin); [22] *dor* = dorinţă; [23] *să te custe* = să te ţină în viaţă. *(Prefeţele sînt nepaginate în original.)

Fragmentele originale, care deschid sau închid această lucrare, •se constituie în trei texte: primul, o închinare adresată principelui Ardealului, Gheorghe Râkoczi, urmată de o „predoslovie cătră cetitoriu (despre lauda şi de folosul psaltirii)" şi, ultimul, la sfîrşitul volumului, care cuprinde, pe lîngă unele date obişnuite în „notă asupra ediţiei" şi o pledoarie în favoarea efectuării traducerilor după originale, şi nu după versiuni intermediare.

Cerinţa de carte în limba poporului este susţinută prin referirea la „autorităţi"; se citează postulate universal recunoscute, adevăruri fundamentale evidente, care nu mai au nevoie să fie demonstrate: ,,nu-i nici un folos a grăi în limbă streină în săbor".

Critica la adresa preoţilor care oficiază într-o limbă neînţeleasă de vulg (şi uneori chiar şi de ei înşişi) se face în termenii persiflatori ai unei vorbiri populare: „cum fac papii de Rîm şi cei baraţi leanişi şi patări ... ce aceia-s ca gaiţele şi ca păsările carele-s fără de toată ştiinţa şi încă vor să grăiască ca şti omul"...

Elogiul meritelor aceluia care a tutelat apariţia cărţii este un encomion tipic exprimării biblice.

Textul se caracterizează printr-o pronunţată notă de didacticism, atît de des întîlnită în textele religioase româneşti dintre sec. XVI—XVIII: *Cazaniile* (evangheliile cu învăţătură, evangheliile cu tîlc), *Vieţile sfinţilor, Patericile* etc. La acestea se adaugă şi *Învăţăturile lui Neagoe Basarab către fiul său Teodosie.* în faza traducerilor selecţia titlurilor se justifica şi prin posibilitatea pe care o oferea scrierea respectivă de a instrui, a informa, a educa moral. Literatura medievală şi renascentistă este în mare parte didactică, datorită acordului care trebuia realizat între orice conţinut etic şi „doctrină".

Raportarea **la** practici din **viaţa laică —** pentru a uşura drumul spre sufletele oamenilor al psalmilor (al căror conţinut nu era în totalitate uşor de înţeles) — accentuează eficienţa îndemnului la lectură; medicii au recomandat — şi recomandă încă — administrarea diluţiilor tămăduitoare, dar dezagreabile, în asociaţie cu soluţii paliative: „cum fac şi vracii cei ştiutori cînd dau băutură amară bolnavului ei ung usrele paharului din afară cu dulceaţă [...]".

Avertismentul din încheiere este aidoma celui din *Noul Testament de la Bălgrad* **(v.** *Crest.* voi. I).

PREDOSLOVIE CÂTRA CETITORI

[..-] Ştiind aceasta că apa totu-i mai curată şi mai limbede în izvor decît în pîraie, că de ce să depărta apa de izvor, totu-i mai înmestecată şi mai turbure. Aşea-i şi izvoditul Scripturei Sfinte, încă totu-i mai curată în limba ce-au grăit duhul sfînt, în leagea veache prin prooroci, carea-i limba jidovască, iară în Testamentul Nou **grecească, că de ce să depărta de limba întru cârca au grăit duhni sfînt, totu-i mai înmestecată şi mai strămutată, cum să veade den multe izvoade şi limbi. Pentr-aceala şi noi izvodind psaltirea lui David prooroc, mai vîrtos ne-am silit a socoti izvodul limbii jidoveşti, întru carea iaste scrisă, şi după aceaia am socotit izvoadele a mulţi dascăli mari; şi carii am văzut că-s mai apropie de izvodul lui Izrail noi încă am ţinut împreună cu ei, după aceastea, am socotit şi izvodul celor 72 de dascăli carii au izvodit den limbă jidovască, în grecească (din grecească dup-aceaia în multe limbi) şi unde am văzut că nu s-au foarte depărtat de izvodul jidovăsc, noi am lăsat în loc, numai că am sămnat cum că să osibeaşte de cel jidovesc şi unele cuvente le-am pus pre rînd, ce le-am închis în parintijiş cumu-s aceastea ()> iară altele le-am pus pre margene, cu ceaste slove:** jid., nu-i, **ce să zic că în izvodul jidovesc nu-s, şi la tot psalomul, întîiu am pus summa şi părţile psalomilor, arătînd care psalom cîte părţi are şi care parte pînă în ce stih au soroacă cuprinde, şi despre ce grăiaşte prorocul. După aceaste am pus şi tituluşul unde l-am găsit şi jidoveaşte şi am tocmit psalomii toţi cu stihuri ca să poată afla mai îndegrab ce va vrea să caute. Dup-aceastea, ştiind că nici un lucru ce-i făcut de mină de om nu poate fi fără greşală, pentr-aceaia vă rugăm să iertaţi ce-am greşit, au cuvînt, au în tipar. [..-]**

BAR, CRV 60, p. 299ᵛ.

Ideea de a merge la sursă, **în** cazul textelor traduse, şi a nu apela la tălmăciri din alte limbi este ştiinţific argumentată de autorul ultimului text al *Psaltirii:* aforismul *traduttore, traditore* se susţine prin: „de ce se depărta de limba întru carea au grăit duhul sfînt, totu-i mai înmestecată şi mai strămutată".

O comparare ulterioară a textelor cu „izvoadele a mulţi dascăli mari" denotă conştiinciozitatea semnatarilor de a pune sub ochii cititorilor rezultatul muncii lor: „unde am vădzut că nu s-au foarte depărtat... noi am lăsat în loc, numai că am sămnat cum că să osibeaste" . ..

[CINTECUL LUI DAVID (21)]

Cîntecul lui David dat dascălului cîntătorilor la vreamea zorilor [.. .]• Incungiurară-mă giunci mulţi şi taurii Vasanului[1] încungiurară-mă.

Şi deschiseră spre mine gura lor ca un leu răpind[2] şi răcnind.

Ca apa sînt vărsat şi să răşchirară toate oasele meale şi fu inima mea ca ceara topindu-se, în mijlocul maţelor meale.

Şi să uscă ca un lut tăriia mea şi limba mea să lipi de gingiile meale şi m-ai pus în prahul[3] morţii.

Că mă încungiurară pre mine cînii, adunarea vicleanilor încungiurară-mă şi săpară mînule meale şi picioarele meale.

Şi număra-voiu toate oasele meale, iară ei caută şi privescu spre mine.

Impărţiră veşmentele meale şie; şi pre veşmîntul mieu aruncară sorţi.

BAR, CRV 60, p. 34ᵛ—37ᵛ.

[1] *Vasanul,* ţinut po malul Iordanului, bogat în păşuni; [2] *răpind* = devorînd; [3] *prahul* = praful; ţărîna.

O serie de comparaţii, folosite pe parcursul scrierii pentru a da claritate şi expresivitate limbajului, au devenit familiare, nu numai prin uzul lor în diversele scrieri, dar şi prin folosirea lor în vorbirea cotidiană: sentimentul unei iminente ameninţări se concretizează în imaginea unei devorante guri leonine („deschiseră spre mine gura. lor ca un leu" .. .); slăbirea rezistenţei, a puterii, a voinţei, posibilităţii de apărare — în topirea cerii („inima mea ca ceara topindu-se" . . .); aceeaşi putere, istovită, sleită de confruntări se pietrifică („să uscă ca un lut tăriia mea").

Alături de metaforă şi alegorie — constată specialiştii (v. *Dicţionar de termeni literari)* — comparaţia este una dintre primele figuri de stil pe care le-a creat imaginaţia poetică; aşa se explică prezenţa ei în cele mai vechi texte literare, precum şi în graiul popular. O exprimare ce se remarcă prin prezenţa comparaţiilor cîştigă adesea pe lîngă plasticitate şi prin inteligibilitate. Cu timpul poeţii moderni au considerat comparaţia prea didactică, preferîndu-i metafora.

{...] Că să sfîrşiră ca fumul zilele meale şi oasele meale arseră ca focul.

Bătut fuiu ca iarba şi să uscă inima mea că mă uitaiu şi de-a mîncarea pîinea mea.

De glasul geamătului mieu, să lipiră oasele meale de piialea mea.

Asămănaiu-mă pelicanului[1] pustiei şi fuiu ca huhurezul pustiilor.

Privegheiu şi sînt ca pasărea singură în pod.

Toată dzua ocărăsc pre mine pizmaşii miei, carii mă clevetesc, spre mine să giuară.

Pentru aceaia pîine ca cenuşa mîncaiu şi băutura mea cu plîngere mestecaiu ['••*»].

Dzilele meale ca umbra plecată şi eu ca iarba usca-mă-voiu.

BAR, CRV 60, p. 189ᵛ—192ᵛ.

[1] Scris marginal: „pelican iaste pasăre din Eghipet carea-şi învie puii •cu sîngele său, fiind omorîţi de şarpe".

Faţă de versiunea coresiană a psalmului (reprodusă în volumul I al *Crestomaţiei)* aceasta este net mai izbutită din punct de vedere al limbii.

Dacă cea dintîi trădează o accentuată servitute faţă de textul slavon (cu care este intercalat cel românesc), psaltirea tipărită la 1651 nu numai că nu-şi denotă atît de vizibil „izvodul limbii jidoveşti", dar ea vădeşte exerciţiul de susţinut scris românesc al deceniilor ce-o preced.

Observaţia se întemeiază pe unele stîngăcii de expresie românească la Coresi (versetele 11, 14, 15), pe o topică aservită modelului (versetele 1, 4, 19), pe calcuri *(nesăturatul* < sl. nejasyti, *în premiezare < sl. vă prjopalovljnije),* pe preferinţa pentru formele inverse *(uscă-se, lepiră-se, însingură-se, împutară-mi, spăminta-se-vor, iveaşte-se, aduna-se-vor),* pe uzul unor cuvinte care cu timpul au o circulaţie tot mai restrînsă — pînă la uitarea lor în paginile vechi *(a podobi* = a se asemăna, *beare* = băutură, *pamente* = pomană, *premiezare* = mijloc, înjumătăţire); folosirea cuvintelor citate nu depăşeşte cu mult sfîrşitul secolului XVII (v. *Dicţionarul limbii române).*

Nu se poate spune că textul de care ne ocupăm ar fi comparabil cu limpezimea unei traduceri din secolul XX, dar, în confruntare cu textele ce i-au premers, el reprezintă o replică în progres: chiar dacă în destule locuri traducerea este identică în ambele versiuni, majoritatea pasajelor incriminate din Coresi, aici cîştigă în claritate, în limpezime (datorită fie topicii, fie unor forme gramaticale mai evoluate, fie aflării corespondentelor româneşti pentru unii termeni,

precum şi folosirii unor sensuri şi cuvinte care s-au impus cu timpul în vorbire, fiind mai în spiritul limbii române.

în afară de consemnarea comparației de texte, întreprinsă de cei ce-au trudit la întocmirea *Psaltirii* de la 1651, ne întîmpinâ adesea şi unele explicciții enciclopedice în notele la text (v. mai sus *pelicanul).*

TEXTE: **fragmente în diferite culegeri: T.** Cipariu, *Analecte* (p. XXI, (100); A. Lambrior, *Carte de citire* (p. 66), M. Gaster, *Chrestomaţie,* I (p. 152); I. G. Sbiera, *Mişcări culturale* (p. 48), ş.a.

BIBLIA [DE LA BUCUREŞTI)

1688

Țara Românească

Este prima traducere integrală a *Bibliei* în româneşte, operă capitala pentru evoluția culturii naționale, socotită drept act oficial de naştere al limbii române literare.

Apărută sub domnia lui Constantin Brâncoveanu, lucrarea a fost inițiată de unchiul acestuia, fapt pentru care este cunoscută si sub numele de *Biblia lui Şerban (Cantacuzino);* ambii domnitori'fiind recunoscuți pentru mecenatismul care i-a caracterizat.

Traducerea are la bază izvoare greceşti, neignorate fiind cele slavone, latine sau ebraice; ea este rezultatul unei munci colective, pomenită fiind doar contribuția fraților Radu şi Şerban Greceanu, a mitropolitului Ghermanos de Nissis, a episcopului de Husi, Mitrofan, şi a altor „oameni ai locului", „carii" au luat „lumină si dentr-alte izvoade vechi".

Diferitele informații, precum şi cercetarea textului şi confruntarea acestuia cu traducerile fragmentare anterioare au dus pe majoritatea specialiştilor la concluzia că tălmăcirea celui mai important monument literar al veacului al XVII-lea se datorează unui mult mai mare număr de colaboratori, cu precădere laici, si că în afară de cei citați, în laboratorul *Bibliei* de la 1688 nu poate fi pusă la îndoială existența traducerii *Bibliei* de către Nicolae Milescu *(Vechiul Testament),* după versiunea greacă *(Septuaginta),* tipărită la Frankfurt, în 1597 (traducere pe care unii cercetători o socotesc text de bază___ îndreptat numai la Bucureşti — v. Virgil Cândea), poate si intervenția stolnicului Constantin Cantacuzino (N. Iorga), iar „izvoadele vechi" se presupun a fi *Palia de la Orăştie,* textul *Evangheliei* (1682) si al *Apostolului* (1683) tipărite la începutul domniei lui Serban Cantacuzino, *Noul Testament* de la Bălgrad (1648; similitudinile frapante constatate de cercetători i-au îndreptățit să afirme că textele originale au fost preluate din această tipăritură), *Psaltirea* în proză a lui Dosoftei si chiar tipăriturile lui Coresi (v. N. Cartojan, loan Bălan ş.a.).

Versiunea pe care o avem este recunoscută deci ca fiind o operă de largă colaborare națională, care, de altfel, se şi adresează tuturor românilor, răspîndindu-se repede în cele trei provincii româneşti: „s-au dăruit neamului rumânesc" ...; o unitate de neam împlinită simbolic la nivel cultural.

Purtînd, din punct de vedere dogmatic, amprenta criticismului luteran, traducerea filologică, ştiințifică a acestei *Biblii* are în plus meritul de a fi îmbogățit literatura română cu prima tălmăcire a unei scrieri filozofice. Este vorba de tratatul *Despre rațiunea dominantă,* atribuit de unii cercetători lui Josephus Flavius *(A lui Iosip la Macavei carte. Adecă pentru singurul țiitoriul gînd),* lucrare de mare reputație în literatura universală, prin care se introduc idei despre rațiune ca facultate dominantă, despre demnitatea şi autonomia omului rațional (v. p. 92 şi urm.).

Operă de proporții monumentale (933 pagini mari — în afară de prefețe — cu textul dispus pe două coloane, a cîte 59 rînduri fiecare). *Biblia de la Bucureşti* interesează istoria literaturii române, mai ales. prin limba sa; inegală sub raport valoric (lucru firesc într-o epocă de formare a limbii şi ca rezultat al mai multor colaboratori) s-a constatat a fi mai puțin unitară sub aspect fonetic şi sintactic şi mai unitară în ceea ce priveşte sistemul morfologic şi vocabularul. Cercetări de dată mai recentă au evidențiat faptul că limba acestei cărți are un număr de moldovenisme mult mai mare decît oricare altă tipăritură munteană din a doua jumătate a sec. XVII (I. Gheție).

Textele biblice sînt precedate de 8 „stihuri asupra stemei" țării şi, de asemenea, de două predoslovii (o scrisoare a domnului Şerban Cantacuzino şi o scrisoare către domn — pentru închinarea cărții), din care se detaşează scopul tipăriturii, virtuțile celor ce au contribuit la realizarea ei. Paternitatea celor două predoslovii a fost atribuită de unii cercetători stolnicului C. Cantacuzino (N. Iorga, V. Cândea), lui N. Milescu (predoslovia lui Dosithei — P. Haneş), fraților Greceanu (predoslovia lui Şerban — A. Plămădeală), traducerii, compunerii sau compilării din greceşte (Mircea Anghelescu).

Spre deosebire de *Noul Testament*, presărat cu mulțime de fragmente originale (vezi *Crestomația...* voi. I, p. 90), în *Biblia de la Bucureşti* aflăm, pe parcursul textului, doar trei predoslovii, şi şi acestea se presupune a fi reproduse, cu simple modificări grafice sau înlocuiri de termeni (v. infra), după tipăritura de la Bălgrad, din 1648 *(Predosloviia sfîntului Marco evanghelistul, Predosloviia a LUcăi evanghelistul* şi *De loan evanghelist, cine au fost?).*

La jumătatea cărții psalmilor apar 10 versuri sub titlul: *Stihuri la dumnezăiescul David,* o formulă de încheiere *(Lui Dumnezău slavă)*

şi un titlu al întregii psaltiri *(A armoniei sfinte, ca miiarea de dulce cîntările lui David).* S-a avansat ideea că versurile respective, incluse la finele psalmului 76, ar fi de asemenea compuneri „originale" (G. F. Ţepelea). Este vorba însă de o epigramă grecească (care se află în ediţia Frankfurt, 1597, p. 506 şi ediţia Veneţia, 1687, aceeaşi pagină), obişnuita podoabă literară, care precede atîtea din operele bizantine, originale sau traduceri (Virgil Cândea).

Volumul se încheie cu datele obişnuite într-o *notă asupra ediţiei* sau un *argument editorial.*

BIBLIA

adecă dumnezeiasca scriptură ale cei vechi şi ale cei noao leage, toate care s-au tălmăcit dupre limba elinească spre înţeleagerea limbii rumâneşti cu porunca prea bunului creştin şi luminatului domn Ioan Şărban Catacozino Basarabă[1] voievod şi cu îndemnarea dumnealui Costadin Brâncoveanul[2] marele logofăt, nepot de sor al măriei sale, carele după prestăvirea[3] acestui mai sus pomenit domnu, putearnicul Dumnezău, den aleagerea a toatei ţări rumâneşti, pre dumnealui l-au coronat[4] cu domniia şi stăpînirea a toată ţara Ugrovlahiei[5]. Şi întru zilele măriei sale s-au săvîrşit acest dumnezăiesc lucru. Carele şi toată cheltuiala cea de săvîrşit o au rădicat[6].

Tipăritu-s-au întîiu în scaunul mitropoliei Bucureştilor în vreamea păstoriei prea sfinţitului părinte chir Theodosie,
Mitropolitul ţării şi exarhu[7] laturilor[8].

Şi pentru cea de obşte priinţă s-au dăruit neamului rumânesc
la anul de la facerea lumii 7197
iară de la spăseniia lumii 1688
în luna lui noiemvri, în 10 zile.

Ioan Şărban Cantacozino Basarabă voievod, den mila lui Dumnezău domnu şi biruitoriu a toată Ugrovlahiia.

Celor ce să află lăcuitori supt stăpînirea noastră, preasfinţitului mitropolit chir Theodosie, iubitorilor de Dumnezău episcopi, preacuveoşilor egumeni, smeriţilor preoţi, blagorodnicilor[9] boiari şi tuturor celoralalţi pravoslavnicilor[10] creştini, cel de la Dumnezău ajutoriu poftim.

[___] Să dobîndim [...] înţelepciunea aceaia carea Solomon cu multe fealiuri de făgăduiale învaţă pre fiiul său, să neguţitorească cu dînsa mai bine decît cu aurul şi decît fiece altă aveare, zicînd: „Fericit iaste omul care au aflat înţelepciunea şi pămînteanul care ştie înţeleagerea, mai bine cu ea să neguţitorească decît cu avuţii de aur şi de argint". Adevărat că adîncă bogăţie sînt avuţiile şi bunătăţile care ne dobîndeaşte talandul. Iară care să fie şi talandul acesta? După tîlcuirea dumnezăiescului David, care ziceai „Cuvintele Domnului sînt cuvinte curate, argint lămurit[11] şi de şapte ori curăţit" şi alta nu e fără cît cuvîntul lui Dumnezău cu care are a neguţători omul spăseniia lui şi a fratelui său. Acest dumnezăiesc cuvînt măcară că cu multe fealiuri de nume lăudîndu-se să arată noao la dumnezăiasca scriptură, întîiu ca cum să zice apă vie care stinge aţîţarea poftii cei spurcate, sau pîinea vieţii carea, mîncîndu-o, sufletul leapădă stricăciunea morţii, au vin dulce care pică, în inimile celor ce-1 beau, bucuriile raiului, au luminătoriu care ne luminează să nu ne poticnim îmblînd în noaptea deşărtării cei lumeşti, au sabie care junghe inima balaurului celui viclean, au pavăză de foc cu care ne apărăm de săgeţile ceale aprinse cu foc ale satanii, au piatră întărită preste care stau neclintite duhovniceştile zidiri, au chiaie care ne deschide visteriia dumnezăieştii fericiri, au canon[12] care ne stîmpără necazurile lumii aceştiia, au iarbă care ne vindecă toate vătămăturile ceale sufleteşti, sau carul credinţei asupra căruia ca nişte biruitori vom să intrăm în raiu, sau, mai desăvîrşit, piatra cea de mult preţ, ce să zice cărbune, care ne-au pus dragostea lui Dumnezău ca un semn, ca să ne cunoaştem că sîntem ai lui. Cu aceastea şi cu altele aseamene de să şi tîlcuieşte, cum am zis, cuvîntul lui Dumnezău, iară încăşi mai cu cuviinţă decît toate să arată cînd să numeaşte taland[13]. Căci cu acesta ne aducem aminte că darul ce am luat nu l-am luat numai pentru noi ce şi pentru alţii.

[... 1 Şi după cum zic filosofii elinilor, aşa încă Ia besearică talandurile ceale duhovniceşti, cînd nu se dau de la unii la alţii nu se zic talanduri. Şi o mărturiseaşte înţelepciunea unde zice: „Grădină închisă şi fîntînă pecetluită, ce folos iaste de Ia amîndoao?"

[...] Şi auzind aceasta, eu, smeritul domn, den gura Domnului mieu adease a zice: „Privegheaţi, că nu ştiţi în ce ceas Domnul nostru vine"[14], cunoscutu-mi-am datorie nepărăsită, mai nainte de a sosi sfîrşitul nemerniciei meale, după darul ce mi s-au dat den mila lui Dumnezău, să neguţitoresc duhovniceasca neguţitorie şi să dau celor ce sînt supt ascultarea noastră talandul care m-au încrezut[15] Domnul. Şi aceasta am făcut la tălmăcirea aceştii Sfinte Scripturi, făcînd multă nevoinţă şi destulă cheltuială. Despre o parte puind dascăli ştiuţi foarte den limba elinească, pe prea înţeleptul, cel dentru dascăli ales şi arhiereu Ghermanonisis[16]. Şi după petreacerea[17] lui pre alţii care s-au întîmplat. Şi despre altă parte, ai noştri oameni ai locului, nu numai pedepsiţi[18] întru a noastră limbă, ce şi de limba elinească avînd ştiinţă ca să o tălmăcească. Carii luînd lumină şi de-ntr-alte izvoade vechi şi alăturîndu-le cu cel elinesc al celor 70 de dascăli, cu vrearea lui Dumnezău o au săvîrşit precum să veade. Şi măcară că la unele cuvinte să fie fost foarte cu nevoie tălmăcitorilor, pentru strimtarea limbii româneşti, iară încăşi avînd pildă pre tălmăcitorii latinilor şi sloveanilor, precum aceia, aşa şi ai noştri ie-au lăsat precum să citesc la cea elinească. Şi după isprăvirea tălmăcitului aceştii folositoare şi sfinte osteneale, luind după cum să cade şi voia de lă sfînta şi muma noastră besearecă cea mare, s-au

dat în tipografie de s-au tipărit în sfînta mitropolie den Bucureşti, fiind arhiereu şi păstoriu creştinescului acestuia norod, preasfinţitul părintele nostru chir[19] Theodosie Mitropolitul [...].

Rog dară să priimiţi cu bucurie cea bună îndurare cu care ne-am nevoit pentru folosul obştesc şi să rugaţi pre Dumnezău şi pentru a noastră spăsenie.

BAR, CRV 86, p. I—V.

[1] *Şerban Cantacuzino,* domn al Ţării Româneşti (1678—1688); [2] *Constantin Brâncoveanu,* domn al Ţării Româneşti (1688—1714); [3] *prestăvire* = moarte; [4] *au coronat* = au încoronat; [5] *ţara Ugrovlahiei,* denumire care desemna, în actele interne slavone, *Ţara Românească;* [6] *au rădicat* = au suportat; [7] *exarhu* = demnitate, în ierarhia bisericească, situată între mitropolit şi patriarh; [8] *laturi* = ţinuturi învecinate; [9] *blagorodnicilor* = nobililor; [10] *pravoslavnicilor* = ortodocşilor; [11] *lămurit* = curăţit, limpezit; [12] *canon* = împuternicire; [13] *taland* = dar; [14] Matei 25/13; [15] *m-au încrezut* = m-au încredinţat; [16] *Ghermanonisis (Ghermano de Nyssa, Capadocia),* preluat *in partibus* pe care Mitropolia bucureşteană era autorizată a-l sfinţi şi păstra. Rolul său însă „trebuie cu totul redus", El n-a fost decît ce spune cu laude, ca pentru un răposat, prefaţa *Bibliei,* un erudit de elineste (v. N. Iorga, *Biblia...);* [17] *după petreacerea* = după stingerea, după moartea; [18] *pedepsiţi* = iscusiţi, cunoscători; [19] *chir* (precedă nume de persoană) = domn, jupîn.

Ne-am oprit la elogiul pe care „luminatul" domn Şerban Cantacuzino îl aduce înţelepciunii, una dintre „virtuţile cardinale" (termenul a fost folosit pentru prima oară de către „părintele bisericii" Ambrosius (sec. IV), care a socotit sub acest nume însuşirile morale pozitive — fundamentale — ale omului, între care se mai considerau: curajul, temperanţa şi dreptatea).

Alegînd din *Pildele lui Solomon* (cap. 3/13—14), pasajul cu lauda înţelepciunii, a capacităţii superioare de înţelegere şi judecare a lucrurilor, autorul asociază şi una dintre „virtuţile teologale" supreme recunoscute de morala creştină; s-au considerat trei „virtuţi teologale": credinţa, nădejdea şi înţelepciunea; iubirea în sensul datoriei celor învăţaţi de a le face cunoscute („darul ce am luat nu l-am luat numai pentru noi, ci şi pentru alţii").

în acest fel, smeritul domn socoteşte că va putea „neguţitori talandul" cu care l-a „încrezut" Domnul (v. şi infra: Matei cap. 25).

Metafore, epitete, hiperbole îmbracă într-un limbaj înflorit, împrumutat din textele biblice (la care autorul acestor gînduri se referă des), semnificaţia nevoii de a cunoaşte cuvintele *Scripturii:* „cuvinte curate, argint lămurit şi de şapte ori curăţit" (ps. 11/6), care nu trebuie să rămînă „grădină închisă şi fîntînă pecetluită" *(Cîntarea cîntărilor* IV/12).

Succesiunea tropilor imprimă argumentaţiei nu numai armonia, orchestraţia versului, dar şi suflul maiestuos al retoricii: „apă vie care stinge aţîţarea poftii...", „pîinea vieţii care ...", „vin dulce ...", „luminătoriu ...", „sabie . . .", „au pavăza ...", „piatră întărită .. .", „chiaie ..." etc.

Se reţine, ca normă ştiinţifică, adoptată de tălmăcitorii, puşi în dificultate de „strimtarea limbii româneşti", reproducerea termenilor fără corespondent în română „precum se citesc la cea elinească", după modelul „latinilor şi slovenilor".

Prea luminatului, prea creştinului, prea slăvitului, iubitoriului de Hristos, domnu si oblăduitoriu a toată Ugrovlahia IOAN ŞERBAN CANTACOZINO BASARABA VOIEVOD dragostea cea întru Hristos şi apostoleasca blagoslovenie aducem măriei tale.

[... 1 Dirept aceaia şi vredniciia mării[i] tale neasămănată iaste, căci **că neamul şi despre tată şi despre mumă să trage de multe împărăţii şi domnii, măcară că slăvit au fost, iară în cea de apoi întru boierie slujiia. Iară măriia ta pre acesta la puteare domnească i-ai rădicat, însă domnind iară împărăteaşte, şi stăpînind iară cu** mare **cuviinţă, norodului povăţuitoriu fiind, iară de noroade** a **purta grijă şi spre limbi fiind făcătoriu de bine; pentrucă prea milostiv eşti şi dulce făcătoriu de bine, chiverniseşti şi bine oblăduieşti, iară** n-ai **pre altul aseamenea, plineşti chipul părintesc cel împărătesc.** Iară mai **vîrtos cinste strămoşilor făcîndu-te, au de strămoşi cinstindu-te.** **Dirept aceaia dăruitu-ţi-s-au şi ceale peste fire lucruri nu numai** căci **den tinereaţe te-ai arătat luminat spre politiceştile stăpîniri şi spre toate te-ai arătat ştiiut. Şi la primejdiile vremii ales otcîrmuitoriu** şi **curăţitoriu de tiranii patriei şi de obştea sfintelor mănăstiri** şi **beseareci** den **temelie bun chititor[1] şi înnoitoriu dumnezăiescului mormînt** şi **sfîntului muntelui Athonului[2] de multe ori întru multe** ajuioriu. **Şi cea decît toate mai mare sfintei şi catholiceştii** şi **aposto**liceştii **beseareci în multe părţi te-ai arătat ajutoriu cu multe fealiurî, care lucrul acesta iaste cel dentîiu al bunătăţilor. Dirept aceaia** Fotie[3], **patriarhul Ţarigradului, scriind cătră Mihail[4], biruitoriul Bulgariei, zice, adecă cealealalte lucruri mici aduc folosinţele, iară ne**voinţa **care iaste pentru** besearică **nemoarte cîştigări, nemortului suflet lucrează. Şi ajuţi besearecii: întîiu, că scriptura cea noo răsipită fiind, după izvodul cel vechiu şi cu nevoie aflată a să citi de preoţii** cei **de ţară la rînduiala tipicului elinesc, spre lesne cetire o ai toc**mit. **A doa că ai tălmăcit în limba rumânească şi o ai tipărit şi dintr-a mării[il tale cheltuială, atîtea cărţi făcînd le-ai dat maicii besearicii a să citi. A treia că veachea scriptură tălmăcindu-o pre limba rumânească aiave a să citi o ai făcut. Că de vreame ce după politiceştile legi nu să cade omului grec a nu şti legile grecilor, cu cît era mai dirept creştinii rumâni să ştie legile lui Dumnezău, care iaste Sfînta Scriptură. Şi adevărat la rumâni s-au plinit cuvîntul aposto**lului **Filip[5]. Care** au zis **cătră hadîmul[6] împărăteasii Ethiopilor[7]: care**

cunoşti ceale ce citeşti? precum zic bogoslovii[8]: Cel ce nu cunoaşte să nu să cunoască. Dirept aceaia spre mustrare zicea Dumnezău jidovilor pren Isaiia[9], precum zice apostolul cătră corintheani: „cu alte limbi şi cu alte buze voiu grăi cătră dînşii şi nici aşa nu mă vor asculta"[10]. Aceasta şi la rumâni s-au plinit. Că, cu glas striin grăind lor Dumnezău, nu asculta, iară acum Sfînta Scriptură prin nevoința măriei tale să citeaşte şi cunoscută să face şi la mari şi la mici. Şi de vreame ce cel atocma[11] apostol Costantin[12] împărat, căci au scris Sfînta Scriptură la o samă de cărți ca să să citească pre la besearicile-ceale den Țarigrad, să laudă şi să cinsteaşte, cu cît mai vîrtos vreadnic de mii de laude eşti măriia ta, care la un norod întreg dai cuvîntul lui Dumnezău, ca oarece lumină fiind pană acum supt acoperămînt şi o pui în sfeaşnic, ca să lumineaze celor den casă ai besearicii noroade: rumânilor, moldoveanilor şi ugrovlahilor.

[... 1 Şi de vreame ce Ulfila[13] episcopul gothilor iaste lăudat că pre vremea lui Valendian[14] au tălmăcit unile părți ale Sfintei Scripturi spre limba lor ca să să întărească oamenii neamului său den pîinea cea vie a învățăturii duhului, cu cît mai vîrtos eşti măriia ta vreadnic de cinste tălmăcind şi dînd nu oarecare părți, ce toată Scriptura şi nici Ia puțină părticea de limbi, ce la întregi şi de multe fealiuri de noroade.

[... 1 Şi de are Ptolomeu[15], împăratul Eghipetului, mai mare laudă care au tălmăcit Sfînta Scriptură den limba ovreiască spre cea elinească, decît au zidit ceale de la Memfes[16] piramide şi au tocmit ceale patru cărți de astronomie, cu cît mai vîrtos măriia ta eşti vreadnic de multe şi mari laude care o ai tălmăcit spre limba cea de moşie a locului, nu spre trufă precum acela, ce pentru mîntuirea noroadelor şi duhovnicească hrană a credincioşilor.

[... 1 Dirept aceaia rugăm ca şi de-acum înainte să fii a toată bunătatea şi buna credință pildă, nu numai celor den zilele mării[i] tale, ce şi în urma măriifil tale. A tot neamul omenescu, buna şi marea învățătură, bune şi mari lucrînd. Pentru care mai vîrtos şi cea nespusă şi veacinică impărățiia eeriurilor va dărui mării[il tale moştenire neclătită şi lăcaş nemutat şi peste fire întru cîştigarea dumnezăieştii desfătăciuni cei nestricate în veacii veacilor amin!

Dositheu, den *mila* **lui Dumnezău Patriarh sfintei cetăți Ierusalimului şi a toată Palistina, rugătoriu de sănătate mării[il tale.**

BAR, CRV 86, P. VI—VIII

[1] *Chititor* = ? ctitor; [2] este vorba de muntele Athos din peninsula Calcidică (Grecia), unde erau, alături de mănăstirile călugărilor de diferite națiuni, .şl trei schituri româneşti, cărora mulți boieri şi domni le închinau moşii întinse şi diferite alte averi; [3] *Fotie (Fotius),* patriarh al Constantinopolului (cea 820—891) şi scriitor eclesiastic, începătorul schismei care ă adus despărțirea bisericii de răsărit de cea de apus; [4] *Mihail,* probabil Mihai! al III-lea supranumit. *Porfirogenitul,* împărat al Constantinopolului, născut la 839 şi mort în 867; [5] *Filip,* apostol, supranumit evanghelistul; [6] *hadîm* = eunuc; [7] probabil Candas, regina Etiopiei care a introdus creştinismul, la care ea însăşi se convertise prin intermediul trezorierului său, eunucul Judas, care primise revelația apostolului Filip în timpul unei călătorii la Ierusalim; [8] *bogoslovii* = teologii; •> *Isaiia,* primul din cei patru mari profeți (785—681 î.e.n.); se citează sub numele său renumita compoziție: *Imn despre ruinele Babilonului;* w *Intîia epistolă către corinteni a sf. Apostol Pavel,* cap. 14/21; [11] *atocma* = la fel, deopotrivă; [12] *Constantin cel Mare,* împărat roman (306—337), care a unificat Imperiul roman, mutînd capitala la Constantinopol, oraş întemeiat de el, în locul fostei colonii greceşti Byzantion; a făcut să crească prestigiul religiei creştine; [13] traducerea *Bibliei* în gotică, de către Ulfila (369) constituie *cel* mai vechi text de limbă germanică cunoscut pînă astăzi; [14] *Valentinian,* împărat roman (cea 321—375); [15] *Ptolemeu II Philadelphul,* rege al Egiptului, «are a ajutat pe scriitori şi a pus să se traducă *Biblia* în greceşte *(Septuaginta);* 18 *Memphis,* oraş în' Egiptul antic, grandioasă capitală a faraonilor.

Elogiul la adresa domnitorului se întemeiază aici pe calitățile deosebite ale acestuia, privite atît din perspectiva îndatoririlor bunului creştin, cît şi sub aspectul înzestrărilor personale, cu obîrşii adinei în meritele străbunilor.

Comparativ cu figurile celebre ale personalităților care au contribuit, din cele mai vechi timpuri, la traducerea *Bibliei* **(ca împăratul Constantin, episcopul Ulfila sau regele Ptolemeu), descendentul Cantacuzinilor se singularizează, arătîndu-se că, în „competiția" cu cei citați, a adus lumina „în sfeaşnic", „dînd nu oarece părți, ce toată scriptura", tuturor „rumânilor, moldovenilor şi ugrovlahilor", în „limba cea de moşie a locului", „pentru mîntuirea noroadelor şi duhovnicească hrană a credincioşilor" şi „nu spre trufă".**

Expresia scrisorii către domn, semnată de Dosithei, este encomiastică, cu vădite accente ale stilului bisericesc.

Datele de cultură universală demonstrează enciclopedismul autorului.

Datele de postfață, formulate lapidar, poartă atît suflul cucernic, recunoscut în morala creştină printr-o atitudine umilă, smerită (sîntem „pătimaşi ținuți de slaba fire"), cît şi ideea moralei antice că orice creator trebuie să treacă prin toate stările sufleteşti încercate de semenii săi: *„Homo sum, humani nihil a me alienum puto"* **(Vezi Publius Terentius Afer,** *Heauton timorumenos,* **I, 1, 125); aici „şi noi sîntem oameni" şi firea „nu lasă nici pre un om a rămînea fără greşală".**

[PILDA TALANȚILOR]

{...] Un om mergînd departe chemă slugile sale şi deade lor averile lui.

Şi unuia îi deade cinci talanți, altuia doi, iară altuia unul, fiecăruia după putearea lui, şi să duse numaidecît.

Şi mergînd cel ce au luat cei cinci talanţi au lucrat cu ci şi făcu alţi cinci talanţi. Aşijderea şi cel cu doi, dobîndi şi el alţi doi. Iară cela ce au luat unul, mergînd, săpă în pămînt şi ascunse argintul domnului său.

Iară după multă vreame veni domnul slugilor acelora şi luo samă cu ei. Şi mergînd cel ce au luat cei cinci talanţi aduse alţi cinci talanţi, zicînd: „Doamne, cinci talanţi mi-ai dat, iată alţi cinci talanţi am dobîndit cu ei".

Şi zise lui domnu său: „Bine iaste, slugă bună şi credincioasă, spre puţîn fuseşi credincios, spre mult te voiu pune; întră în bucuriia domnului tău".

Şi venind şi cela ce au luat cei doi talanţi zise: „Doamne, doi talanţi mi-ai dat, iaca alţi doi talanţi dobîndit-am cu ei".

Zise lui domnul lui: „Bine e, slugă bună şi credincioasă, pre puţin eşti credincios, spre multe te voiu pune; întră în bucuriia domnului tău".

Şi venind şi cela ce luase un talant zise: „Doamne ştiutu-te-am că eşti om nesilnic[1], secerînd unde n-ai sămănat şi adunînd de unde n-ai răsipit. Şi temîndu-mă, mers şi ascunşu talantul tău în pămînt. Iată, ai al tău".

Şi răspunzînd domnu său zise lui: „Slugă rea şi leaneşă, ştiuşi că seacer unde n-am sămănat şi adun de unde n-am răsipit. Cădea-se dară să fii pus argintul mieu la schimbători şi, viind eu, fire-aş luat al mieu cu dobîndă. Luaţi dară de la el talantul şi-1 daţi celuia ce are zeace talanţi. Că la tot cela ce are da-i-se-va şi i să va prisosi (iară de la cela ce n-are, şi ce are lua-se-va de la el). Şi pre sluga netreabnică aruncaţii întru întunearecul cel mai de afară; acolo va fi plînsul şi scrîşnirea dinţilor".

BAR, CRV 86, p. 769/11—77/1

[1] *Nesilnic* =• puternic, tare.

Pilda talanţilor se constituie într-o admirabilă naraţiune, în care ideile se succed în fraze concise şi clare, introduse de iterativele şi particulele deictice din vorbirea de toate zilele: *şi, iară, aşijderea.*

Dialogul înviorează povestirea, o face mai expresivă, ca de atîtea ori în nenumărate pasaje biblice, evitîndu-se astfel ariditatea şi monotonia disertaţiei abstracte (v. Matei, Cap. XXV/14—30).

Prin spusele „slugilor" şi observaţiile „domnului", parabola evoluează spre dcznodămînt — concluzie menită să sublinieze esenţa, învăţătura morală: orice om dotat, fie materialiceşte, fie spiritualiceşte este dator să-şi ajute aproapele; se condamnă egoismul, lenea, nepăsarea faţă de cei din jur; „darurile" nu trebuie să le ascundem numai în folosul nostru.

Tîlcuirea evangheliei respective în faţa credincioşilor adăuga învăţăturilor din cărţile canonice argumente din viaţa de fiecare zi..

TEXTE: Scurte fragmente în crestomaţiile cunoscute; *texte independente:* Virgil Cândea, *Raţiunea dominantă,* Cluj-Napoca, 1979, p. 190—214; *Biblia 1688,* Pars VIII, *Ruth,* în „Dacoromania", Jahrbuch fur ost-Liche Latinität. Prefaţă, textul pe înţeles, notele de Paul Miron transcrierea textului chirilic de Stela Toma, indice de Elza Luder, Freiburg und Munchen, 1980.

STUDII: Del Chiaro, *Istoria della moderne nvoluzioni della vaiacnia,* Venezia 1718 p. 43; Ştefan D. Grecianu, *Scrierile lui Radu Logofetul •chronicarul,* î'n „Revista Română", I (1861—1862), p. 575; Tim. Cipariu, *Principia ...* p. 111—112; B. P. Hsdeu, *Viaţa, faptele şi ideile lui Nicolau Spătaru din Milesci,* în „Traian", 1870, nr. 7, p. 32; Emile Picot, *Notice biografîque et bibliographique sur Nicolas Spătar Milescu,* Paris, 1883, p. 6, 9, 43—44; G. Sbiera, *Mişcări culturale...,* Cernăuţi, 1897, p. 53; N Iorga' f« *legătură cu Biblia de la 1688 şi Biblia de la 1667 a lui Nicolae Milescu,* în „An. Acad. Rom.", s. II, mem. secţ. ist., tom. XXXVIII, Bucureşti, 1915—1916, p. 37—54; Const. Solomon, *Biblia de la Bucureşti 1688.' Contribuţiuni nouă istorico-literare,* Tecuci, 1932; N. Iorga *Biblia lui Serban Vodă,* în „Revista istorică", XXIV (1938), nr. 7_9, p. 193—196; Virgil Cândea, *Nicolae Milescu şi începuturile traducerilor umaniste în limba română,* în LL, VII, Bucureşti, 1963, p. 29—76; id. *Semnificaţia politică a unui act de cultură feudală,* în „Studii", XVI 1963 nr. 3,'p. 650—671; G. F. Ţepelea, *Versuri în metru antic în Biblia de'la Bucureşti (1688),* în LR, XII, 1963, nr. 1, p. 81—85; Petre Hanes *N. Milescu, traducător necunoscut a opt cărţi cunoscute din Biblia de la 1688,* în Gl. Bis., 23, 1964, nr 1-2, p. 30-49; Mircea Anghelescu, *Note la Biblia din 1688,* în LR, XX, 1971 nr. 3, p. 305—308; Ion Ghetie, *Biblia de la Bucureşti şi procesul de unificare a limbii române literare,* în SLLF, II, 1972, p. 53 şi urm.; Antonie Plămădeala, *Biblia de la Bucureşti. Cine a făcut traducerea?* în BOR, 96, 1978, nr. 9_10 p 1004—1018; Doru Mihăescu, *Consideraţii asupra vieţii şi activităţii tipăritorului primei Biblii româneşti, Mitrofan, episcopul de Huşi, în* Mitr. Mold., 55, 1979, nr. 5—6, p. 314—334.

IV. LITERATURA LEGENDARĂ

DOSOFTEI

Vieţile svintilor

1682—1686 Moldova

în activitatea literară a lui Dosoftei, cunoscut mai ales ca poet„ textele în proză ocupă un loc destul de important, atît cantitativ, cît şi valoric. Ele atestă nu numai calităţile de filolog, traducător şi editor ale lui Dosoftei, ci şi remarcabilul său talent literar. Intervalul de timp necesar pentru pregătirea ediţiei sale din *Vieţile svintilor* a fost mult mai mare (cea. 25 de ani; v. Şt. Ciobanu, *Dosoftei? mitropolitul Moldovei şi activitatea lui literară)* decît cel consacrat versificării şi editării *Psaltirii* din 1673 („,... tocmită în 5 ai, foarte cu osîrdie mare"). Acest lucru nu se explică decît ţinînd seama de faptul că Dosoftei aplică şi în cazul acestei ediţii a *Proloagelor (Vieţilor svintilor)* principiile pe care i le cunoaştem din întregul activităţii sale literare. El nu se opreşte niciodată la un singur izvor în traducerea textelor, confruntă sursele, caută să completeze lacunele şi să înlăture inadvertenţele, este interesat nu numai de exactitatea traducerilor, ci şi de expresivitatea lor, este atras de latura miraculoasă sau fabuloasă a naraţiunilor, chiar dacă ea contravine uneori canonicităţii textului, năzuieşte mereu să dea formă poetică materiei narative.

în *Proloagele* sale el foloseşte surse diferite. în afara sinaxarelor greceşti, care constituie modelul său principal, atît pentru majoritatea legendelor, cît şi pentru versurile care apar în tipăritura sa (v. N. A. Ursu, note la ed. Dosoftei, *Opere,* I, 1978), el mai foloseşte şi manuscrise slavone din seria *Mineelor,* alcătuită în Moldova în secolele al XV-lea şi al XVI-lea, ca şi unele traduceri contemporane cu el, făcute în spaţiul ucrainean. Un rol destul de mare în cadrul colecţiei sale hagiografice îl deţine materialul extras din cronografele greceşti tipărite la Veneţia, material pe care Dosoftei îl foloseşte cu citări exprese în mai multe locuri din tipăritura sa.

Concepţia lui Dosoftei asupra valorii hagiografiilor are şi ea determinări multiple. Cum se ştie, cultul sfinţilor, ca reviviscenţă a politeismului antic, a avut rolul de a pune în circulaţie literară o serie de legende locale. Cum sfinţii patronau o comunitate alcătuită pe baze naţionale, profesionale (patronii breslelor), cetăţeneşti (patronii oraşelor-cetăţi) şi, pînă prin secolul al X-lea, nu erau canonizaţi încă oficial, ci prin sufragii populare, între legendele sfinţilor şi cele ale eroilor au existat mereu contaminări. Dosoftei consideră

că valoarea exemplară a hagiografiilor este mult mai pregnantă atunci cînd acţiunile narate sînt mai apropiate cititorului». în acest sens el introduce în tipăritura sa o pledoarie pentru sanctificarea unor sihastri moldoveni:

„Că şi-n vreamea de-aemu mulţi svinţi sînt de petrec cu noi, carii numai Dumnădzău îi ştie la inema lor.

Dară tocmai şi din rumâni, mulţi sînt carii-am şi vădzut viaţa şi traiul lor, dară nu s-au căutat, fără numai Daniil de Voroneţ şi Rafail de Agapia, i-am sărutat şi svintele moştii. Apucat-am în dzîlele noastre părinţi nalţi la bunătăţi şi-n podvig, şi plecaţi la smerenie adîncă: părintele Chiriac de Beserecani, gol şi ticăloşit în munte **60** de ani. Şi Chiriac de Tazlău, Epifanie de Voroneţ, Partenie de Agapiia. Dară Ioan de Rîşca, arhiepiscopul acel svînt şi minunat, Inochentie de Pobrata şi Istatie? Că Dumnădzău, svinţiia sa, nice **un** neam de rodul omenesc pre pămînt nu lasă nepartnic de darul svinţiii sale, ce preste toţi au tins mila sa ş-au deschis tuturor uşe de spăsenie". *(Vieţile svintilor,* IV, f. 152[v]).

Pledoaria sa are aspectul unui demers din raţiuni de patriotism local. Dar, dacă privim generic şi istoric noţiunea de *patriotism,* vedem că ea se constituie şi pe baza cultului patronilor unor comunităţi. Pe Dosoftei îl conduce, în activitatea sa culturală, dorinţa de a oferi comunităţii cu care se simte congener un număr de bunuri culturale. De aceea el acordă mai puţină atenţie rigorii canonice **în** culegerea sa de povestiri şi versuri hagiografice şi mai multă elementului legendar atractiv al acestora.

Povestirea pe care o reproducem mai jos este un exemplu foarte grăitor în această privinţă. Incriminată în indexurile de cărţi oprite (v. comentariul), *Viaţa sf. Macarie Rîmleanul* este o legendă plină **de** elemente miraculoase şi de viziuni conţinînd modalităţi artistice narative apropiate de universul cărţilor populare şi de cel al basmelor fantastice.

POMENIREA PREACUVIOSULUI PĂRINTELE NOSTRU MACARIE RÎMLEANUL[1]

Trei părinţi svinţi bătrîni, Serghie şi Righin[2] şi Theofil[3], de la mănăstirea lui sveatîi Asclipie, ce-i în Mesopotamiia, adecă ţara între apele Tigrul şi Efratul, să vorovîră în bună voroavă să îmbie să cutriere pămîntul. Şi-ncepînd calea, mearsără de cutrierară locuri de-nchinăciuni. Şi mearsără şi pre la puţul cel de apă[4] [...].

Şi ieşind din Ctisifon, mearsăm 24 de dzîle, pînă la părţile Indiei. Şi aflăm o căscioară de către apusul cetăţii. Şi ieşind oamenii indieni, ne goniră dintr-acea casă. Că nu şed cu oraşe, ce răşchiraţi. Şi iarăş întrăm într-altă casă fără om şi masăm[5] 2 dzîle. Şi adecă[6] veniră omul cu femeaia-ş, în cap în loc de cununi purta săgeţi[7] ascuţite. Şi să spăriară, gîndind că sîntem iscoade. Şi mearsără de-ş

chemară soţîi. Şi veniră vro 40 de oameni. Şi cercînd prin casă* ne-aflară la rugă şi pusără foc casii. Noi deadem afară cu multă frică. Şi nenţălegîndu-le limbii să răspundem, ne-nchisără într-o casă strimtă, dzeace dzîle nemîncaţi. Iară noi făceam rugă dzua şi noaptea, cîntînd şi slăvind pre Dumnădzău. De-aciia veniră cu mulţii şi aflîndu-ne îngenunchiaţi la rugă, ne luară şi ne petrecură cu prăjini pînă ne scoasără din ţară. Şi eram nemîncaţi 70 de dzîle, cum Dumnădzău ştie [-.] Şi mearsăm multe dzîle spre răsărite. Şi sosîm în 40 de dzîle la loc cu pomăt frumos şi rodit şi dulce Ia mmcat, preste samă de mult [...] Şi de-acolo mearsăm în ţara caprinilor[8] şi nemica rău nu ne feaceră, numai ce ne căuta. Pre-alocurea era cu mueri şi cu copii, lăcuia pre supt pietri ca berile în viedzunii[9]. Şi iarăş luînd drumul spre răsărit 100 de dzîle şi mai bine, sosim în ţara pithicilor, nemică altă nu vedeam, numai pithici[10]. Şi fugiră de noi deaca ne vădzură 1... 1 Şi deaca ieşim din ţara moimelor[11], venim la munte nalt unde nice soarele nu Iuciia, nice copaci era, nice verdeaţă. Numai gîngănii veninate, şi glasuri de şueratul lor, şi scîrşcări de dinţii lor, de aspide[12] şi de balauri şi ehidne[13] răspundzîndu-ş, şi dzîmbri, şi vasiliscuri[14], şi alte heri neştiute, şi onochetavri[15], şi inorogi[16], şi leoparduri. [..'.] 4 dzîle audzînd şueretul zmeilor, ne-am astupat urechile, că nu puteam răbda şueretele lor. Şi trecînd muntele sosîm la rîpă mare şi adîncă, unde nice urmă de om era, nice fire de om îmblase pe-acolea. Şi zăbăvind *7* dzîle, cugetînd cum vom face, şi ne rugăm lui Dumnădzău să ne scoată de acea rîpă. Şi adecă o ciută veni împrotiva noastră, şi mugi de departe naintea noastră. Şi luîndu-ne pre urma ei sosîm Ia alte rîpi şi [primejdii]. Şi surupîndu-ne abiia cu nevoe pulum de ne pogorîm [la un] şes. Şi era ciredzi de cerbi şi ciute, şi trecum [acel loc?][17] prin ciredzi de ciute, şi de pili, fără nevoe. Şi neaflînd drum [...] mearsem 70 şi mai bine de dzîle şi sosîm Ia loc şes, plin de pomăt cu roadă. Şi lumină nu să mai vedea acolo, numai negură întunecată. Şi şedzînd puţintel, plînsăm şi ne tînguim că ni s-au închis calea şi lumina. Şi plîngînd acolo 7 dzîle, adecă o porumbiţă, zburînd stătu la loc nalt şi purceasă nainte-ne. Noi [...] mearsem după dînsa. Şi sosîm la un znămăn[18], stîlp de piatră cu cămară. Şi scriia în ţărcălam[19]: „Acest stîlp au rădicat Alexandru, împăratul machedonilor, cînd au gonit pre Darie persul. Cine Va vrea să să-nderepteadze de-acicea, să ia na[20] stînga din cătro vin apele. Şi cine va-mbla, să ia sunetele apelor şi va ieşi la lumină. Că na direapta sînt munţi şi rîpi şi iazere mare pline de şerpi". Deaca citim stîlpul lui Alexandru, dobîndim Ia suflet. Şi [...] purceasăm luînd na stînga. Şi deaca mearsăm 40 de dzîle, ne tîlneaşte putoare grea şi iute. Şi leşinam de putoare, şi ne rugam lui Dumnădzău să ne ia sufletele. Şi eram în multă voia rea. Şi veniia hreamăt mare, ca de nechedzături de cai mulţi. Şi deaca curmăm din cale, vădzum nainte-ne iazer mare. Şi mulţime de munciţi[21], cît nu să vedea apa de

dînşii. Şi adecă boacete şi vaete şi plînsuri cu ţipete multe, ca de mulţime de oameni din iazer [...] Şi cu frică mare trecum de acel iazer de osîndă. Şi de-acolo în cîteva dzîle sosîm unde era 2 munţi nalţi. Şi-ntre dînşii căutăm de vădzum un uriiaş foarte mare, legat cu 8 lanţuje de aramă preste trup, cu 4 na direapta, şi cu 4 na stînga. Şi foc mult supt dînsul de-1 ardea. Şi ţipetele i să audzîia 30 de mile. Şi deaca ne vădzu, acel om mare începu a să boci, şi să-nchina cu capul la pămînt. Şi era trupul lui pîrjolit de nu să vedea nice un păr pre trupul lui. Iară noi de frică ne-am acoperit obrazele pînă-1 trecum. Şi-mblînd 5 dzîle, tot îl audziiam. Şi sosîm la strămnină[22], cu dîlboană adîncă şi mare. Şi de margine era o muiare despletită mare. Şi un balaur împleticit' colăcit de la picioare pînă la capul ei preste trup. Şi cînd vrea să grăiască, o loviia preste gură şarpele. Si părul ei era pînă-m pămînt. Şi alte glasuri nepovestite ieşiia din acea groapă de gloate multe [...] Şi trecînd locul cu frică, sosîm la cîmpie straşnică şi slăvită. Şi adecă 4 bărbaţi sta acolea, cu chip slăvit şi nepovestit. Şi-naintea lor, darde[23] ascuţite de Iuciia. Şi foc mare fără samă, şi smoală, şi iarbă pucioasă, zmei şi ehidne şi chelei[24]. Şi acei 4 bărbaţi avea în capete cununi de aur cu mărgăritari, ţîind a mînă toiage de aur. Şi deacă-i vădzum, cădzum la pămînt şi ne rugăm: Miluiţi-ne bărbaţi cereşti. Şi să nu să atingă de noi dărdzîle acealea şi focul! Şi răspunsără acei bărbaţi svinţi: Sculaţi cu pace de vă păziţi calea [...] Şi audzînd aceastea de la svinţii bărbaţi, luăm îndrăznire. Şi mearsăm 40 de dzîle, îmblînd nemîncaţi, fără numai apă. Şi fără veaste ne veni glas de cîntători a gloate multe, şi miros de mir scump. Şi din glasul cîntecelor ş-a tămîilor, adormim. Şi-n somn ni să-ndulciră budzele, ni să-ndulciră ca de stride[25]. Şi deşteptîndu-ne, vădzum besearică mare de cristal şi în mijlocul ei ca-n chip de jărtvinic[26]. Şi ieşiia fîntînă ca laptele din jărtvinic, cît dzîceam că şi-i[27] lapte. Şi bărbaţi straşnici şi minunaţi sta pregiur apa aceaia cîntînd cîntări îngereşti. Şi deacă-i vădzum, ne-am înfricoşat şi stam uimit izumiţi[28]. Iară un svînt bărbat frumos, de-aceia ce sta pregiur apa aceiia fîntîni, ne socoti şi dzîsă: Aceasta-i fîntîna de fără moarte cruţată[29] direpţîlor. [...] Şi cu multă frică şi bucurie, sosîm la alt loc, nice leac gustaţi, cum Dumnădzău ştie. Ce budzăle noastre de dulceaţa aburilor acelora, trei dzîle să lipiia ca de stride. Şi iarăşi venim la un loc cu pîrău mare şi băum de ne saturăm, slăvind pre Dumnădzău. Şi era-n-amiadză-zi, pripăc[30], şi şedzum lîngă pîrău sfătuind ce vom face. Şi din pîrău ieşiia lumină de strălumina. Şi socotim în patru părţile lumii, şi nu sufla vînturile de la noi. Şi-ntr-alt chip sufla vînturile acealea. Şi unghiul despre apus era vearde a ceriului, ca prăjii[31]. Iară a răsăritului, ca trestiia. Iară miadză-noaptea, ca sîngele curat. Iară amiadzădzul, alb ca omătul. Şi stealele ceriului era mai străluminate, şi soarele mai herbinte, cu şapte părţi[32]. Şi copacii, preste măsură de mare. Şi mai deşi şi mai rodiţi. Şi munţii aceia, mai nalţi decît pre

la noi, şi mai faeşi[33]. Şi pămîntul acela, luminat ca focul, şi cumu-i laptele, şi pasările, pre fealiu, carea-şi în cîntecul ei. Şi eram mai mult de 100 de dzîle nemîncaţi, cum Dumnădzău ştie. Şi' fără veaste veniră la noi gloate fără samă de mulţi bărbaţi, şi femei şi copii, cei mai mari era de un cot. Alalţi şi mai scundzi. Şi neam spăriat de dînşii deacă-i vădzum, să nu ne cumva mănînce. Şi gîndiiam cum vom face. Şi dzîsă fratele Serghie[34]: Dăi fraţilor să ne zborîm[35] părul, să ne facem ciuhaşi[36] şi să alergăm asupră-le. Sau ne-or mînea, sau or fugi. Şi feacem aşea, şi purceasără fuga scîrşcînd cu dinţii asupră-ne, şi trăsnind, şi apueîndu-şi cuconii. (Aceştia au războiu cu cucoarăle)[37]. Şi trecînd pîrăul mearsăm unde lăcuia ei. Şi aflăm acolo un fealiu de buruiană[38] ca laptele şi ca stridia de dulce. De un cot era de-asupra pămîntului. Şi mîncăm de ne saturăm de dînsă, şi ni s-au schimbat faţa, şi virtutea ni s-au adaos [...1. Şi iarăşi purceasăm pre cale nainte. Şi mearsăm opt dzîle neştiind calea. Şi ţîindu-ne de acea cale nemblată multe dzîle, aflăm peştera lui Sveatîi Macarie, luîndu-ne pre o cărăruşe. Şi era peştera aceaia ca o besearică svîntă grijită şi podobită. Âtunce rugîndu-ne şi făcîndu-ne svînta cruce, ne bucurăm. Şi întrînd înnontru, pre nimerea n-aflăm. Şi dzîsăm între noi: Această căscioară a fire de om iaste. Ce să aşteptăm pînă în sară, să vedem. Şi-ngăduind puţintel, adecă miros de mir foarte minunat să feace în peşteră şi ne veniia la nări. Şi luînd aminte spre răsărit de la peşteră, vădzum închipuitură de podoabă de bărbat groznic, cu nemică altă îmbrăcat, fără numai cu peri albi. Că veniia adevăr fericitul Macarie. Si-i crescusă părul capului de ai mulţi, şi-i acoperiia tot trupul[39] [..-l Şi desfăcînd părul de pre obraz, voroviia cu noi. Şi-i era părul alb ca omătul, ni să punea pre ochi ceaţă de albiia lor. Şi vădzum faţa lui. Şi de multe bătrîneaţe nu i să vedea ochii, că-i era slobodzîte sufruncealele[40] preste ochi. Iară unghiile la mîni şi la picioare cîte de un cot era. Iară musteaţa, acoperindu-i gura, pogorîia de să mesteca cu barba, şi-mpreună-i agiungea pînă la picioare. Şi cînd grăia, ţ-părea că grăiaşte de fund. Şi-i era piialea ca de ţăstu'l de broască. Şi ne-ntreba de unde sîntem. Şi ce aţi venit la mine? Şi-i spusăm toate tîmplările noastre, şi cum ni-i voia să agiungem unde odihneaşte ceriul. Şi ne răspunsă: Fiii miei, nu poate neştine muricios, şi-mbrăcat cu trup, să între mai înnontru sau să socotească minunile lui Dumnădzău şi putearea. Că eu păcătosul mult m-am silit ş-am pus poară[41] să o fac aceasta [.. .1 Şi era amu sară. Şi ne dzîsă: Fiii miei, staţi în laturi puţinei, că am 2 coconi aicea şi vin din sară în sară. Şi mă tem, vădzîndu-vă streini, să nu vă vatăme. Iară noi gîndiiam că-s oameni. Şi cum ne deadem în laturi, adecă 2 lei groznici veniră reapede din pustie şi cădzură la picioarele lui rugind de i să-nchinară. Iară noi de frică cădzum gios. Şi puindu-şi mînule preste dînşii le dzîsă: Cuconaşii miei cei buni, de la firea oamenilor veniră neştini la noi, şi să nu le faceţi strîmbătate, că sînt şerbii lui

Dumnădzău. Şi ne chemă svîntul Macarie: Veniţi, fraţilor, la noi, nu vă teamereţi. Şi vom face vecerniia. Şi mearsăm la svinţiia sa, şi cursără leii de ne-ntîmpinară, lingîndu-ne pre la picioare şi pre cap. Şi ca nişte oameni cuvîntăreţi genunchind picioarele, ni să-nchinară [.. .] Şi feacem vecerniia. Şi şedzum toată noaptea, şi a doua dzî dzîsăm svîntului Macarie: Spune-ne, cinstite părinte, cum ai venit aicea? Şi ne dzîsă: Fraţilor, plecaţi audzul de-ascultaţi în cuvintele rostului[42] mieu, să-nţăleageţi de rîndul mieu, cum am venit aicea. Eu, smeritul, am fost ficior unui Ioan singlitic[43] din Rîm. Şi mă-nsurară fără voia mea. Şi nuntind, cînd fu sara de mă-nchisără cu mireasa, nunta giucînd, eu mă feciu că mi-i pre-afară, şi ieşiiu de m-am ascuns la o femeae săracă şi mişea, de-am şedzut ascuns 7 dzîle, Dumnădzău să o pomenească. Şi-m aducea veştile[44] pînă-n 7 dzîle. Iară dzîlele nuntii meale feaceră bocindu-le şi cautîndu-mă şi nu mă aflară. Iară eu, deacă trecură aceale 7 dzîle, m-am sculat noaptea, slăvind şi mulţămind [... 1 şi aceii mueri sărace. Şam ieşit la drumul cel mare [...1 Şi-ndată purceşi a mearge. Şi mă tîini o asînă sălbatică păseînd. Şi o giuraiu de dzîşi: Ai, pre Dumnădzău ce te-au zidit, arată-mi lăcaş omenesc. Şi-ndată stătu de mă apropiiaiu. Şi mergea naintea mea, şi m-au dus 2 dzîle. Şi tîlnim un cerb mare. Şi să-ntoarsă asîna sălbatecă. Şi mă dusă cerbul 3 dzîle. Şi iarăşi ne tîlni un balaur şi cerbul să-ntoarsă. Iară eu de frică începuiu a giura pre balaur să nu-m facă nevoe. Şi sculîndu-să balaurul pre coadă, ş-au deschis gura şi grăi ca omul dzîcînd: Bine-ai venit, şerbul lui Dumnădzău Macarie, că sînt 12 ai de cînd te-aşteaptă muntele acesta. Şi ia că ţ-am gătat şi casă de lăcuit, poruncită de Rafail arhanghelul. Şi-ncă şi chipul tău mi-au zugrăvit, şi graiul, şi iată că te vădzuiu astădzi. Că sînt 8 dzîle de cînd te-aştept, de n-am mărs nice la mîncat, nice la băut. Şi astă sară vădzuiu un şedzătoriu[45] pre nuor luminat şi-m veni glas dzîcînd: Scoală, Anail, de priviteadză[46] pre şerbul lui Dumnădzău, Macarie. Şi aemu ia-mblă de-ţi vezi locul. Şi mă dusă pînă la uşea aceştii peştere. Şi deac-am intrat înnontru, am aflat o leită moartă şi puii amîndoi seîncind, neavînd ce suge. Ş-am luat de i-am hrănit cu mugur ca cuconii miei prisne[47]. Iară pre maica lor am îngropat afară în pămînt [...] Şi încă noi vorovind, adecă corbul veni de să pusă în mijlocul nostru cu o pîine şi giumătate în gură. Pusă nainte-ne şi să dusă. Şi ne dzîsă bătrînul: Cunoscut-arn că nu ne-au părăsit Dumnădzău, ce încă ne-au trimis şi hrană. Şi voaă şi mie, cle-ndulcit. Că iată că mulţi ai pînă astădzi de cînd luăm hrană de la această pasăre în toate dzîle giumătate de pîine. Iară astădzi luăm de la dînsă pîine de noi de toţi. Deci să mîncăm întîi, de-aclia voi spune şi de păcatele meale. Şi deaca mîncăm şi feacem blagodarenie, începu a dzîce către noi: Deacă-mplui aicea 12 ai, ieşiiu na 7 ceas şi şedzuiu cu ceşti ţînci. Adecă Satan începu a mă ispiti. Căutaiu, vădzuiu un nemeteţ de păioră[48] scump, femeesc, dzăcînd

gios înainte-mi. Iară eu, un ticăit, m-am uimit şi nu mi-am făcut cruce[49], şi l-am luat de l-am băgat înnontru. Ş-am cugetat ce poate hi, de unde s-au luat acesta lucru pre-aceastea locuri. Şi cînd iu a doa dzî, ieşind, iarăş aflaiu o cizmă frumoasă femeiască [.. .\ Adecă o nevastă şedea de-asupra unii pietri, îmbrăcată cu haină de aur foarte scumpă, nepreţuită. Şi de frămseaţea ei nu era saţiu. Şi dzîşu cătră dînsă: Dincătro te-ai luat de-ai nemerit aicea? Iară ea plîngea cu jeale, cît mă feace de plînşi şi eu de milă-i. Şi răspundzîndu-mi cu ovilite boacete, ea-mi dzîsă: Eu, mişel de ea, mă răspundzu nevasta lui Macarie, fată de singlitic rîmlean, că mă logodiră părinţii după dînsul cu sîla fără voia mea, netrebuindu-mi a mă mărita. Şi scăpînd eu de la gioc şi de la patul cel de nuntă, am fugit luînd drumul cel mare. Şi necunoscînd drumul, am luat munţii şi pustiile în cap şi iată c-am nemerit aicea neştiind unde mă duc. Iară eu, un ticăit, tot încă fiind uimit, o credeam ce grăiaşte. Iară ea cu meşterşug măguliia bietul mieu suflet, şi eu nu pricepea, îngreuiat de păcatele meale[50]. Şi o luaiu de mînă de o aduşu într-această peşteră. Şi jeluindu-o de foame, îi dediu să mănînce de-acest mugur, să nu moară, iară lacrămile ei nu să mai opriia. Şi-mi era sufletul ovilit pentru dînsă. Şi eram uitat nefăcutu-mi cruce. Şi cînd fu sara, îm feciu ruga uitit [sic] şi cu urît feciu slujba lui Hs. de vecernie. Şi m-am culcat la odihnă. Şi eu, un ticăit, deae-am adormit, iară ea îndată veni lîngă mine şi deschidzîndu-mi leanca ş-au băgat mîna şi mi-au pipăit tot trupul, şi eram în somnul mieu cu totul îngreuiat. Iară eu, un ticăit, ce nu mai poftisiam nice urmă de păcat trupăsc, m-am uimit cu gîndul, mi-am îndrăgit de dînsă şi o luaiu să mă culc cu dînsă. Şi amu cumu-şi sosîiu într-îns păcat, îndată fu nevădzută de la mine. Şi m-am aflat eu, un ticăit, dzăcînd cu faţa-n gios pre pămînt, ca de somn greu. Şi deaca m-am trezit din înşelăciunea lui Satan, mi-am venit la fire. Şi mi-am socotitu-mi greşala, ş-am aflat că-i multă şi fără de samă foarte. Şi ieşind din chilie, am plîns cu amar. Şi leii ceştia nu mi-au venit 8 dzîle la mînă, şi nu mă asculta, cunoscînd păcatul mieu. [...] Ş-am socotit să mă mut aiurea într-altă parte, să nu mă cumva înşeli iarăşi, şi voi fi lepădat de la faţa Domnului. Şi m-am sculat de-am ieşit de la peştera aceasta. [...] Şi-ntorcîndu-mă la chiliia aceasta, am genunchiat naintea lui Dumnădzău 40 de dzîle şi 40 de nopţi nemîncat. Şi deaca m-am sculat, vădzuiu peştera aceasta avînd lumini în 4 unghiurile casii. Şi un bărbat în porfiră[51] îmbrăcat. Şi cunună de aur în capul lui, cu pietri scumpe. Şi cînta cîntec preaslăvit şi ceresc. Şi glasul lui, ca de nărod mare cîntînd. Şi deaca obîrşi[52] cîntecul, să feace miroseală straşnică. Şi-ndată să feace nevădzut acela ce s-au vădzut. Şi-ndată iarăşi întră nuor de foc în peşteră şi culeasă acea lumină nepovestită din casă. Şi suindu-să nuorul, să feaceră tunete, fulgere, şi cutremururi, şi copacii şi munţii şi pietrile, şi pasările ceriului zbiera cu glasuri

mare dzîcînd:'Aghios, aghios, aghios ei, kyrie. Adecă Svnt, svnt esi. Gspdi, Gspdi[53]. Ce să dzîce rumâneaşte: Svînt, svînt, svînt eşti Doamne. Şi m-am spăriiat eu, feţii miei. Ş-am fost mut 70 de dzîle. Şl leii aceştia era trîntiţi[54] la pămînt [.. .] Şi de-atunce, fiii miei, m-am rugat să moriu mai bine decît să fiu viu. Ş-am cunoscut că-i omul o nemică. Şi m-am spăriat mirînd şi nepricepîndu-mă cum m-am spodobit a vedea minuni ca aceastea. Şi de-atuncea-s 70 de ai şi mai bine odoacă[55]. Şi eram atunce de 48 de ai. Iată, aceastea-s cari-aţi audzît, fraţilor. Şi v-am spus ce-am lucrat pre lume. Să mă iertaţi, pentru Dumnădzău. Şi di-ţi putea şi voi suferi ca aceastea, rămîneţi aicea. Iară de nu, Dumnădzău să vă-nderepteadze dincătro aţi venit. [...] Şi adecă sosiră leii amîndoi din pustie. Şi puindu-i sfîntul mînule preste înşii, i-au blagoslovit, şi cădzură de să-nchinară svîntului Macarie. Şi dzîsă cătră noi svîntul Macarie: Puneţi mînule şi voi în capete-le! Iară noi cu frică multă feacem ascultare. Şi-i dzîsăm: Dă-ne blagosilovenie, cinstite părinte, să ne ducem în lume să povestim de tine, şi de svînta ta petreacere să strigăm în toate besearicile şi în mănăstiri. Şi la Ierusalim, la preacuviosul episcop. [.. .] Şi ne dzîsă: Spăsîţî-vă cu pace, sufleteştii miei fii, rugîndu-vă pentru noi. Şi ne petrecură leii trei dzîle, de-acii ne sărutară urmele picioarelor, şi să-ntoarsără cătră svîntul. Iară noi călătorim cătră lume oreceva dzîle, şi sosind la pîrău şi puţinei adormind [...] Şi deaca ne deşteptăm şi ne vădzum, am cugetat mirîndu-ne ce de cale, şi cît de groznică o trecum ca prin vis [...] Şi făcînd rugă pre scurt pre la toate svinte locuri, ne-am întors la mănăstirea noastră, de-am povestit călugaraşilor cîte. vădzum şi păţim. Şi de svîntul Macarie de toate am spus [...].

[1] La octomvrie 23, într-aceastaş dzî...; v. J. Martinov, *Annus ccclesiasticus graeco-slavicus,* 1863, p. 48; [2] în m-sele greceşti apare forma *Hygin;* forma din versiunea Dosoftei presupune o sursă latină; cf. V. Cândea, în D. Cantemir, *Divanul,* 1969, nota 120, p. 492: Cantemir foloseşte versiunea lui Dosoftei; [3] In bibliografia critică, Theofil este considerat, in unele studii, autorul posibil al acestei hagiografii; [4] *puţul cel de apă . . .,* nu apare menţionat în *NT,* Matei 2,1—12, singurul loc din textul biblic unde ar fi putut figura acest episod; [5] *masăm* = poposirăm, ramaserăm peste noapte; [8] *adecă* = iată că; acest sens este foarte des folosit în text, în continuare; [7] glosat marg.: *ţăpuşă;* [8] *căpclni:* kynokephali, oameni cu cap de cîine; cf. *Alexandria;* [!>] glosat marg.: *cuiburi;* [10] *pithici,* cu sensul originar de maimuţe (pitheci), apoi *pitici;* [11] *moime* = maimuţe, v. nota anterioară; [12] *aspidă* = animal fantastic, şarpe veninos, v. *NT* şi *Fiziologul;* [13] *ehidne* ~ animale fantastice, jumătate şarpe, jumătate femeie; numele vine de la Ehidna, fiica lui Tartaros şi a Geei; [14] *vasiliscuri* = monştri fabuloşi, care ucid cu privirea *(Fiziolog);* ies dintr-un ou ouat de un cocoş şi clocit de o broască rîioasă; [15] *onochentavri* = animale fabuloase, centauri; [1B] *inorogi.* = animale fantastice, unicorni (v. *F'ziologul, Istoria icroglifică* etc); [17] [ ] *(icter.;* ™ *znamău* = semn; [1!)] *ţărcălam,* == cerc, circumferinţă; [20] *na* = la; [21] *munciţi* == chinuiţi, osîndiţi; [22] *strămnină* = stîrmină, glosat marg.: *rîpă;* [23] *dar de* = lănci; [24] *chelei* = cai negri fabuloşi; [25] *stride* = miere neîncepută, fagure de miere; [26] *jărtvinic* = jertfelnic, altar de jertfă; [27] *că şi-i lapte* = că este chiar lapte; [28] *izumiţi* =

fără rațiune, scoși din minți; [29] *crutață* = aici: păstrată pentru...; [30] *pripăc* = zăduf, căldură mare; [31] *ca prăjii* = de culoarea prazului; cf. gr. *hrysoprasos* — piatră prețioasă; v. și *Apoc.* 21, 19—20; [32] *cu șapte părți* = de șapte ori; [33] *faeși* = arătoși; în *Viețile svintilor,* f. 225r, la 14 dec, mai apare și alt sens, în glosa marg. a lui Dosoftei: *stuhosă;* [34] în versiunea latină (Migne, PL, LXXIII) aici apare: ^,Eu, păcătosul Theophil am zis...", de unde atribuirea scrierii lui Theofil; v. supra, nota 2; [35] *să ne zborîm* = să ne zburlim; [36] *ciuhași* = sperietori; cf. ciucă, ciuca bătăilor; [37] glosa nu apare în ms-ele slavone și grecești, dar referirea la războiul pigmeilor cu cocorii era cunoscută din lexicoane; [38] glosat marg.: *legumă;* [39] Tot textul, de la începutul povestirii pînă aici este rezumat în versiunea din *Minee* astfel:. „... să umble să încungiure pămîntul. Și purcegînd într-acea cale, avea adease groaze și despre oameni și despre hiară, cu scîrbă și cu patimă rea, cîte odată lipsiți tocma și de hrana buruienilor sălbatece. Deci călătorind multe zile^ ajunseră la un loc unde să vedea urme de om, după care s-au și îndireptat de au mers la o peșteră care să vedea a lăcui om într-însa, că era grijită binișor. Și intrînd într-însa, aștepta ca să vază pre cel ce lăcuia acolo. Și peste puțin, simțind un miros frumos, văzură asămănare de om împodobit cu părul său. Și acesta era preacuviosul lui Dumnezeu, Macarie Rîmleanul.[14] *(Mineele* de la Buzău, 1698, II, f. 103*); în continuare am reprodus cu drepte,, în textul versiunii lui Dosoftei, pasajele pe care le omite versiunea din *Minee;* [40] glosat marg.: *sprinceane;* [41] *am pus poară* = m-am chinuit, am făcut eforturi; [42] *rostul* = gura; [43] *singlitic* = senator; [44] glosat marg.: *răspunsurile;* [45] *ședzătoriu,* cf. *VT Isaia* **6**, 1—3; [46] *priviteadză* = întîmpină, salută; [47] *prisne* = adevărat, fără amestec, curat; [48] *nemeteț de păioră* = năframă, văl de crep, mătase; [49] marg.: „Să-și facă pururea tot omul Svînta Cruce, Is. Pis.. Nika."; [50] în *Minee* apare aici următorul pasaj: „Deci ziș cătră dînsa: Unde vei să mergi, de vreame ce nici eu nu te voiu lăsa să te afli aici cu mine? Iară ea zise: Venit-am ca să lăcuiesc în pustiul acesta."; [51] glosat marg.r *urșinic;* [52] *oblrși* = sfîrși; [53] cf. VT,, Isaia 6,3; [54] glosat marg.: *oborîți;* [55] *odoacă:* chiar.

Versiunea tipărită de Dosoftei a acestei povestiri hagiografice este o scriere literară întru totul remarcabilă. Nu numai talentul narativ deosebit al lui Dosoftei, ci și opțiunea pe care o face el între diferitele surse ale textului conferă valoare artistică acestei povestiri. Față de versiunile incomplete sau, mai degrabă, epurate ale acestei hagiografii, pe care le întîlnim în *Paterice* și în *Minee,* versiunea Dosoftei se adresează celei mai valoroase tradiții în transmiterea textului, optînd pentru forma literară *unitară* a acestuia. Pentru faptul că această formă este în același timp și forma originară a textului pledează mai multe argumente.

Concepută în mediul greco-iudaic al Alexandriei, probabil în secolele III—IV, hagiografia de față conține o serie întreagă de elemente literare care-i dovedesc sorgintea. Cele mai importante dintre acestea sînt elementele comune cu așa-numita versiune *Pseudo-Callisthenes* a romanului lui Alexandru cel Mare, elaborată în același mediu și în aceeași perioadă. Nu este vorba numai de contaminările între cele două scrieri, evidente la nivelul diverselor episoade: stîlpul lui Alexandru, călătoria la iad și la rai, descrierea unor populații și a unor animale fabuloase etc. Este vorba de o corespondență mai profundă, care privește în întregime structura celor j

două scrieri, și anume de faptul că acest Macarie (Rîmleanul) reprezintă, ca personaj, o însumare a trăsăturilor *fericiților gymnosofiști* care apar în *Alexandria* (Ivantie împărat). Acest lucru îl arată și numele sfîntului, același cu numele generic al *blajinilor* sau *fericiților (makarioi). 11* dovedește apoi situarea peșterii sale în preajma raiului. în acest caz avem de-a face cu o reinterpretare în sens creștin a vechiului motiv al *insulelor fericiților (Makarioi nysoi, Insulae Fortunatae).* îl dovedesc apoi chiar elementele care diferențiază hagiografia de romanul lui Alexandru, în sensul că hagiografia constituie o replică și o contrapunere a *ecumeniei creștine* față de cea stabilită de eroul politic Alexandru (fapt dovedit, între altele, și de evoluția și remanierile în sens creștin pe care le suferă itinerariul lui Alexandru în tradiția medievală). Itinerariul celor trei sfinți părinți depășește limitele ecumenice stabilite de stîlpul lui Alexandru, dar, în același timp, depășește și limitele canonicității prin viziunile despre rai pe care le conține, ceea ce a dus la includerea acestui itinerar în indexurile de cărți oprite (v. indexul publicat de N. Cartojan, *Cărțile populare* .. ., II, Anexa, unde hagiografia este menționată între cărțile „de cuvîntători minciunoși tocmite" astfel: „De un Macarie pustilnic, călugăr al Rimului, ce au mers trei călugări la dinsul, doosprăzeace mile de raiu.").

Ca *apocrif religios* această povestire pornește, ca mai toate apocrifele, de la un pasaj obscur din textul biblic și construiește în jurul acestuia o *legendă.* Pasajul de la care pornește acest apocrif pare să fie cel din Gen. 3,24, în care, după relatarea izgonirii lui Adam din rai, se spune că în partea de răsărit a grădinii Edenului Dumnezeu a pus niște heruvimi care să învîrtească o sabie de foc, păzind astfel drumul care duce către pomul vieții. Textul biblic apare ca o glosă în versiunea Dosoftei (Geneza 3, 24). Spre deosebire de alte legende apocrife de tipul *iter ad paradisum (v. Călătoria lui Sith la rai,* în voi. I, p. 197; v. M. Gaster, *Apocrifele ...)* în care elementul principal îl constituie acest *lemn al vieții,* în legenda de față elementul principal este descrierea raiului prin intermediul unor viziuni (cf. Ezechil 28, 13).

Itinerariul celor trei sfinți părinți are trei părți: prima, un pelerinaj la locurile sfinte, destul de puțin important în economia narațiunii și care nu prezintă interes față de altele de același fel; a doua, un traseu care îl repetă aproape întru totul pe cel al lui Alexandru cel Mare din *Alexandrie* și a treia, relatarea călătoriei fantastice a sf. Macarie. Aceasta din urmă constituie și mobilul primelor două părți ale itinerariului care nu reprezintă de fapt decît *căutarea (quete)* celei de a treia.

Ca *hagiografie,* povestirea conține mai multe elemente caracteristice genului. La fel ca Alexie, omul lui Dumnezeu, și Macarie părăsește casa părintească în noaptea nunții. Ca în atîtea povestiri din paterice este călăuzit în drumul său de arhanghelul Rafail

(cf. *Tovit)* şi apoi convieţuieşte cu doi pui de leu (v. *Povestea sf. Gherasim cu leul* ş.a.). Animalele-călăuză care-i conduc pe cei trei părinţi apar, cum se ştie, şi în *Viaţa sf. Eustatie Plachida.* Macarie este supus ispitirilor diavoleşti ca atîtea personaje din paterice, dar nu rezistă integru acestora. Se supune apoi penitenţei şi are viziuni. Pentru fiecare dintre aceste episoade comune *Vieţii sf. Macarie Rîmleanul* şi altor hagiografii, în textul din versiunea Dosoftei vom găsi o mult mai marcată predilecţie pentru fabulos, pentru expresivitate, pentru depăşirea canoanelor genului. De aceea versiunile din *Minee* şi din *Paterice,* prin comparaţie cu versiunea lui Dosoftei, se vede că emendează şi astfel de alunecări spre fantastic, care, chiar dacă nu contraveneau canoanelor religioase, contrariau totuşi, prin exagerarea stilistică, canoanele genului.

Motivele literare din povestire sînt recurente: se repetă itinerariile celor trei sfinţi părinţi, al lui Macarie şi al „soţiei" acestuia. De trei ori apar animale-călăuză, trei sînt urmele femeii pe care le găseşte Macarie, de trei ori are viziuni în care apare divinitatea. Unele inconsecvenţe stilistice, privitoare mai ales la persoana naratorului, sînt generate de anumite dificultăţi, care apar destul de des în textele literare medievale, în alternarea stilului direct cu cel indirect. Lexicul deosebit de bogat al povestirii, pregnanţa epitetelor, expresivitatea metaforelor, precum şi încărcătura fabulativă a scrierii au făcut ca ea să capete o circulaţie deosebită. Cantemir o menţionează în *Divanul* (v. nota 2). Din sec. al XVIII-lea şi al XlX-lea se păstrează un număr mare de copii manuscrise ale versiunii tipărite de Dosoftei.

TEXTE: Mse. grece.şti. A. Vassiliev, *Anecdota graeco-byzantina.* 1893; H. Delehaye, în „Analecta Bollandiana", XXIV, 1905; idem, ibidem, XXXIX, 1921; Fr. Halkin, în *Bibliotheca Hagiographiea Graeca.* ed. a IlI-a, 1957, t. II.; BAR, ms. grec 966, copiat la măn. Sf. Treime (Radu Vodă), probabil în sec. al XVI-lea.

Mse. latine. Migne, PL, LXXIII, p. 425—428 menţionează faptul că Macarie Romanul nu este cunoscut în *Martirologhkmul* roman. Unicul ms. după care este reprodusă versiunea din PL este relativ recent („charactere plane recenţi") şi provine din abaţia Einhamen. Dar versiunea tradusă de I. Armaşenko în slavă, la 1659, v. N. Petrov, O *vlijanij* ., are un original latin, diferit totuşi de cel reprodus în Migne, ceea ce probează că au existat şi alte versiuni latine.

Pentru versiuni armeneşti, v. ed. Ispahan. 1641 şi *Bibliotheca Hagiographiea Orientalis, Subsidia Hagiographiea,* 10.

Mse. slavone A se vedea bibliografia, sub Pypin, Popov. Petrov. BAR, ms. slav 154, copiat în Moldova la sfîrşitul se:-, al XV-lea.

Mse. româneşti. Sînt cunoscute trei versiuni: una similară cu *Mineele,* alta cu *Patericele* şi alta. cea mai numeroasă, conţinind copii după tipăritura lui Dosoftei (versiunea completă). Ms. 76, Bibi. Fii. Acad. Cluj-Napoca, din 1747—1748, reprezintă o traducere diferită de cea a lui Dosoftei, dar tot din familia versiunii complete.

Ediţii. Dosoftei, *Viaţa şi petreacerea sviniilor .. .,* Iaşi, 1682—1686; M. Gaster, în „RIAF", an III, voi. V, pp. 89—112.

STUDII: A. Pypin, *Pamjatniki star. russk. lit.,* 1862; J. Martinov, *Annus ecclesiasticus graeco-slavonicus,* 1863; A. Popov, *Opisanje rukopisej Hludova,* 1872; N. Petrov, O *vlijanij zapadno-evropejskoj literatury na drevne-russkuju,* în „Trudy Kievskoj Duhovnoj Akademij", II, 1872; M. Gaster, *Apocrifele în literatura română,* în seria *Conferinţe publice ţinute la Ateneul Român,* IV, 1883—1884; A. Vassiliev, op. *cit. supra;* N. Petrov, *Opisanje ruk sobr. nahodjaxcihsja v gorode Kieve,* J1, (Ms-ele Lavrei Pacerska), 1896; Iv. Franko, *Apokrifi i legendi,* II, 1896; S'. Dragomir, *Relaţiile bisericii româneşti cu Rusia în veacul* XVII, în „An. Acad. Rom.", seria II, t. XXXIV, mem. secţ. ist., 1911—1912; Şt. Cidbanu, *Dosoftei, mitropolitul Moldovei şi activitatea lui literară,* 1918; V. Cândea, note la D. Cantemir, *Divanul,* 1968.

MÎNTUIREA PĂCĂTOŞILOR

1691 — Moldova

Aniartolon Sotiria, adecă Mintuirea păcătoşilor, tălmăcită de pre limba elinească pre limba românească reprezintă o traducere a operei — cu acelaşi titlu — editată la Veneţia, în 1641 de călugărul cretan Agapie Landos, format în mediul de cultură de la Muntele Athos. Cartea cuprinde o dedicaţie către Fecioara Măria, un cuvînt către cititori şi trei părţi a cîte 38,23 şi respectiv 69 capitole[1]. Ea a fost tradusă în româneşte în Moldova, în secolul al XVII-lea, după unele opinii, de Dosoftei (N. A. Ui*su, *Alte traduceri).* Cea mai veche copie a traducerii româneşti a acestei cărţi a fost realizată în 1691 de ieromonahul Silvestru de la Agapia şi se păstrează la BAR, ms. rom. nr. 1284. Traducerea românească din Moldova este selectivă si prescurtată. Alături de prefaţă sînt traduse 55 capitole din totalul de 61 şi 67 de minuni în loc de 69. în schimb, traducerea mai tîrzie din Muntenia — aşa cum reiese din ms. nr. 2174, datat 1696, şi ms. nr. 2517, datat 1699 — respectă, cu stricteţe originalul pentru partea I-a şi a Il-a şi omite partea a III-a. în ţara noastră se cunosc peste 30 de manuscrise ale operei lui Landos.

PENTRU ÎMPĂRĂTEASA TÂRÂI FRANCEŞTI[2] CAREA FIIND CU MÎNULE TĂIATE LE-AU VINDECAT CEA INTRU TOT PUTEARNECA DESPUIETOARE[3]

Iară scriem cum că era în ţara frăncească era un împărat avînd împărăteasă cu carea au făcut o fată foarte frumoasă. Şi o numiră Mariia. Deci s-au tîmplat de-au murit împărăteasa, iar împăratul s-au însurat al doilea rînd. Cercînd carea era mai frumoasă muiare pre locurile lui, care o aflară ce o cît era frumoasă la trup, atîta era grozavă la suflet şi atîta să biruia[4] de zavistie[5] cît nici cum nu să feriia

ca să auză cum iaste alta undeva mai frumoasă decît dinsa. Deci văzînd pre acea cucoană a împăratului cum avea frămseaţă pre ea minunată, începu întru inima ei dureari născînd pre diavolul şs cerca prilej ca să omoară cu zavistiia ei pre acea nevinovată fecioară pentru ca să nu se facă mai frumoasă decît dînsa.

Deci se [înjtîmplă împăratului a merge oareunde iar scorpia află vreme ca să facă pohta[6] ei de zavistie şi grăi unei credincioase slugi căruia îndrăznea mult: „Voi ca să-mi faci un dar pre ascunsu ca să nu înţăleagă nimeni şi să-ţî dau atîte daruri cît să te faci întru cei mai mari a [îmlpărăţiei [...]. Iar ea zise lui: „Muiarea cea dentîi carea au avut împăratul au făcut o fată nu cu împăratul, ce cu alt oarecare om, cu prilejuri reale. Pentru aceia ca o naştere de preacurvie face lucruri de ne umplem de ruşine şi de va mai trăi va să ruşineze casa mea. Ce te rog să o iai mîine şi vezi cum o duci la o grădină. Iar tu luînd-o să o duci într-un loc pustii şi să o omori şi să o ascunzi. Să nu audă cineva. Şi pentru semnul de mărturie nemincinoasă să-i tai mînule să mi le aduci". Deci sluga s-au făgăduit să [îmlplinească pohta ei şi s-au gătit de cu sară cu o rudă a lui şi priiatin [...]. Iară pre la miezul nopţii i-au deşteptat împărăteasa pre dînşii şi pre fată şi au zis fetei: „Mărie, du-te cu aceşti oameni în cutare loc că voi veni şi eu preste puţin ceas ca să ne primblăm".

Aşadar, qu luat pre fată şi s-au dus departe, în locuri pustii, iar Măriia au cunoscut viclenie lor că era înţăleaptă den fire. Şi rădică ochii ei către ceru şi lăcrămîndu să ruga zicînd: „Despuietoare, Născătoare a lui Dumnezău, nu am altă nădeajde şi agiutor făr-numai darul tău. Ce răspleteaşte celora ce au vrajbă pre strîmbul[7] spre mine". Iar oamenii ziseră ei: „nu plînge, că nu vei avea rău despre noi". Iar ea zise lor: „pentru căci bîrfiţi că măştihă-mea[8] m-au înşelat şi m-au dat pre mînule voastre făr-de veaste să mă omorîţi. Ce spuneţi să fac rugă către despuietorul dînd sufletul meu". Iar ei ziseră: „Bine ai cunoscut să nu fii vinit după noi că ea ne-a poruncit ca să te omorîm". Măriia zise: „Dară nu vă temeţi de Dumnezău să mă omorîţi pre strîmbul? Nu ştiţi cum darul lui nu lasă ca un giudecător drept lucru ca acesta ascunsu ce v-a izbîndi cu voi şi cu aceia prea iute certare că nici aceia nici voaoă nu v-am făcut rău nici odănăoară? Ce de vă iaste voia să lipsiţi de această fărdelege, lăsaţi-mă la acest loc pustii şi ziceţi cum m-aţi omorît. Că aicea nu iaste nimeni să mă ocrotească şi voi muri de foame. Să nu vă spurcaţi mînule voastre întru ucidere". Acestea şi altele multe cu lacrămi zise. Li s-au făcut jale şi ziseră ei: „Noi ne mîhnim pentru tine şi te-am lăsa vie. Iar aceia ne-au zis să-i ducem mînule tale să crează moartea ta. Şi de nu vom face cuvîntul ei ne va face mult rău. Iar de te vom lăsa şi vie, hiarele[9] te vor mînea. Iar ea răspunse: „Amar iaste şi o moarte şi alta. Ce am mîngăiare cum m-au mîncat hiarele, iar nu oamenii. Şi veţi fi vino[va]ţi şi voi de această fărdelege. Faceţi dară, pentru numele Preacestei care au născut pre cel adevărat

Dumnezău şi giudecătorul tuturor. Nu mă omorîţi [...]. Ce de vreame ce ziceţi că i-aţi făgăduit mînule mele, tăiaţi-le să le vază, să să bucure, şi pă mine mă lăsaţi aici să mor de dureare". Deci aceia primiră să o lase vie. Atuncea Măriia pentru să fugă de moarte, puse mînule ei pre un lemn şi le tăiară den încheieturi şi le-au dus împărătesei carea le-au dat nenumărate daruri. [... 1

Că un tînăr ficior unui hatman[10] au ieşit la vînat într-aceaîe părţi. Că era boiaru mare foarte bogat şi cu vrerea lui Dumnezău s-au apropiat de acea pădure şi auzind nemîngăiată plîngere, o cercară pînă cînd o au aflat şi mierîndu-să de primejdiia ei şi frămseţile ce avea, o întreba de povestea ei şi nemică nu le răspundea ce plîngea cereînd agiutor. Iar boiarul zise slugilor: „Lăsaţi-o că nu iaste de întrebat acuma ce de vreame ce domnul meu m-au îndreptat aici pentru dînsa, luaţi-o binişor să o ducem în cetate". Deci adueînd-o socotiră cu nevoinţă[11] cu ierbi de multe fealuri pînă o vindecară şî se miera toţi de înţelepciunea şi frîmseţea ce avea. Şi de multe ori o întreba a cui fată au fost. Şi pentru căci i-au tăiat mînule. Iară ea nu vroia să-i spuie nici cum. Dară pre acel curat şi prea iscusit obraz şi frîmseaţă a ei au îndrăgit dentru toată inima lui tînărul şi într-una din zile, zise tînărul către hatmanul: „Părintele mieu, cunosc cum îţi sînt drag şi te rog să-mi faci acest dar. Noi sîntem bogaţi şi nu ne trebuie lucruri. Cînd va cel bogat să să căsătorească trebuie să nu caute altă fără numai soţie să numai să-i placă. Aceasta voi să-mi faci dumneata mie. Să iau fata care am aflat în pustie că nu-mi trebuie slujba mînulor ei". Iar hatmanul zise: „Noi putem ca să luăm fată de domn ca şi noi şi tu vei să iai pre aceasta care nu iaste atîta cît iaste fără mîni şi ne va fi ruşine?" Iar el zise: „Părintele mieu, aceasta nu poate să fie că frămseţile şi mintea, învăţătura o mărturisesc de sînge împărătesc. Iară de ar fi şi acelui mai mic om fată, eu o iubescu. Şi de nu o voi lua pre aceasta, cu adevărat pre alta nu voi mai lua. Şi va trece viiaţa mea cu multă voie rea". Deci văzînd bătrînul voia şi pohta tînărului s-au plecat şi i-au făcut nunta cu bucurie foarte şi cu multă aveare.

Iar împăratul, tatăl Măriei, era întru multă scîrbă[12] neştiind unde ar fi fata lui. Că împărăteasa au zis că au fugit într-o noapte pre ascunsu şi nu ştie ce s-au făcut. Iar el plînge fără mîngîiare [. • • 1 Şi trimitea oameni întru multe fealuri de locuri cereînd şi au scris poruncă să să adune toţi domnii şi boiarii lui ca să facă alergare de cai pentru să ia puţină mîngăiare să nu se omoare singur de voie rea. Deci ieşind porunca aceia au şi ajiunsu şi la hatmanul acela unde era fata împăratului şi vrînd bătrînul să margă, iar fiul lui nu l-au lăsat: „[..•! Eu voi mearge pentru tine. Şi iubeaşte pre soţul meu ca şi pre tine şi de va naşte mai nainte de ce mă voi întoarce, să o păzeşti [...]".

Şi el să dusă pentru părintele lui şi mergînd la iîmlpărăţie, cu vrearea lui Dumnezău, au făcut atîta izbîndă şi preavitejeşti biru-

inți la acea alergătură de cai că toți îl lăuda foarte. Iar vicleana împărăteasă l-au îndrăgit și chemînd pe o slugă a lui l-au întrebat: „De unde iaște domnul tău și are muiare?" Iar sluga i-au răspuns zicînd ei toate, cum au aflat o fată într-o pădure [... 1 Și iată acum într-acest ceas au venit cărți de la tatăl lui cum muiarea lui i-au născut doi feți, deci să se bucure. Atuncia, acea rea și vicleană au zămislit dureri cunoscînd fărdelegea ei și dăruind pre slugă l-au rugat cînd va scrie domnul lui răspunsul cătră hatmanul să aducă la dînsa pre trimiși ca să porunciască și ea ceva. Și el să făgădui să facă așa. Deci, după ce au scris tînărul răspunsul cătrе părintele lui să poarte de grijă soției lui și altele pecetluind cartea, au trimis pre slugă care slugă recunoscînd vicleniia s-au dus la împărăteasă și l-au ospătat pînă l-au îmbătat foarte și adormind sluga. Iar împărăteasa au luat cărțile acelea și au scris altele scriind iscălitura boiarului cu prilej bun și o au pus în carte întru carea scris acestea: „Părintele mieu, să știi cum aceasta, noru-ta, iaste fată a unui făcător de rău și pentru răutățile ei i-au tăiat mînule. Și copiii care i-au făcut nu sînt ai mei. Deci, te rog, îndată ce vei citi cartea mea, să o pierzi cu feciorii ei și de nu voi auzi de moartea ei nu voi mai veni acolo. Aceasta carte au dat năpîrca ducătorului de cărți și au dus hatmanului carele văzînd ce iaste scris, se mieră mîhnindu-să ce va să facă. Deci să sfătui cu o credincioasă a lui slugă cum va face, iar sluga i-au zis lui: „Să nu faci o fărdelege ca aceasta să o omori ce o dă mie să o ducem la locul unde o am aflat să o las acolo. Și domnul să-i poarte de grijă [... 1".

Iar Mariia au rămas într-acel necălcat loc cu multă mîhnire și nemîngăiate fealuri așteptînd moartea. Deci bucinînd[13] și plîngînd văzu o cărare și luă cuconii[14] în brață și mergea pînă cînd ajunse la o peșteră unde era un sihastru carele văzîndu-o gîndi cum iaste nălucire. Iar dacă auzi de patimile ei s-au mîhnit și lăsînd pre dînsa în peșteră, s-au dus într-alt loc. Și-n toate zilele ducea ei rădăcini și ierbi de carele mînca și se hrăniia. f...] Au petrecut cîteva zile pînă cînd au sosit bărbatul ei în țara lui și înțelegînd de carele s-au făcut au plîns mult și luînd slugile, zise lor: „Să mergem să cercăm locul aceaia [...]".

Iar într-aceea noapte se arătă Preacista în somn Măriei zicînd: „Mîine vine cel credincios al tău bărbat ca să te ia și de acum să nu mai ai scîrbă nici de dănăoară. Și pentru credința ce ai avut cătră mine ca să mă chemi agiutor la scîrbele tale, de acum să înceteze toate nevoile tale, să să întoarcă întru bucurie". Iar ea răspunse muițămind [...]. Acestea zicînd cu chip plecat, auzi pre împărăteasa îngerilor care zise: „latâ-ți mînule sănătoasă cu agiutoriul fiiului și Dumnezăului meu". Acestea zicînd, să aflâ Mariia cu mînule întregi. Pentru aceia, de bucurie s-au deșteptat și văzu o acea prea mare minune a ta despuietoare și era vederea adevărat. Dară cine

poate să spuie bucuria care au luat și mulțămirea cătrе Preacista?: Toată noaptea aceiia au petrecut rugîndu-se și închinîndu-se [;..]i

Iar făcîndu-se ziuă, auzi voroava[15] de oameni și ieșind, văzu pre bărbatul ei carele văzînd pre dînsa lăcrăma de bucuriia ei. Iar ea spuse lui minunea aratînd mînule ei carele văzindu-Ie toți s-au spăimîntat foarte și lăudînd pre Făcătoarea de bine s-au întorsu la oraș. Și porunci boiarul să facă sărbătoarea Preacistei 8 zile [...].

Zise lui, Mariia: „Pînă acum am ascunsu și n-am vrut să arăt cine sînt. Iar de vreame ce iaste voia lui Dumnezău să vă arăt să știți dar că sînt fata împăratului vostru și cîte am pățit mi le-a făcut împărăteasa [...!•

Au purces ei și a treia zi sosind la frînci i-au [înîltîmpinat pre dînșii împăratul și alergînd au căzut pre grumajii ei sărutînd-o cu lacrămi fără sațiu. Iar procleata[16] de muiare a împăratului s-au ascunsu și fiind cercată o aflară și aprinzînd foc mare în mijlocul cetății o arseră cu tot cît nici oase n-au rămas [...).

BAR, ms. Rom. 1284, f. 75v—78v

[1] Cartea este o compilație din Metafrast, sinaxare, penticostare, *Viața st., loan Damaschinul* de loan, patriarhul Antiohiei, și culegerile italiene de povestiri despre minunile Maicii Domnului: *Miracola della gloriosa Vergine Măria* (secolul al XlV-lea) și *Libro dei cinquanta miracole della Vergine* (secolul al XV-lea); [2] *țara frăncească* = Franța; [3] *despuietoare* = stăpîn, atotputernic; [4] *să biruia* — era stăpînită; [5] *zavistie* = invidie, pizmă, .gelozie, ură, dușmănie; [6] *pohta* = pofta; [7] *pre strîmbul* = pe nedrept; [8] *maștihă* = mamă vitregă; [9] *hiare* = fiare, [10] *hatman* = dregător în divan, în Moldova, însărcinat de domn cu comanda întregii oștiri; [11] *nevoință* = sîrg, îndemn; [12] *scîrbă* = întristare, mîhnire, supărare; [13] *a bucina* = a anunța, a vesti; [14] *ciicon* = prunc; [15] *voroava* = convorbire; [16] *procleata* = ticăloasă, rea, păcătoasă.

Capitolul al III-lea al scrierii *Mîntuirea păcătoșilor* face parte din ciclul de legende ce tălmăcesc lumea înconjurătoare prin prisma miracolelor. Acest tip de legende sfinte conține elemente și motive pe care le regăsim, de multe ori, în basme.

Din cele 69 de „minuni" pe care le cuprinde cartea, numai această „minune", a 11-a, are circulație orală (S. FI. Marian, *Legendele).* Povestea „Fetei cu mîinile tăiate" a fost datată, pe teritoriul nostru, ca anterioară răspîndirii culegerii lui Landos. S-au înregistrat numeroase variante în nordul și sudul Dunării. Unele variante conțin episoade diferite de cele din *Amartolon Sotiria,* dar identice cu unele episoade din basmele Europei apusene. Folclorul românesc cuprinde numeroase narațiuni despre („femeia pedepsită" **și** vindecată.print-tr-o intervenție miraculoasă (Cătălina Veleulescu, *Cărțile populare).* în stratul străvechi, miracolul era produs de diferite elemente cu puteri supranaturale, (o apă,.o plantă,.un, lac„ o- gîrlă, ,o fintînă, etc.). Contactul cu creștinismul-â dus la îmbcuirea,'»î4i.^elev'variante, a

acestor elemente ca Fecioara Măria. Se pare că „Minunea a 11-a" a influenţat basmul românesc numai în momentul în care versiunea scrisă s-a întîlnit cu cea orală care circula de mult în folclorul românesc (C. Bărbulescu *Analiza).*

„Minunea a 11-a" din traducerea românească a cărţii lui Agapie Landos ne înfăţişează povestea „fetei cu mîinile tăiate" care nu este altceva decît un basm. Cadrul fabulos al desfăşurării acţiunii (curtea împăratului şi pădurea pustie) este specific basmului. Traseul eroilor, situaţiile dramatice şi deznodămîntul în care sînt cuprinse motive de largă circulaţie („al fetei oropsite" — de tipul Albei ca Zăpada **şi** al Cehuşăresei —, al „mutilării eroinei", „vindecarea miraculoasă", „elogiul adus sărăciei şi înţelepciunii", „visul profetic", „răsplata faptei bune", „pedepsirea răufăcătorului") fixează textul în universul ficţiunii. Personajele (împăratul, fata împăratului, maştera, fiul hatmanului) la care se adaogă adjuvanţii cu funcţii ocrotitoare (sihastrul) şi cu funcţii miraculoase (Maica Domnului) sînt specifice scenariului basmului fantastic. Descrierea personajelor pozitive conţine îmbinarea dintre frumosul fizic **şi** cel moral (fata împăratului este frumoasă, înţeleaptă şi bună; fiul hatmanului este viteaz şi milos). Personajele negative (mama vitregă) sînt rele, pizmaşe, intrigante, răzbunătoare.

Limba textului este simplă, clară şi cursivă. Povestirea este, adeseori, înviorată de *dialog. Invocaţia* către Fecioara Măria care apare ca un leitmotiv pe parcursul povestirii, îndeplineşte funcţii cu caracter ritual ce conduc la restabilirea dreptăţii: „şi pentru credinţa care ai avut cătră mine ca să mă chemi agiutor la scîrbele tale, de acum să înceteze toate nevoile tale, să se întoarcă întru bucurie". Traducătorului nu-i este străină *metafora;* pentru a reda încolţirea sentimentului de gelozie în sufletul mamei vitrege, tălmăcitorul spune: „începu întru inima ei dureari născînd pre diavolul". Frecvente sînt în limbajul acestuia *comparaţiile* mamei vitrege cu „scorpia" şi „năpîrca" sau *epitetele* ca „procleată", „prea vitejeşti", „curat", „înţeleaptă" etc. Nu mai puţin interesantă este folosirea *adverbului interogativ* „căci" cu sensul de „pentru ce", „de ce" cunoscut, mai ales în Transilvania secolelor XVI, XVII, întîlnit uneori la Varlaam **şi,** destul de des la Dosoftei.

'TEXTE: /**Agapie Landos**/, *Amartolon sotiria adecă Mîntuirea păcătoşilor de pre limba elinească pre limba românească,* **trad., probabil, de Dosoftei, între anii 1661—1671 şi copiat de ieromonahul Silvestru de la Agapia, 1691, BAR, ms. rom. 1284;**
STUDII: **M. Gaster,** *Literatura populară română,* **Bucureşti, 1883, p. 438; S. FI. Marian,** *Legendele Maicii Domnului,* **Bucureşti, 1904; D. Stănescu,** *Cultul Maicii Domnului,* **Bucureşti, 1925; C. Bărbulescu,** *Analiza basmului românesc, „Fata cu mîinile tăiate*",* **„Rev. de etn. şi folcl.", XI, 1966, nr. 1, p. 27—40; N. Cartojan,** *Cărţile populare în literatura românească.* **Bucureşti, 1974, voi. II, p. 141—159; Ov. Bârlea,** *Mică enciclopedie a poveştilor româneşti,* Bucureşti, 1976, p. 239—241; Al. Piru, *Istoria literaturii române de la origini pînă la 1830,* Bucureşti, 1977, p. 201—202; N. A. Ursu, *Alte traduceri necunoscute din tinereţea lui Dosoftei,* „L.R.", XXVII, 1978, nr. 5, p. 495—507; Cătălina Velculescu, *Cărţi populare si cultură românească.* Bucureşti, 1984, p. 56—58.

CER NOU

[Sfîrşitul secolului XVII] Ţara Românească

în secolul XVII un rol important în dezvoltarea şcolii, culturii şi tiparului în Moldova şi Ţara Românească l-a avut Petru Movilă, descendent al unei cunoscute familii de voievozi români, mitropolit al Kievului. La cererea domnitorului Ţării Româneşti, Matei Basarab, mitropolitul trimite în anul 1635 o tiparniţă completă şi meşteri tipografi; aceştia au tipărit întîi cărţi slavoneşti, apoi, ajutaţi de meşteri români, au imprimat texte româneşti.

în anul 1665 se tipăreşte la Kiev, în limba slavonă, cartea lui Ioanichie Galeatovski, *Cer nou* ... care a fost de două ori tradusă în româneşte (la sfîrşitul secolului XVII şi la sfîrşitul secolului XVIII) şi a circulat în copii manuscrise, contaminate — unele — cu *Amartolon Sotiria* a lui Agapie Landos. în schimb, traducerea românească după *Cheia înţelesului,* scrisă de acelaşi autor, s-a tipărit în anul 1678, la Bucureşti.

Cele două cărţi ale lui Ioanichie Galeatovski s-au remarcat în acelaşi timp şi ca manuale de omiletică, valoroase îndreptare de măiestrie a predicii în literatura română.

Cartea lui Ioanichie Galeatovski: *Cer nou făcut cu stele noi [.. .]* conţine o suită de povestiri, între care figura şi istoria GenoveveL Legenda Genovevei, venită din Europa apuseană, creată în spiritul vechilor tradiţii medievale, ilustrează o temă larg cultivată: aceea a inocenţei ultragiate şi se înscrie în sfera literaturii miracolelor. O variantă scurtă, adaptată şi tradusă după o versiune latină a legendei, a pătruns şi în cartea lui Ioanichie Galeatovski, unde figurează ca minunea a opta. Printr-o confuzie, Genoveva devine numele domnului Brabanţiei"; Sifrid, voievodul Romei, este numit „voievod român", dovadă clară a conştiinţei latinităţii poporului român.

[GENOVEVA DE BRABANT]

Fata lui Ghenevef, domnul Brabanţiei, era foarte dumnezăiască şi nădăjduitoare spre Preacista. **Şi** aşa, cu ajutoriul sfinţiei sale, fiind stearpă, au început în pîntece fecior de bărbatul ei, Sifrid, voevoduî. Bornei. întru acea vreme Sifrid s-au dus în oaste şi au lăsat pre un

slujitorii? al său ce-l chema Galion, om viteaz, ca să socotească[1] pre doamna-sa, carele dup-aceia cu multe tocmeale s-au nevoit ca să poată curvi cu dînsa, aducîndu-i vestea cum au murit domnul ei la oaste, prin cărți hicleane. Şi ea nicecum n-au făcut acela lucru. Iar deaca au venit domnul Sifrid din oaste, Galion, slujitorul lui au spus lui aşa că în casa lui tot bine s-au lucrat ce s-au lucrat, numai muiarea lui iaste întinată cu curvia. Deci bărbatul ei mîniindu-se au poruncit slugilor să o ia să o îneace cu pruncul împreună, carele zicea că nu e născut cu dînsul. Iar slugile luîndu-o nu o au înecat, ce o au dus într-o pustie şi o au lăsat acolo.

Deci umblînd prea acea pustie, s-au arătat ei Preacista şi o au mîngîiat pre dînsa. Apoi preaste 6 ani, ieşindu bărbatul ei la vînat şi aşa s-au aflat pre doamna sa în pustie, ce doamnă-sa n-au vrut dup-aceaia să vițuiască cu dînsul pîn cîndu nu va zidi besearecă la acel loc, unde s-au arătat ei Preacista şi o au mîngîiat în scîrba ei. Şi aşa domnul ei îndată au zidit besearecă la acel loc şi o au sfințit Ghidulf episcopul.

BAR, **ms. rom.** 3231, **f.** 151v—152v.

[1] *Să socotească* = să îngrijească, să vegheze.

Cadrul minunilor variază: Maica Domnului vindecă bolile cele mai grele, mîntuie de pieire oraşele, scapă mănăstirile de pîrjolul vrăjmaşilor, vine în ajutorul celor pedepsiți pe nedrept, redă vederea celor orbi etc. Minunile se săvîrşesc în „țara Frîncească", în „Cetatea Verdenului", în „țara Hişpaniei" etc.

Legenda Genovevei a avut de întîmpinat concurența unui motiv înrudit, „fata cu mîinile tăiate", pus în circulație de o altă culegere de minuni ale Fecioarei Măria. Inclusă în scrierea lui Agapie Landos, *Mîntuirea păcătoşilor,* **a circulat simultan cu legenda Genovevei, dar cu un ecou mai larg decît aceasta, pentru că se stabilise o legătură cu basmele din folclorul românesc (cf. C. Bărbulescu,** *Analiza istorică a basmului român „fata cu mîinile tăiate").*

în literatura turcă se cunosc mai multe variante ale romanului popular *Genoveva de Brabant,* **al cărui conținut, de asemenea, a contaminat numeroase nuvele şi basme. O nuvelă mult îndrăgită şi larg răspîndită printre turci este cea intitulată** *Helvaci giizeli (Frumoasa halvițăreasă).* **Subiectul nuvelei se aseamănă — în pofida unor mici diferențe — cu cel al romanului Genoveva, dar predomină elementul realist,** *care* **îl covîrşeşte pe cel fantastic.**

Se evidențiază în text stilul popular, frazare clară, expresie nudă, fără o pudoare falsă.

TEXTE: BAR, ms. rom. 1630; 2024; 3231; 4648.
STUDII: Grigore Pleşoianu, *Istoria Genovevei de Brabant,* Bucureşti, 1838; Constantin Ienibace, *Istoria completă a Genovevei de Brabant,* Craiova, 1879; *Genoveva sau învingerea nevinovăției,* Bucureşti, Steinberg, 1894; S. FI. Marian, *Legendele Maicii Domnului la români. Studiu folcloric,* Bucureşti, 1904; Gh. Comşa, *Istoria predicilor la români,* Bucureşti, 1921; Dumitru S'tănescu, *Cultul Maicii Domnului la români,* Bucureşti, 1925; P. Pi Panaitescu, *L'influence de l'oeuvre de Pierre Moghila archeveque de Kiev dans Ies Principauies roumaines,* Extrait des „Melanges de l'Ecole Roumaine en France", V, Paris, 1926; D. Simonescu, *Din activitatea tipografică a Bucureştilor,* Bucureşti, 1935; N. N. Condeescu, *La legende de Geneviev de Brabant et ses versions roumaines,* Bucureşti, 1938; Felix Karlinger, *Genoveva als Legende und als Volksbuch,* „Synthesis", III, 1976; *Romanische Voiksbucher, Querschnitte zur Stoffgesichte und zur Funktion ausgewählter. Texte* (Barlaam und Josaph, Magelone, Genovefa, Bertoldo), Darmstadt, Wissenschaftliche Buchgesellsehai't, 1978.

V. LITERATURA POPULARĂ

ESOPIA

I

[Sfîrşitul secolului XVII] Transilvania

Cercetările efectuate asupra fabulelor esopice dovedesc că ele au fost şlefuite în primele veacuri ale erei creştine, adică în perioada de înflorire a culturii elenistice. Dar cele mai vechi urme ale textului au fost descoperite pe **un** papirus egiptean din secolul IV e.n., după care romanul **s-a** răspîndit **nu** numai în Orientul asiatic şi Europa răsăriteană, ci şi **în** cea apuseană prin traduceri în limba latină.

în literatura română, *Esopia* pătrunde destul de tîrziu, probabil începînd de pe la sfîrşitul secolului XVII. Traducerile româneşti s-au efectuat din versiunea bizantină şi din cea neogreacă. între numeroasele texte ale *Esopiei* copiate **la** noi, unele cuprind numai *Viaţa lui Esop,* altele *Pildele lui Esop cu toate jiganiile,* iar cîteva şi viaţa **şi** fabulele, al căror număr diferă **de la** text la text.

Cel mai vechi manuscris este copia lui Costea dascălul din 1703. **în** ediţia lui Petru Bart din 1795 **a** apărut *Viaţa şi pildele prea înţeleptului Esop, o* traducere din ruseşte a versiunii occidentale. Tot la sfîrşitul secolului XVIII **s-a tipărit** şi o transpunere a unei variante latine, iar la mijlocul secolului XIX se realizează o nouă traducere din greacă.

Către sfîrşitul secolului XVIII **şi** începutul secolului XIX, în pictura murală din Ţara Românească apare ilustrată de multe ori fabula *Bătrînul şi moartea* (Vezi **şi** A. Paleolog, *Pictura exterioară .. .).*

Pildele lui Esop, atît de răspîndite prin manuscrise şi tipărituri, au fost una din lecturile fructuoase ale poetului Grigore Alexandrescu.

ISTORIIE LUI ISOP

După **cîteva zile chemă Xant ucenicii la prînzu şi zise lui** Isop: **Du-te de cumpără ce este mai bun de** toate.

EI să duse şi zicea întru sineşi: Invăţa-voi eu pe stăpînul mieu de nu va grăi nebuneşte.

Şi să **duce în tîrgu şi cumpără tot limbi de porcu şi le găti oaspeţilor. Şi deade unuia cîte o limbă fiiartă. Iar ucenicii lăudară bucatele ca** neşte bucate **filosofeşti, pentru slujba lirnbei către cuvînt.**

Iar Isop puse iar limbi fiiarte; *hi* **şi iar cerură şi alte bucate, el alt nu mai punea, numai limbi. Iar ucenicilor li să urîră cu un feal de bucate şi ziseră: Pînă cînd tot limbi că ne vor durea limbile noastre?**

Xant zise cu mînie: Nu maiai alt, Isoape?

El zise: Nu. \

Xant îi zise: O, om uşor blestemat, dacă[1] nu ţi-am zis să cumperi ce va fi mai bun? \

Isop zise: Prea mulţumescu să mă cerţi într-atîtea oameni filosofi. Ce-are să mai fie de treabă şi mai bun în viiaţa decît limba, că toată ştiinţa şi filosofia să învaţă cu dînsa, pentru dînsa sînt dările şi închinăciunile şi toate cîntările şi scopbţele[2] pentru dînsa să fac munte şi să dreg cetăţile şi să ţin oamenii şi, mai pe scurt ai zice, toată viiaţa **noastră pentru dînsa stă, ce niniica nu e mai bun decît limba. Pentru aceasta ucenicii ziseră că au grăit Isop drept. Şi dascălul au greşit. Şi să duseră cineş pre acas.**

Iar a doua zi iar imputară lui Xant de aceasta. El răspunse că nu are aceasta cu ştirea lui, el cu hicleaniile acei slugi de nimica că astăzi voiu schimba. Voi grăi înaintea voastră. Şi zise să cumpere ce este mai bun şi mai prost, că vor să cineze ucenicii miei cu mine. Iar Isop neschimbîndu-se nimica şi iar cumpără limbi şi le găti şi le puse dinaintea oaspeţilor. Iar ei şoptea unul către altul: Iar limbi de porcu. Şi mai preste un ceas, iar puse limbi şi mai apoi iar limbi. Iar Xant nu putu răbda, ce zice: Ce este aceasta, Isoape, dară nu ţi-am zis iar să cumperi ce este mai bun şi mai prost?

Iar el zise: Dară ce este mai rău şi mai prost decît limba, o, stăpîne, au nu se căsipescu pentru dînsa cetăţi, au nu să ucid oamenii pentru dînsa, au nu să fac toate minunile şi blestemele şi jurăminte strîmbe pentru dînsa? Au nu să strică munte şi domnii şi împăraţii pentru dînsa? Şi, mai scurt ai zice, viiaţa toată pentru dînsa iaste plină de destule greşeale. Deacă zise Isop aceasta, unul din ceia ce şedea zise lui Xant: De nu-ţ veri ţinea minţile, iar acest om te va nebuni, că cumu e chipul, aşa este şi sufletul.

Iar Isop zise: Tu mie îmi pare, o, ome întăritor şi iscoditor, întărîtînd stăpînul asupra slugei.

Iar Xant zise către aceasta, aflîndu-ş prilej să bată pre Isop. Şi zise: Robule, deaca făcuş pre prăiatinul iscoditor, tu mi-adu om neiscoditor.

BAR, **ms. rom. 1436, f. 132v—133**

[1] *dacă* *mm* **oare;** [2] *scopoţele* **=** **cîntecele.**

Valorile estetice şi filosofice constituie cele mai adecvate semnificaţii ale pildelor, snoavelor, tîlcurilor esopice; valorile lor pozitive Tidicîndu-se la elogiul omului simplu, capabil să-şi pună stăpînul

în încurcătură. Ascuţimea minţii lui ^sop, vorbele lui, puternic marcate de înţelepciunea populară, imp/ică în orice răspuns o judecată estetică. Cu cît mai mult încearcă s/tăpînul să-1 subaprecieze, cu atît arta lui devine şi mai personală *şl* nîai sugestivă, căci „nici tîlcuirea nici cuvântarea, nici din istoria cea mai dinainte de el învăţînd, ci cu fabule, adică cu pilde şi povâţuiri vînează minţile care-1 ascultă", (din ediţia *Alexandria. Esypia. Cărţi populare,* prefaţă de I. C. Chiţimia, Bucureşti, 1966, p. 105).

Esop, ca om, este puternic caracterizat de capacitatea de a se împotrivi poruncilor „filosofice" ale stăpînului său. Răspunsurile lui sînt spontane, reacţionînd direct la corectarea frazelor nesăbuite. La porunca stăpînului de a fierbe/ „o linte", Esop îl ascultă şi îi pune în farfurie un singur bob de ljhte; invitîndu-şi prietenii la masă, stăpînul doreşte să mănînce numai „ce e mai bun" şi sigur că Esop îl va asculta şi îl va ospăta numai cu limbă fiartă. Puterea inteligenţei sale se îndreaptă şi aici spre o logică spontană, menită să contureze înţelepciunea şi talentul: „oare ce este mai dulce pre lume decît limba ori de prieteşug, ori *âe* rugăminte, ori de dragoste, de vîndut şi de cumpărat şi de toate veseliile şi tocmealele, de întrebări de sănătate şi de spăsenie; căci cu limba pacea să tocmeşte, cetăţile se zidesc" (p. 124). Cu acest răspuns expresiv Esop îşi dovedeşte direct superioritatea sa, originalitatea deplină, valoarea de sinteză a cuvintelor „cu limba pacea se tocmeşte, cetăţile se zidesc", adresate tuturor oamenilor comunică un adevăr.

Mai departe, textul selectat spre analiză are o sferă mai largă de cuprindere a isteţimii sale. Esop găseşte şi aici un răspuns dibaci pentru a riposta stăpînului care cere să mănînce „ce e mai rău şi mai amar". Replica lui pune şi aici accentul pe un domeniu specific de manifestare a personalităţii umane; căci ce poate fi mai rea decît limba: ea strică cetăţile, ea omoară oamenii, ea grăieşte minciuni, blesteme, jurăminte strîmbe; pe plan social relaţia dintre individ şi mediu este dezechilibrată de cuvinte, de nenumăratele răutăţi ale limbii. Şi astfel apare evident faptul că orice încercare de a se opune lui Esop se dovedeşte inutilă. Arta lui de a găsi mijloace cu care să-şi afirme inteligenţa este condiţionată de lucruri fireşti pe care le cunoaşte din experienţa generaţiilor anterioare şi în acelaşi timp doreşte să le comunice oamenilor.

Folosirea cuvintelor cu multiple sensuri, răspunsurile prompte ale eroilor populari Lokman, Esop, Nastratin Hogea, Eulenspiegel sau Păcală au stîrnit întotdeauna hazul; ridicolul unor situaţii prinse în vorbele lor se transforma în glume usturătoare. Nastratin Hogea rîde de satrapul îngust la minte şi hapsîn; Păcală, om cu adînc spirit mucalit, se preface mort spre a încerca fidelitatea nevestei; Esop găseşte soluţii ingenioase pentru a-1 scoate din încurcătură pe stăpînul său care .pusese rămăşag că va bea apa mării. Printr-o. originalitate deplină, dar şi printr-o adîncă unitate umană, aceşti eroi manifestă în numele înţelepciunii seculare aspiraţia spre dreptate a oamenilor.

Cît de vie şi curentă este limba fabulelor se observă şi din faptul că nu are nevoie de explicaţii multe în subsolul textului.

PILDELE LUI ISOP

[VULTURUL ŞI VULPEA]

Vulturul şi cu vulpea îş făcuse prieteşug între ei. Şi pentru întărirea prieteşugului îş făcură cuiburile într-un loc. Adecă vulturul îş făcu cuibul într-un copaci înalt, iară vulpea îş făcu viezuina la rădăcina copaciului, jos. Şi să îndemîna unul cu altul, adecă: cînd nu avea vulturul hrană, îi da vulpea, iar cînd nu să întîmpla la vulpe, îi da vulturul.

Deci vulturul scosese puii în vîrful copaciului, iar vulpea îş scoasă puii la rădăcina copaciului.

Iară cînd fu într-o zi, să dusă vulpea să-şi vîneze; iară vulturul veni de la vînat şi era foarte flămînd, şi el şi puii lui, căci nu putusă căpăta nimic de vînat. Iar puii vulpii ieşiră afară din viezuină şi se juca. Deci vulturul, văzînd puii vulpii jucîndu-să, şi el fiind flămînd, să slobozi şi-i apucă şi-i sui în cuib de-i mîncă cu puii săi.

Apoi veni şi vulpea şi, văzînd ce au făcut vulturul, să umplu de jale. Şi nu-i era atîta jale de pui, cît îi era jale de prieteşugul lor. Şi schinciia şi ohta întru sine şi să mira cum ar putea face să-şi izbîndească cu vulturul. Şi nu avea nici o putere, că fiind vulpea dobitoc cu patru picioare, iar vulturul pasăre zburătoare, nici într-un chip nu avea putere să-şi răsplătească.

Deci făcu aşa cum fac cei mici şi mişei', cînd îi năpăstuiesc cei mari şi-i necăjesc, de le iau cu sila cîte ceva ce au: începu a suspina şi a blestema pe vultur. Şi preste puţină vreme ajunsă osînda pre vultur. Că era pe acele locuri nişte păstori cu o turmă de oi şi pusese pe foc o bucată de carne să se frigă. Iară vulturul văzu şi să slobozi de o luo şi, ca o gadină lacomă ce era, nu socoti că s-au lipit de ea cărbuni aprinşi. Şi cum sosi la cuib şi bătea vîntul, să aprinseră cărbunii cu foc şi arsă cuibul. Şi fiind puii mici, n-au putut zbura, ci căzură din cuib jos. Iară vulpea sări de-i apucă şi dinaintea ochilor vulturului îi mîncă. Şi vulturul sta şi priviia, neavînd nici o putere.

[TÎLCULJ

într-acelaş chip să aseamănă oamenii carii strică prieteşugul pentru lăcomiia şi asupresc pre cei neputincioşi. Iară măcar de ar şi scă-

pa de dînşii, fiind neputincioşi să-şi izbîndească, iară de dreptatea lui Dumnezeu cea puternică şi de certarea lui, nicidecum nu vor putea scăpa.

I. C. Chiţimia, D. Simonescu, *Cărţile populare,* I, p. 161

[RÎNDUREAOA ŞI ŞOIMUL]

O rîndurea sădea pe un copaci şi cînta. Iară un şoim o văzu şi să slobozi de o prinsă.

Şi vrînd să o mănînce, zise rîndureaoa cătră şoim:

— Iartă-mă, că sînt mică şi nu te vei sătura de mine. Ci mai bine mergi de-ţ prinde alte păsări, mai mari şi mai grase, ca să te saturi.

Iară şoimul răspunsă zicînd:

— Dar nebun sînt eu să-m las fărîma din gură şi să caut alta mai mare, carea nu o văz nicăirea!

[TÎLCUL]

Mulţi oameni sînt de nimic şi nebuni de-şi lasă hrana şi agonisita din mîini, nădăjduind alta mai bună şi mai mare. Şi-ş pierd şi cea puţintică de la mînă.

Ibidem, p. 163

[JDERUL ŞI COCOŞUL]

Jderul prinsese un cocoş şi, vrînd să-l mănînce, după cum i să şi cădea pe dreptate, începu a-l ocărî zicînd:

— Căci[2] deştepţi tu pe oameni noaptea cînd dorm şi nu-i laşi să se odihnească?

Iară cocoşul zice că face aceia pentru binele şi folosul oamenilor; că-i deşteaptă să se scoale să lucreze şi să-şi facă trebuinţele.

Şi iară zise jderul cocoşului că e amestecătoriu de sînge, căci să împreună cu mumă-sa şi cu surorile lui. Răspunsă cocoşul zicînd că şi aceia e de folosul oamenilor, să se facă oao multe. Iar jderul zise:

— De vreme ce ai tu atîta răspunsuri, pînă mă voi prici cu tine, eu voiu rămînea flămînd.

Şi îl apucă de-l mîncă.

[TILCUL]

Aşa sînt oamenii cei răi, precum şi jderul. Că omul cel rău să sileşte în tot chipul să viclenească cum ar putea face rău cuiva. Şi de nu-i poate afla nici o vină, el îi face rău cu năpaste asuprită.

Ibidem, p. 164

Mişel = sărman; [2] *căci* = de ce.

Cele trei fabule reproduse din *Pildele lui Esop* au o deosebită importanţă atît din punct de vedere lingvistic cît şi literar. Proba înţelepciunii, corectitudinea cu care se răspunde la acele întrebări cu tîlc alcătuiesc de fapt schema tuturor fabulelor incluse în cartea lui Esop.

Fabulele şi motivele din *Esopia* au stat la baza dezvoltării fabulei culte. La Fontaine, Lessing, Krîlov, Grigore Alexandrescu au realizat capodopere literare în domeniul fabulei avînd ca sursă primă de inspiraţie pildele lui Esop.

TEXTE: BAR, ms. rom. 1536; BAR, ms. rom. 1867; BAR, ms. rom. 2456; BAR, ms. rom. 1151; BAR, ms. rom. 1436: Ediţii: *Esopia sau Vieaţa pildele prea înţeleptului Esop,* ed. de M. Sadoveanu, Bucureşti, 1913; *Esopia. Din fabulele lui Esop,* ed. de Ion Pillat, Bucureşti, 1933; *Esopia,* ed. de I. C. Chiţimia, în „Cărţile populare în literatura română", Bucureşti, 1963 p. 117—234; *Cărţile -populare* ed. de I. C. Chiţimia şi D. Simonescu, Bucureşti, 1963.

STUDII: M. Gaster, *Literatura populară română,* 1883, p. 184 (ed. II de M. Anghelescu, Bucureşti, 1983); *Un nou manuscris vechi — Isopia voroneţeană,* Cernăuţi, 1922; D. Furtună, *Esopia dascălului Ştefan de la Putna,* Bucureşti, 1924; St. Berechet, *O ediţie necunoscută a fabulelor lui Esop,* RL, XXIV, nr. 1—3, 1938; N. Cartojan, *Cărţile populare în literatura românească,* II, p. 312; Al. Alexianu, *De cînd cunosc românii fabula esopică?* „Tomis", II. nr. 4, p. 12, 1967; I. C. Chiţimia, *Probleme de bază ale literaturii române vechi,* Bucureşti, 1972, p. 397—401; E. Turdeanu, *La litterature bulgare du XIV-e siecle et sa diffusion dans les Pays Roumains,* Paris, 1947; I. C. Chiţimia, *Problema raporturilor dintre cărţile populare şi folclor,* „AUB", Filologie, X, 1961, nr. 23, p. 37—70; O. Bîrlea, *Folclorul românesc,* I, Bucureşti, 1981, p. 212—222; Mircea Popa, *Tectonica genurilor literare,* Bucureşti, 1980; A. Paleolog, *Pictura exterioară din Ţările Române,* Bucureşti, 1984.

SINDIPA

[Sfîrşitul secolului XVII] Transilvania

Colecţia de povestiri anecdotice *Sindipa* îşi are originea în literatura indică; romanul, tradus în limba pehlevi (în primele veacuri ale erei noastre), a călătorit în Siria, un puternic focar de cultură, şi apoi, în secolul al IX-lea, a trecut în literatura bizantină. Versiunea grecească, tradusă, după cum s-a dedus, de către Mihail Andreopulos după un text original sirian, a pătruns în literaturile slave şi în literatura română. Versiunea românească de la sfîrşitul secolului al XVII-lea face parte din familia versiunilor orientale, fiind foarte apropiată de cea grecească, siriană, spaniolă şi persană.

La Biblioteca Academiei RSR se păstrează un număr însemnat de manuscrise care ne îngăduie să precizăm originalul versiunilor româneşti şi circulaţia lor în literatura română.

Căpătînd un colorit creştin, romanul s-a bucurat de un succes însemnat atît în lumea ecleziastică cît şi în cea a mirenilor atraşi de intrigile „pocitaniilor" şi de acele snoave hazlii, mucalite care urmăreau să transmită cu malițiozitate răutatea şi viclenia femeilor necredincioase.

A DOUA POCITANIE A PRIMULUI FILOSOF

— Şi altă pocitanie[1], ascultă-mă, o, împărate, să spui împărăției tale. Un om avea o pasăre şi grăia ca şi omul cu limba şi să chiiamă anume papagalo; şi o ținea în cuşcă şi era învățată să grăiască ca şi oamenii. Şi stăpînu-său îi zicea foarte tare să caute şi să socotească cînd el să ducea departe de acasă la negutătoriia lui. Iar stăpîna pasărei, au fost avînd ibomnic şi au fost viind în casă pe taină şi să culca cu dînsa. Şi ştiia şi slujnica ce avea. Şi precît să zăboviia bărbatul ei, ibomnicul tot au fost mergînd de să culca cu fămeaia. Iar deaca au venit bărbatul muierei de unde au fost dus, au întrebat pe papagalo:

— Ce au văzut a muierei meale, să-m spui.

Şi pasărea îndată au început a-i spune ce au făcut fămeaie lui, precum în toate nopțile să culca cu ibomnicul ei. Iar bărbatul ei auzind aşa, l-au giunghiiat într-inimă foarte rău şi o au urgisit şi n-au mai vrut să să mai împreune cu dînsa. Iar fămeaia lui ş-au prepus pre slujnică că au spus bărbatului de cîte au făcut. Şi au chiemat pre slujnică cu mînie şi cu amar i-au zis:

— Cu adevărat ai spus bărbatului mieu?

Iar slujnica să jura precum n-au spus jupînu-său nimica. Numai zise:

— Să ştii că papagalo au spus toate faptele tale.

Iar fămeaia auzind aşa, au gîndit să facă un meşteşug pasărei ca să o scoată de minciună. Şi au luoat cuşca stăpînă-sa de unde era şi o au pus într-alt loc. Şi au pus aproape de cuşcă o piiatră de rîşniță şi toată noaptea întorcea. Şi pasărea auzind sunetul pietrei, i-au părut că tună. Şi iar au pus înaintea pasărei o oglindă şi tot să căuta în oglindă şi-i părea că fulgeră. Şi au muiat un bureate în apă şi l-au spînzurat deasupra cuşcăi şi să clătiia bureatele şi o stropiia şi-i părea că ploao toată noaptea. Şi pasărea să ascundea în unghiurile cuşcăi, părîndu-i că tot tună şi fulgeră şi ploao. Şi a doao zi să scoală stăpînul pasărei şi s-au dus la pasăre şi au început a o întreba ce au văzut astă noapte. Iar papagalo au zis:

— Astă-noapte, tunete şi fulgere şi ploaie şi nu m-au lăsat să văz nimica ce au făcut într-această noapte. Iar stăpînul pasărei, auzind acelea cuvinte a pasărei, au sămuit că de cîte au grăit, de nici unele nu iaste adevărat, că într-această noapte, de cîte au zis, de nici unele n-au fost, că pasărea tot bîrfeaşte, că nici n-au plooat,

nici n-au tunat, nici n-au fulgerat. Şi cîte au grăit de fămeaia mea toate sînt minciuni. Aceste fapte umblînd şi făcînd să-şi tocmească vina şi ruşinea, toate acestea le-au făcut.

BAR, ms., 1436, f. 84v—85v

[1] *Pocitanie* = învățătură.

Pildele din *Sindipa* în mare măsură alcătuiesc un cod etic popular, intens condiționat de echilibrul moral al omului. Bazate pe un umor sănătos, pe relații sincere şi umane, pildele funcționează cu scopul de a preveni sau de a se opune chiar unor hotărîri pripite, nedrepte care, abătute de la normal şi firesc, devin necruțătoare față de înşişi membrii familiei.

Povestirile narate de către soția împăratului atrag după sine pilde de răspuns cu reacții prompte şi percutante la viclenii şi urîțenii, la defecte şi răutăți. Chemarea la ponderație şi precauție, la normal şi firesc se degajă deci din toate cele 14 narațiuni ale filosofilor care vin să-l apere pe prințul condamnat, povestind cîte două pilde fiecare. Prima dintre ele, prin cunoaştere şi înțelepciune, vădeşte o putere notabilă de luptă împotriva hotărîrilor luate în grabă, nejustificate. Momentul următor, narat în a doua pildă, împinge planul expunerii spre demascarea vicleniei, nestatorniciei şi infidelității. Povestirile explică astfel strădania de înălțare a nevinovăției umane. Aşa se explică şi faptul că a doua pildă a celui dintîi filosof impune atenției împăratului un subiect mai complicat, ce presupune un nou punct de înnodare a intrigii, declanşată de astă dată de către *papagalul vorbitor.*

Un motiv vechi — pasărea grăitoare — a înregistrat aici o simplă deformare în sensul apropierii ei de o realitate socială (morală) de dată mai recentă: viclenia femeilor, fenomen mai apropiat în timp de povestitor şi mai uşor de înțeles pentru împărat.

Motivul *pasărei grăitoare* îşi are propria lui vechime istorică. El nu apare ca un motiv izolat, ci ca unul integrat în mituri şi credințe, basme şi legende, unde figurează şi ca un mijloc de deplasare mai rapidă în spațiu — imaginea pasării fiind corelată cu nostalgia unui spațiu îndepărtat. în textul nostru papagalul, considerat o pasăre năzdrăvană, are un rol pasiv în evoluția ulterioară a povestirii, căci modul lui de a acționa depinde mult de purtarea femeii pusă sub observație. Dorința de a afla adevărul despre femeie, folosind pasărea vorbitoare, creează o stare de înverşunare împotriva bărbatului. Femeia nu lasă loc îndoielii asupra cinstei sale, fiind sigură pe vicleniile ei, şi spulberînd orice bănuială şi nelinişte a bărbatului. Concluzia este clară: personajul feminin triumfă asupra incapacității bărbatului care nu poate deosebi un adevăr de o viclenie muierească.

Structura de ansamblu a pildei nu este alta decît cea frecventă în povestirile narate de către soția împăratului, povestiri încadrate în aceeași atmosferă dominată de minciună, lașitate, necinste.

Ca exprimare literară, pilda este clară, concisă, ceea ce îi conferă o calitate expresivă sporită. Limbajul este popular în topica frazei și în lexic: *ibomnic, jămeaie* etc.

PRIMUL CUVÎNT AL FILOSOFULUI AL ŞAPTELEA

Au fost un om și s-au jurat să nu șază într-un loc, numai să îmbie, să învețe toate drăciile muierești. Și s-au înstrăinat și au îmbiat din loc în loc, și nevoiia să învețe acelea ce doriia. Și unde îmbla, tîmpină pre un om pre cale, și l-au întrebat pre dînsul și el i-au spus toate pre adevărat: ca el îmbla ca să învețe toate meșteșugurile muierilor. Și i-au zis omul:

— în zadar te trudești, că nu vei putea să găsești, să te înveț să găsești meșteșugurile muierilor. Iar de vei vrea să te înveți puține meșteșuguri dintr-însele, găsește un loc singur și strînge cenușe sau praf de pămînt și șezînd deasupra cenușei, mîncînd și bînd cîte puțin și țiindu-te să nu te afunzi, atuncea te vei putea învăța meșteșugurile muierești. Atuncea tînărul au ascultat acele cuvinte ce l-au învățat și au șezut pre cenușe și pre praf, și au mîncat cîte puțin, și au șezut 45 de zile și toate meșteșugurile muierilor le-au scris. Și deaca au trecut acele 45 zile, toate drăciile muierești s-au învățat și le-au scris. Și s-au întors de să ducea acas, la părinții lui. Și mergînd pre drum, au nemerit la un sat și au mers într-acel sat de au mas. Și a doao zi, un om au făcut masă mare și au chemat oameni mulți, și au chiemat și pre acel om strein, și au șezut cu acei oameni chiemați; și nu vrea să mănînce călătoriul la masă, ca ceilalți oameni chiemați. Atuncea au zis către călători[1]:

— De unde ești și de unde vii?

Și streinul au răspuns și au zis:

— Sînt om strein de departe și am venit de pre locurile mele ca să poci să știu să scriu și să aflu faptele muierești și drăciile.

Atuncea au zis stăpînul casei fămeiei sale:

— Acest om iaste străin și nu l-am văzut să mănînce, și iaste strein de pre locurile sale; și au îmbiat prin toate satele, și toate faptele muierești s-au învățat și le-au scris. Iar tu, o, muiare, să-I iai pe dînsul în cas și pune bucate să mănînce bine.

Iar muiarea au făcut precum au zis bărbatul său și i-au pus masă, și au șezut călătoriul și s-au ospătat, și apoi l-au întrebat muiarea,. și au zis:

— Ce ai făcut, ome, de ai scris toate faptele muierilor?

Și au zis:

— Așa iaste, că nici una cîte fapte sînt ale muierilor, toate le-am scris.

Iar muiarea l-au priceput că iaste făr de minte și nebun, și au zis cătră dînsul:

— De vreme ce toate faptele muierești le-ai scris, și eu muiare sînt, și voi face un meșteșug, de voi face un lucru drăcescu cătră tine, ca să văz, iaste la tine scris? Și să-ț spui a unii muieri fapt și ascultă, de va fi scris, ce-ți spui. Fost-au un om și avea o muiare foarte înțeleaptă și cinstită. Deci omul acei fămei clevetiia pre toate muierile și le suduia; iar muiarea acelui om ce clevetiia i-au zis bărbatului său:

— Nu sudui pre toate muierile, ce numai pre cele rele.

Și au zis bărbatul ei:

— Ba, pe toate le suduiesc, că sînt rele!

Și au zis muiarea:

— Nu zice așa, că nu ți s-au prilejit să te împreuni cu vruna de acele muieri.

Iar bărbatul i-au răspuns:

— De s-ar fi prilejuit să iau vreo muiare de acele rele, i-aș fi tăiat nasul cu cuțitul.

Iar era aproape de casa lui, de să sfădiia în toate zilele, iar el le suduia pre dînsele. Iar într-o zi, au zis muiarea către bărbatul său:

— Ce-i face astăzi, bărbate?

El au zis:

— Mă voi duce la plug, iar tu fiiarbe bucate ce va fi și adu să mănînc la plug.

Iar ea s-au dus în tîrgu și au cumpărat pești și au dus bucate la plug la bărbatul ei și au mîncat. Iar întorcîndu-se acasă, fămeia au aruncat pești pre breazda plugului, unde cîte 2, unde cîte 3. Iar bărbatul s-au sculat și au început a ara cu plugul și arînd găsea pești pre arătură și au strîns toț peștii. Și deaca au însărat, s-au dus acasă vesel și au zis fămeiei sale:

— Făcut-ai ceva bucate?

Iară muiarea au zis:

— N-am făcut nimica, că n-am avut cînd merge în tîrg să cumpăr ceva.

Iar el i-au zis:

— Iacă, ț-am adus pește și pune de fiiarbe.

Iar ea au zis:

— Unde ai găsit pește, bărbate?

El au zis:

— Am găsit pre arătură.

Iar ea s-au dus de au ascuns peștele, iar cînd au fost la cină, i-au pus pre masă numai pîine. Iar bărbatul au zis:

— Dară peștele unde iaste?

Iar muiarea au zis:

— Ce pești ceri tu, o, bărbate?

Bărbatul au zis:

— Peştele care ţ-am adus de la ţarină.

Iar muiarea îndată au început a să zgăriia cu unghile pre obraz şi au început a striga cu glas mare zicînd:

— Auzit, vecinilor!

Şi vecinii s-au strîns, mirîndu-să, şi au zis:

— Auzit, boiari, cum zice bărbatul mieu să-i fierb peşte ce au adus de la ţarini?

Iar bărbatul iar au zis:

— Dumneavoastră, boiari şi fraţ, eu, arînd cu plugul, am găsit peşti pe brazdă şi i-am strîns şi i-am adus şi i-am dat muierei mele să-i fiarbă; şi acum zice că nu i-am dat nimica.

Atuncea muiarea au strigat tare zicînd:

— Dracul au intrat într-însid, ce mă rog să-I legat, că mă va ucide. Deci zicînd muiarea aşa, vecinii l-au legat de mîini şi de picioare cu un lanţu de hier şi toată noaptea zicea:

— O, săracul de mine, de nu aş fi găsit peşte, nu mi-ar fi mie ciudă!

Iar muiarea iar au strigat, zicînd:

— S-au nebunit bărbatul mieu.

Şi deaca s-au făcut zio, au venit vecinii şi el, săracid, răspundea dirept, iar muiarea striga şi zicea că s-au nebunit. Şi vecinii credea pe muiare zicînd:

— Adevărat, acest om s-au nebunit.

Şi a treia zi i-au zis muiarea bărbatului său:

— Foame ţi-e, să-ţ dau să mănînci?

Şi el au zis:

— Ce ai să-mi dai să mănînc?

Ea au zis:

— Un peşte prăjit.

Şi el au zis:

— Bine, o, muiare, acei peşti sînt care am adus de la ţarină?

Şi muiarea au zis:

— O, boiari, încă diavolul tot îl ţine.

Iar el, săracul, iar zise că nu-i va mai zice aceste cuvinte.

Atuncea muiarea lui i-au dat de au mîncat de acei peşti. Şi atuncea au zis bărbatul muierei sale:

— O, muiare, dezleagă-mă, că altă dată nu-ţ voi mai aduce aminte de peşte. Şi el, săracul, n-au mai cutezat să zică de peşte, numai de au zis: N-am ştiut şi ce peşti sînt aceiia.

Şi atuncea l-au dezlegat şi i-au zis:

— Bărbate, cîte ai zis, toate sînt bune, numai pentru ce suduiai toate muierile? Ce nu suduiai numai pre cele rele, ce ocăraşti, şi pre cele bune? Ţ-am zis, bărbate, nu sudui pre dînsele, ce mai mălcorn, iar tu tot le suduiai; şi ai zis că de-ai hi avut muiare rea, i-ai fi tăiat nasul sau o ai ucide. Pentru aceia ţ-am făcut şi eu cîte ai văzut şi să nu te mai lauzi că vei birui pre muiare.

BAR, ms. 1436, f. 123v—126v

[1] *călători* = călător (în exprimare populară a singularului: *primari, pădurari, dăogari* etc, din formele mai vechi cu *u* final: primariu, pădurariu, dăogariu, păstrate si azi — vezi în text: călătoriul).

Tema ostilităţii dintre bărbat şi femeie ajunge în ,,cuvîntul" filozofului al şaptelea un pretext pentru a ni-l înfăţişa pe bărbatul care caută să înveţe, în patruzeci şi cinci de zile, toate „meşteşugurile şi drăciile muiereşti".

Şezînd pe un morman de „praf de pămînt şi de cenuşe", şi, ,,mîncînd şi bînd cîte puţin", bărbatul vrea să demonstreze celor din satul în care poposeşte, că el a scris şi a învăţat toate faptele muiereşti. Dar intervenţia unei povestitoare isteţe demonstrează bogăţia inepuizabilă a fanteziei feminine.

Textul, expus într-o manieră stilistică populară, dovedeşte o strălucitoare mobilitate spirituală cu care este înzestrat naratorul. Acest limbaj simplu produce un plăcut efect literar, fiind complinit de mulţimea figurilor de stil şi a expresiilor populare care acţionează asupra întregii structuri a povestirii.

TEXTE: BAR, ms. rom. 1436; BAR, ms. rom. 1766; BAR, ms. rom. 5115; BAR, ms. rom. 3391. Ediţii: *Istoria Syndipii Filosofului,* Sibiu, ed. loan Bart 1802; *Istoria Syndipii filosofului acum a doua oară tipărită.* Sibiu, *1834; h.* Morariu, *Din Sindipa filosoful al codicelui C. Popovici,* în „Bibliotecile noastre", III, 1926, nr. 1, p. 1—2. *Sindipa,* ed. D. Simonescu şi Elena Dumitrescu, Bucureşti, 1963, p. 347—401.

STUDII: M. Gaster, *Literatura populară română,* 1883, p. 54—77 (ed. II de M. Anghelescu, Bucureşti, 1983); L. Morariu, *Un\ nou vechi ms. bucovinean,* „Junimea literară" XII, 1923, nr. 10—11, p. 398—399; I. Cazan, *Un document folcloric: Peştii pe brazdă,* „Sociologie românească". Bucureşti, 1927, p. 231—240; Perpessicius, *Jurnal de lector,* ,,RFE" VIII, 1941, nr. 2. p. 393—398; C. N. Velichi, *Un poete slavo-roumain: G. Peşacov,* „Rsl", XVI, 1968; Kqith Hitchins, *Reflexions of Indis in Roumanian Popular Literature,* XVI to XVIII Centuries, „Indo-Asian Culture", 1965, p. 106—125; N. Cartojan, *Cărţile populare în literatura română,* II, p. 350—360; M. Anghelescu, *Un ms. necunoscut al Sindipei,* LR, 1975, nr. 1.

POVESTE DESPRE VICLENIA MUIEREASCA

[Sec. XVIII, început] Tara Românească

în ms. BAR 480, conţinînd un *Pateric (Otecinic)* scris în anul 1700, „în zilele prea bunului şi creştin domnu Io Costandin Basarab Brîncoveanu voievod, den porunca dumnealui cinstitul şi blogorod-

nicul jupan Mihai Cantacuzino vel spătar" de către copistul Mitrea logofătul, se află, adăugată de mîna unui popă Iorga ot Cocorăşti (Prahova), nu mult după data copierii ms-ului, şi o scurtă povestire despre „o diiavoliţă de babă", „mai dracul decît toţi dracii". De factura unei snoave populare, această povestire nu este totuşi prea depărtată ca tendinţă de alte povestiri din paterice. Intîmplările din viaţa sfinţilor părinţi (monahi) strînse în paterice conţineau la rîndul lor un bogat material de origine folclorică. Se cunosc mai multe tipuri de paterice, în funcţie de materialul şi de structura culegerilor (sinait, egiptean, roman, kievean etc; *Lavsaiconul* episcopului Paladie, *Livada duhovnicească* sau *Limonarionul* lui Ioan Moshos, *Patericul pe alfavita* etc), dar, dat fiind caracterul ele culegere pe care îl aveau aceste culegeri, conţinutul lor a fost într-o continuă transformare. în procesul circulaţiei manuscrise, între culegerile de povestiri de tipul patericelor şi alte manuscrise miscelanee s-au produs necontenit schimburi de materiale. Unele povestiri, precum *Istorie despre Pavel cel prost,* au avut o circulaţie independentă deosebit de intensă (o întîlnim în *Codex Suprasliensis* şi în *Izbornikul din* 1076, pentru a nu cita decît două dintre cele mai vechi manuscrise slavone). Patericul este indicat drept sursă, în unele mse., şi pentru texte care nu mai au decît o vagă legătură cu viaţa monahală. Cunoscuta *Istorie a tutunului* poartă, în unele msse. româneşti, titlul următor: *învăţătură pentru tabac scoasă de la Oteşnic.* Sub denumirea de *Otecinic* apar, într-un alt ms. (BAR, ms. rom. 1163 de la înc. sec. al X1X-lea, fost ms. Gaster 102), prorocii cu caracter apocaliptic: *Otrencicul* /sic/, *adecă vieţile sfinţilor părinţi văzătorii de Dumnezău, adecă prejdovediţi, pentru judecata lumii.* în titlul altui ms. de pateric (BAR, ms. rom. 3163, din 1706) se specifică faptul că povestirile cuprinse în ms. respectiv nu fac parte din culegerile hagiografice (proloage, minee); *Otecinic de vieţile sfinţilor părinţi care nu sînt în săbranii.* Nefiind direct legate de serviciul religios, patericele au putut îngloba, cu mai multă uşurinţă decît' mineele, povestiri din cele mai diverse surse. Acesta este, probabil, şi unul dintre motivele pentru care a fost notată într-un manuscris de pateric *Povestea despre viclenia muierească.* Un alt motiv îl constituia desigur şi spiritul povestirii, consonant cu multe alte „istorii" din paterice, referitoare la ispitirile pe care diavolul, femeile, vrăjitorii le făceau părinţilor monahi.

într-acest Otăcinic am scris şi eu, popa Iorga, această poveste care am auzit-o de[1] nişte dascăli.

Vorbind dascălii, zise unul dintre dînşii că au dat Dumnezeu oamenilor vrednicie cît pot ca şi îngerii. Iar altul zise că unii pot ca şi îngerii iar alţii sînt mai răi decît diiavolul, cît nu poate diiavolul să facă ce face omul. Iar ei ziseră: Cum să fie aşa? El zise că în cutare oraş era un om foarte de cinste şi bogat, şi fămeia lui încă era creştină bună. Şi era amîndoi îndurători şi milostivi, umblîndu şi păzindu porîncile lui Dumnezeu, numai era mîhniţi căci copii nu ave. Iar» vrăjmaşul diiavolul care nu va, nici pohteşte binile oamenilor, el multu să trudi şi umblă după acei de cinste oameni ca să-i vîneze cumva, să le facă pacoste, să-i învrăjbească şi să le strice dragoste şi liubovul[3] lor cel curat ce ave între dînşii şi nu putu. îar după multă îievoinţă ce făcu el şi nu isprăvi nimic, într-o zi stătu înainte porţii acelui om şi cu glas iin începu a să jeli şi a zice: O, amar mie, vai de mine, dar eu cu ce slujbă şi agonisire voiu să mergu înainte tatălui mieu? Vai de mine, becisnicul şi decît toate slugile mai nevoiaş, cu ce ochi va să-m caute stăpînui mieu, într-atîta vreme să mergu eu cătră dînsul fără nici un rod? Ci acum, de s-ar afla cineva ca să-m fie de ajutor, eu cu ce ar pohti l-aş dărui.

Iar o babă, auzindu-1 aşa cu umilinţă plîngînd, veni la dînsul. Zise: Ce-ţi este, fătul mieu?

Iar el îi spuse toată pricina şi cum că el este diiavolul şi de atîta vreme bate războiu cu acei oameni şi nu poate face nimic.

Iar ea zise: Piu, blestemate şi decît toţi mai mişel şi becisnic, dar ce să-m dai tu mie şi eu acum să-i fac să să învrăjbească* încă mai că vor sparge şi casa de s-or lăsa.

Iar dracul zise: De vei face tu aceasta, ce vei vrea ţ-oi da, aur, argint cît vei vrea, că eu am destul de acela.

Iar acea diiavoliţă de babă şi mai dracul decît toţi dracii nu să bucură nici la bogăţie multă, ce să tocmi numai pă o pereche de cizme. Şi merse la muiere acelui om creştin în chip de cerşetoare. Şi după ce o milui, ea zise: Fata mea, eu ţie răul nu ţe-ş vrea, că iată că eşti bogată şi cinstită, numai ţe-aş spune o vorbă.

Iar ea zise: Spune, măicuţă!

Iar baba zise: Umbiînd eu pîn case cerînd, am auzit că bărbatul tău a îndrăgit pă alta, căci tu nu faci copii. De vei pohti să fii cu casă-ca şi pîn-acum, tu, fata mea, să mă asculţi pă mine, că eu nu-ţ voiu răul. Daca va veni bărbatul tău, să te faci a-1 păduche şi să tai 3 peri din barbă cu cuţitul lui cel mic, să mi-1 dai la mine, că eu ştiu oarece şi nu te va mai urî.

Iar pă de altă parte să întîlni cu acel om şi zise: Jupîne, bogat şi cinstit ca tine nu este altul, ţe-aş spune o vorbă.

EI zise: Spune, babo!

Ea zise: Jupîneasa ta s-au îndrăgit cu altul şi ţie va să-ţ taie gîtul, ca să mori, să ie pă acela.

Iar el începu a o bate cu frîul pă cap. Iar ea, încă bătîndu-o, zice: Pasă[5], că o vei afla cu cuţitul la gît!

Iar el mergîndu nu-i pute ieşi acel cuvînt din grije, ci îş prinse nevasta cu cuţitul în mînă la gîtul lui şi aciiaş făcură vrajbă cit sparseră casa şi să lăsară.

Aceste văzînd dracul, puse păreche de cizme într-o prăjină lungă şi de departe le tinse babii zicînd:

Ţine, babo, ţine,
că mi-e frică să mă apropiiu de tine,
că tu eşti mai ascuţită decît mine
şi decît cela ce m-au trimis pă mine.

Socotiţi, fraţilor, ce destoinicie au unii oameni pămînteni, cît nici dracul nu prinde cu dînşii.

Aceasta auzind noi de la dascăli, am început a zice: r<o)c<no>,HH, noMHjiyMÎ

Popa Iorga ot Cocorăşti.

[1] *de* = de la; *cît* încît; [3] *liubovul* = iubirea; [4] scris: *învrăşbească; pasa* mergi.

Faptul că apare menţionată, chiar la începutul povestirii, sursa orală a acesteia, nu înseamnă desigur că nu există şi versiuni scrise ale acestei snoave, dar, pentru perioada culturală căreia îi aparţine versiunea din acest manuscris, este destul de importantă menţiunea că povestirea a fost *auzită* şi că nu reprezintă transcrierea unui alt text, ci notarea unei variante orale. Stilistic, mărcile oralităţii nu sînt foarte pregnante. Putem nota totuşi predominanţa *dialogului* (chiar notarea *interjecţiei* în cursul dialogului: *„Piu,* blestemate.. ."), a relaţiilor sintactice copulative şi un început de versificare a părţii finale, în spiritul stereotipiilor finale din povestirea folclorică. In acelaşi timp, tot în plan stilistic, există multe similitudini eu alte povestiri din paterice, al căror model îl respectă şi snoava aceasta: moralizarea finală, lamentaţia diavolului în termeni similari altor lamentaţii din cronicile rimate şi din textele religioase. Chiar şi menţiunea sursei orale apare foarte frecvent şi în alte povestiri din paterice (v., de exemplu, în BAR, ms. rom.' 1429 din 1676, f. 199[v]; Alt părinte bătrîn de la Tivea ne-au spus...; f. 204[v]: Spusu-ne-au unul din părinţi grăindu . . .; f. 212[r]: Un frate întrebă pre un bătrîn grăindu .. ., etc.) şi, dacă particularităţile grafice şi formale nu ar arăta că este vorba într-adevăr despre un text introdus în cuprinsul patericului de către acel Iorga ot Cocorăşti, am putea considera că este formula iniţială obişnuită pe care o găsim şi în alte texte din paterice. Lipsa de preocupare pentru determinarea locului acţiunii (El zise că în *cutare* oraş . . .) apare de asemenea, deşi mai rar, în unele povestiri din paterice.

Importanţa scurtului text de mai sus constă şi în faptul că aparţine unei specii a *colnicului,* snoava, mai rar întîlnită în textele româneşti vechi.

în comparaţie cu alte povestiri cu tendinţe, subiect sau personaje asemănătoare *(Sindipa, Ivan Turbincă, Dăruia Prepeleac, Kir Ianulea* ş.a.), povestirea de faţă este redusă la liniile esenţiale ale motivului, ceea ce o face să poată fi considerată o *formă pi~imară* a speciei povestirii comice. Totuşi, faţă de cea mai veche versiune europeană, indicată de Gaster *(Ut. pop. rom.,* ed. I, p. 156, ed. a Il-a, p. 106) ca fiind în *El coride Lucanor y Patronio* a infantelui Don Juan Manuel (1282—1349), versiunea românească conţine în plus episodul referitor la preţul convenit de diavol cu baba (o pereche de cizme) şi poanta finală (mefianţa diavolului, înspăimîntat de viclenia de care dăduse dovadă baba).' Citind ediţia Stuttgart, 1839 a scrierii lui Don Juan Manuel, Gaster indică prezenţa povestirii în *Exemplul XLVIII* al acesteia, sub titlul: *De lo que c'ontescio el diablo con una muger pelegrina.* în ms. original al scrierii, din anul 1335, povestirea se află însă în *Exemplul XLII,* sub titlul: *De lo que contescio a una falsa beguina* şi, în această versiune, episodul amintit mai sus lipseşte. Atît în versiunea manuscrisă, cît şi în cele tipărite, deşi există unele diferenţe privind profesiunea femeii respective (pelerină, soră laică într-o mănăstire), totuşi apare şi o trăsătură comună, anume falsa religiozitate a acesteia. Acest element lipseşte în versiunile româneşti. Toate elementele subiectului povestirii, în forma pe care am reprodus-o, se regăsesc şi în *Povestea vorbei* a lui Anton Paiim într-o formă similară, snoava este reprodusă, în 1891, în „Românul literar", Bucureşti, nr. 890, 721, de către V. C. Dela Cosmeşti (Virgiliu Cişman?). 6 altă versiune similară, în D. Furtună, *Isvodiri din bătrîni,* Ed. Gh. Macarie, 1973, p. 124—125.

VI. LITERATURĂ VERSIFICATĂ

DOSOFTEI

(1624—1693)

Dosoftei constituie o culme a literaturii române poetice în epoca veche şi din acest punct de vedere poate fi mai mult valorificat decît s-a făcut pînă acum, într-o *Crestomaţie de literatură română veche,* care şi-a propus să sublinieze tocmai valorile de artă literară în apariţia şi creşterea lor progresivă.

Crestomaţia nu este o lucrare de istorie literară propriu-zisă, totuşi anumite date de acest tip, reduse la esenţial, sînt necesare pentru încadrarea şi înţelegerea operei în contextul momentului literar.

Dosoftei, cu numele de mirean Dimitrie Barila, se trăgea dintr-o familie de aromâni. S-a născut în 1624, iar tinereţea şi-a petrecut-o în bună parte în Polonia de sud-est (de unde şi cunoaşterea foarte bună a limbii polone), înrudindu-se chiar cu o familie de aromâni cu numele de Papară (Kiriac Papară), existentă în aceste părţi polone. Aci va fi mers pentru studii, iar carte va fi învăţat la şcoala Frăţiei ortodoxe de la Lwow (reorganizată de Petru Movilă), unde între altele se studiau polona, slavona, greaca şi latina, de asemenea retorica şi poezia, ceea ce este semnificativ pentru formaţia omului de carte Dosoftei. Ruda lui însăşi era aci profesor de retorică şi poezie.

Revenit în Moldova, viaţa lui Dosoftei a început să decurgă cu peripeţii ca într-un roman. în anii 1647—1648 este ierodiacon la Mitropolia Moldovei, iar în 1649 îl aflăm printre călugării de la mănăstirea Probata, unde, după toate probabilităţile, s-a dedicat (în continuare) studiului şi cărţii, ceea ce a avut ca urmare creşterea competenţei şi înălţarea lui rapidă în rang: la numai 34 de ani (1658) este ales episcop de Huşi, peste un an (1659) este instalat episcop la Roman, iar la 43 de ani (1671), sub domnia a doua a lui Gheorghe Duca-Vodă (1668—1672), este ales mitropolit al Moldovei. în această calitate, Dosoftei s-a străduit să introducă serviciul religios în limba română, căci o bună parte din textele liturgice (rugăciunile în sine) rămăseseră în limba slavonă. Şi aceasta printr-o muncă personală de transpunere. A pornit cu texte de largă răspîndire sau de trebuinţă instituţională (chiar dacă se mai traduseseră), şi anume cu traducerea *Psaltirii* (în proză şi versuri) şi a continuat cu un *Acatist al Născătoarei de Dumnezeu* (1673), un *Molitvenic de-nţăles* (1681), un *Liturghier* (1679), un *Octoih* (1683), operă imnografică tipic ortodoxă, de asemenea, *Vieţile sfinţilor* (1682—1686), cu multe legende şi motive de importanţă literară ş.a. El argumentează convingător această întreprindere a sa, care contravenea unei tradiţii canonice prelungite a folosirii limbii slavone, devenită din ce în ce mai puţin cunoscută de cărturari.

Dar, pentru că tipografia de la mănăstirea Trisfetitele din Iaşi, de pe vremea lui Vasile Lupu, se risipise, Dosoftei şi-a tipărit primele traduceri *(Psaltirea în versuri* şi *Acatistul)* în Polonia, la mănăstirea Uniew, după care s-a îngrijit de instituirea alteia în Moldova, cu material tot de la Uniew (nu prea de calitate), aci publicînd *Liturghierul* (1679), iar ulterior a obţinut material tipografic nou de la patriarhul Ioachim al Moscovei, cu care şi-a publicat celelalte opere.

Dintre toate interesează din punct de vedere al artei literare *Psaltirea* versificată (1673) şi *Vieţile sfinţilor* (1682—1686) şi acestea intră în atenţia *Crestomaţiei.* însă înainte de a trece la selectarea de texte de aci şi la comentarea lor, merită să fie schiţat în continuare romanul vieţii lui Dosoftei de la alegerea lui ca mitropolit.

într-o vreme, cînd confruntarea dintre turci şi poloni devenise acută, cu ascendent al celor din urmă, aparent sau real, mai ales prin hatmanul şi ulterior regele Jan Sobieski, Dosoftei (ca şi Miron Costin) a făcut politică filopolonă şi s-a pomenit pe drumuri nefavorabile. Mai întîi, după lupta de la Hotin (1673), deşi cîştigată de hatmanul Sobieski, totuşi voievodul Ştefan Petriceicu, dat de partea polonă, şi filopolonul Dosoftei au trebuit să se refugieze în Polonia, fiindcă în ţară turcii reuşiseră să instaleze domn pe Dumitraseu Cantacuzino. Revenit în Moldova în 1675, Dosoftei se vede închis de Cantacuzino, dar peste puţin timp este iertat de domn şi repus în scaunul mitropolitan, probabil pentru evidente merite cărturăreşti. Nu era altul mai ilustru ca el pentru mitropolie. De-acum îşi va duce susţinui activitatea, sub o serie de domnii următoare: Antonie Ruset, Gheorghe Duca (în a treia domnie), Ştefan Petriceicu (în a doua), Dumitraşcu Cantacuzino (din nou) şi Constantin Cantemir, pînă cînd Sobieski, care despresurase Viena de turci (1683), întreprinde, în 1686, o expediţie în Moldova pentru o pretinsă şi definitivă alungare a turcilor. Dosoftei îi iese înainte cu onoruri, convins de salvare. Sobieski făcînd cale întoarsă, fără vreun succes palpabil, Dosoftei a trebuit să-1 urmeze (a făcut-o de bună voie, nu silit, cum s-a opinat de unii cercetători). în Polonia s-a bucurat de onoruri (există relatări în acest sens), dar nu putea să fie mulţumit, păscîndu-1 dorul de ţară. După şapte ani, în 1693 s-a stins din viaţă îndurerat. In refugiu a tradus în ruseşte o serie de cărţi din greceşte, care să-1 readucă pe mitropolitul Iasinski al Kievului, înclinat spre reformă, ia calea dreaptă, ceea ce a şi reuşit, înlăturînd astfel o desprinder^p a acestuia de patriarhia de la Moscova.

Aşadar, Dosoftei a făcut politică din patriotism, nu cu scop de parvenire, căci n-avea nevoie de aşa ceva (era doar mitropolit), însă preocuparea lui permanentă a fost cartea şi scrisul, atingînd cu acestea una din treptele cele mai înalte ale literaturii române vechi.

PSALTIREA ÎN VERSURI

1673 Moldova

între textele biblice *Psaltirea* a avut una din cele mai însemnate funcţiuni literare. Pentru frumuseţea ei poetică, cu psalmi inspiraţi din sentimente variate, în expresie lirică emoţionantă, *Psaltirea* s-a desprins din întregul *Bibliei* şi a circulat separat ca o carte captivantă de lectură. Conţinea într-adevăr poezie! Marele filolog antic, Ieronim din Strydonul Dalmaţiei (cea. 348—420), autorul *Vulgatei* în prima redacţie, a tradus-o nu mai puţin de trei ori din greceşte: *Psalterium Romanum* (cea. 383), *Psalterium Gallicanum* (cea. 387), *Psalterium iuxta Haebreos* (cea. 393). Numărul copiilor de *Psaltiri* este enorm. După invenţia tiparului, lîngă *Biblia lui Gutenberg* (1455) se aşează imediat două psaltiri scoase de Johann Fust şi Peter Schoffer în excepţională artă grafică: *Psalterium Moguntinum* (1457) şi *Psalterium Benedictinum* (1459). în curînd a urmat şirul de traduceri şi tipărituri în limbi naţionale: germană (1475), italiană (1476), franceză (1480), olandeză (1480), slavă veche (1491, la Cracovia şi 1495, la Cetînie) etc. De altfel, în majoritatea literaturilor, *Psaltirea* a devansat traducerea altor texte biblice. Aceasta dovedeşte căutarea şi citirea ei cu pasiune.

în secolul al XVI-lea au început versificările în limba latină şi în limbi naţionale. Este adevărat că cele mai multe se datoresc unor scriitori înclinaţi spre reformă, pentru că aceştia se simţeau eliberaţi de tradiţia respectării întocmai a cuvîntului şi structurii textului sacru(cum cerea canonul), îngăduindu-şi să meargă cu poezia psalmilor mai departe. Se citează mereu începuturile cu Clement Marot şi ai săi *Cinquante psaumes de David* (1543). Dar începutul a avut loc mai devreme şi nu în rîndul reformaţilor, pentru că frumuseţea psalmilor invita singură la o poetizare în versuri. Astfel, un Joannes Campensis (cu numele adevărat Johan van der Campen), la îndemnul episcopului şi poetului polon Jan Dantyszek, a transpus psalmii în versuri latine sub titlul *Psalmorum omnium iuxta hebraica veritatem paraphrastica interpretatio* (Cracovia, 1532), desfăcută repede, încît oficinele europene s-au grăbit să tipărească, în scurtă vreme, alte peste treizeci de ediţii. Aceasta înseamnă căutarea cu nesaţ, printre intelectualii timpului, a poeziei psalmilor. în aceeaşi vreme umanistul Eoban Koch (îşi zicea Hessus) a publicat *Psalterium Davidicum carmine redditum* (Marburg, 1537), iar italianul Marcantonio Flaminio a realizat *Paraphrasis in triginta psalmos* (1548). însă cea mai frumoasă transpunere în versuri latine, *Parajihrasis psalmorum Davidis poetica* (1565), se datoreşte poetului scoţian George Buchanan (1506—1582). între timp au început şi au continuat versificările în limbi naţionale în multe literaturi europene. Reamintim prelucrarea lui Clement Marot (1543), lîngă care vin, în limba engleză, cele ale lui Thomas Sternhold şi John Hopkins (1549) sau Thomas Norton (1554), în limba polonă Jakub Lubelczyk (1558), în germană Ambrosius Lobwaseer (1573) etc. Dar una din cele mai reuşite transpuneri poetice a reuşit-o poetul polon Jan Kochanowski *(Psalterz Dawidow,* 1579), care a cunoscut multe din versificările anterioare. In orice caz pe lîngă o serie veche de traduceri polone, în proză şi versuri, l-a preţuit pe Buchanan, pe care îl laudă intr-una din scrierile sale: *Foricoenia sive epigrammatum libellus,* 1584. Acesta în primul rînd i-a stat ca impuls.

La rîndul ei, *Psaltirea în versuri* a lui Dosoftei se înscrie printre cele mai frumoase şi originale poetizări ale psalmilor lui David. Studiind la Lvvow, unde fondul de carte veche era din plin în circuit, Dosoftei a venit negreşit în contact cel puţin cu unele din poetizările anterioare. Faptul că nu vorbeşte de nici una din ele nu dovedeşte necunoaşterea lor. Nu pomeneşte deloc nici de Kochanowski, deşi în mod cert l-a cunoscut. Nu pomeneşte de nici una, inclusiv de Kochanowski, pentru că oricare dintre ele i-au putut fi doar un impuls, nu izvor principal de lucru. S-au găsit anumite corespondenţe între el şi Kochanowski, dar cele mai multe aparţin textului de bază al *Psaltirii* şi se găsesc întocmai în unele sau altele din diverse traduceri şi versificări. Studiul comparat este grăitor din acest punct de vedere. Expresiile tipice şi figurile ele stil cele mai frumoase sînt inovate de el personal, fiind de altă coloratură la ceilalţi. In ce priveşte versificaţia, niciodată marea poezie n-a ieşit din învăţarea pe dinafară a regulilor prozodice şi turnarea în ele a conţinutului poetic. într-o transpunere, fiorul trăit al exprimării în limba naţională este cel care dă tonul artei literare, iar structura frazei sau a versului vţne de la sine. Ideea frumoasă sau sentimentul doborîtor îşi găsesc atunci singure şi uşor haina poetică novatoare. Dosoftei a fost un inspirat şi a avut simţul poeziei şi al frumosului particular în sonurile propriei sale limbi şi aceasta i-a dat elevaţia de creaţie.

Pe de altă parte, nu s-a observat că Jan Kochanowski n-a ieşit din numărul versetelor şi din ideile lor la nici un psalm, nici nu schimbă ordinea versetelor (cf. în acest sens şi J. Ziomek, *Renesans,* p. 249). în schimb, Dosoftei păstrează de fiecare dată fondul esenţial şi vine adeseori cu amplificări personale care fac împămintenirea şi savoarea psalmului. Relativ la metrica versului, Dosoftei are o mare varietate de structuri, de la versul popular românesc, de mare calitate incantatorie, în comparaţie cu traducerile din alte literaturi, deci de la hexasilab pînă la dodecasilab şi alte măsuri (chiar şaisprezece silabe — ps. 33). Desigur, Dosoftei a luat cunoştinţă de

diferite măsuri din alte versificări, mai ales din Kochanowski, dar este de observat că extrem de rar aceleaşi structuri metrice se găsesc (comparativ) în aceiaşi psalmi (uneori poate întîmplător), iar pe de altă parte de cele mai multe ori percepţia poetică la Dosoftei este alta faţă de Kochanowski. De aceea cei mai frumoşi psalmi ai săi n-au nici o legătură directă cu Kochanowski.

în fond, Dosoftei n-a lucrat pe baza unei psaltiri versificate, ştiind că aceasta se abătea de la sensurile exacte, ci s-a folosit de un text canonic, iar acesta a fost constituit de versiunea slavonă în uz, pe care a tradus-o întocmai în româneşte şi pe urmă a procedat la" versificare. Traducerea în proză a fost publicată mai tîrziu, în 1680,. la Iaşi, sub titlul *Psaltire de-nţăles,* cu text pe două coloane, în stînga slavon, în dreapta traducerea. Pe acest text bilingv a efectuat Dosoftei versificarea psalmilor, avînd la îndemînă, de asemenea, o» versiune grecească şi alta latină *(Vulgata).* După o muncă de cinci ani (o spune singur), el a terminat punerea în versuri a tuturor celor o sută cincizeci de psalmi şi lucrarea, cu titlul *Psaltire a svîntului proroc David,* a apărut de sub tipar, cu cheltuiala domnului Ştefan Petriceicu, la Uniew în Polonia, în 1673, înainte ca cei doi să se fi refugiat în ţara vecină, în toamna anului 1673, după lupta de la Hotin (se consideră eronat că lucrarea s-a tipărit în timpul refugiului). Titlul de *Psaltirea în versuri,* intrat larg în circuit, a fost dat de Ion Bianu, la reeditarea operei în 1887, după manuscrisul original *(BAR 446)* şi după ediţia princeps.

Opera lui Dosoftei este una din cele mai reuşite transpuneri în versuri, prin trăirea psalmilor în spirit personal şi în spiritul vieţii şt istoriei poporului român, precum şi prin folosirea celor mai variate şi inventive culori lexicale, de la arhaisme la elemente de limbaj popular viu, care dau adeseori imagini de valoare neperisabilă. Reproducerea unora din psalmi este grăitoare.

Dacă psalmul 1, în decasilab, şi psalmul 150, în octosilab, deschid şi închid magistral seria celorlalţi, păstrîndu-se aproape de original (de altfel şi alţii), într-o excelentă versificaţie, la cei din interior se simt adeseori adaptări şi culori de gînd şi atmosferă românească. Ii vom urmări în ordine normală.

[FOC ŞI STEREVIE (10)]

I...]Zică cît le place ceia ce n-au minte,
De vor să mă sparie cu a lor cuvinte,
Să fug pre la munte cu pădure deasă,
Ca o vrăbiuţă să mîi fără casă.
Că iată paginii încordară arce,
Pun săgeţ în tulbă[1], să grijesc de lance
Şi vin prin tunerec cu arce pre-amînă,
întru să săgete pre cei fără vină.

Giurămîntul nu-ş ţîn, hotarăle strică,
Şi de-mpăcăciune nu gîndesc nemică.
Ce eu am pre Domnul care mă grijeşte,
Din svînta sa casă ce să odihneşte [... j.
Vede pre cel meser şi pre tot lipsitul,
Derepţii şi strîmbii de pre tot pămîntul.
Deci strîmbătatea cine o iubeşte,
Acela el singur sufletul ş-ureşte.
Că va ploua Domnul cu iarbă pucioasă
Preste necuraţii, şi holbură[2] groasă,
Foc şi sterevie* cu năvală mare,
Le-a trimite lanţuri, pahar de pierzare [•••]•

Dosoftei, *Opere,* I, ediţie N. A. Ursu, p. **29.**

Tulbă toi!); *holbură* = volbură, furtună; [3] *sterevie* = pucioasă.

Faţă de discursul retoric şi sec din original: „în Domnul am nădăjduit. Cum veţi zice sufletului meu: Mută-te în munţi ca o pasăre", Dosoftei, într-un elegant dodecasilab liric, introduce imagini în plus de îmbietoare atmosferă agrestă (prezentă şi în alţi psalmi, de pildă 64): „Zică cît le place ceia ce n-au minte, / De vor să mă sparie cu a lor cuvinte, / Să fug pre la munte cu pădure deasă, / Ca o vrăbiuţă să mîi fără casă". Nimic din toate acestea în original. Nici Kochanowski (căci s-a vorbit mereu de o relaţie Kochanowski—Dosoftei) nu iese din original (el foloseşte aci un vers de 14 silabe). Dar, mai mult decît atîta, Dosoftei mută atmosfera la situaţia istorică a ţării, fiindcă „păgînii" nu sînt cei religioşi, ca în original, ci cei ce „Giurămîntul nu-ş ţîn, hotarăle strică, / Şi de-mpăcăciune nu gîndesc nemică" se referă deci pe departe la duşmanii Moldovei (ceea ce apare şi în alţi psalmi). Iar cînd spune că va ploua peste ei cu „foc şi *sterevie",* termenul ultim, (folosit în sintagmă identică şi în ps. 67) ne dovedeşte că Dosoftei a avut la îndemînă o versiune grecească, etimologic termenul provenind din gr. *sterevia* „pucioasă" în versiunea slavonă *zupel).* De altfel, şi întrebuinţarea termenului *topazion* „topaz", în ps. 118, duce la aceeaşi concluzie. în acest ultim psalm, în spiritul vechii versiuni ebraice, Dosoftei compartimentează versurile cu numele literelor din alfabetul ebraic, pe care le citează, însă fără semne, căci acestea erau greu de reprodus. Prin urmare, Dosoftei avea idee de un text ebraic şi nu era numai un literat inspirat, ci şi un filolog savant cu orientări largi. Peste toate se ridică însă poetul.

[MII VIRTUTEA CA HÎRBUL DE SACA (21)]

[... 1 Giuncii şi cu tauri mă-mpresoara,
Cu căscate guri, să mă omoară,
Ca leii ce apucă şi zbiară,
Cu gurile rînjite, pre hiară.

Şi ca apa fui vărsat afară,
Şi oasele mi să răşchirară.
Inema-n zgău[1] mi să veştezeşte,
Ca o ceară cînd să răstopeşte[2],
Mi-i virtutea ca hîrbul de sacă,
Limba-n gingini lipită să neacă[3]
Leul gura să i să despice,
Inorogii coarne să le pice,
Să li să tîmpască sămeţia,
Să-ş cunoască şi blăstămăţîia.
Iară eu ţ-voi spune svîntul nume
Fraţilor miei şi-n mijloc de lume [
Că rugă de mişel nu defăima,
Ce-1 priimeşte cu drag fără samă.
Şi de mine a sa sfînta faţă
Nu-ş ascunde cu ură de greaţă[4].
Şi mi-aude cînd îi strig cu jele.

Ibidem, p. 49.

[1] *zgău* = piept; [2] *să răstopeşte* se topeşte; [3] sa *neacă* = se îneacă;. [4] *greaţă* = nemulţumire.

Şi de această dată, întrebuinţînd cu îndemînare versul decasilab, Dosoftei împămînteneşte, cu prospeţime de lexic, psalmul, în 128 versuri (Kochanowski are 84 în endecasilab), eu multe tablouri noi şi schimbări de ton, faţă de original. Folosind vocabular de veche tradiţie literară românească (existent în *Psaltirea Scheiană,* în *Psaltirea Hurmuzachi,* în Coresi etc), înlocuind chiar propriul vocabular din traducerea de mai înainte în proză, *Psaltire de-nlăles,* folosind şi vocabular din graiul popular viu: *zgău* 'pîntece' sau 'piept', *matrice* 'uter', *maţe, scăldătoare* (ultimul termen intrat în scris întîia oară şi reluat de Arghezi în creaţia sa), dispunînd de o mare bogăţie de cuvinte cărora le-a dat conotaţii noi, sau inovînd personal alte expresii, Dosoftei toarnă psalmul într-o poezie profund înviorată. Dacă originalul spune simplu „Că Tu eşti Cel ce m-ai scos din pîntece',, nădejdea mea, de la sinul maicii mele", Dosoftei — după cum se remarcă din text — coboară şi învăluie „tainic" psalmul în căldura sentimentului filial din relaţia fiu-mamă: „Tu eşti, Doamne, ce m-ai tras din maţe / Şi maică-mea m-ai dat viu în braţe. / Şi m-ai pus la sîn de mi-ai fost viaţă, / Hrană şi cu saţiu de dulceaţă. / Din matrice şi din scăldătoare, / Şi din faşe m-ai pus pre picioare". De fapt,, cîntă pe maică-sa. Imnul devine aci laic.

Dacă originalul era scurt (chiar banal): „înconjuratu-m-au viţei mulţi, tauri graşi m-au împresurat. Deschis-au asupra mea gura lor, ca un leu ce răpeşte şi răcneşte", Dosoftei dezvoltă frumos metafora în „Giuncii şi cu tauri mă-mpresoară, / Cu căscate guri, să mă omoară, / Ca leii ce apucă şi zbiară, / Cu gurile rînjite, pre hiară". Dar mai interesant este faptul că, la această imagine, poetul moldovean introduce mai pe urmă, un blestem de poezie modernă: „Leul gura să i se despice, / Inorogii coarne să le pice, / Să li să tîmpască sămeţia, / Să-ş cunoască şi blăstămăţîia", şi aceasta acolo unde versetul original conţine plat: „Izbăveşte-mă din gura leului şi din coarnele taurilor". Dosoftei are negreşit simţul poeziei! („inorogii" nu i-a inventat însă, chiar dacă cineva nu-i află în versiunile noastre moderne, acestea avînd aci „tauri" sau „bouri", căci existau totuşi în versiuni vechi, inclusiv în cea slavonă).

Jan Kochanowski, care se zice că i-a stat în general model, înlocuieşte „juncii şi taurii" cu „lupii" (wilcy), dar încolo nu iese clin versetele originalului, fără a i se nega însă merite mari în versificare.

[LIMBILE SA SALTE (46)l

Limbile[1] să salte
Cu cîntece nalte,
Să strige-n tărie
Glas de bucurie,
[. . . . .
Supusu-ne-au gloate
Şi limbile toate,
De ni-s supt picioare
Limbi de pre supt soare.

Alesu-ş-au sie
Parte de moşie
Ţara cea dorită,
Carea-i giuruită [. .

Pre vîrvuri de munte
S-aud glasuri multe
De bucine[2] mare,
Cu naltă strigare [.,

Ibidem, p. 104.

[1] *Limbi* = popoare, neamuri; [2] *bucin* = vechi instrument muzical cu coarde, apropiat de cobză.

Cu acest psalm (şi altele: 47, 48, 49, 53 etc.) Dosoftei s-a integrat magistral structurii şi rezonanţei poeziei populare româneşti. Cele nouă scurte versete, transpuse în hexasilab (Kochanowski a folosit decasilabul în versificarea sa), i-au dat prilej lui Dosoftei să se identifice într-atît cu poezia folclorică, încît masele populare au receptat psalmul ca al lor şi l-au introdus în circuit oral.

Poetul nostru 1-a simțit şi 1-a cîntat, în sufletul său, ca pe o urare de colind pentru țara toată, cînd spune: „Alesu-ş-au şie / Parte de moşie / Țara cea dorită / Carea-i giuruită", imagine şi formulare inexistente în textul avut în față, ceea ce traduce o implorare de ocrotire (originalul, în orice versiune, are doar „Alesu-ne-a nouă moştenirea Sa"). Dar în psalmul versificat a mai introdus în plus o imagine de special tablou românesc: „Pre vîrfuri de munte / S-aud glasuri [cîntece] multe / De bucine mare/ Cu naltă strigare" [ecou]. Parcă-i un ecou din *Miorița:* „Departe la munte / S-aud glasuri multe, / Glas de doinaş / Şi de buciumaş". De fapt, şi pentru alte versete a adăugat noi şi frumoase culori. Desigur, o asemenea poetizare **este** un unicat între celelalte versificări europene.

[ASCULTAȚI ACESTEA, TOATE (48)]

Ascultat acestea, toate
Năroade, neamuri şi gloate,
Să-mi înțăleagă cuvîntul
Omul de pre tot pămîntul,
Bogătaşii depreună
Cu mişeii[1] cînd s-adună,
Să vă spui de-nțălepciune
Cu-nțăles de-nvățuri bune.
Şi auzul să vă tindet,
Pildele să le deprindeț,
S-ascultaț fără de price[2],
Să-nțelegeț ce voi zice.
Să te temi de zî cumplită,
Să nu-ț dea de căleai smîntă[3]
Cela ce ai bogățîie,
Să nu stai în sămețîie,
Nice s-aibi nedejde-n frate,
Sau în om, la greutate [...].
Că măiestrul[4] încă moare,
Ca tot omul de supt soare.
Şi nebunul cu buiacul[5]
Vor peri de pre tot veacul.
Ş-averea de dînş rămîne
De o iau rude streine.
Cît să vor scoate din casă,
Numele li s-a uita-să,
Li s-a uita şi mormîntul,
Cît i-a-mpresura pămîntul,
Ceia ce nu-ş fac pre lume
De bunătăt s-aibă nume.

Ce folos este de cinste
Omului fără de minte,
Ce-ş dă firea omenească
Pre fire dobitocească,
De merge fără sîială
Pre calea cea de sminteală?
Nu cunoaşte că-1 va duce
Dezmierdăciunea cea dulce
De va da ca oaia-n rîpă,
Şi moartea-1 va sorbi-n pripă [
Iară tu, oame mişele,
Să nu dai de gînduri rele,
Cînd vez pre păgîn că creşte
Şi casa lui să lățeşte.
Că deaca moare, el piere,
Cu slava lui, cu avere [...].
Cine-i spune-n dereptate,
De-acela fuge departe,
Că-i deprins pre cale largă
Cătră perire de-aleargă
Şi să trage pre moşie
La-ntunerec de vecie.
Ce folos este de cinste
Omului fără de minte,
Ce-ş dă hirea omenească
Pre hire dobitocească?

Ibidem, p. 108.

[1] *Mişel* m **sărac;** [2] *price* — împotrivire; *smîntă* = sminteală; [4] *măiestrul* — **înțeleptul;** [5]• *bxdac* = **smintit.**

In acelaşi stil popular, ca mai înainte, a turnat Dosoftei şi versurile *Psalmului 48,* slujindu-se de octosilab (la Kochanowski întîlmm endecasilabul). Şi această creație a lui Dosoftei a intrat în circulație orală, datorită versurilor melodioase, devenind vii, prin expresiile de grai viu, de asemenea prin conținutul etic în limbaj curent şi asociații ingenioase de termeni: „Să te temi de zî cumplită, / *Să nu-ț dea de căleai smîntă. I* Cela ce ai bogățîie, / Să nu stai în sămețîie, / Nice s-aibi nădejde-n frate, / Sau în om, la greutate". Față de acest simt realist de prevedere, textul original exprima, pe dos, o încredere necontrolată în ocrotirea divină: „Pentru ce să mă tem în ziua cea rea, cînd mă va înconjura fărădelegea vrăjmaşilor mei? Ei se încred în puterea lor şi cu mulțimea bogățiilor lor se laudă" etc. Aşadar, Dosoftei nu numai că îmbracă psalmul în veşminte noi, ci îi tratează şi viscerele în viziune proprie. Kochanowski „psalmodiază" plăcut, dar nu iese nici aici din ideea originalului: „Pentru ce-aş avea să ma

tem sau înfricoşez. / în clipa nedemnă? Ştiu cum să mă înfăţişez" etc. Dosoftei îşi permite însă mereu să schimbe sau să nuanţeze pasta originalului.

[CE TE LAUZ, CELA CE EŞTI TARE (51)]

Direptul să va cruţa ca un măslin,
Iară strîmbul să va tăia ca un spin.

Ce te lauz, cela ce eşti tare,
Cu mînia ce sloboz din nare,
De faci toată zua răutate
Şi-n limba ta scorneşti strîmbătate?
Ca dintr-un brici ascuţit pre cute[1],
Faci vicleşug şi-nşelăciuni multe.
Toată strîmbătatea ţ-este dragă,
Şi de cuvînt dirept tu prinz tagă[2].
Iubeşti a-mpresura cu cuvîntul
Şi cu limba să-nşeli tot pămîntul.
Ce Dumnezău te-a strica cu totul
Şi te-a rumpe de unde ţi-i locul.
Că te-a săpa de la rădăcină,
De nu ţî s-a mai şti de trupină[3],
Nice te vei vedea-n ţară dulce,
Că la viaţa ceea nu ţi-or duce,
Ce vei fi strein de svînta ţară,
De ţî s-or uita toţ de ocară
Şi cu frică rîzînd îţ vor zice:
„Iată-ţ, oame, c-ai stătut cu price[4],
De n-ai cerşut[5] la Domnul putere,
Ce te-ai sămeţîtu-te-ntr-avere,
Răzămîndu-te-n deşertăciune
Şi scăpîndu-te de-nţălepciune" [... J

Ibidem, p. 116.

[1] *Cute* = gresie; [2] *tagă* tăgadă; [3] *trupină* = tulpină (origine); *price* = ceartă, împotrivire; [5] cerşut cerut.

Acest psalm merită să fie cunoscut în transpunerea lui Dosoftei, pentru acurateţea versurilor în decasilab (Kochanowski se foloseşte acum de octosilab), pentru rima perfectă şi pentru întrebuinţarea altor noi elemente de limbă, de la lexic la construcţii sintactice: *brici, cute, tagă, trupină,* „ce te-ai sămeţitu-te-ntr-avere" etc, care dau culoarea locală şi leagă textul indisolubil de scrisul şi literatura română. Pe deasupra, cu toate că poetul se ţine strîns de ce spune originalul (oricum, mai mult decît în alte cazuri), totuşi strecoară

printre rînduri sentimentul dragostei de ţară şi nefericirea celui care se desprinde de ea: „Ce vei fi străin de svînta ţară / De ţî s-ar uita toţ de ocară / Şi cu frică rîzînd îţ vor zice: / „Iată-ţ, oame, c-ai stătut cu price" etc. Negreşit, acest sentiment i-a dictat şi motoul personal din fruntea psalmului. Fără îndoială, psalmul este mult „românizat".

Dacă în prelucrarea psalmilor în versuri, adeseori transpar sentimente româneşti, există psalmi în care Dosoftei transferă pe pămînt românesc, în poezie proprie, aproape în întregime cântecul vechiului psalmist ebraic, totul fiind învăluit într-un cald sentiment patriotic,, care merge de la durere la revoltă, pentru starea în care se găseşte ţara sub atacuri şi opresiune străină. Un astfel de psalm este 78. E drept, şi în original (controlat cu mai multe versiuni) există un strigăt de durere al psalmistului vechi(de data aceasta Asaf, nu David) pentru suferinţele poporului ebraic, călcat în picioare de duşmani, dar Dosoftei îl potenţează prin expresie şi-1 face să răsune româneşte, pentru care lucru şi evită să repete numele Ierusalimului, însă peste toate revelatoare este expresia poetică: „Doamne svinte, paginii veniră / în ţara ta de o răsîpiră [...]/ Şi feceră Ierusalimul / *Ca o cramă cînd i să ia vinul"* (în original: „făcut-au din Ierusalim ruine"). Se relevă şi alte versuri, prin adaose şi vocabule de ţară,, precum: „Trupurile zac pre gios căzute [...] / Şi nu-i nime *să morgă cu sapa / Să le-astroace şi să le îngroape",* pentru un final sec în original: „şi nu are cine să le îngroape". însă violent de dureroasă este întrebarea de efect poetic: „Dară pană cînd, Dumnezău svinte, *f* Ţ-vei porni mînia cea fierbinte, / Cu urgia cea nestîmpărată, Ce-i ca focul preste noi vărsată?", pentru a continua cu un strigăt tot atît de-tare şi nestăpînit, în faţa suferinţei: „Mută-ţ, Doamne, pre pagini mînia / Şi preste dînş îţ varsă urgia". în original întrebarea este rugă, nu revoltă: „Pînă cînd, Doamne, te vei mînia la nesfârşit? Pînă cînd se va aprinde ca focul mînia ta?", finalul fiind foarte domolit: „Varsă, mînia ta peste neamurile care nu te cunosc". Mai departe Dosoftei reînnoieşte expresia, dă cuvintelor accepţii noi şi ajunge şi la forma; de blestem (în original forma este de rugă): „Vecinilor să le dai simbrie [în înţeles de „răsplată pe măsură"] / De şepte ori în sîn cu urgie, / Şi să li să-ntoarcă cu ocară, / Să le.margă vestea preste ţară"..

Versul în decasilab este bine construit şi în totalitate re-crearea psalmului e de fală. Trebuie să spunem că şi Kochanowski (el. se foloseşte de octosilab) a împămîntenit bine acest psalm, încît nu mai apare ca un cîntec în afară de poporul polon (nu se pomeneşte deloc de Ierusalim).

Lîngă acest psalm se înscriu alţii, cu^aceleaşi note de adaptare şi sentimente patriotice, precum, de pildă. *Psalmul 43.* Cu simţ nu nu-

mai literar, ci şi istoric, N. Iorga *(Istoria literaturii româneşti,* I, 378—385), subliniind asemenea note în diverşi psalmi (ps. 65, ps. 77 etc), reproduce în întregime psalmii 43 şi 78 şi vede în referirile lui Dosoftei pe turci. De altfel, anumite citate ale lui N. Iorga au fost reluate de unii istorici literari, unindu-le (!), deşi erau extrase din psalmi diferiţi. N. Iorga citea operele în întregime, ştia ce alege şi despre ce să vorbească.

[CU BUCIN DE CORN DE BUOR (97)]

[... 1 Şi din ferecate surle
Viersul de psalomi să urle,
Cu bucin[1] de corn de buor,
Să răsune pănă-n nuor,
La-mpăratul denainte,
Că ni-i Domn, ca de mainte.
Marea cu unde să salte,
Să rădice valuri nalte.
Lăcuitorii din lume
Să-i auză svîntul nume.
Părauăle-n[2] toate locuri
Să facă hoarbă[3] şi giocuri,
Şi măgurile să salte
'Npreună cu dealuri nalte,
Şi să-ş facă voaie bună
Cu cîmpia depreună, [... 1

Ibidem, p. 222.

[1] *bucin* = bucium; [2] *părauă* = pîraie; [3] *hoarbă* = sfat.

Scurt vorbind, este un psalm de distincţie literară deosebită, prin notele de odă şi de slavă, adresate cîntecului omenesc, în stare să facă să tresalte şi să cînte însăşi întreaga natură (de percepţie aci local românească), cu marea, măgurile şi pîraiele ei. Cîntecul răsună -din vechi instrumente muzicale strămoşeşti, în versuri de neuitată vigoare şi expresivitate românească, larg citate şi difuzate în cărţi: „Cîntaţ Domnului în strune, / In cobuz de viersuri bune, / Şi din ferecate surle / Viersul de psalomi să urle, / Cu bucin de corn de buor, / Să răsune pănă-n nuor". Originalul are altă paletă şi alte acorduri: „Cîntaţi Domnului cu alăută, cu alăută şi cu glas de psaltire; cu trîmbiţe şi cu sunet de corn", fapt care arată că Dosoftei multiplică ingenios culorile şi sonurile de limbaj. Este de-a dreptul mare poet, cu figuri de stil oarecum preromantice.

[ÎN MIJLOCUL CASn MELE (100)]

[...] Cînd petrec fără de vină
Şi cu inemă senină
In mijlocul casii mele,
Ferindu-mă de smintele[1].
N-am suferit strîmbătate
Să văz nice de departe.
Ceia ce-ş ies din tpcmală
I-am urît ca o sminteală.
Nu s-au dat cu mine-n viaţă
Cel cu inemă sămaţă[2].
Şi cu cel fără credinţă
Nu mi-am făcut cunoştinţă.
Şi l-am scosu-1 cu ocară
Pre clevetnicul[3] afară.
Cel cu căutătura mîndră
Nu l-am avutu-1 în sîmbră[4],
Nice-am suferit în casă
Lacomul să-1 pui la masă.
Ce-am căutat cu faţă lină
Cătră cel fără de vină,
De l-am chematu-1 în casă,
Să-1 văz cu mine la masă [...
în casa mea n-au fost harnic
Să petreacă omul falnic[5],
Nice-am lăsat mincinosul
Să strice cuiva folosul.
Şi de strîmbii mi-au fost greaţă
Să-i văz demineaţă-n faţă.
Ce i-am ucisu-i din ţară
Pre toţ răii cu ocară,
Să-i concenesc[6] din cetate
Pre tot ce fac răutate.

Ibidem, p. 227.

I *Smintele* - rătăciri; [2] *sămaţă* = îngîmfată; [3] *clevetnic* = calomniator; [4] *sîmbră* = tovărăşie; [5] *falnic* = îngâmfat; [6] o *conceni* = ştîrpi.

Pornind de la un scurt psalm cu învăţături morale al lui David (nu toţi psalmii sînt ai acestuia), Dosoftei dezvoltă poetic .o serie de precepte de avut în vedere de oricine în viaţa socială şi de stat, de actualitate pentru toate timpurile şi pentru orice neam. El adaugă de la sine scene din viaţa idilică şi corectă, inexistente în original, m imagini noi, create personal, precum: „Cînd petrec fără de vină /

Şi cu inemă senină / în mijlocul casii mele, / Ferindu-mă de smintele [rătăciri]" etc., pentru versetul simplu: „Umblat-am întru nerăutatea inimii mele, în casa mea" (sau în altă transpunere a originalului: „în casa mea voi merge în nevinovăția inimii"). Alăturarea textelor marchează vizibil intervenția poetică a scriitorului român, care, pe fundalul secvenței sale, formulează, tot poetic, o serie de învățături sau precepte, ce pot fi uşor transpuse în sentințe, ca de pildă: „N-am suferit strîmbătate / Să văz nice de departe" (Nedreptatea e nedreptate şi dacă loveşte pe altul), „Ceia ce-ş ies din tocmală / I-am urît ca o sminteală" (Incorecții se pomenesc în fața cu drepții), „Nu s-au dat cu mine-n viață / Cel cu inemă sămață" (încrezutul rămîne încrezut), „Şi cu cel fără credință / Nu mi-am făcut cunoştință" (Laşul nu este luat pe credință), „Şi l-am scosu-l cu ocară / Pe clevetnicul afară" (Calomniatorul singur se demască) etc.

în general, psalmul este laicizat într-atît, încît în final nu se mai vorbeşte de „cetatea Domnului" ca în toate versiunile (inclusiv traducerea lui Kochanowski: „Şi cetatea Domnului o voi curați / de păcătoşi etc"). Totul se petrece la nivelul cetății țării şi cetățenilor acesteia. Autohtonizarea este realizată perfect.

[CA-MI TREC ZILELE CA FUMUL (101)]

[... iCă-m trec zilele ca fumul,
Oasele mi-s săci ca scrumul.
Ca neşte iarbă tăiată
M-este inema săcată,
Că stă uitată de mine,
Ce-am gătat să mănînc pîine.
De suspinuri şi de jele
Mi-am lipitu-mi os de piele.
De-atocma cu pelecanul,
Prin pustii petrec tot anul,
Şi ca corbul cel de noapte
Im petrec zilele toate,
Ca o vrabie rămasă
în supt streşină de casă.
Toată zua mi să strîmbă
Pizmaşii miei, de-m fac scîrbă,
Şi ceia ce mă-mbunează
Fac giurămînt să mă piarză.
Am mîncat pîine de zgură
Şi lacrămi în băutură,
De fața mîniii tale,
Ce mi-ai dat de sus la vale.

Mi-s zilele trecătoare
De fug ca umbra de soare,
Şi ca iarba cea tăiată
Mi-este virtutea săcată [,...].

Ibiclem, p. 229.

Este unul dintre psalmii cei mai frumoşi (în prima parte a acestuia), ieşiți de sub condeiul lui Dosoftei, prin notele de elegie personală, în care a ştiut să preschimbe originalul şi să-l renoveze în slove nepieritoare: „Că-mi trec zilele ca fumul, / Oasele mi-s săci ca scrumul. / Ca neşte iarbă tăiată / M-este inema săcată-'.

Şi ceea ce urmează imediat, în acelaşi melodios şi alert octosilab popular: „De suspinuri şi de jele / Mi-am lipitu-mi os de piele. / De-atocma cu pelecanul, / Prin pustii petrec tot anul, / Şi ca corbul cel de noapte / îm petrec zilele toate [...] / *Am mîncat pline de zgură I Şi lacrămi în băutură",* se înscrie în mereu reluarea inspirată şi vibrantă a propriului interior, față de original care are comparații de altă culoare: „oasele ca uscăciunea mi s-au făcut" (ori „arse ca vatra"), pentru „oasele mi-s săci ca scrumul", la Dosoftei, „inima uscată ca iarba", la Dosoftei frumos „inima secată ca iarba tăiată" sau „am mîncat cenuşă în loc de pîine", iar Dosoftei „am mîncat pîine de zgură", ceea ce înseamnă urcarea cu poetizarea psalmului la o nouă treaptă. Nu se vor găsi asemenea înnoiri (fără a deforma originalul) în nici o altă versificare, nici măcar în frumosul vers dodecasilabic al lui Jan Kochanowski.

[CU FRIMSEȚE ŞI TĂRIE (103)]

Să te-mbraci cu mărturie,
Cu frîmsețe şi tărie,
Că tu te-nveşti[1] cu lumină,
Ca soarele-n zî senină.
Şi ț-ai tins ceriul ca cortul,
De l-ai înfrîmşat cu totul,
Şi i-ai pus deasupra ape,
Din tinsori[2] să nu să scape.
Niîorii ț-ai pusu-ț scară,
Cînd vei să pogori în țară.
Caii îț sînt iuț ca vîntul,
De mărg unde ții cuvîntul [.. .J.
Tu-ntemeiez cu cuvîntul
De stă nemutat pămîntul.
Tu i-ai datu-i de mainte
Prăpastea de-mbrăcăminte,
Şi stă gata să te-asculte,
Să dea apa preste munte,

Şi de svînta ta poruncă
Va fugi din deal la luncă,
Că va merge detunată,
De glasul tău înspăimată.
Şi munţii, şi dealuri nalte
S-or ivi, şi şesuri late,
Pre locul ce sînt urzite,
Cînd i-ai făcut de mainte
Şi le-ai pusu-le hotară,
Să nu dea din loc afara,
Ce să-ţ ţîie-ntreg cuvîntul,
Să nu-mpresure[3] pămîntul.
Tu trimit ape prin tauri[4],
De cură printre munţ răuri,
De să toate heri[5] adapă
Şi le prisoseşte apă.
Şi colunii[6] cînd li-i sete
Tu-i adăpi fără scumpete.
Tu strîngi pasările-n hoarbă[7]
La părău ce vin să soarbă,
De prin pietri, de prin găuri
Slobod cîntece şi glasuri.
Tu sloboz roauă pre munte
Dintr-a tale cămări multe,
Şi pre pămînt sloboz ploaie,
De să satură-n pohoaie,
Şi cu lucrul tău sporeşte
Tot pămîntul de rodeşte.
Tu dai finului să crească,
Dobitoacelor să pască,
Şi creşti pajiştea cea moale,
De scoate grîul din foaie[8],
De-ş culeg oamenii hrană
Să le hie şi pre iarnă.
Că scot pita cu sudoare
Să mănînce la răcoare,
Din pămînt agonisită
Pre porunca ta cea svînta.
Şi le-ai dat vinul să-ş facă
Veselie, să le placă.
Cu oloi[9] să-ş netezască
Faţa şi să să-ncrăvască[10]
Cu pîinea cea de mîncare,
Să să facă omul tare.
Copacilor de pre cîmpuri
Tu le dai saţîu pre timpuri [.. .1

Cerbilor le-ai dat să salte
Pre munţii cu dealuri nalte,
Şi iepurilor scăpare
Le-ai dat s-aibă supt stînci tare
Luna ai făcut cu rază,
Să crească-n vremi şi să scază,
Şi soarele-ş nemereşte
Apusul ce odihneşte.
Din tunerec feceş noapte,
De ies gadinile[11] toate.
Lupii urlă şi scîncează,
Cînd spre vînat să gătează,
Să-ş ceie şi să-ş răpască
De la Domnul să-i hrănească,
Pană cînd răsare soare,
De mărg cineş la-nchisoare[12].
Şi omul, fără de greaţă[13],
Iese-n treabă demineaţă,
De lucrează până-n sară,
Zî de iarnă şi de vară [Ir
Şi marea, cîtu-i de lată,
Şi largă, şi desfătată,
Într-însă să ţîn heri multe,
Jigănii mari şi mănunte.
Preste luciu de genune
Trec corăbii cu minune.
Acolo le vine toană[14]
De fac chitii[15] gioc şi goană

Ibidem, p. 235.

i *Te-nveşti* == te îmbraci; [2] *Unsori* = legături (ale cortului); [3] *a împreiura şm* a acoperi, a învălui; [4] *tauri* = văi (cu apă); [5] *heri* = fiare; [6] *colun* = măgar sălbatic [7] *hoarbă* = grămadă; [8] *foaie* = pîntece; [9] oZoz = ulei; [10] *a încrâvi* — a se întrema; [11] *gadine* = jivine; [12] *închisoare* = ascunziş, culcuş; [13] *greaţă* - silă; [14] *toană* = poftă; [15] *chit* = balenă.

Acest psalm este în fond, mai ales în percepţia şi expresia lui Dosoftei, un cîntec de preamărire a frumuseţilor naturii, în special pămînteşti, cu peisajele ei de uscat şi de apă, cu minunile ei de vietăţi diverse, mari şi mici, care îşi ştiu rostul de zi şi de noapte, cu animale de cîmp şi de munte, cu vegetaţie variată, cu orchestră de păsări şi, peste toate, cu prezenţa *omului de ţară,* care „îşi scoate pita cu sudoare", dar şi „vinul de veselie", încît se vede limpede că imnul se transformă în idilă.

Din cînd în cînd Dosoftei toarnă versuri de mare inspiraţie poetică, cînd descrie minunat tabloul mării: „Şi marea, cîtu-i de lată, / De largă şi desfătată, / într-însă să ţîn heri multe, / Jigănii mari

şi mănunte. / Preste luciu de genune / Trec corăbii cu minune" etc. Originalul în proză are doar: „Marea aceasta este mare şi largă; în ea se găsesc tîritoare fără de număr, vietăţi mari şi mici. Acolo corăbiile umblă".

în general, natura şi elementele ei sînt româneşti, iar Dosoftei merge pînă acolo, încît înlocuieşte *leii* (care apar în toate versiunile, inclusiv în traducerea sa în proză: „ţîncii leilor") cu *lupi:* „Lupii urlă şi scîncează, / Cînd spre vînat să gătează", originalul avînd aci: „Puii de leu răcnesc după pradă". Poetul trăia şi cînta natura ţării sale. Kochanowski nu schimbă nimic din elementele originalului în versurile sale maiestuoase de treisprezece silabe (Dosoftei cînta în octosilab). De altfel, cele treizeci şi şase de versete ale originalului sînt prelucrate de Dosoftei în o sută cincizeci şi două de versuri în octosilabul popular românesc, iar Kochanowski în şaptezeci de versuri.

Psalmul în sine, cu atît mai mult poetizarea lui Dosoftei, se apropie mult de *Cîntecul soarelui,* creat de faraonul Amenofis IV (sec. XIV î.e.n.), care a instituit religia monoteistă şi cultul soarelui în Egiptul antic, de unde şi-a zis singur Echnaton („adoratorul soarelui"). Sînt cîntate aceleaşi frumuseţi şi elemente ale naturii, de data aceasta datorite atotputerniciei soarelui. Soarele, zice Echnaton, face să gesteze, să nască şi să crească plante, animale şi oameni. Noaptea ies din ascunzişuri animalele de pradă, lumea este tăcută şi tristă. Ziua, sub razele soarelui, toate strălucesc şi se înveselesc. „Tu eşti viaţa şi bătaia inimii mele", spune poetul. în evul mediu, Francesco d'Assisi (1182—1226) scrie şi el un imn pentru soare: *Il cantico del frate Sole,* în acelaşi sens. Se pare că d'Assisi ca şi Kochanowski, în al său celebru *Hymn do Boga* („manifest renascentist") s-au inspirat şi dintr-un asemenea psalm, cînd au creat imnurile lor.

Adresîndu-se unei puteri supreme, de fapt se cînta natura şi podoabele ei multiple, viaţa sub diferite forme, ceea ce face şi Dosoftei cu *Psalmul 103,* într-o reluare personală, cu mijloace poetice de limbă românească.

[GRĂIND ASUPRA-MI DE SUFLET (108)]

[.. .1 Că răul şi păcătosul
   Ş-au deschis asupră-mi rostul[1]
Şi cu-nşelătoare limbă
   Grăiesc asupra-mi cu scîrbă,
Cu graiul lor cel de ură,
   Impregiur de-m fac trăsură[2].
Şi mă luptă scornind sfadă,
   Să-m facă-n deşert dosadă[3].

în loc ce-ar hi să-m priiască,
   Vor de rău să mă grăiască
Iară eu din vreme lungă[4]
   Am făcut pentru dînş rugă,
Şi pentru-a mea bunătate
   Pun asupră-mi răutate,
Şi-m sînt cu grea urîciune
   Pentru a mea plecăciune.
Ce să pui pre păcătosul
   Să-i oprească tot folosul,
Şi pre dracul din direapta
   Să i-1 pui, cînd vei da plata.
Cînd i s-a face giudeţul,
   Să-1 scoată de gît cu hăţul[5],
Şi ruga la greutate
   Să i să-ntoarcă-n păcate.
Zilele să-i tai şi vacul,
   Boieria să-i ia altul,
Şi cuconii să-i rămîie
   Cu muierea-n sărăcie.
Şi să-i strămutez ficiorii
   Să ceie cu cerşetorii,
Să fie gonit din casă
   Şi din odihnă să-ş iasă.
Şi datornicii să-i cerce[6]
   Averea toată ce-ş fece,
Şi streinii să-i apuce
   Agonisita cea dulce.
Să n-aibă să-i osfintească[7],
   Nice săracii să-i crească,
Ce să pieie cu ocară,
   Cu tot rodul său din ţară.
într-un rînd de rod ce trece,
   Cu tot numele să-ş sece,
Să să-ntrebe şi păcatul
   A părinţ ce-au aplecatu-1[8], [.
De pre pămînt cum s-or şterge,
   Pentr-a lor fărădelege,
Că nu ş-au adus aminte
   Să facă milă-nainte.
Ce cînd i-au venitu-i toană,
   Au luat mişel[9] în goană,
Om cu inema smerită,
   Să-i dea moarte ovilită[10],
C-au iubit din tot îndemnul
   De i-au venitu-i blăstămul.

Şi s-au dosit de ferice,
De departe stînd cu price[11].
Ca-n cămeşe să va-nveşte[12].
In blăstăm, ticăiteste,
Şi ca apa i-a-mplea zgăul[13]
Blăstămul, cu de tot răul,
Şi ca măduha-n ciolane
Să să-mbrace, ca-n caftane,
Şi cu brîu ce-a vrea să-ncingă
Cu blăstămul să să strîngă,
Pentr-acest lucru de ură
Ce-m fac la Domnul trăsură[14].
Grăind asupră-mi de suflet
Cu vicleşug, cu rău cuget.

Ibidem, p. 252.

[1] *Rost* = gură; [2] *trăsură* = pătimire; [3] *dosadă* = ponegrire; [4] *din vreme lungă* = de multă vreme; [5] *hăţ* = laţ; [6] *să-i cerce* — să-i ia; [7] *să-i oştintească* = să-l ajute; [8] *a apleca* = a hrăni; [9] *mişel* = sărman; [10] *ovilită* = chinuită; [11] *price* = ceartă; [12] *să va-nveşte* = se va îmbrăca; [13] *zgău* = viscere; [14] *trăsură* = clevetire.

Varietatea tratării psalmilor în versificare este evidentă. Respectînd ideile psalmului original, Dosoftei îl îmbracă într-o haină nouă şi întăreşte anumite note care-i vin în inspiraţie. Dacă în psalmul precedent, 103, a accentuat notele de poezie pastorală, de data aceasta apasă pe cele de imprecaţie, într-o transformare de limbaj şi lexic, ce par de veacuri ale locului: „Zîlele să-i tai şi vacul [viaţa], / Boieria să-i ia altul, / Şi cuconii [copiii] să-i rămîie / Cu muierea-n sărăcie". Originalul are „dregătorie" nu „boierie" însuşi Dosoftei în traducerea în proză avea „episcopie", ca în versiunea slavonă, şi acum a schimbat. în original există „copiii" si „femeia lui", iar Dosoftei se exprimă viu, în limba vremii cu „cuconii" şi „muierea". Pentru ultimul termen, Dosoftei folosise, în traducerea în proză „femiaia" şi iar a schimbat. Aşadar, el dă mereu psaltirii viaţă nouă.

Iar secvenţa următoare: „Ca-n cămeşe să va-nveşte / în blăstăm, ticăiţeşte [în chip ticăit, chinuitor, mizerabil] / Şi ca apa i-a-mplea zgăul / Blăstămul, cu de tot răul, / Şi ca măduha-n ciolane / Să să-mbrace ca-n caftane, / Şi cu brîu ce-a vrea să-ncingă / Cu blăstămul să să strîngă", este o transformare radicală a discursului din original, unde se perorează simplu: „Şi s-a îmbrăcat cu blestemul ca şi cu o haină şi a intrat ca apa înlăuntrul lui şi ca uleiul în oasele lui. Să-i fie lui ca o haină cu care se îmbracă şi ea un brîu cu care pururea se încinge". Chiar dacă originalul poate fi interpretat divers,

după cum se observă şi din diferitele versiuni ale *Psaltirii,* expresiile lui Dosoftei, de o rară prospeţime, îi dau o tonalitate aparte.

Trebuie să notăm că în cazul acestui psalm, şi Jan Kochanowski (el întrebuinţează catrene în dodecasilab, iar Dosoftei din nou celebrul său octosilab) dă glas unor imprecaţii în expresie proprie.

Blestemul expres (faţă de original) intervine şi în alţi psalmi (vezi mai sus, ps. 21) şi, desigur, „blestemele" din poezia lui Arghezi nu sînt străine de Dosoftei. în faza lui dintîi Arghezi a „buchisit" poetic pe texte biblice, nerămînîndu-i necunoscut Dosoftei.

[LA APA VAVILONULUI (136)]

La apa Vavilonului,
Jelind de ţara Domnului,
Acolo şezum şi plînsăm
La voroava ce ne strînsăm,
Şi cu inemă amară,
Prin Sion şi pentru ţară,
Aducîndu-ne aminte,
Plîngeam cu lacrămi herbinte.
Şi bucine[1] ferecate
Lăsăm prin sălci aninate,
Că acolo ne-ntrebară
Aceia ce ne prădară
Să le zîcem viers de carte
într-acea streinătate [.. .]
Ce nu ni să da-ndemînă
A cînta-n ţară streină.
De te-aş uita, ţară svînta,
Atuncea să-mi vie smintă[2],
Şi direapta mea să uite
A schimba viers în lăute[3]!
Şi să mi să prinză limba
De gingini, jelindu-mi scîrbă[4] [.. .]•

Ibidem, p. 307.

1 *Bucin* = instrument muzical cu coarde de felul cobzei; [2] *smînta* = sminteală; [3] *a schimba viers în lăute* = a mînui coardele lăutei; [4] *scîrbă* = mihnirea.

Acest psalm, în ritm alert tot de octosilab, este încă o dovadă de integrare a spiritualităţii culturale româneşti şi de intervenţie creatoare a lui Dosoftei.

în primul rînd, nu se va găsi în nici o poetizare străină în versuri a psalmului (nici în traduceri în limbi naţionale) o implantare, într-o tradiţie de multe veacuri, a unei sintagme ca „acolo şezum şi plînsem",' pentru simplu motiv că în nici o limbă străină nu s-au

păstrat, drept supravieţuire, forme verbale vechi ca acestea, care au venit din vremuri de demult şi s-au imprimat în şirul de psaltiri româneşti, de la *Psaltirea Scheiană* la Coresi *(Psaltirea slavo-rornână)* şi mai departe. Poetul moldovean a legat versul său în mod deliberat de vechea tradiţie, creînd şi opt versuri frumoase de început, pentru o scurtă propoziţie a textului de bază: „La rîul Babilonului, acolo am şezut şi am plîns, amintindu-ne de Sion". Lîngă Sion însă, Dosoftei aşează în evocare şi „ţara", care nu-i decît ţara lui, fiindcă şi mai jos, acolo unde originalul zice: „De te voi uita, *Ierusalime,* uitată să fie dreapta mea", el spune: „De te-aş uita, *ţară svîntă, I* Atuncea să-mi vie smîntă [sminteală]", căci trăia în minte şi în inimă întîi de toate cu ţara sa (chiar dacă mai tîrziu, în textul reprodus de noi, apare şi numele Ierusalimului). Psalmii vibrează pentru el şi odată cu ei pămîntul românesc de sub picioarele lui.

*

Comparaţia cu traducerea personală în proză şi înlocuirile făcute la versificare arată că acestea au o dublă calitate: pe de o parte sînt mai expresive, pe de alta au fost căutate pentru buna structurare a versului: metru, ritm, rimă etc. Aşadar, Dosoftei a muncit mulţi ani (exact cinci), ca un maestru modern, pentru a turna bine *Psaltirea în versuri* şi în limbă românească.

Lexicul şi locuţiunile lucrării sale sînt dintre cele mai bogate şi variate, prin elemente noi din graiul popular (de reţinut şi consoanele dure sau vocalele închise, tipic populare), prin altele create de el, prin sensuri noi acordate unor termeni cunoscuţi (uneori cu nuanţe multe şi surprinzătoare), ceea ce se poate vedea, în parte, şi din notele explicative la textele de mai sus, ceea ce îl caracterizează ca pe un creator de clasă deosebită. De altfel, un dicţionar al limbii lui literare, pentru toată opera sa, ar arăta că a avut una din cele mai bogate şi colorate palete literare din întreaga literatură română veche.

Comparaţia *Psaltirii în versuri* cu alte asemenea psaltiri în limbi naţionale (în formă integrală), dovedeşte că Dosoftei, prin echilibrul dintre păstrarea fondului scrierii originale şi adaosele sale în culori de limbaj şi imagini literare de mare artă creatoare, se aşează neîndoielnic printre cei mai de seamă recreatori ai acestei celebre opere, remarcabil devenită naţională sub pana lui.

Dosoftei a fost poet, nu simplu versificator, lucru vizibil în repoetizarea românească a psalmilor, cu sentimentele lui şi ale neamului său, sau în tresărirea aparte cu comentarii, ca la *Psalmul 132,* pe care îl precede cu aceste versuri de actualitate pentru toate timpurile: „Cine face zid de pace / Turnuri de frăţîie, / Duce viaţă fără greaţă [neajunsuri] / 'Ntr-a sa bogăţîie. / Că-i mai bună, depreună, / Viaţa cea frăţească, / Decît armă ce destramă / Oaste vitejească". De asemenea, poetul din Dosoftei se vede şi în alte numeroase încercări poetice, precum *Stihurile la stema Ţării Moldovei, Cronologia domnilor Moldovei,* versuri inserate în operele în proză etc. sau *Prologul tragediei „Erojili",* dar poet de rezistenţă rămîne mai ales cu *Psaltirea în versuri.*

TEXTE: Dosoftei, *Psaltirea în versuri,* publicată cu un studiu introductiv de I. Bianu, Bucureşti, Ed. Academiei Române, 1887, XLI -f 520 p.; idem, *Psaltirea în versuri 1673,* ediţie critică şi facsimilată de N. A. Ursu cu o prefaţă de Î.P.S. Justin Moisescu, Iaşi, 1974, LX -f- 1165 p.; idem, *Opere. 1. Versuri,* ediţie critică de N. A. Ursu, cu un studiu introductiv de Al. Andriescu, Bucureşti, Minerva, 1978, CI 4- 544 p.; idem. *Cronologia domnilor Moldovei,* ediţie de Dan Simonescu, în *Cronici şi povestiri româneşti versificate,* Bucureşti, Ed. Academiei, 1967, p. 49—53 (completare de versuri după o altă redacţie de Ion-Kadu Mircea, în *Manuscriptum,* VII, 1976, nr. 1, p. 37—46); idem, *Prologul tragediei „Erofili",* traducere din piesa lui Georgios Chortatzis în greceşte (reluare după *Orbecche* de Giambettista Giraldi Cinzio), ediţie de Rodica Iovan, cu text în transcriere modernizată paralelă de Romnlus Vulpescu şi introducere de Dan Simonescu, în *Manuscriptum,* III, 1972, nr. 3, p. 28—41 (de fapt toate versurile au fost reeditate de N. A. Ursu în *Opere. 1 .Versuri);* Jan Kochanowski, *Psalterz Dawidow,* ediţie cu studiu introductiv de Jerzy Ziomek, Wroclaw, Ossolineum, 1960, CLXXVIII 4- 304 p.

STUDII: Romulus Todoran, O *copie ardeleană a „Psaltirei în versuri'* a mitropolitului Dosoftei,* în „Studia Universitatis Babeş-Bolyai", I, 1956, p. 291—296; Mirela Teodorescu, *O copie ardeleană fragmentară a „Psaltirii în versuri" a mitropolitului Dosoftei,* în „Limba română", XVII, 1968, nr. 5, p. 449—455; Al. Elian, *Dosoftei, poet laic,* în „Contemporanul", 23 mai 1967, p. 3 (descoperirea traducerii din Erofili); L. Gâldi, *Un grand disciple roumain de J. Kochanowski: le metropolite Dosithee,* în „Studia slavica" (Budapesta), VI, 1960, nr. 1—2, p. 1—21 (apropieri exagerate); H. Misterski, *„Psaltirea în versuri" metropolity moldawskiego Dosofteia a „Psalterz Dawidow" Jana Kochanowskiego,* Poznan, 1970, 64 p.; idem. *Izvoarele „Psaltirii în versuri" a lui Dosoftei,* în „Romanoslavica", XVII, 1970, p. 251—259; Augustin Z. N. Pop, *Glosări la opera mitropolitului Dosoftei,* Cernăuţi, 1943; Mariana Costinescu, *Versuri necunoscute ale lui Dosoftei,* in „Limba română", XXII, 1973, nr. 2, p. 155—159; V. Kernbach, *Un poet uitat: Dosoftei,* în „Limbă şi literatură", I, 1955, p. 142—164; Jerzy Ziomek, *Renesans* (în seria *Historia literaturii polskiej).* Varşovia, 1973, p. 244 şi urm.; I. C. Chiţimia. *Primul poet român de clasă mondială,* în *Dosoftei 1624—1693; Bibliografie,* Bucureşti, 1974, p. VII—XIX (lucrare colectivă: Laura Georgescu, Lidia Lepădatu, Măria Negraru, Anca Podgoreanu (redactor responsabil), Constantin Pompilian, Mihai Vatan de la BCU — Bucureşti, în cadrul Aniversării UNESCO: 350 de ani de la naşterea lui Dosoftei; în întregul ei conţine un tabel cronologic şi o bibliografie sistematică a operei lui Dosoftei şi a celor scrise despre el, în ţară şi străinătate); N. Şerbănescu, O *sărbătoare a cărţii româneşti: trei sute de ani de la apariţia „Psaltirii în versuri" a mitropolitului Dosoftei al Moldovei,* în BOR, XCI, 1973, nr. 11—12, p. 1216—1237; Florian Dudaş, *Carte veche românească în Bihor,* Oradea, 1972, p. 105—107 (circulaţia *Psaltirii în versuri* în zonă); Dan Horia Mazilu, *Barocul în literatura română din secolul al XVII-lea,* Bucureşti, 1976, p. 283 şi urm. *(Dosoftei. Intre poezie şi rugă);* Horia Barbu Oprişan, *Precizări pe marginea exilului lui Dosoftei în Polonia,* în „Arhiva" (Iaşi), XLVII, 1940, p. 110—116.

[ACROSTIHUL SIBILIN]

1683 Moldova

în *Parimiile preste an...* tipărite în 1683 la Iaşi, Dosoftei introduce, pe lîngă cea de a doua versiune a poemului cronologic despre domnii Moldovei, 33 de versuri sibiline în limba latină (cu traducere românească interlineară), 40 de versuri în limba polonă despre judecata postumă, traducerea românească în proză ritmată a unui fragment cu caracter eshatologic după *Epitome divinarum institutionem* (66—67) a lui Lactantius (cea. 260 — cea. 325) şi două fragmente cu caracter oracular după *Lexiconul* lui Suida (sec. X). Prezența acestor texte în cuprinsul tipăriturii lui Dosoftei îşi află justificarea în faptul că oracolele sibiline fuseseră puse, în arta şi literatura medievală, în legătură cu galeria profeților, ale căror texte formează, în mare măsură, materia *Parimiarului.* în cronografe şi în erminii, oracolele şi figurile sibilelor sînt incluse în cadrul unor programe centrate pe vestirea naşterii Mîntuitorului. Textele au caracter emblematic; ele conțin descrierea iconică a figurilor sibilelor cu atributele lor simbolice şi un text scurt, o *lernma* sau *devisa,* care apare de obicei şi pe filacterul sibilei pictate. Numai că, în timp ce în cronografe şi în textele literare care reunesc profeții *Vechiului Testament* şi înțelepții elini apar mai multe sibile (8—12), în funcție de tradiția istoriografică şi de cea a edițiilor umaniste ale oracolelor sibiline, în vechile programe iconografice româneşti din Moldova apare de obicei o singură sibilă, în cadrul temei *arborelui lui lesei* şi al celei a *Bunei Vestiri* (V. Grecu, A. Paleolog). Din textele cuprinse pe filacterul său, se vede că această unică sibilă era menită să rezume figurai, din amplele texte ale oracolelor sibiline, *ideea mesianică* şi *cultul Fecioarei.*

Mențiunile despre sibile, disparate şi contradictorii la scriitorii antici (Cicero, Virgilius, Plinius cel Bătrîn, Tacitus etc.) şi la primii scriitori creştini (Climent din Alexandria, Lactantius, Eusebius din Cesareea, Ieronim, Augustin ş.a.) sînt supuse, odată cu sfîrşitul sec. al XV-lea, criticii de text. Simultan, în tipărituri, multe fragmente ale oracolelor sibiline se răspîndesc ca părți componente ale unor scrieri cu tendințe confesionale şi politice diverse.

Istoriografia umanistă, chiar dacă nu considera că între mişcarea astrelor şi anumite evenimente istorice ar exista legături cauzale, cultiva totuşi *semnele* („Astrae et stellae rerum signa non causae") şi *formulele oraculare* în ordonarea narativă a evenimentelor. Rolul semnelor şi al prezicerilor în structura narațiunii istorice este deosebit de important şi în istoriografia umanistă românească (v. cronica lui Ureche). în *cronicile universale* din sec. XV şi XVI, fenomenul era şi mai evident. în *Liber chronicarum* (Niirnberg, 1493) a lui H. Schedel (1440—1514), imaginile sibilelor însoțesc, în versiunea latină, textul istoric (v. p. 56, 64, 69, 78, 93—94). în *Cronica universală* a lui J. Nauclerus, continuată de Nicolaus Baselius pînă la 1514 şi tipărită la Koln în 1544, referirile la textele sibiline şi la alte texte oraculare sînt de asemenea numeroase (Dosoftei, prin grija căruia este cumpărată această ediție pentru biblioteca Mitropoliei, face mai multe însemnări în dreptul referirilor la sibile; v. I. Bianu, N. Vornicescu). în *Kronika wszytkiego sviata* a lui M. Bielski (1495—1575), tipărită la Cracovia în 1551 (ed. a Il-a, 1554; ed. a III-a, 1564), apar 12 sibile, aşa cum, prin analogie cu numărul profeților, apăreau sibilele şi în pictura renascentistă. Direct sau prin intermediar *(Skazanje o* ***12*** *sivillah,* inclusă în cronografele ruseşti de redacție apuseană, v. I. Franko), mențiunile despre sibile din cronica lui M. Bielski au fost cunoscute lui Dosoftei şi lui Milescu.

Şi în cronografele de tradiție bizantină (Dorotei, Kigalas) rolul formulelor oraculare în economia narațiunii este destul de mare (v. cap. *Cronografe,* supra, p. 57), dar referirile directe la sibile lipsesc. Cronicile universale umaniste au introdus figurile sibilelor în desfăşurarea istorică a evenimentelor, au selectat în sens politic textele oracolelor sibiline şi au configurat, simultan cu edițiile umaniste ale oracolelor, tema literară şi iconografică a sibilelor.

în a doua jumătate a sec. XVII, în spațiul ortodox se produce o recrudescență a tematicii oraculare. Reapariția motivului iconografic al sibilei şi profeților la biserica de la Cetățuia-Iaşi (1672), alcătuirea tratatului despre sibile (1672—1673) de către N. Milescu, apariția sibilelor în erminii ruseşti *(Podlinnik-ul* din 1672; v, V. Grecu, *Darstellungen...*), tipărirea versurilor sibiline de către Dosoftei în *Parimiarul* din 1683, traducerea românească de la sfîrşitul sec. al XVII-lea a scrierii lui I. Galeatovski (m. 1688) *Cer nou* (1665), folosirea manticii cu direcție politică la Cantemir, circumscriu un fenomen cu determinări multiple, atît de ordin cultural, cît şi politic.

Față de Milescu care, în tratatul său despre sibile, urmăreşte, cu erudiție enciclopedică şi bazat pe o vastă bibliografie ordonată în spiritul definițiilor logice, să alcătuiască o scriere cu un pronunțat caracter politic (v. tîlcuirea antimahomedană a moto-ului scrierii) sau de Ioanichie Galeatovski care selecta din cronografe, ca material suplimentar, numai prorociile sibilelor despre Fecioara Măria ale cărei miracole le conține cartea sa, la Dosoftei şi la Cantemir, oracolele sibiline sînt preluate şi datorită particularităților stilistice ale acestui fel de scrieri.

[PROROCIA SIBILEI ERITREEA][1]

Aceasta o aflaiu acmu şi-n Cartea a cincea lui Evsevie* Svîntul de Pamfilia, episcopul de Chesaria Palestinii, unde scrie Viața marelui Costantin împărat[3], în a cincea carte.

I Iuditii fuerit cum signum terra madebit
A giudețului[4] sămnul fi-va, cînd pămîntul va asuda
E E coelo veniet princeps per secula futurus
Din ceriu veni-va domnitoriul prin veacii ce va să vie
S Scilicet ut carnem presens et iudicet orbem
Pentru ca trupul de față și să giudece lumea
0 Omnis homo hune fidusque deum, in[di]vidusque videbit
Tot omul pre-acesta creștin domn, și cel urît vedea-va
U Una cum sanctis excelsum fine sub aevi
împreună cu svinții prenaltul în sfîrșit supt veacul
S Sede sedens animas censebit corpora et ipsa.
N-scaun ședzînd, sufletele va-ntreba și trupure înse.
H Hersos erit mundus spinas ferit undique tellis
Țelini-s-a lumea și spini creaște-vor pre tot pămîntul
R Reitiens simulacra homines, et munera ditis.
Lepădînd idoli(i) — omeni și darurile bogaților,
1 Inquirens portas infringet carceris atri
Cercînd porțile, zdrobi-va a temniței iadului
S Sic et enim cunctae venit lux libera carni
Așea și dară a tot va veni lumină slobodă trup
T Tune sanctis: ignis sontes aeternus aduret.
Atunci svinților focul pre vinovați veacinici va arde
O Occultos actus omnes tune quisque loquetur
Ascunsele fapte toate, atunci tot insul[5] va spune
S Sed tenebrosa Deus collustrans pectora pandet.
Ce-ntunecosele Domnul luminînd, piepturi va deschide.
T Threnus erit cunctis et stridor dentis adesi
Jeale fi-va n-toți și scrîșnet dintelui ros.
E Effugiet solis iubar, astrorumque horae
Fugi-va sorelui radza și a stealelor șireaguri.
0 Omne poli lumen solvetur et aurea luna
A tot ceriu lucă[6] s-a rumpe și acea de aur lună.
V Valles extollet, collesque avertice perdet
Văile nălța-va, dealuri de vîrv gios le-a răsîpi-le.
U Usquam nec celsum mortalibus, aut grave quis quam.
Nici-au mai fost nalt mortacilor[7] sau greu ceva ca aceasta
1 înde aequi montes campis hinc cerula ponți
Dincoace tocma munți cu șesuri, dincolea apele mării
O Omne ratis spernem onus, hisete fulmine tellis.
Tot a corabie or lepăda tar[8], va căsca cu fulger pămîntul
S Sic fontes simul arescent et fluminis alvei.
Așea fîntîni cu tot vor săca ș-a pîrăului matce.
S Stridula turn quaerulium sonitum tuba fundet Olimbo,
Zbierătoriu atunce groznic sunet bucinul va da din ceriu
O Orbis grande malum rugiens et damna futura
Lumii năvarnic rău rugind și osînde fiitore

T Tartareum que Chaos monstrabit terra de hiscens
Ș-a Tartarului prăpaste va ivi pămîntul căseînd.
E Et venient omnes reges, domini ante tribunal.
Și veni-vor toții craii la Domnul nainte n-giudeț.
R Refluent e coelo tune sulfuris amnis et ignis
Va cura din ceriu atunci de iarbă pucioasă pîrău și de foc.
S Sic cunctorum hominum fient manifesta sepulchra
Așea tuturora oameni vor fi deschise mormînturi.
T Tune lignum fidis erit ex optabile cornu.
Atunce lemnul svinților fi-va foarte dorit cornu
A Atque piorum vita hominum nocumenta que mundi
Ș-a bunilor viață oameni și supărările lumii
U Undis lustrabunt bis seno in fonte vocatos
Cu apele limpedzî-vor într-a 12 fîntîni pre chemat.
R Rex pastoris erit nobis et ferrea virga
Crai a păstoriți fi-ne-va noă și de her varga.
O Omnipotcns deus est proescriptus versibus istis
Totputearnic Dumnedzău iaste scrisul cu verșuri-aceastea
S Servator nostro aeternus rex passus amore
Spăsîtoriu[9] pentr-a nostru veacinic crai ce-au pățit liubov.

Și aceasta-i Sivila Eritreea, carea însăș pre sine a șeasea după potop rudenie[10] au trăit ș-au fost popă lui Apolon. Și cu dumnedzăiască însufîare au prorocit cu versuri, la-ncepătură avînd tot versul care-ieș cîte una de-aceaste slove pre rînd, precum și le-am scris pre marginea versurilor, carele dzîc așea: Iisus Hristos, Theou nios. Sotir. Stavros, adecă Iisus Hristos, a lui Dumnedzău, fiiu. Spăsîtoriu. Cruce. Fost-au în dzilele lui Ghedeon[11] Sivila Eritreea Erofili aceasta. Și era mai cinsteșe de aialte sivile. Cînd Ghedeon au mîntuit pre izrailteani de Amalic[12]-. De-aceasta scrie Apolodorus Eritreanul[13] să-i fie fost dintr-un oraș adecă din Eritru[14]. Scris-au de Troada că să va strica. Și de alte monarhii. Să purta în port călugăresc și purta în cap cămălaucă. Era miadză vîrstă[15]. Mîhnită la față. Sabie goală a mînă. Măr rătund supt picioare, cu stele, în chip de ceriu.

Scris-au ș-aceastea de domnul Hristos:

în ultima aetate humiliabitur prolcs divina, et puellari officio educabitur.

în veacul cel de-apoi să va smeri plodul lui Dumnedzău și cu pruncească slujbă să va scoate.

Iungebitur humanitati deitas iacebit in feno agnus deus et homo, eligit quisibi ex piscatoribus electis numerum duodecinarium[16].

Smeritul Dosoftei, mitropolitul Suceavschii.

* *Sibila Eritreea,* alături de Sibila Tiburtina, este printre cele mai cunoscute dintre sibile. Se consideră că ar **fi** originară din Eritreea (în Asia Mică, pe coasta vestică, în dreptul insulei Hios). E cunoscută şi sub numele de Erophili sau Hermophili; unele oracole ale ei sînt comune cu cele ale Sibilei Cumaea (Cumae-Italia). Situată, după cronologia biblică, în vremea lui Ahaz, rege al Iudeii (736—716 î.e.n.) sau în cea a lui Ezechia, fiul său (715—687 î.e.n.), după alte calcule (v. N. Milescu), cu 483 de ani înainte de distrugerea Troiei, şi, în fine, confundîndu-se din nou cu Sibila Cumaea, în vremea lui Tarquinius (534—509 î.e.n.), cea mai cunoscută dintre prorociile ei este cea privitoare la risipirea Troiei. Tot de numele ei este legat şi acrostihul cu numele lui Is. Hs.; în general textele atribuite ei au caracter eshatologic; [2] Eusebius din Cesareea (cea. 265—cea. 339), istoric al bisericii; [3] *Viața lui Constantin cel Mare* de Eusebius are numai 4 cărți (v. comentariul la text); [4] *giudeț* = judecată (aici: judecata de apoi); [5] *insul* = insul; [6] *luca* = lumina; [7] *monacilor* = muritorilor; [8] *tar* = încărcătură, lest; [9] *spăsîtori* = mîntuitor; [10] *rudenie* = generație; [11] *Ghedeon,* personaj biblic, fiul lui Ioas din Ofra (Jud. 6,11), înfrînge ostile lui Madian şi Amalec (Gen. 35,12; Jud. 6,3—25); [12] *Amalic,* personaj biblic, nepotul lui Esau, a fost înfrînt de Isus-Navi (Iosua) la Refidim (Exod 17,8—16; Deut. 25,17—19). Aliat cu Madian, este înfrînt de către Ghedeon (v. supra); este interesant faptul că în *Palia istorică* ostile lui Ghedeon sînt numite *oşti creştineşti;* [13] *Apolodorus Eritreanul,* istoric, a scris voi. *Erythraika;* nu i se cunosc anii vieții; [14] *Eritru* = Eritreea (v. nota 1); [15] *miadză-vîrstă* = de vîrstă mijlocie; [16] Dumnezeirea se va împreuna cu omenirea, în fîn se va culcuşi mielul, dumnezeu şi om, şi va alege sieşi, dintre pescarii aleşi, doisprezece la număr.

Versurile oraculare tipărite de Dosoftei în *Parimiile preste an...* au o temă comună cu fragmentul din Lactantius, şi anume aceea a *judecății din urmă* şi a *semnelor* care o vestesc. în cuprinsul *Parimiarului,* aceste texte sînt situate înaintea canonului Blagoveşteniei (Bunei Vestiri), ceea ce concordă cu sensul programelor iconografice şi cu cel al ordonării materialului în unele tipuri de cronografe şi rodoslovii. După cum se observă, în structura celor 33 de versuri traduse din latină de către Dosoftei, primele 26 au ca temă *judecata din urmă,* ultimele 7 vestesc jertfa mesianică şi constituie un elogiu al acesteia. Diferența tematică nu se manifestă însă şi în plan formal, ceea ce face ca ipoteza adăugirii ulterioare a ultimelor 7 versuri să fie greu de susținut (C. Alexandre, *Excursus* ..., p. 335). Dimpotrivă, unitatea stilistică a poemului, care face parte din cartea a VIII-a a *Oracolelor sibiline* (versurile 217—250), i-a asigurat o circulație independentă cu totul remarcabilă, pe parcursul a aproape două milenii. Spre deosebire de scrierile oraculare de genul *Apocalipsului lui Pseudo-Metodie Patareanul* (v. voi. I al *Crestomației..* p. 192, 198; v. Stock, *Pseudo-Methodius* ...) sau de *Palia istorică* şi de rodoslovii, poemul sibilin de mai sus nu organizează cursul expunerii pe baza corelației dintre episodul *păcatului originar* şi cel al *jertfei mesianice,* ci pe baza corelației dintre episodul *judecății postume* („dzua giudețului", *dies irae)* şi cel al *Bunei Vestiri.* Prima parte a poemului foloseşte acelaşi arsenal de imagini ca şi fragmentul după Lactantius despre „dzua giudețului", cu care poemul sibilin se completează, deoarece în Lactantius ponderea o deține descrierea

semnelor judecății. Spre deosebire de imnul *Dies irae* şi de versiunea poloneză din *Parimiar,* de fapt o prelucrare a primei părți din textul latin al acrostihului sibilin, poemul, în versiunea reprodusă şi tradusă de Dosoftei, îşi bazează unitatea tocmai pe corelația celor două părți. Unitatea ideatică a poemului este susținută de unitatea formală; fiecare parte a poemului corespunde *temei* enunțate în cuvintele obținute prin însumarea inițialelor fiecărui vers. (v. pentru ultimele *1* versuri acrostihul *stavros* = *cruce;* despre explicitarea textului oracular prin acrostih se vorbeşte în una dintre primale mențiuni ale acrostihului, la Cicero, *De divinatione,* II, 54, p. 111).

Probabil de origine iudaică, acrostihul sibilin a fost remaniat în sens creştin pe la jumătatea sec. al III-lea. Forma grecească a acestui acrostih este considerată impecabilă. Ea constituie un summum şi prin faptul că reprezintă un *acrostih în acrostih,* deoarece, la rîndul lor, inițialele primelor 5 cuvinte ale acrostihului formează cuvîntul *ihthis* — simbol eristic. Versiunile latine ale acrostihului reprezintă, gradual, încercări de a egala forma grecească. Versiunea augustiniană *(De civitate Dei,* XVIII, 23) este încă departe de a reprezenta o reuşită; inițialele versurilor latine nu corespund cu acrostihul grecesc. în edițiile umaniste latineşti ale lui Eusebius din Cesareea, apare o formă intermediară a acrostihului, cu inițialele latineşti *Iesus Christus Dei Filius. Servator. Crux (Vita Constantini,* IV). Faptul că Dosoftei menționează drept sursă a textului latinesc reprodus de el cartea a V-a a *Vieții lui Constantin cel Mare* a făcut să se presupună că originea textului latin din *Parimii* se găseşte în *Ad sanctorius coetum (Cuvîntarea la soborul sfinților de la Niceea),* care figurează în unele ediții drept cartea a V-a a *Vieții lui Constantin cel Mare* (V. Cândea, *Rațiunea dominantă,* p. 172). Acrostihul sibilei Eritreea a circulat însă şi independent, cu indicația că provine din această a V-a carte. Pe un pergament grecesc din 1095 a fost adăugată, nu mult mai tîrziu, forma grecească a acrostihului cu mențiunea provenienței sale din a V-a carte a *Vieții lui Constantin cel Mare* (P. N. Papageorgiu). De asemenea, în culegerile de *Oracole Sibiline* exista această mențiune (v. ed. Paris, 1607, p. 26). Un exemplar al acestei ediții, provenit la BAR din biblioteca lui Iosif Naniescu, conține, la p. 437, forma latinească identică celei reproduse de Dosoftei în *Parimii.*

La începutul sec. al XVI-lea, acrostihul sibilei Eritreea circula, la Constantinopol, în numeroase manuscrise (v. J. Hartung, *Bibliotheca...)* şi, în Apus, în ediții, ca o scriere independentă (v. E. Turdeanu, *Apocryphes. ..,* p. 167). în Transilvania sînt cunoscute două ediții braşovene ale lui J. Honterus (1498—1549), în care, în cuprinsul unor culegeri cu caracter mai larg, este tipărit şi acrostihul sibilin: în 1539 (forma latină augustiniană) şi în 1540 (forma grecească) (v. N. Vornicescu, *Primele scrieri patristice,* p. 192—197). N. Milescu,

în tratatul său despre sibile, reproduce forma grecească a acrostihului, cu menţiunea că a folosit o versiune manuscrisă (v. ed. O. A. Belobrova, p. 66). Două versuri (3—4) din forma grecească a acrostihului sibilin apar şi pe filacterul sibilei de la Cetăţuia-Iaşi. După tipăritura lui Dosoftei, acrostihul este reprodus într-un ms. din 1748, de către Matei Voileanu, care compune şi nişte versuri privitoare la prorocia sibilei Eritreea despre surparea Troiei (BAR, ms. rom. 3399,. f. 198').

Succesul deosebit pe care l-a avut acrostihul atribuit sibilei Eritreea este datorat nu numai faptului că această sibilă era ,,mai cinsteşe", cum zice Dosoftei, decît alte sibile (v. şi ed. veneţiană menţionată în bibliografie), ci şi predilecţiei pentru anumite manierisme formale, între care, în tradiţia iudaică, elenistică, alexandrină şi bizantină, acrostihul nu reprezenta o formă prea complicată, comparativ cu techopaignion-ul (carmina figurata), cu mesostihurile, telestihurile, criptogramele ş.a. Dimpotrivă, acrostihul reprezenta chiar un mijloc mnemotehnic uzitat în didactica medievală. Numeroase învăţături monahale sînt orînduite în aşa-numitele *capete cu acrostihida* şi în *stihuri pe alfa-vita* (N. Vornicescu, *Primele scrieri patristice* ...). De asemeni o serie de rugăciuni, al căror model îl constituie psalmul 118 din *Biblia* iudaică sînt orînduite după alfa-vita. Cea mai cunoscută este, în domeniul slav, aşa-numita *Azbucna molitva,* alcătuită în sec. al X-lea.

Dosoftei, care în *Psaltirea* sa din 1673 realizase o versiune a ps. 118, cu respectarea „buchiilor evreieşti", prezente ca atare în tipăritura sa, acordă şi în *Parimii o* atenţie deosebită acrostihului (v. f. 106'-v). La f. 138' din tipăritura sa întîlnim chiar un acrostih în ordinea inversă a alfabetului grecesc („Peasna 9, pre *az, veade,* îndărăpt...).

Acrostihul avea menirea de a marca *ordinea* şi *dispoziţia* dezvoltării *temei* şi de a explicita sensul formulei oraculare (v. supra, Cicero, *De divinatione* ...). Stilul eliptic, prezenţa asyndetonului, ambiguitatea semantică, predominanţa viitorului ca timp verbal şi» deci, dificultatea marcării consecuţiei timpurilor sînt caracteristici ale formulelor oraculare cărora punerea în evidenţă a temei prin acrostih le oferă o cheie interpretativă. Obscuritatea şi esoterismul originar, complicate, în cazul traducerii româneşti a lui Dosoftei, de respectarea fidelă a topicii latine, ba chiar şi a locului accentelor (recte cantităţii) silabelor, presupun din partea interpretului o iniţiere în mistica numerelor. Mistica numerelor constituie o altă cheie pentru lectura acestui acrostih. Numărul de versuri (33), egal cu vîrsta lui Hs. (cf., de ex. *Testamentul* lui Villon, strofele 3 şi 33, unde este menţionat numele lui Hs.), diverse calcule bazate pe valoarea cifrică a literelor, aşează acrostihul sibilin în rîndul scrierilor cu *compoziţie numerică* (v. E. R. Curtius, *Literatura europeană şi evul mediu latin,* excursurile XV şi XVI). Interesat de mistica

numerelor, cum se vede şi din fragmentul I din Suida, reprodus tot în *Parimii* (f. 139') şi de sensurile textului literar în general, cum se vede din *Cuvîntul către cititori* al *Psaltirii* în versuri, unde, după Dosithei al Ierusalimului, menţionează că „aceste patru înţălesuri le-am scris pentru cetitoriul iubit ce va avea osîrdie să-nţăleagă într-adîncul aceştii svinte cărţi", Dosoftei era preocupat nu numai „să poată trage hirea omului cătră cetitul", ci şi să determine efortul interpretativ al acestuia.

TEXTE: Preclarum Erithree Sibille Vaticinium ab Excidio Trojana usque ad secuii consummationem in Orthodoxe fidei Testimonium, **în voi.** *Opera nuper in lucem prodeuntia,* **Veneţia, 1522 (apud E. Turdeanu,** *Apocryphes* **..., p. 167); J. Hartung,** *Bibliotheca sive Antiquitates Urbis Constantinopolitanae,* **Argentoratae, 1578;** *Oraculla Sibyllina,* **Paris, 1607; Dosoftei,** *Parimii preste an* **..., Iaşi, 1683.**

STUDII: **C. Alexandre,** *Oraculla Sibyllina,* **I—II, 1841—1856; idem,** *Excursus ad Sibyllina,* **1857; idem,** *Oraculla Sibyllina,* **1869; Matei Voileanu,** *Codicele Matei Voileanu,* **1891; Iv. Franko,** *ApokriH i legendi,* **II, 1896; K. Krumbacher,** *Die Akrostichis in der griechischen Kirchenpoesie,* **în „Sitzungsberichte Bayer. Akad. der Wissenschaften", IV, 1903; I. Bianu,** *însemnări autograJe scrise într-o carte veche de Dosofteiu Mitropolitul Moldovei (1663—1686),* **în „An. Acad. Rom.", mem. secţ. lit, seria II, t XXXVI, 1915; T. Pamfile,** *Sibile şi filosofi în literatura şi iconografia românească,* **1916; V. Grecu,** *Darstellungen altheidnischer Denker und Schriftsteller in der Kirchenmalerei des Morgenlandes,* **în „Acad. Roum. Bulletin de la Section Historique", t. XI, 1924; Dan I. Simonescu,** *Sibilele în literatura românească,* **1928; V. Grecu,** *Cărţi de pictură bisericească bizantină,* **1936; Şt. Ciobanu,** *Din legăturile culturale româno-ucrainene. Ioanichie Galeatovschi şi literatura română veche,* **în „An. Acad. Rom.", mem secţ. lit, seria III, t. VIII, mem. 8, 1938; V. Grecu,** *Filozofi păgîni şi sibile în vechea noastră pictură bisericească;* **1940; Stock,** *Pseudo-Methodius und die Babylonische Sibylle,* **în „Byzantinisch-neugriechische Jahrsbucher", XV, 1939; D. Stănescu,** *Cultul Maicii Domnului la români. Sibilele. Prorociile lor...* **(1941?); Teodora Voinescu,** *Un aspect puţin cercetat în pictura exterioară din Ţara Românească: motivul sibilelor,* **în „SCIA", seria Artă plastică, t. 17, 1970, nr. 2; O. V. Tvorogov,** *Drevnerusskje hronografy,* **1975; R. Creţeanu,** *L'influence des livres populaires sur Ies beux-arts,* **în „Synthesis", 1976, nr. 3; V. Cândea,** *Raţiunea dominantă,* **1979; A. Paleolog,** *Pictura exterioară din Ţara Românească,* **1984.**

VERSIFICAŢIE CLASICISTA

MIHAIL HALICI, fiul

(19.10.1643 — aprox. 1712)

Mihail Halici fiul s-a născut la 19.10.1643 la Caransebeş ca fiu al lui M. Halici, jurat în senatul oraşului, trecut la calvinism şi autor al unor traduceri de psalmi în limba română. Din toate datele cunos-

cute rezultă că limba română era cultivată în familie. Mihail Halici fiul se distinge printr-un număr de 85 de poezii scrise în latineşte, dintre care un *carmen* este dedicat prietenului s£u Frank von Frankenstein. între 1667—1669 este rector al Colegiului reformat din Orăştie, căruia îi va lăsa prin testament, în afară de alte bunuri, întreaga sa bibliotecă. în 1674 este nevoit, probabil din cauza atitudinii sale progresiste, să se refugieze la Sibiu, iar mai tîrziu să se exileze în Ţările de Jos şi în Anglia. înainte de exil îşi redactează testamentul care atestă persistenţa relaţiilor de prietenie cu Frank von Frankenstein. Moare probabil în 1712. Pe lîngă poeziile latineşti se păstrează de la el o odă în limba română în cinstea lui Francisc Pariz de Papai.

Carmen primo et uni genitum
Linguae Romano-Rumanae
Honoribus
Fortunae et Auspiciis Impenetrabilis Dacici Argonautae
Praenobilis Domini
Francisci Paricii, Papensis etc.
Veteris oculissimi in Illustri Enyedina
Haliciastri: na turn.

Cînt sănătate, sărind la voi, Rumanus Apollo,
La toţi, cîţ svînta-n împărăţie şedeţi!
De unde cunoştince aşteptem şi ştinţă: ferice
De Amstelodam, prin chărţi este-n omenie tipar.
Lege dreaptă au dată frumoasă cetate Geneva:
Ecz vine Franciscus, cinete Leyda, Paris!
Prindeţi mine surori, cu cest nou ospe: nainte
Fraţi, fîrtaţi, Nimfele iasă curînd
Domni buni, mari doctori, Dascălu şi bunule Doamne
Cu pace ei fitz, cu pîne şi sare, rugăm.

Oda a fost publicată în volumul *Vota solemnia quae Nobilissimi et Clarissimi Viri D. Francisci Pariz de Păpa Transilvano-Ungari Honoribus ab Amplissimo Medicorum in perantiqua Universitate Basiliensi Ordine ...*, Basel, 1674 unde pe lîngă oda lui Halici apar poeme în latineşte, greceşte şi franţuzeşte. Oda lui Halici este scrisă în distih elegiac (hexametru dactilic şi pentametru), forma clasică a elegiei antice, şi constituie prima încercare de adaptare a metricii clasice la limba română. Metrica cantitativă nu se potriveşte limbii române, astfel încît versurile şchioapătă. *Rumanus Apollo,* juxtapunerea *Romano-Rumanae* atestă conştiinţa originii române a autorului. Apar şi elemente de mitologie antică (zeul Apollo,

nimfele). Oda nu are virtuţi poetice deosebite. „Limba e ţărănească, şi necultivată, pocită de influenţe străine, atît în rostire, cît şi în sintaxă, şi mai ales ca grafie" (Drăganu, p. 107). Intenţia pe care a avut-o autorul este astfel caracterizată de N. Drăganu: „Dar forma savantă a odei este potrivită cu forma celorlalte poezii, cu care apare împreună, şi e menită parcă să arate că şi în hmba românească, atît de puţin cunoscută pe acest timp, se pot scrie versuri ca şi în latineşte, greceşte, franţuzeşte şi ungureşte" (p. 109).

EDIŢII: Weszpremi, *Succincta Medicorum Hungariae et Transilvaniae Biog'raphia,* **Leipzig, 1774, p. 127—128; G. Bariţ,** *Cele dinţii versuri hexametre şi pentametre în limba română, Foaie pentru Minte, Inimă şi Literatură,* **10, 1847, 2; Cipariu,** *Elemente de poetică,* **Blaj, 1860,** p. **135; Â. Pumnul,** *Lepturariu românesc,* **voi. 3,** p. **67—68; Hasdeu în** *Columna lui Traian,* **1883, p. 413—414.**

STUDII: **N. Drăganu,** *Mihail Halici (Contribuţie la istoria culturală românească din sec. XVII), Dacoromania,* **4, 1, 1927,** p. **77—168;** VI. Streinu *Versificaţia românească modernă,* **Bucureşti, 1966,** p. **123.**

VALENTIN FRANK VON FRANKENSTEIN

(1643—1697)

Valentin Frank von Frankenstein s-a născut la Sibiu la 20.10.1643 dintr-o familie de nobili saşi. învaţă la liceul reformat de la Sibiu unde se împrieteneşte cu Mihail Halici, fiul. începînd cu anul 1665 el urmează studiile universitare la Altdorf, lîngă Nurenberg. în 1668 se întoarce în ţară, unde ocupă funcţii administrative: în 1679 pîrcălab la Turnul Roşu, şi în 1681 notar. Cu timpul devine consilier intim al principelui Mihail Apafi, apoi judecător la Sibiu, iar în 1686 primeşte titlul de conte.

în 1679 Frankenstein publică o culegere plurilingvă de versuri inspirate de elegiile lui Ovidius şi intitulată *Hecatombe Sententiarum Ovidianarum Germanice imitatum,* apărută la Sibiu. Limbile în care sînt publicate versurile: latină, germană, saxonă, maghiară, română. în această culegere se află 80 de versuri româneşti.

21

Deligitur nemo nisi cui fama secunda est,
quae simul intonuit proxima quaeque fugat

Valachice

Fiind mie bine mă cinsteşte lume
Cum fudge norocul sînt de djoc şi glume.

47

Felix cui sua non feci dieere amica potest

Valachice

Fericitu-i cel bărbat
Care are pat curat,
Cui nevasta poate zice
Nu am făcut, O voinice!

55

Ut flerent oculos erudiere suos

Valachice

Verse măcar lacrimile
Fetele şi muierile
Nu gîndi fii fără grije
Csel ce plînge nu se pise

75

Eximia est uirtus praestare silentia rebus
et contra gravis est culpa tacenda loqui

Valachice

Cine are minte o are să tacă
Şi cînd nu se cade să se nu tot grăiască.

84

Pollicitis dives quilibet esse potest

Valachice

Ce-i făgăduiala
Fără dăruiala
Trecătoare brumă
Fum, vînt, praf sau spume
Iară ce-i în mînă
Nu este minciună

95

Si rota defuerit tu pede cârpe diem

Valachice

Cine n'are cai şi car să meargă cu folos
Strînge bine picioarele şi umblie pe jos.

99

Scilicet omne sacrum mors inoportuna profanat,
Omnibus obscuras inicit illa manus.
Tendimus huc omnes, metam properamus ad unam,
Omnia sub leges mors vocat atra suas
Sed rigidum ius et inevitabile fatum.

Valachice

Cîţi oameni cuprinde ceasta lume mare
Ce groaznică moarte în putere are
Muncească măcar cu tot chipul vraciul
Şi ziuă şi noapte, nu-i găseşte leacul.

Frankenstein imită acele versuri ale lui Ovidiu care exprimă într-o formulă sintetică adevăruri universale, multe avînd valoare de aforism. Versurile sînt adaptate din *Epistulae ex Ponto.* Frankenstein nu încearcă, asemenea prietenului său Halici, să utilizeze metrica cantitativă în limba română, ci construieşte versuri care de multe ori sînt de factură populară: ,,Ce-i făgăduiala / fără dăruiala? / Trecătoare brumă / **Fum,** vînt, praf sau spumă ..

Frankenstein **nu** traduce versurile lui Ovidiu, ci face variaţiuni pe o temă. Textului latin de la nr. 84, un vers, îi revin în româneşte 6 versuri, iar celui de la nr. 99, 5 versuri, 4 versuri. El utilizează sistematic rima, inexistentă în originalul latin. Frankenstein realizează prima traducere în metru modern din elegiile latine. Limba utilizată curge firesc, dovedind că autorul posedă o bună stăpînire a ei. Totuşi sentinţele exprimate nu mai au valoarea de impact pe care **o** au versurile latineşti.

EDIŢII: Editio Princeps: *Hecatombe Sententiarum Ovidianarum Germanice imitatarum,* Sibiu, 1679; N. Docan, *Lucrări de versificaţie românească publicate de un sas în veacul al XVII-lea,* „Arhiva", 12, 1901, 5—6.
STUDII: Egon Hajek, *Die Hecatombe Sententiarum Ovidianarum des Valentin Frank von Frankenstein,* Sibiu, 1923; N. Marinescu, *Cea mai veche traducere din limba latină în româneşte,* „Revista Clasică", **IV,** 1932—1933, p. 292—294.

CRONICI RIMATE

Cronica rimată este o specie limitrofă, o cjmj.ugar.e_aversului cu naraţiunea. Reprezentînd expunerea în versuri a unei acţiuni, epica versificată trebuie să îmbine planul expozitiv (narativ) — *proza* (etimologic: avansare în mod linear) cu repetabilitatea versului (etimologic derivat din *versus,* de la *verto, -ere:* a se întoarce, dar şi a

se schimba, a se transforma). Caracterul hibrid al speciei cronicilor rimate, din perspectiva sistemului genurilor, nu implică şi o judecată de valoare. In literatura medievală era cultivat foarte adesea poemul didactic, erau expuse în versuri tratate de mineralogie sau de zoologie fantastică *(Bestiariile* versificate), motiv pentru care îmbinarea dintre conţinutul istoric şi forma versificată nu era deloc considerată drept un lucru neobişnuit. în specia literară a cronicii rimate sînt încadrate de către istoria literară actuală scrieri cu un conţinut destul de variat: poeme cronologice, elegii, epigrame, dispute versificate ş.a. După titlul pe care îl poartă în manuscrise aceste scrieri nu se poate face o distincţie foarte clară în privinţa conţinutului sau formei lor. Majoritatea se intitulează *istorii în stihuri.* Caracteristicile formale ale versurilor din aceste *istorii în stihuri* sînt destul de variate. Totuşi se observă lipsa formelor strofice şi a grupărilor monorime şi predominanţa ritmului iambic drept caracteristici mai generale. Din punct de vedere compoziţional cronicile rimate au mult mai multe particularităţi comune, ceea ce face ca specia să aibă totuşi anumite trăsături definitorii: astfel în majoritatea cronicilor rimate intîlnim *invocaţia elementelor cosmice* în preambulul cronicii, *distihuri cu caracter gnomic* care rezumă acţiunile narate şi le extrag sensul moral, serii de *exemple istorice* menite să confere şi ele un sens mai general acţiunilor înfăţişate în cadrul cronicii.

Tonul general al cronicilor rimate este cel al lamentaţiei. Modelele speciei sînt lamentaţiile biblice. Prima cronică rimată de acest fel din literatura română a fost considerată (N. A. Ursu): *Cuvinte şi jele la robie Ierusalimului, cînd din Ierusalim la Vavilon i-au mutat Navuhodonosor împărat,* atribuită lui Dosoftei. Faţă de această lamentaţie de origine biblică, *Povestea de jale .. . asupra nedreptei morţi a prea cinstitului Costandin Cantacuzino* ... se dovedeşte a avea o notă de originalitate mult mai puternică, nu numai datorită subiectului, ci şi prin realizarea sa formală: versuri politice lungi, cu un ritm grav, in cadrul cărora se desfăşoară în fapt un pamflet politic, plin de imprecaţiile caracteristice cronicilor munteneşti.

POVESTE DE JALE ŞI PRE SCURT ASUPRA NEDREPTEI MORŢI A PREA CINSTITULUI COSTANDIN CANTACOZINO MARELUI POSTEALNIC AL ŢARII ROMANEŞTI...

Pămîntule şi ceriule, stealele şi tu, lună,
boiari, striini şi rudelor, s-ascultaţi dă-mpreună,
împăraţii şi prinţipii, şi toată politiia,
de la mare pînă la mic, să vedeţi istoriia,
pentru ca să vă minunaţi de marea strîmbătate,
care scrie că s-au făcut din multa răutate!
Zic dară, şi voi, pietrilor şi leamnelor, să plîngeţi,

şi tuturor săracilor, de jale să vă-atingeţi! [sici
Şi toată ticăloasa ţara această rumânească,
cu toate mănăstirile împreună să jălească
pre Costandin postealnicul, pre Cantacozinescuî,
pre marele acela omu şi [prel prea înţeleptul!
Că priiatenii săi cei buni, care-i iubiia foarte,
acela l-au zavistuit şi l-au adus la moarte,
cel ce cu blagocesvie' şi frică dumnezeiască
şi cu smerire pururea politiia să trăiască.
Priiatenii lui cei aleşi, care-i trăgea nainte,
şi pentru dînsul toţi era la milă şi la cinste,
că, din săraci şi din nimic, i-au scos la boierie
şi i-au făcut pre ei slăviţi cu multă bogăţie,
aceia sînt lui vînzători, multe minciuni mărturisescu-i
şi, ca să-1 omoară pre el, multe meşterşugescu-i,
zicîndu-i c[ă] ar fi umblat ca să schimbe domniia
şi domnului care era să-aducă mazîliia.
O, strîmbătate ce-au făcut aceia vînzătorii
şi de sînge [ne]vinovat aceia vărsătorii!
Şi ca să ştie tot omul aceaia strîmbătate,
care-au făcut acei vrăjmaşi, cu multa răutate,
în carte-aceasta eu le-am scris precum s-au întîmplat,
că, cînd l-au omorît pre el, de faţă m-am aflat.
[. 1
Decii-aşa numaidecît singur călătoreaşte.
lăsînd pre toţi alalţi ai săi, la Ţarigrad soseaşte.
Şi nici pre unul n-au luat dîn cîţi era cu dînsul,
fără cît pre nepotu-său luatu-l-au cu dînsul,
pre Dumitraşcu adecă, căci îl avea mai bine,
nedespărţit de fiii lui, aşa-îl avea mai bine
şi, de ceale ce i să-ntîmpla, spre el avea credinţă,
numai cu el să sfătuia făr-dă nici o ferinţă,
neavînd nădeajde dăspre el să aibă răutate,
căce, nepot avînd pre el, ştiia o direptate.
Din Ţarigrad era născut, a neamului stîlpare,
din mahala dă la Fener, tocma dă lîngă mare.
Şi, rămîind el acolo sărac făr-dă părinte,
nepedepsit şi neînvăţat era şi fără minte,
sărac lipsit, nenorocit, fără dă niciun bine,
el ţmail era şi desfrînat şi fără dă ruşine.
Iar neamul lui nu l-au lăsat a fi-între-acea ruşine,
ci l-au trimes la unchiu său, ca să-ş găsească bine,
ca să slujască, mult-puţin, să dobîndească minte.
Şi unchiu său l-au priimit cu bine şi cu cinste
şi-între coconii lui îl-avea, la mare socotinţă,
ca pre un fiu îl iubiia, cu bună cuviinţă,

cu totul nevoindu-să ca să să pedepsească
şi, de reale ce avea, el să să pedepsească.
Iar încăş şi mătuşă sa, acea dă bună viţă,
a domnului Şărban vodă fiică era iubită,
tocma ca oichii îl ţinea, cu multă căutare,
şi cu coconii să afla la multă dăzmierdare,
căce la blagorodniia[2] şi bunătatea ei,
alta în lume nu să află, înaintea dumneaei,
la-înţelepciune ce avea şi multa cunoştinţă,
la priimire de striini cu mare cuviinţă.
Iar şi coconii dumnealor, tocma ca pre un frate,
aşa-întru dînşii îl avea, neosebit la toate;
ce-învăţătură n-au luat nimica de la dînşii,
nice el firea ş-au schimbat în cît au fost cu dînşii.
Că arapul, cu spălatul, nu poate să să-albească,
nice hirea cea rea, lesne, ca să să părăsască.
Iar încăş cu aceastea toate, fericitul acela,
ce hirea lui o cunoştea, înţeleptul acela
să nevoia cu-învăţături, ca să-1 înveaţe minte
şi cu totul să siliia ca să-1 scoată la cinste.
La domnul Costandin vodă, pre el l-au curtenit
şi la cămara domnului pre el l-au rînduit.
Şi înainte îl trăgea să aibă îndrăznirea,
iară curînd şi acolea şi-au arătatu hirea.
Şi-n scurtă vreame l-au gonit pentru becisniciia,
că răutăţile ce-avea nu-îngăduia domniia:
necuraţii şi curvării, şi multe furtişaguri,
să nu să tinză şi mai multu, să facă ş-alte jafuri.
Şi-aşa norocul i-au slujit cu boiariul acesta,
că la pedeapsă-ar fi ajunsu becisnicul acesta,
că nu puţine răutăţi, ce multe făcea foarte,
iar Costandin postealnecul i-au scos capul dîn moarte.
Şi iarăş, ca pre un fecior, de pururea îl iubiia,
nicedăcum uitîndu-să la ceale ce-auziia.
Nice dă lîngă dumnealui atuncea l-au lăsat,
ci, ca pre un bun credincios, cu dînsul l-au luat.
[. . . . .]
Şi el, numai cum s-au văzut la-atîta volniciie[3],
aşa-i să năluciia ca cum ar hi avînd domniia.
Atuncea răutatea lui să-ascunză nu mai poate
şi lăcomiia ce avea, să spui nu mi să poate.
Ca cîinile fără dă bătu, ca ursul dăzlegat
şi ca şarpele dă iarbă, cînd iaste deşteptat,
ca lupul cînd întră în stînă şi vulpea în coteţu,
înalţă-se, trufeaşte-se şi foarte e semeţu.
Şi oichii i să turbură de marea lăcomiie

şi pre nimeni nu mai vedea, de multa trufăşiie.
Scos-au biruri şi nevoi atuncea pre creştin
şi ei cu lacrămi plătiia şi le da tot deplin.
Unde află de argintu, trimite dă-1 răpeaşte
şi totdeauna el timin[4] sade de tipăreaşte,
foarte mulţi, nenumăraţi, la Ţarigrad trimite
şi de frica lui Dumnezeu nu-ş aduce aminte.
Şi alte reale ce făcea, de nu sînt să să scrie,
nici-în urechile cuiva iaste ca să să spuie.
Iar bătrînul postealnecul în ţară rămăsease
şi cîtetrei feciorii-ai lui la oaste să dusease.
El nu putea îngădui, daca vedea de-aceastea,
mîhneaşte-se, întristează-se şi-i zise: Ce-s aceastea,
bre, Dumitraşco, ce lucrezi? Bre, strînge-ţi mintea-în cap
şi socoteaşte cea de-apoi ce-ţi va veni la cap!
Că tu ştii, ţara-aceasta că mulţi ca tine-au pus
şi Dumnezeu, pre cei ce sînt răi, la bine nu i-au dus!
Precum aspidei[5] [i-]e cu greu cîntarea să auză
şi, auzind, să turbură şi fuge să nu-auză,
să otrăveaşte dă mînie, cît va ca să plesnească
şi, de ar şti pre cîntăreţu, ar vrea ca să-1 zdrobească,
aşa şi lui cuvintele unchiu-său nu-i plăcură,
căce vedea şi pricepea că reale de el fură.
Să sfărîma cu inema şi vrea ca să să pleace,
gîndind că, de să va vădi, mai bine să să-îneace,
Şi atîta să năcăjiia, nu ştiie ce va face,
veade că să dăscopere, miră-se ce-a mai face.
Şi realele ce au făcut stă dă le socoteaşte,
că multe-s şi nenumărate aceastea el gîndeaşte.
îşi] că de vor veni boiarii din Ţara Ungurească
şi slujitorii ceialalţi de Ţara Rumânească
şi vor afla ce au lucrat acest cîine turbat,
vor alerga, cu mic cu mare, ca cerbul însetat,
la izvorul cu apa reace, la Costandin, bătrînul,
şi-ş vor plînge obidile de Dumitraşco păgînul.
Şi el, ştiindu-i faptele, nu Ie va-îngădui,
ce-în faţă toate domnului i Ie va ţşij vădi.
Derept aceaia socoteaşte rău sfat să săvîrşască,
pre făcătoriul Iui de bine, de viaţă să-1 lipsească:
De nu-a lipsi bătrînul, zice, acesta de la mijloc,
el, toate cîte am făcut, scoate-le-va la mijloc
şi piarde-voi cîte-am furat, zău, poate fi şi viiaţa,
iar, daca va peri acesta, ieşi-m-va toată ghiaţa,
toate pre voie îm vor fi, cinstea îm voi mări,
strînge-voi şi-avuţie şi mă voi îmbogăţi!

O, Iuda fără de leage, ce-s ceale ce gîndeşti
si dreptul Dumnezeu nimic nu chibzuiesti?
[. . . . .
Şi domnul cu mai rea scîrbă atuncea să porneaşte,
ca să-1 omoară numaicît îndată porunceaşte.
O, poruncă păgînească şi mare tiranie!
Pîrîtul[6] nefiind de faţă, ei sînt toţi mărturie.
Vrăjmaşii-îi sînt pîrîşi lui, ei mărturisesc
şi foarte strîmbă judecată îndată săvîrşăsc.
Grăbescu-să-împotrivnicii moartea să săvîrşască,
ca nu cumva lor faptele să li să dovedească.
Porunca dar numaidecît trimit la mănăstire,
la căpitanul poruncesc ca să-i facă peire.
Şi acela, foarte degrab, să toace porunceaşte
şi bisearica o deschide, nimic nu zăboveaşte.
Decii să duc şi la boiariu, îi zic să să dăşteapte,
să meargă la bisearica, nimic să nu aşteapte.
Şi el, mirîndu-să, zicea: Oameni buni, nu e vreamea,
că dă cu seară încă iaste, de-utrăne[7] nu e vreamea!
Şi cu degrabă să sculă, la bisearica mearse
şi lacrăme neîncetate începu ca să vearse.
Veade făclii şi luminări că toate-era aprinse,
închină-se şi roagă-se, cu inimă întinsă.
Atuncea-îi zic: Jupîne, mergi[8] să te priceştuieşti[9],
că viiaţ-această putredă vei să o priimeneşti!
Şi-îndată să spovedui la duhovnic părinte
şi cu smerire să ruga cerescului părinte.
Toată noaptea stă la rugă, cu multă osîrdie,
şi dimineaţa s-au aflat la sfînta liturghie.
Şi iertăciune, cu smerire, dăspre toţi ş-au luat,
apoi cu frică el au mersu de au îngenunchiat
şi cu preasfintele taine el să priceştuiaşte
şi mulţămita Domnului cu lacrămi săvîrşaşte:
— Fie numele Domnului, de-acum blagoslovit!
Aceasta zice şi tăcu acest prea fericit.
Nu să-ngrozeaşte nice cum, nice să spăimîntează,
nice plînge cu obidă, nice să întristează,
ce, cum au fost el mai nainte la toate pedepsit,
aşa şi asupra morţii au stătut îndîrjit.
Ieşiră dîn bisearica şi mearseră în casă
şi porunci egumenul să grijească dă masă,
să facă-ospăţ boiariului ca să-1 mai îmbuneaze
şi de multa inema rea ca să-i mai alineaze.
Şi el la masă au şăzut, după orînduială,
nimic din obşte n-au ieşit fără de socoteală.
Iară din masă n-au luat nimic să bage-în gură»

nice bucate, nice ceva, sau măcar băutură,
ce zice: Eu am ospătat pîinea cea îngerească
şi păhari eu am priimit, să-m dea viiaţa cerească.
Mîncat-am trupul lui Hristos, nu voiu-altă mîncare
şi sîngele lui am băut să nu aibu-însetare.
Vreadnică iaste hrana-aceasta de saţiu ca să-m ţie
si-altă mîncare nu pohtescu, măcară cum să fie!
i . . . . . . • • • • •

Bibi. Fii. Acad. Cluj-Napoca, ms. 216, ff. 106—, 107v—109r, 111r—113v.

i *blagocesvie* = bună cinstire; [2] *-blagorodnie* = nobleţe, neam bun; § *volnicie* = libertate; [4] *timini* = veche monedă turcească; [5] *aspidă* = şarpe veninos; [6] scris: *plrîşul;* [7] *utrănă* = utrenie, slujbă de dimineaţă; [8] scris de două ori; [9] *să te priceştuieşti* = să te împărtăşeşti.

Stihurile politice greceşti care constituie modelul formal al versurilor din această cronică rimată erau în general de 12 silabe, cu cezură fixă după a cincea silabă şi cu ritm predominant iambic. Versurile de faţă au, după cum se observă, 15 silabe, cu cezură după silaba a opta. Acest tip metric nu mai apare în alte cronici rimate româneşti decît într-un singur caz *(Uciderea lui Iordache Stăvarache,* traducere destul de fidelă a unui original grecesc). în general în cronicile rimate româneşti s-a impus versul de 8—10 silabe, mai apropiat de cel popular. De aceea versurile cronicii rimate de mai sus păstrează, comparativ cu alte cronici rimate româneşti, un ton grav, pe care îl vom reîntîlni de-abia odată cu alexandrinul romantic. Imaginile frecvente din simbolica animală, trase din *Fiziolog,* încadrarea naraţiunii într-un model prestabilit (nepotul nerecunoscător, v. *Archiri'e şi Anadan)* sînt elemente ce ţin de arsenalul tradiţional de imagini al literaturii vechi româneşti. Realizarea metrică reprezintă însă un element novator comparativ cu această tradiţie.

TEXTE: Bibi. Fii. Acad. Cluj-Napoca, ms. 216, ff. 106'—114v; *Cronici şi povestiri istorice româneşti versificate,* studiu şi ediţie critică de Dan Simonescu, 1967, p. 35—48.
STUDII: Emil Turdeanu, *Contribuţiuni la studiul cronicelor rimate,* în „Cercetări literare", II, 1936; Mihai Moraru, *Versificaţie şi compoziţie în baladele populare şi în poveştile în versuri, în* „LL", 1980, nr. 2.

BIBLIOGRAFIE GENERALA

I. Crestomații

Timotei Cipariu, *Crestomația sau analecte literare din cărțile mai vechi si nouă românești,* Blaj, 1858.
Aron Pumnul, *Lepturariu românesc,* Viena, 1862—1865—1869.
Alexandru Lambrior, *Carte de citire,* Iași, 1882.
Mozes Gaster, *Chrestomație română,* Leipzig—București, 1891.
Jacques Byck, *Texte românești vechi,* București, 1930.
Alexandrina Mititelu, *Letteratura romena antica. Cenni storici. Breve antologia,* Padova, 1961.
Iorgu Iordan, (și colectiv), *Crestomație romanică,* tom. I, București, 1962, p. 143—194; II, București, 1965, p. 5—153.
Boris Cazacu, *Pagini de limbă și literatură română veche,* București, 1964.
Mărio Ruffini, *Antologia romena dei secoli XVI e XVII,* Torino, 1964.
G. Mihăilă și Dan Zamfirescu, *Literatură română veche,* (1402—1647), București, 1969.
Ștefan Munteanu, Doina David, Ileana Oancea, V. D. Țâra, *Crestomație românească. Texte de limbă literară, alese și adnotate de ~,* București, 1978.
Dieter Messner, Johann Pagi, *Lesebuch zur fruhen rumänischen Literatur* Salzburg, 1983.

II. Izvoare de informare

I. Bianu, Nerva Hodoș, Dan Simonescu, *Bibliografia românească veche,* București, voi. I—IV, 1903—1944.
I. Bianu, Remus Caracas, Florica Moisil, Gh. Nicolaiasa, L. Stoianovici, Gabriel Ștrempel, *Catalogul manuscriselor românești,* voi. I—IV, București 1907—1967.
Ovidiu Bîrlea, *Mică enciclopedie a poveștilor românești,* București, 1977.
I. C. Chițimia, Dan Simonescu, *Cărțile populare în literatura românească^* București, 1963.
Cronicari munteni, ed. îngr. de M. Gregorian, Introd. E. Stănescu, voi. I—II, București, 1961.
Cronicari munteni, ed. îngrij. **de** Liviu Onu, București, 1970.
Dicționar cronologic. Literatura română, coordonatori I. C. Chițimia, Al. Dima_ București, 1979.
Dicționarul literaturii române de la origini pînă la 1900 (Institutul de lingvistică, istorie literară și folclor al Universității „Al. I. Cuza" din Iași), București, 1979.
Florian Dudaș, *Cărți românești călătoare,* București, 1987.
Bogdan Petriceicu Hasdeu, *Cuvente den bătrîni,* voi. I—III, supliment la voi. I. București, 1877—1881, edL II, ed. G. Mihăilă, București, 1983.
Mihai Moraru, Cătălina Velculescu, *Bibliografia analitică a cărților populare laice,* coordonare științifică și Introducere de I. C. Chițimia, București, 1976—1978.
Daniela Poenaru, *Contribuții la Bibliografia românească veche* Tîrgoviște 1973.
Nicolae Stoicescu, *Dicționar al marilor dregători din Tara Românească și Moldova,* sec. XIV—XVII, București, 1971.
Gabriel Ștrempel, *Copiști de manuscrise românești pînă la 1800,* Buc, 1959.

Gabriel Ștrempel, *Catalogul manuscriselor românești,* voi. I—III, București, 1978—1987.
Ion Rotam, *Literatura română veche,* București, 1981.
Ion Rotaru, *Valori expresive în literatura română veche,* voi. I, București, 1976, voi. II București, 1983.
Andrei Veress, *Bibliografia româno-ungară voi. I, Românii în literatura ungară și ungurii în literatura română (1473—1780),* București, 1931.

IIL Sinteze

Mircea Anghelescu, *Literatura română și Orientul, (sec. XVII—XIX),* **București,** 1975.
Berichte im Auftrag der Internationalen Arbeitsgemeinschaft fur Forschung zum Romanischen Volksbuch, 8 voi., Seekirchen, 1974—1988.
N. Cartojan, *Cărțile populare în literatura românească, I, Epoca influenței sud-slave. II. Epoca influenței grecești.* Cuvînt înainte de Dan Zamfirescu. Postfață de Mihai Moraru. Ediție îngrijită de Alexandru Chiriacescu, București, 1974, 2 volume.
N. Cartojan, *Istoria literaturii române vechi,* ed. a Il-a, postfață și bibliografii finale de Dan Simonescu. Prefață de Dan Zamfirescu, București, 1980.
G. Călinescu, *Istoria literaturii române de la origini pînă în prezent,* București, 1941.
Virgil Cândea, *Rațiunea dominantă. Contribuții la istoria umanismului românesc,* Cluj-Napoca, 1979.
Ștefan Ciobanu, *Istoria literaturii române vechi,* București, 1947.
I. C. **Chițimia,** *Probleme de bază ale literaturii române vechi,* București, 1972.
I. C. **Chițimia,** *Literackie studia i szkice rumunistyczno-polonistyczne,* Varșo**via,** 1983.
Zoe Dumitrescu-Bușulenga, *Valori și echivalențe umanistice.* București, 1972.
Zoe Dumitrescu-Bușulenga, *Itinerarii în cultură,* București, 1982.
Alexandru Duțu, *Cărțile de înțelepciune,* București, 1972.
Alexandru Duțu, *Sinteză și originalitate în cultura română.* București, 1972.
Alexandru Duțu, *Umaniști români și cultură europeană,* București, 1974 (Variantă engleză **în** 1977).
Alexandru Duțu, *Cultura română în civilizația europeană modernă,* București, 1978.
Alexandru Duțu, *Literatura comparată și istoria mentalităților,* București, 1982.
Alexandru Dutu, *Umanisme, Baroque, Lumieres: Vexemple roumain,* București, 1984.
Mircea Eliade, *De la Zalmoxis la Genghis-Han,* București, 1980.
L. Gâldi, *Introducere în istoria versului românesc,* București, 1971.
Mozes Gaster, *Literatura populară română,* București, 1883; ed. a II-a M. Anghelescu, 1984.
Nicolae Iorga, *Istoria literaturii românești,* ed. a Il-a, voi. I—III, București, 1925—1933.
Nicolae Iorga, *Istoria vieții bizantine. Imperiul și civilizația după izvoare,* București, 1974.
Istoria literaturii române (Tratat) voi. I, București, 1964.
Ion Istrate, *Barocul literar românesc,* București, 1982.
G. Ivașcu, *Istoria literaturii române,* I, București, 1969.
Felix Karlinger, *Einfiihrung in die romanische' Volksliteratur,* Munchen, 1969.
Felix Karlinger' Irmgard Lackner, *Romanische Volksbiicher,* Darmstadt, 1978.
Dan Horia Mazilu, *Cronicarii munteni,* București, 1978.
Dan Horia Mazilu, *Proza oratorică ...,* 2 voi., București, 1986—1987.
G. Mihăilă, *Contribuții la istoria culturii și literaturii române vechi,* București, 1972.

G. Mihăilă, *Cultură şi literatură română veche în context european,* Bucureşti, 1979.
Mircea Muthu, *Literatura română şi spiritul sud-est european,* Bucureşti, 1976.
Mircea Muthu, *Permanenţe literare româneşti din perspectivă contemporană,* Bucureşti, 1987.
Eugen Negriei, *Naraţiunea în operele lui Grigore Ureche şi Miron Costin,* Bucureşti, 1972.
P. P. Panaitescu, *Introducere la istoria culturii româneşti,* Bucureşti, 1969.
Edgar Papu, *Barocul ca tip de existenţă,* Bucureşti, 1977.
Al. Piru, *Istoria literaturii române de la origini pînă în 1830,* Bucureşti, 1977.
Sextil Puşcariu, *Istoria literaturii române, epoca veche,* Sibiu, 1930.
Al. Rosetti, B. Cazacu, Liviu Onu, *Istoria limbii române literare, voi. I. de la origini pînă la începutul secolului al XlX-lea.* ed. a Il-a, 1971.
Mărio Ruffini, *Aspetti della cultura religiosa ortodossa romena medievale (secoli XIV—XVIII),* Roma, 1980.
Demostene Russo, *Studii istorice greco-romane,* Bucureşti, 1939.
I. G. Sbiera, *Mişcări culturale şi literare la românii din stînga Dunării în răstimpul de la 1504—1714,* Cernăuţi, 1897.
Dan Simonescu, *Contribuţii,* Bucureşti, 1984.
Nicolae Stoicescu, *Unitatea românilor în evul mediu,* Bucureşti, 1983.
Octavian Schiau, *Cărturari si cărţi în spaţiul românesc medieval,* Cluj-Napoca, 1978!
Emil Turdeanu, *Apocryphes slaves et roumains de VAncien Testament,* Leiden, 1981.
Emil Turdeanu, *Etudes de litterature roumaine et d'ecrits slaves et grecs des Principautes Roumaines,* Leiden, 1985.
G. G. Ursu, *Memorialistica în opera cronicarilor,* Bucureşti, 1972.
Valori umaniste în gindirea românească, secolele XV—XIX, antologie şi prezentări de Georgeta Tănase, prefaţă de Al. Tănase, 2 voi., Bucureşti, 1988.
Dumitru Velciu, *Miron Costin,* Bucureşti, 1973.
Dumitru Velciu, *Grigore Ureche,* Bucureşti, 1979.
Cătălina Velculescu, *Cărţi populare şi cultură românească,* Bucureşti, 1984.
Dan Zamfirescu, *Studii şi articole de literatură română veche,* Bucureşti, 1967.
Dan Zamfirescu, *Contribuţii la istoria literaturii române vechi,* Bucureşti, **1981.**

.

GLOSAR

Adia *(a):* a respira 81; (refl.) a se zbate 97
ai: ani 18, 30
amelița (a): a menţiona 34
amistui (a se): a se ascunde 11; a distruge 91
amvrosie: (în mitologia greacă) hrană aromată a zeilor despre care se credea că dă nemurire şi tinereţe veşnică 77
apleca (a): a hrăni 177
aprîndzu: prînz, amiază 31
arcale: (la pl.) sprijinitori 19
armaş: vechi dregător domnesc, însărcinat cu paza temniţelor, cu aducerea la îndeplinire a pedepselor capitale şi cu aplicarea pedepselor corporale 46
aspidă: şarpe veninos 124
aşăza (a): a organiza, a întări 7
atocma: deopotrivă, la fel 118
austru: vînt secetos care bate în ţara noastră din sud-vest 49

Barat: preot catolic 107
beşliu: ostaş de gardă la curte 46
birui (a): a stăpîni 94, 133
biv: (urmat de un titlu, de o funcţie) fost 102
bivşug: belşug 18, 36
blhniş: loc mlăştinos 21
hlagocesvie: bună cinstire 195
blagodarenie: recunoaştere 127
blagorodnie: nobil 114
blagorodnie: nobleţe, neam bun 196
bodz: idol 63
bogoslov: teolog 87, 118
boleac: bolnăvicios, suferind 27
bucin: vechi instrument muzical cu coarde, apropiat de cobză 179
bucina (a): a anunţa (o veste) 136
buiac: smintit 166
buluci (a se): a se pregăti 8
bunătate: virtute 94

Vanon: cumpănă 101
"P (pl. *capete):* capitol 76
capişte: templu păgîn 58
căci: de ce 146
cădere: pieire 37
căpcîni: oameni cu cap de cîine **124**
celibiu: nobil 36
cerca (a): a lua 177; a cerceta 63, **94**
ceriuresc: din ceriuri 67, 68, 69
cerşi (a): a cere 43, 168
chelei: (la pl.) animal fantastic 125
chiar: clar 95
chip: caracter 97
chipuit: reprezentat, înfăţişat 67
chir: (precede nume de persoană) domn, jupîn, 116
chit: balenă 175
chititor: ctitor 117
chitre: (la pl.) citrice 36
chivot: corabie, arcă 98
cin: rînduială, ordine 107
chinghie: harpă 106
cislă: număr 106
ciudă: minune 44
ciuhaş: sperietoare 126
cîzlar-aga: dregător turc, şeful eunucilor (care păzea haremul) 19
clătire: înclinare, dispoziţie 36
clevetnic: calomniator 171
clucer: boier care se ocupa cu aprovizionarea curţii domneşti 46
cocon: prunc 196; fiu (de boier) 136
colun: măgar sălbatic 174
comis: mare dregător în Ţara Românească şi Moldova, care avea în sarcina sa caii şi grajdurile domneşti 46
conceni (a): a stîrpi 51, 171
corona (a): a încorona 114
crâng: ciclu, crug 106
cununa (a se): a se încununa 68
cura (a): a curge 7
cure (a): a alerga 127
custa (a): a ţine în viaţă 107 .
cute: gresie 168

Dacă: oare 143
dajde: nevoie 70
dardă: lance 125
deavestăvnic: îndrumător (liturgic) 107

SUMAR

JLîteRataRâ

Roraând

„Crestomaţiile şi antologiile de ptnâ acum au stăruit, în ce priveşte literatura veche, *m* special asupra problemelor lingvistice şi filologice, în crestomaţia preientâ se insista pentru prima data, în mod accentuat asupra elementelor de arta literara, în creşterea lor progresiva, de la expresia ingenua de început la expresia intenţionat artistica sau simţită ca atare, cu rădăcini în limbajul viu al poporului, în forme vechi (uneori străvechi) şi noi, imprimate istoric şi în creaţia orala. Aşadar, în crestomaţia de faţa nu ne rezumăm numai la consideraţii făcute fa modul "general, despre calităţile literare ale textelor, sau numai la alegerea «literara» a textelor, ci câutâîii de fiecare data sâ luminam cu comentarii elementele concrete ale scrisului, în mijirea şt creşterea lor artistica, fiorul vorbei de moştenire ancestrala, motive şi arhetipuri literare, transmise cu viaţa şi istoria, apoi inventivitatea ţot mai frecventă a expresiei inspirat asociate. Sub crusta unui scris în aparenţa vechi, se ascund şi se descopăr virtuţi de artă literara, mai ales daca ştim sâ ne substituim momentului şi reuşim sâ ascultam şî sâ auzim cuvîntul timpului".

I. C. CHIŢIMIA

ISBN 973-35-0035-6